

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MUHAMMED RÂKİM GAFRULLAH'IN TARİH-İ
AĞVANIYAN ADLİ ESERİNİN TRANSKRİPSİYON
VE TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Orhan YAZICI

Hazırlayan
İbrahim ÇAKIR

MALATYA 2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**MUHAMMED RÂKİM GAFRULLAH'IN TARİH-İ
AĞVANIYAN ADLİ ESERİNİN TRANSKRİPSİYON VE
TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim ÇAKIR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Orhan YAZICI

MALATYA 2021

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Orhan YAZICI danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Muhammed Râkım Gafrullah’ın Tarih-i Ağvaniyan Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili” başlıklı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İbrahim ÇAKIR

ÖNSÖZ

Geçmişin bilimi olarak nitelendirilen tarih, insanın geçmişini öğrenip bugününe ışık tutması ve geleceğe doğru uzanan köprünün temelini oluşturması bakımından sosyal bilimler içerisinde büyük bir öneme sahiptir. XIX. yüzyıla kadar bir bilim dalı olarak kabul edilmeyen tarih, bu asırda belli bir usul çerçevesinde ele alınmaya gayret edilmesi sayesinde beşeri bilimler içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Nitekim tarihin bir bilim olup olmadığı konusunda yapılan tartışmalarda, bilim olduğu görüşünü savunanların bel bağladığı dayanak noktası, tarihin belli bir metodu olduğu ve bu metod sayesinde gerçeğe en yakın bilgileri ortaya koyabileceğidir. Bu aşamadan itibaren tarih bilimi gelişmeye, dolayısıyla bilim dalı olmanın gerekliliğini yerine getirmeye başlamış, eski usul nakilci tarihçiliği bırakarak araştırmacı tarih yoluna girmiştir.

Tarihin bir bilim dalı olarak kabul edilmesinden sonra ana kaynak değeri taşıyan eserler önem kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla tarihî bakımdan oldukça zengin kaynaklara sahip olan Osmanlı Devleti'nden miras kalan arşivler ve kütüphanelerdeki belgeler ve eserler de gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Fakat daha aydınlatılmayı bekleyen sayısız belge ve eser bulunmaktadır. Bu sayısız eserlerden birini transkripsiyon ederek ilim âleminin hizmetine sunmaktan ve küçük de olsa tarih bilimine katkı sağlamış olabilme ümidinden mutluluk duymaktayız.

Araştırmacı tarih metodunda öne çıkan temel hususlardan biri ana kaynakların başlıca kaynak olarak kullanılmasıdır. Bu bakımdan, transkripsiyonunu yaptığımız *Tarih-i Ağvaniyan* adlı eser, olayların yaşandığı dönemde kaleme alındığı için ana kaynak niteliğindedir. Dolayısıyla bu eser, XVIII. yüzyılın ilk yarısında İran hakkında yapılacak olan çalışmalarda önemli bir kaynak değeri taşımaktadır. Bu dönemde İran'da hükümdar olan Nadir Şah ve dönemi hakkında ana kaynak değeri taşıyan eserlerin azlığı da göz önüne alındığında ele aldığımız eserin önemi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Beşeri bir varlık olmamız açısından hata yapmamamız imkânsız denecek kadar düşük bir ihtimaldir. Dolayısıyla çalışmamızda hatalar bulunması son derece tabiidir. Gerek transkripsiyonda, gerek giriş kısmında ve gerekse tahlilde kusurlarımızı

farkedecek okurların ve bilhassa ilim âleminin affına sığınıyor, yapılan çalışmanın söz konusu dönem hakkında yapılacak araştırmalarda faydalı olmasını temenni ediyorum.

Eğitim hayatım boyunca yaşadığım zorlukları aşmamda yardımı ve emeği geçenlere teşekkür etme gereği duymaktayım. Öncelikle, lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca başarılı olacağıma inanan, destek ve teşviklerini esirgemeyen, tez konusu seçimi ve tez hazırlama sürecinde yaşadığım zorlukları aşmamda yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Orhan YAZICI'ya teşekkür ediyorum. Yine eğitim hayatım süresince her türlü desteği vermekten kaçınmayan aileme ve arkadaşlarıma da şükranlarımı sunuyorum.

İbrahim ÇAKIR
MALATYA 2021

ÖZET

1501 yılında Şah İsmail tarafından kurulan Safevî Devleti, 1721 yılında Afgan aşiretlerinin istilâsına uğrayarak büyük bir bunalıma maruz kalmıştır. Yaklaşık yedi yıl süren bu istilâ döneminde Safevî Devleti hükümdarı Şah Hüseyin ile beraber -oğlu Tahmasb dışında- bütün hanedan mensubu mirzalar katledilmiştir. Hanedanın tek varisi kalan Tahmasb ise Afgan hükümdarı Mir Eşref ile yaptığı mücâdeleyi kaybederek Mazenderan'a firar etmiştir. Bu esnada, emrindeki adamlarıyla küçük bir Afgan birliğini mağlup ederek durumu Tahmasb'a bildiren ve bu andan itibaren Safevî Devleti'ne hizmet etmeye başlayan Afşar aşiretinden Nadir Han, kısa zamanda Şah'ın mutlak vekili olarak Afganlarla mücâdeleye başlamıştır.

Yaptığı mücâdelerle Afganları İran'dan çıkaran Nadir Han, bir süre sonra Tahmasb Şah'ı tahtından indirerek yerine oğlu Abbas'ı geçirmiş, fakat onun da kısa süre sonra ölmesi üzerine büyük bir toplantı düzenleyerek kendisini Şah seçirmiştir. Şah seçildikten sonra bir yandan Rusya ile anlaşarak işgal etmiş oldukları İran topraklarını geri almayı başarırken diğer yandan Osmanlı Devleti ile mücâdele yoluyla kaybedilen toprakların büyük çoğunluğunu yeniden İran topraklarına dâhil etmiştir. Bununla da yetinmeyen Nadir Şah, Hindistan'a büyük bir sefer düzenleyerek burada hüküm süren Babürlü (Gürkanlı) Devleti'ni mağlup etmiş, Afşarlara tâbi olmalarını sağlamış ve sayısız ganimet elde ederek Meşhed'e dönmüştür. Dönüşünden kısa bir süre sonra tekrar Osmanlı Devleti ile mücâdeleye başlamış, 1747 yılında suikaste kurban gidene kadar bu mücâdelelere devam etmiştir.

Afganların İran'ı istilâsından Nadir Şah'ın Hindistan seferini tamamlayıp İsfahan'a dönüşüne kadar olan bütün bu olaylar, transkripsiyonunu yaptığımız Muhammed Râkım Gafrullah tarafından kaleme alınmış olan *Tarih-i Ağvaniyan* adlı eserde teferruatıyla anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tahmasb Kuli Han, İran, Nadir Şah, Tahmasb Şah, Ağvan.

ABSTRACT

The Safavid State, which was founded by Shah Ismail in 1501, was subjected to a great depression in 1721 by the invasion of Afghan tribes. During this invasion period, which lasted for about seven years, the ruler of the Safavid State, Shah Hussein, and all the dynasty mirzas -except his son Tahmasb- were massacred. Tahmasb, who remained the sole heir of the dynasty, lost his fight with Afghan ruler Mir Asrhaf and deserted to Mazenderan. Meanwhile, Nadir Khan from the Afshar tribe, who defeated a small Afghan unit with his men and reported the situation to Tahmasb and started to serve the Safavid State from this moment, started to fight with the Afghans as the absolute deputy of the Shah.

Nadir Khan, who expelled the Afghans from Iran with his struggles, dethroned Tahmasb Shah after a while and replaced him with his son Abbas, but upon his death soon after, he had himself elected as the Shah by organizing a big meeting. After the Shah was elected, he managed to reclaim the Iranian lands they occupied by making an agreement with Russia on the one hand, and on the other hand, he included the vast majority of Iranian lands lost by fighting with the Ottoman Empire. Not satisfied with this, Nadir Shah organized a great expedition to India and defeated the Mughal State that ruled here, ensured their subordination to Iran and returned to Mashhad by obtaining countless booty. Shortly after his return, he started to fight with the Ottoman Empire again and continued struggles until he was assassinated in 1747.

All these events from the Afghans' invasion of Iran to Nadir Shah's completion of her Indian expedition and her return to Isfahan are described in detail in the work titled *History of Ağvaniyan*, written by Muhammed Râkım Gafrullah.

Keywords: Tahmasb Kuli Khan, Iran, Nadir Shah, Tahmasb Shah, Ağvan.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
MÜELLİF VE ESERİN TANITILMASI.....	5
Müellifin Tanıtılması	5
Eserin Tanıtılması.....	5
a. Eser Hakkında.....	5
b. Eserin Muhtevası	7
c. Eserin Şeklî Özellikleri	8

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFEVÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN NADİR ŞAH'IN ÖLÜMÜNE KADAR İRAN TARİHİ

1.1. Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve XVIII. Yüzyıla Kadar Olan Dönem.....	10
1.1.1.Safevî Devleti'nin Kuruluşu	10
1.1.2. Safevî Devleti'nin Durumu ve Komşuları ile Münâsebetleri	13
1.1.2.1. Safevî-Osmanlı Münâsebetleri	13
1.1.2.2. Safevî-Özbek Münâsebetleri.....	17
1.1.2.3. Safevî-Babürlü Münâsebetleri	18
1.2. Safevî Devleti'nin Fetret Devri	20
1.2.1. Afganların İran'ı İstilâ Etmesi.....	20
1.2.2. Afganların İran'ı İstilâ Etmesinden Sonra SafevîlerinKomşu Devletleri ile Münâbetleri	23
1.2.2.1. Safevî-Osmanlı ve Safevî-Rusya Münâsebetleri	23
1.2.2.2.Safevî-Babürlü Münâsebetleri	26
1.3. İran'ın Yeniden Yükselişi: Nadir ŞahDönemi	27

1.3.1. Nadir Han'ın Ortaya Çıkışı ve İlk İcraatları	27
1.3.2. Nadir Han'ın Osmanlılar ile İlk Mücadeleleri	28
1.3.3. Şah Tahmasb'ın Tahttan İndirilmesi ve Ardından Yaşananlar	30
1.3.4. Nadir Han'ın Bağdad Kuşatması	31
1.3.5. Safevî-Osmanlı Barış Antlaşması	32
1.3.6. Nadir Han'ın İran Tahtına Geçmesi ve Safevî Hanedanının Sonu	34
1.3.7. Nadir Şah'ın Hindistan Seferi.....	35
1.3.8. Hindistan Seferinden Sonra Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti ile Olan Münâsebetleri	37
1.3.9. Nadir Şah Dönemi Afşar-Osmanlı Mücadelelerinin Sonu: Yeni Bir Barış Antlaşması.....	40
1.4. Nadir Şah Döneminin Sonu	44
1.4.1. Nadir Şah'ın Öldürülmesi	44
1.4.2. Nadir Şah'ın Ölümünden Sonraki Durum	45

İKİNCİ BÖLÜM

METİN TRANSKRİPSİYONU

2.1. Tarih-i Ağvaniyan.....	46
-----------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN ÖZETİ

3.1. Afgan Tarihi	145
SONUÇ	194
KAYNAKÇA.....	198
EKLER	205

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AKDTYK	: Ankara Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
bkz.	:Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.	:Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
m.	:Miladî
No	:Numara
Nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Seri
Sad.	: Sadeleştiren
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
Terc.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve devamı
vs.	: Ve sâire
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Güneybatı Asya'da, kuzeyinde Ermenistan, Azerbaycan, Hazar Denizi ve Türkmenistan; güneyinde Umman Körfezi ile Basra (Fars) Körfezi; doğusunda Afganistan ve Pakistan; batısında Irak; kuzeybatısında Türkiye'nin bulunduğu bir konumda yer alan İran, yeryüzündeki en dağlık yerlerden birisidir. Dağlar, üzerlerinde tarım ve yerleşim bölgelerinin yer aldığı çok sayıda dar havza veya platoyu çevrelemektedir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan İran'da en eski devirlerden itibaren Mezopotamya'daki antik devletler, Persler, İskender, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar ve Selçuklular gibi büyük devletler hüküm sürmüşlerdir.

İran, tıpkı Anadolu gibi, Asya ile Avrupa arasındaki gidiş gelişlerde bir nevi köprü görevi görmesi sebebiyle sürekli olarak göç alan bir coğrafya olmuştur. Doğudan batıya yapılan göçlerde genel olarak iki yol kullanılmıştır. Bu yollardan birincisi Hazar Denizi'nin kuzeyinden, ikincisi İran'dan geçmektedir. Nitekim X. asırdan itibaren büyük küteller halinde Orta Asya'dan batıya doğru göç etmeye başlayan Türk boylarının bir kısmı Hazar Denizi'nin kuzeyinden hareket ederken, diğer kısmı İran'a doğru yönelerek burada Selçuklu hâkimiyeti altında biraraya gelmiş ve büyük bir devlet kurmuşlardır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin varlığını yitirmesinden sonra XIII. yüzyılın ikinci yarısında İran'a İlhanlılar (Moğollar) hâkim olmuş, ancak onların da hâkimiyeti uzun sürmemiştir. İlhanlı Devleti'nin yıkılışından sonra bir süre istikrarsız kalan bölgede 1501 yılında Şah İsmail tarafından Safevî Devleti kurulmuştur. Safevî Devleti İran'da kısa sürede kuvvetlenerek benimsemiş olduğu Şiîliği yaymaya koyulmuştur. Bundan dolayı karşı karşıya geldiği Osmanlı Devleti ile ilk mücâdelelerinde başarısız olsa da, kısa sürede tekrar gücünü toplayarak varlığını korumasını bilmiştir.

Bir yandan doğusundaki Özbeklerle, diğer yandan Osmanlı Devleti ile mücâdele eden Safevîler, Şah I. Abbas döneminde oldukça parlak bir dönem yaşamışlardır. Bu dönemden sonra tekrar başlayan durgunluk, Afganların 1721'de İran'ı istilâıyla daha kötü bir hal almıştır. Yaklaşık yedi yıl süren bu istilâdan da ancak Nadir Şah'ın mücâdeleleri sayesinde yakasını kurtarabilmiştir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki,

Nadir Şah'ın İran tahtına geçmesiyle birlikte Safevî hanedanı dönemi sona ermiş, Afşar hanedanı dönemi başlamıştır.

Transkripsiyonunu yaptığımız *Tarih-i Ağvaniyan* adlı eserde anlatılan Nadir Şah ve dönemi olaylarında öncelikle Afganların -veya eserdeki adıyla Ağvanların- İran'ı istilâsı, Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb'ın İsfahan'dan firar edip Afganlara karşı mücâdeleye başlaması, Tahmasb Kuli Han nâmıyla anılan Afşar kabilesinden Nadir Han'ın yardımcılarıyla Afganların İran'dan kovulması, Tahmasb Şah'ın Osmanlı Devleti ile olan mücâdeleri, Nadir Han'ın Tahmasb Şah'ı tahttan indirip yerine Mirza Abbas'ı tahta geçirmesi, daha sonra onun da ölümüyle kendisinin Şah seçilmesi anlatılmaktadır. Eserin geri kalan kısmında ise Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti ile olan ilk mücâdeleleri ve Hindistan'a yaptığı seferele alınmaktadır.

Nadir Şah, henüz Şah seçilmeden önce Osmanlı Devleti ile mücâdelelere başlamıştır. Fakat bu dönemde iki devlet arasındaki en önemli mücâdele ve münâsebetler Nadir Şah'ın Hindistan seferinden sonra başlamıştır. Nitekim bir taraftan savaşlar yapılırken, diğer taraftan Caferî mezhebinin Osmanlılar tarafından beşinci mezhep olarak tanınıp tanınmaması meselesi üzerine yapılan görüşmeler ve tartışmalar gibi önemli olaylar meydana gelmiştir. Ancak üzerinde çalıştığımız eser son olarak Nadir Şah'ın Hindistan'a düzenlediği ve büyük bir zaferle döndüğü seferi anlatmakta ve kısaca Nadir Şah'ın vasıflarından bahsederek son bulmaktadır. Bu bakımdan, Nadir Şah döneminde Osmanlı-İran münâsebetleri konusu eksik kalmaktadır.

Bahsi geçen dönem içerisinde İran'ın komşu devletleri ve halklarıyla olan münâsebetlerine bakıldığında en çok Afganlar ve Osmanlılar ile etkileşimde bulundukları görülmektedir. Bunun yanı sıra Rusya, Hindistan ve kısmen Özbeklerle de münâsebetler yaşanmıştır.

1721-1722 yıllarında başkent İsfahan da dâhil olmak üzere İran'ın büyük bir kısmının Afganlar tarafından istilâ edildiği göz önüne alındığında, tabii olarak Safevîlerin bu dönemdeki ^{münâsebetlerinin} çoğunun Afganlar ile olduğu anlaşılmaktadır. Afganların İran'dan çıkarılmalarından sonra ise Afgan istilâsından yararlanarak İran'a ait bazı toprakları ele geçirmiş olan Osmanlı Devleti ve Rusya ile münâsebetler ağırlık kazanmaya başlamıştır. Fakat Rusya ile olan münâsebetler genellikle elçi teatisi şeklinde olmuş, Rusya'nın İran'ın istilâsından yararlanarak elde etmiş olduğu

Kafkaslardaki topraklar, savaş yapılmadan tekrar İran'a teslim edilmiştir. Bu şekilde Rusya ile olan münâsebetleri yoluna koyan Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti ile olan münâsebetleri isegenel olarak savaşlar şeklinde sürmüş, iki taraf da bir hayli kayıp vermiştir. Fakat yapılan mücâdelelerde çoğunlukla Nadir Şah üstün gelmiş ve İran'ın kaybetmiş olduğu toprakların hemen hemen tamamını geri almayı başarmıştır. Nitekim 1746 yılında imzalanan antlaşmayla IV. Murad döneminde yapılmış olan Kasr-ı Şirin antlaşmasında belirtilen sınırların kabul edilmesi bunun göstergesidir.

Nadir Şah döneminde dağınık bir halde yaşayan Özbekler, Kandahar valisi Mir Hüseyin'in Nadir Şah'a isyan etmesi sırasında Hind Padişahı'nın kışkırtmasıyla Afşar askerine karşı Mir Hüseyin kumandasındaki Afganlara yardım etmişlerdir. Nadir Şah bölgeye gelerek kısa sürede hem Özbekleri ve hem de Afganları mağlup etmiş, bu dönemdeki İran-Özbek münâsebetleri meselesi de bu kadarla sınırlı kalmıştır.

Nadir Şah döneminde İran'ın kâh dostane ve kâh savaş şeklinde münâsebetlerde bulunduğu bir diğer devlet Hindistan'daki Babürlü Devleti'dir. Yukarıda bahsedildiği gibi, Babürlü padişahının Kandahar valisine yardım etmesi sebebiyle bozulan ilişkiler, Nadir Şah'ın 1738'de büyük bir sefere çıkmasına sebep olmuştur. İki yıldan fazla süren bu seferde Babürlü ordularına karşı büyük başarılar elde eden Nadir Şah, Babürlü Devleti'nin başkenti Cihanâbâd (Dehli)'a girerek Dehli tahtına oturmuş ve Şah Muhammed'e hâkimiyetini kabul ettirdikten ve sayısız ganimetler elde ettikten sonra İran'a dönmüştür.

Nadir Şah, Hindistan seferinden döndükten sonra yönünü tekrar Osmanlı Devleti'ne çevirmiştir. Fırat Nehri'nin doğusundaki bütün toprakları ve kendi mezhebi olan Caferîliğin Osmanlı Devleti tarafından beşinci mezhep olarak kabul edilmesini istiyordu. Bu tekliflerin kabul edilmemesi sebebiyle yeniden başlayan mücâdeleler, Osmanlı Devleti'nin Afşarlar karşısında mağlup olmasıyla sonuçlanmıştır. Nadir Şah'ın toprak tekliflerini kabul etmeyen Osmanlı Devleti, Caferilik meselesini uzun uzadıya tartıştıktan sonra kabul etmiş, fakat gelen tepkiler üzerine anlaşmayı bozmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu husustaki hassasiyetini gören Nadir Şah da isteklerinde daha fazla ısrar etmeyince anlaşmaya varılmış ve iki devlet arasında sulh yapılmıştır. Fakat daha bunun sevinci yaşanmadan, Nadir Şah, uygulamalarından rahatsız olan Şîîler tarafından katledilmiştir.

Transkripsiyon ve tahlilini yaptığımız bu eserde, yukarıda bahsedilen konular ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Fakat Nadir Şah'ın Hindistan seferinden sonraki meselelerin anlatılmadığını, eserin bu seferle son bulduğunu tekrar vurgulamak yerinde olacaktır. Buna rağmen, birinci bölüm içerisinde konunun daha iyi anlaşılması ve okuyucuya fayda sağlaması açısından eserde anlatılmayan bu meseleler hakkında da bir takım bilgiler vermeyi uygun gördük.

Çalışmamızı giriş kısmıyla beraber üç bölüm halinde hazırladık. Giriş kısmında, okuyucuyu metne hazırlamak amacıyla özet niteliğinde bilgiler verdikten sonra müellif ve eseri hakkında bilgiler sunduk. Birinci bölümde Safevî Devleti'nin kuruluşu meselesi ve ilk dönemleriyle daha sonra yaşananlar; İran'ın Afganlar tarafından istilâ edilerek girdiği fetret devri ve bu dönemde yaşananlar, Şah Tahmasb'ın Afganlara karşı verdiği mücâdeleler, Nadir Han'ın ortaya çıkışı, Şah Tahmasb'a yardımları, Afganlar, Osmanlılar ve Ruslar ile olan mücâdeleleri, Şah Tahmasb'ı tahttan indirip yerine geçmesi, Şah olduktan sonra çıktığı Hindistan seferi ve Osmanlı Devleti ile bilhassa Caferî mezhebi üzerindengelişen münâsebetlerini; İkinci bölümde transkripsiyon metnini ve son bölümde ise transkribe ettiğimiz metnin özetini verdik.

Eserin transkripsiyonunda kelimeleri elimizden geldiğince doğru bir biçimde çevirmeye gayret ettik. Çevirisini yapamadığımız veya çevirisini doğru yaptığımızdan emin olmadığımız kelimelerin yerini (----) şeklinde belirttik. Okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla metni anlaşılabilir bir sayfa düzeni içerisinde vermek ve gerekli yerlere noktalama işaretlerini koymak için titizlikle çalıştık. Ayrıca transkripsiyon bölümünde asıl metnin her sayfasının bitimini (/1/) şeklinde numara ile gösterdik. Çalışmamızda gerekli olan tüm kaynaklara ulaşmaya ve olabildiğince iyi bir çalışma ortaya koymaya çalıştık. Gayemiz, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan ana kaynak değerindeki bir eseri transkribe ederek ilim âleminin hizmetine sunmaktır.

MÜELLİF VE ESERİN TANITILMASI

Müellifin Tanıtılması

Traskripsiyonunu yaptığımız *Tarih-i Ağvaniyan* adlı eserin girişindeki kapak sayfasında (kolofonda) müellif olarak ismi verilen “Mer Kâtib El-Fakir El-Hac Muhammed Râkım Gafrullah” hakkında yaptığımız araştırmalarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Eserin ilk sayfasında eserin Latince’den Türkçe’ye tercüme edildiğinden, tercüme tarihinden bahsebilmeğe, ancak müellif hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Müellif hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız için hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserleri hakkında da bilgi sahibi olamadık.

Eserin Tanıtılması

a. Eser Hakkında

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde 1398 numarasıyla kayıtlı bulunan *Tarih-i Ağvaniyan* adlı eser, hicrî 1165 (m. 1751-1752) tarihinde Muhammed Râkım Gafrullah adlı müellif tarafından bir tercüme eser olarak basma hatla yazılmıştır. Eserin basıldığı yer hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin ilk sayfasında bir tercüme eser olduğu belirtilmekte, ancak hangi eserin tercümesi olduğu hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. Fakat *Tarih-i Seyyahnâme* adlı bir esere atıf yapıldığını da hemen belirtmemiz gerekmektedir.

Muhtevası itibarıyla üzerinde çalıştığımız esere kısmen benzer olan “*Tarih-i Afgan; Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Ağvaniyan ve sebeb-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şahan-ı Safevîyan*” adlı Tadeusz Jan Krusinski tarafından kaleme alınmış ve İbrahim Müteferrika tarafından matbaada basılmış olan tercüme eserin içeriği incelendiğinde Afganların İran’ı istilâları ve Şah Tahmasb ve döneminde yaşananlar hakkında ayrıntılı bilgiler verildiği, Nadir Şah hakkında ise pek bilgi olmadığı görülmektedir. Hâlbuki *Tarih-i Ağvaniyan*’ın asıl konusunu Nadir Şah ve döneminde yaşananlar oluşturmaktadır. Bundan dolayı her iki eser de ihtiva ettikleri konular açısından birbirinden farklılık göstermektedir.

“*Tarih-i Afgan; Tarih-i Seyyah Der Beyan-ı Zuhur-ı Ağvaniyan ve Sebeb-i Inhidâm-ı Bina-i Devlet-i Şahanı Safeviyan*” adlı eser Tadeusz Jan Krusinski tarafından

yazılmış ve İbrahim Müteferrika tarafından tercüme edilmiştir. Eserde genel olarak Afganların ortaya çıkışı ve İran'ı istilâ etmeleri, Safevî hanedanının başına gelenler ve Şah Tahmasb'ın Afganlara karşı giriştiği mücâdeleler anlatılmaktadır. Bizim ele aldığımız *Tarih-i Ağvaniyan*'ın ise Afganların İran'ı istilâları, Tahmasb Şah ve döneminden kısaca bahsederek daha çok Nadir Şah hakkında bilgi vermesini göz önünde bulundurursak, iki eserin birbirinin devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Nitekim müellifin eserin bazı yerlerinde kısaca konuya değinip başka konuya geçmek istediğinde “birinci tercümede tafsili mevcuttur”, “tafsili müverrihlerin veyâkilerine havale olundu” gibi ifadeler kullanması ve eserin ilk sayfasında da birinci ve ikinci tercümelerden bahsedilmesinden yola çıkarak birinci tercümenin “*Tarih-i Afgan; Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Ağvaniyan ve sebab-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şahan-ı Safevîyan*”, ikinci tercümenin ise bizim ele aldığımız “*Tarih-i Ağvaniyan*” adlı eser olduğu düşünülebilir. Eserin ilk sayfasında verilen “Tarih-i Seyyahnâme” ve “Latince’den Türkçe’ye tercüme olundu” gibi ifadeler de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Eserin Krusinski'nin eserlerinden birine sonradan zeyl olarak yazılmış olması ihtimali de vardır. Nitekim eserin ilk satırlarında Tarih-i Seyyahnâme'nin içeriğini oluşturan kısımlar; Safevî Devleti'nin doğuşu, Şah Erdebil'den Şah Hüseyin'e kadar İran'da hüküm süren Acem Şahlarının hükûmet süreleri, Hindistan sınırlarına kadar olan bütün bölgelerin ahvali, Afgan kavminin ortaya çıkışı ve İran'ı istilâ etmeleri, Mir Mahmud ve Mir Eşref'in Acemler ile olan muharebeleri gibi olayların eserde anlatılacağı belirtilmektedir. Hemen ardından, Afşarlardan Nadir (Tahmasb Kuli) Han'ın ortaya çıkarak İran'ı Afgan istilâsından kurtarması, Afganlar ile olan mücâdeleleri, Şah Tahmasb'ı tahta oturtması, az sonra tahttan indirip kendisini Şah seçtirmesi olaylarının o diyarda bulunan seyyahların eserlerinden tercüme, nakil ve rivâyet yoluyla mümkün olduğunca acele toplanıp biraraya getirilerek ilk tercümede bulunan olaylara zeyl olmak üzere yazıldığı belirtilmektedir.

Tadeusz Jan Krusinski'nin anılarından alınarak J. Osborne tarafından Londra'da yazılan ve 1740 tarihinde yayımlanmış olan *The History of the Late Revolutions in Persia (İran'daki Geç Devrimlerin Tarihi)* adlı eser incelendiğinde *Tarih-i Ağvaniyan*'ın içeriğine benzer konular ele alındığı görülmektedir. *Tarih-i Afgan; Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Ağvaniyan ve sebab-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şahan-ı*

Safevîyan'da Nadir Şah hakkında pek fazla bilgi bulunmazken, *The History of the Late Revolutions in Persia*'da Hindistan seferi ile birlikte Nadir Şah ve dönemi hakkında birçok bilgi bulunmaktadır.

The History of the Late Revolutions in Persia adlı eser de tıpkı *Tarih-i Ağvaniyan* gibi İsfahan'ın Afganlar tarafından muhasara edilerek ele geçirilmesiyle başlamakta, Nadir Şah'ın Hindistan'a yaptığı sefer ile son bulmaktadır. Eserin diğer kısımları incelendiğinde bazı noktalarda bizim ele aldığımız eserden farklı olarak fazladan ve ayrıntılı bilgiler verilmiş olduğu, ancak genel olarak aynı konular üzerinde durulduğu görülmektedir. Üstelik eserin kapak kısmında, Şah Tahmasb'ın tahttan indirilmesi, onun komutanı Tahmasb Kuli (Nadir) Han'ın tahta geçmesi ve Türkler (Osmanlılar) ve Babürlüler (Hindistan) üzerine elde ettiği zaferlerin eserin içeriğini oluşturduğu yazılmaktadır. Buradan hareketle, ele aldığımız eserin bu eser olabileceği sonucuna varılabilir. J. Osborne tarafından yazılmış olan bu eser, günümüzde Kalküta'daki Hindistan Milli Kütüphanesi'nde yer almaktadır.

b. Eserin Muhtevası

Eserin ana konusunu Nadir Şah ve dönemi oluşturmaktadır. Kim olduğu, ilk olarak hangi işlerle uğraştığı, Şah Tahmasb'ın hizmetine girişi, Afganlarla mücadeleleri, Şah'ı tahtından ederek yerine henüz yaşı çok küçük olan onun oğlu Abbas'ı geçirmesi, Şah Abbas'ın ölümünden sonra kendisini Şah seçtirmesi, Osmanlı Devleti ile olan münâsebetleri ve son olarak Hindistan'a düzenlediği sefer ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Eserin ilk sayfasında eserin içeriği hakkında bilgiler verilmektedir. Sonrasında Afgan kabilelerinin Mir Üveys önderliğinde harekete geçmeleri, Mir Mahmud ve Eşref Han dönemlerinde İsfahan da dâhil olmak üzere İran'ın büyük kısmını istilâ etmeleri, Safevî hanedanı üyesi olan mirzaların başına gelenler, Tahmasb'ın İsfahan'dan çıkışı ve Mir Eşref'e mağlup olduktan sonra Mazenderan'a kaçışı anlatılmaktadır. Bundan sonra eserin asıl konusunu oluşturan Tahmasb Kuli (Nadir) Han'ın kim olduğundan bahsedilerek sırasıyla Hindistan seferine kadar başından geçen tüm olaylar anlatılmaktadır.

Nadir Han küçük bir Afgan birliğini mağlup ettikten sonra durumu Mazenderan'da bulunan Şah Tahmasb'a anlatmış, bu başarısından memnun olan Şah da

onu hizmetine alarak kısa sürede Tahmasb Kuli Han adıyla İtimadü'd-Devle makamına tayin edilmesine olanak sağlamıştır. Bu andan itibaren harekete geçerek Afganları defalarca mağlup eden ve İran'dan çıkaran Tahmasb Kuli Han, Şah Tahmasb'ın Osmanlı Devleti'ne mağlup olduktan sonra yaptığı sulha muhalefet ederek onu tahtından etmiş, yerine Mirza Abbas'ı geçirmiştir. Fakat kısa süre sonra Abbas'ın da ölümüyle Şah seçilen Nadir, İran'ın kaybetmiş olduğu toprakları Rusya'dan sulhla, Osmanlı'dan ise savaşla geri almış, sonrasında Hindistan'a sefer düzenleyerek büyük bir zafer ve çok sayıda ganimetle dönmüştür. Bütün bu konular ele aldığımız eserin muhtevasını oluşturmaktadır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, eser Hindistan'a yapılan sefer ile son bulmakta, Nadir Şah'ın bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile yaptığı mücâdeleler ve özellikle bu dönemde şiddetlenen Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabul edilip edilmemesi meselesi hakkında bilgi verilmemektedir. Her ne kadar Hindistan seferinden önce Osmanlı Devleti ile yapılan barış görüşmelerinde bu konu gündeme gelmiş olsa da asıl gelişmeler Hindistan seferinden sonra meydana gelmiştir. Maalesef bu son yaşanan gelişmeler eserde anlatılmamaktadır.

Eserde Nadir Şah hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler bulunmakta, bazı noktalarda ruhen nasıl biri olduğuna da atıflar yapılmaktadır. Nitekim eserin son sayfasında “Nadir Şah'ın Vasıfları” (Evsaf-ı Nadir Şah) başlığı altında özelliklerinden, huylarından ve şahsiyetinden bahsedilmektedir. Nadir Şah'ın şahsiyeti hakkında verdiği bilgilere bakıldığında bazen yeteneklerinden, iyi huylarından bahsedilse de, genel olarak hileci, fesat, hain olarak nitelendirildiği görülmektedir. Buna sebep olarak da soyca alçak olması ve Safevî hanedanına yaptıkları gösterilmektedir.

Eserde sadece siyasî durum anlatılmamaktadır. Herhangi bir bölgeden bahsedildiği zaman yeni bir başlık açılarak o bölgenin iklimi, coğrafyası, tarihi, özellikleri, nüfusu ve halkının durumu gibi konular ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu sayede eserden o dönemdeki şehirlerin, ahalinin, iklimin vs. durumu hakkında da bilgiler elde edilebilmektedir.

c. Eserin Şekli Özellikleri

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan eserin girişinin yapıldığı ilk sayfası 16, son sayfası 5 ve geri kalan her bir sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Son sayfadaki 5 satır

diğer sayfalardaki satırlardan farklı olarak sayfaya ortalananak şekilde yazılmıştır. Toplam 134 sayfa olan eserde başlıklar kırmızı renkle ve sayfa bitirilmeden aynı satırın devamı olacak şekilde, geri kalan kısımların ise tamamı siyah renkli mürekkeple yazılmıştır. Her sayfada yazılar kırmızı bir çerçeve içerisine alınmıştır. Kapağı siyah, sayfaları açık sarı renkli olan eserde sayfalar numarayla sınıflandırılmamış, sol üst köşede verilen rakamlar ise sonradan eklenmiştir. Sayfa sayısı yerine, her iki sayfada bir sağ taraftaki sayfanın sol alt kısmına bir sonraki sayfanın ilk kelimesi yazılmıştır.

Eserin üslubu incelendiğinde bazı yerlerde Arapça ve Farsça kelimelerle ağdalı bir dil kullanılmış olsa da, genel olarak ağır olmayan, sade bir dil kullandığı söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFEVÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN NADİR ŞAH'IN ÖLÜMÜNE KADAR İRAN TARİHİ

1.1. Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve XVIII. Yüzyıla Kadar Olan Dönem

1.1.1. Safevî Devleti'nin Kuruluşu

Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in altıncı batında ceddi olan Şeyh Safiyüddîn Ebu'l-Feth İshak'ın (öl. 1334) ismine nispetle "Safevî" olarak adlandırılan hanedanın, İran'ı siyasî bir birliğe kavuşturmasını dinî bir kökende aramak, devletin kuruluşunu anlamak bakımından önemlidir¹. Şiîliğin İran'da hâkim olması, Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak idâreyi ele alan Erdebil Safevî tarikatından Şah İsmail zamanında gerçekleşmiştir. Fakat Safevîler aslında Sünnî olup², İlhanlılar zamanında tarikat merkezi olan Erdebil'de tarikat reisi olarak tanınmış bulunan Şeyh Safiyüddîn neslinden gelmektedirler. Safiyüddîn'in etnik kökeni henüz aydınlatılamamıştır. Bununla birlikte Safevî Devleti'nin kuruluşundan sonra yazılan eserlere bakıldığında onun Hz. Ali'nin soyundan geldiği ve yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'a dayandırılmaya çalışıldığı görülmektedir³.

Şeyh Safiyüddîn'in torunu Hoca Ali (1392-1429) zamanına kadar Sünnî özelliğini muhafaza eden tarikat⁴, bu şeyh zamanında açıkça Şiîliğe meylederek İran, Irak, Suriye ve Anadolu'daki zümreler ve özellikle Türkmen aşîretleri arasında taraftar toplamaya çalışmıştır. Hoca Ali'nin torunu Cüneyd⁵ ise Şiî Safevî tarikatını bir dinî devlet hâline

¹ Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1993, s.1.

² John Andrew Boyle, "İran'ın Millî Bir Devlet Olarak Gelişmesi", Çev. Berin U. Yurdadoğ, Belleten, C. 39, S.156, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s.653. Bu makalede Safevîlerin aslında Sünnî olduklarına dâir bilgiler bulunmakla beraber, Şeyh Safiyüddîn'in İlhanlı veziri ve vakanüvisi Reşideddin ile arasında yakınlık olduğu da kaydedilmektedir.

³ Tufan Gündüz, "Safevîler", DİA, C. 35, İstanbul, 2008, s.451.

⁴ Alâettin Özer, Vekâyi Nâme-i Nâdir Şah Der-Mezâhib-i Şi'yye-i Ca'feriyye, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990, s.IV.

⁵ Cengiz Han'ın halefleri zamanında yaşamış olan mistik şeyhlerden Safiyeddin Ebu İshak Erdebili, XIV. yüzyıl başlarında vefat etmiş olup Erdebil'e gömülmüştü (1334). Sofî hanedanı onun adına nisbet edilmiştir. Bu aile "Sofî" adını kabulden çekinirdi. Safiyeddin'in oğlu Sadreddin Musa, torunu Hoca Ali, torunzâdesi İbrahim, onun tasavvuf mesleğini izlediler. İbrahim'in oğlu ve onun gibi şeyhlikte şöhret kazanan Cüneyd, bu aileden politik bir tesire sahip olan ilk şahsiyet sayılır. Onun ikbal hırsı, Karakoyunlu hanedanından Erdebil topraklarına hükmeden Cihanşah'ın öfkelerini üzerine çekti. Cüneyd, bu sırada

getirmiştir⁶. Şirvan Şah ile giriştiği mücâdelede ölen Şeyh Cüneyd'in yerine geçen oğlu Haydar, dayısı Akkoyunlu Devleti hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı ile evlenerek mevkiini sağlamlaştırmıştır⁷. Haydar, müritlerine on iki dilimli kızıl tac giydirmiş, sarık sardırılmış ve bundan dolayı mensuplarına “kızıl-baş” (surh-ser) denmiştir. Haydar'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu İsmail, Şirvanşahları mağlup ettikten sonra, Akkoyunlu Devleti'nde ortaya çıkan saltanat mücâdeleleri sırasında çoğu Anadolu'da meskûn olan Türkmen boylarının desteğiyle Tebriz'de saltanat tacını giymiş ve İran'da Nadir Şah'a kadar devam edecek olan Safevî hanedanını kurmuştur⁸.

Şah İsmail, devleti kurduktan sonra ilk iş olarak On İki İmam adına hutbe okutup para bastırmıştır⁹. Şah İsmail'in böyle davranmasının ve Şiîliğe gittikçe daha fazla meyletmesinin amacı, güçlü bir durumda bulunan Sünnî komşusu Osmanlı Devleti'nden farklılaşmak için yeni bir ideolojiyle Safevî Devleti'ni oluşturmaktır. İsmail'in “Şah” unvanını kullanması ve Şiî İslâm'ın “İmamiye” formunu devletin resmî dini ilân etmesi, Fars ve İran tarihinin dönüm noktası olmuştur¹⁰. Şah İsmail döneminde Şiîliğin bu derece ön plana çıkarılmasının temel nedeni, Sünnî olan Osmanlılara ve Özbeklere karşı sağlam bir dinî-siyasî politika oluşturma arzusudur. Bupolitikanın temellerine inildiğinde ise Osmanlı-Safevî mücâdelesinin, iki devletin birbirine üstünlük sağlama çabasından çok, Sünnî-Şiî çatışması ve bu çatışmanın siyasî tezahürleri olduğu görülür. Bu temel nedenin yanında, Osmanlı ve Safevî devletlerini karşı karşıya getiren birkaç farklı neden daha vardır. Bunlardan en önemlisi Orta Asya'dan gelen ve Akdeniz'e

Cihanşah ile savaş durumunda bulunan Akkoyunlu hükümdarının sarayına sığındı. Uzun Hasan, Cüneyd'e sadece yardım ve himaye göstermekle kalmadı, hemşiresi Hadice Begüm'ü de onunla evlendirdi. Cihanşah, Uzun Hasan'a yenilince Cüneyd yeniden Erdebil'e döndü. Akkoyunlu hükümdarı ile akrabalık bağları kurmuş olmaktan kendisine güveni artmış olarak politik entrikalarına yeniden başladı. Projelerini maskeleyerek için iç hırslarını açığa vurmamaya çalışarak, Müslüman olmayan Gürcülerle bir kutsal savaş bahanesi buldu. Ancak Hristiyanlar üzerine yürüyeceği yerde, taraftarları ile kuzeye yönelerek Şirvan hâkiminin topraklarını istilaya başladı. Fakat bu ülkenin yerli askerleri ile giriştiği bir cenkte öldürüldü. Hammer'den aktardığımız Şeyh Cüneyd hakkındaki bu kısa bilgilerin ayrıntısı için bkz. J. Von Hammer, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. I., İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011 (Eserde sayfa sayısı verilmemektedir).

⁶ Bekir Kütükoğlu, Osmanlı - İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612), s.1.

⁷ Şeyh Cüneyd ve Şah İsmail'in Akkoyunlu Uzun Hasan ile olan münâsebetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Solakzâde Mehmed Hemdemî, Solakzâde Tarihi, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul, 1297, s.315.

⁸ Alâettin Özer, Vekâyi Nâme-i Nâdir Şah Der-Mezâhib-i Şi'iyye-i Ca'feriyye, s.V. Safevî hanedanının menşei ve kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mürüvet Karagöz, Safevî Devleti'nin Kuruluş Dönemi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Şanlıurfa, 2010.

⁹ Faruk Sümer, Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Güven Matbbası, Ankara, 1976, s.22.

¹⁰ Mirza Abbaslı, “Safevilerin Kökenine Dair”, Belleten, C. 40, S.158, TTK Yayınları, Ankara, 1976, s.287 vd.

kadar uzananticaret yollarına hakimolmadüşüncesine dayanmaktadır¹¹. Diğer bir neden ise Safevîlerin Anadolu'nun siyasî ve kültürelbirliğini bozma çabası içinde olduğunu düşünen Osmanlı Devleti'nin nefs-imüdafaasıdır¹². Batılı tarihçiler ise genel olarak Osmanlı-Safevî mücâdelesine Şîî-Sünnî çatışması olarak bakmışlardır¹³.

Şah İsmail ifrat derecesinde Şîîliğe bağlanarak Sünnî mezheplerine karşı şiddet kullanmış, camiîlerde ilk üç halîfenin lânetle anılmasını emretmiş, birçok Sünnî âlimi öldürtmüş ve Sünnî inancına zıt olan düşüncelerinin Anadolu'da da yayılması için çaba göstermiştir. Şah İsmail ve taraftarlarının Anadolu'daki bu faaliyetleri sonucunda Osmanlı Devleti'nde çeşitli isyanlar ortaya çıkmıştır. 1511'de Anadolu'da büyük tahribata yol açan Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı¹⁴, bu tahriklerin sonucu olarak gelişmiştir. Bu karışıklıklar sırasında çok sayıda insan ölmüş, pek çok hâne yağmalanmıştır¹⁵.

Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü uzun yıllar boyunca temel politikası, “güçlü iken İslâm dinini yaymak, zayıf olduğunda müdafaa etmek” olmuştur¹⁶. Kuruluşundan itibaren İslâm yolunda yaptığı hizmetlerle sivrilen Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu bu özelliklerinin yanında ayrıca, ehl-i sünnet akidesini korumak için ciddi hassasiyet gösterdiği de söylenebilir. Nitekim Kur'an'a zıt görüşleri sebebiyle Şeyh Bedreddin'i tutuklayarak idam eden Osmanlılar, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere sahabenin büyüklerine dil uzatan zümreleri cezalandırmışlardır¹⁷. Böyle bir inanca sahip olan Osmanlı Devleti'nin, yukarıda değindiğimiz Şah İsmail'in faaliyetleri karşısında sessiz kalması elbette ki beklenemezdi¹⁸.

¹¹ Vecih Kevserani, Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi, Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul 1992, s.75-80.

¹² Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15. 17. Yüzyıllar, İstanbul 1999, s.75.

¹³ Yunus Emre Konuk, Sultan IV. Murad'ın Bağdad Seferi ve Kasr-ı Şirin Antlaşması, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2005, s.1.

¹⁴ Şah Kulu Baba Tekeli ve çıkardığı isyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, “Şahkulu Baba Tekeli”, DİA, C. 38, İstanbul, 2010, s.284-286.

¹⁵ Alâettin Özer, Vekâyi Nâme-i Nâdir Şah Der-Mezâhib-i Şî'iyye-i Ca'feriyye, s.V.

¹⁶ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.3.

¹⁷ Selim Arı, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah – I. Mahmud Dönemi Ehli Sünnet – Şîî Diyalogu, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2001, s.1 vd.

¹⁸ Osmanlı-Safevî mücâdelesinin sebeplerini, Safevî hanedanının doğu ve batıdaki Sünnî Türk devletlerinin karşısına çıkabilmek ve mücâdele edebilmek için Şîîliği bir devlet mezhebi şekline getirdiğini belirten Fuad Köprülü, uzun yıllar devam eden Osmanlı-Safevî mücâdelelerinin temel sebeplerini şöyle açıklamaktadır: “Tamamen Siyasî mahiyette olan bu harekete karşı, Osmanlı Devleti'nin Sünnîliği şiddetle iltizam etmesi ve Safevîlerin Anadolu ve Rumeli'deki güçlü

1.1.2. Safevî Devleti'nin Durumu ve Komşuları ile Münâsebetleri

İran'da Şîîliği kabul ederek ortaya çıkan Safevî Devleti'nin en büyük rakibinin, batısında oldukça güçlü olan Sünnî Osmanlı Devleti olacağı açıktı. Nitekim çok geçmeden iki devlet arasında bazen dostane, fakat genel olarak savaşlar şeklinde uzun yıllar devam edecek olan münâsebetler başladı.

1.1.2.1. Safevî-Osmanlı Münâsebetleri

Osmanlı hükümdarı II. Bayezid, Şah İsmail'e karşı açık bir saldırıya girmek istemiyordu; kendisinin Safevî müritlerinin mistik propagandalarına duyduğu yakınlıktan, elinden geldiği kadar savaştan kaçınmak ya da Safevî propagandasının kendi askerlerini etkileyebileceği korkusundan uzlaşmayı tercih etti. Bundan dolayı Şah İsmail'e gönderdiği mektuplarla onu tutumundan vazgeçirmeye çalıştı. 1508-1509 kışında Şah İsmail, Bağdad ve güneydoğu İran'ın büyük bir kısmını işgal ederek Sünnî Müslümanları katletmeye, Sünnî camiîlerini ve türbelerini yıkmaya başladığında da, Bayezid'in buna karşı tepkisi, bu uygulamalarına son vermesini isteyen bir mektup göndermek oldu¹⁹.

Anadolu'daki Şîî faaliyetleri karşısında babasının aldığı tedbirleri yeterli görmeyen Şehzâde Selim, idâreyi ele alır almaz ilk iş olarak Şîî tehlikesini yok etmek ve Anadolu'daki Kızılbaşlara şiddetli bir darbe indirmek niyetiyle ulemâdan Şîîliğin İslâm'a aykırı olduğuna dâir fetvalar almış, Anadolu'da tesbit edilen müfrit Şîîlerin çoğu katledildikten sonra bizzat sefere çıkmıştır²⁰. Nihayet 23 Ağustos 1514'te iki ordunun karşılaştığı Çaldıran'da Safevî ordusu büyük bir bozguna uğratıldı. Böylece Osmanlılar açısından Şîî tehlikesi bertaraf edildi²¹. Kanunî Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) ise devletin doğu bölgelerinin güvenliğini sağlamak amacıyla Irakeyn seferi (1534-1535) yapılmış, Safevîler sulh istemek zorunda bırakılmıştır. Amasya'da

propagandasına en sert vasıtalarla mukabelede bulunması zarûriydi. Din maskesi altında saklanan bu hareketler, hakikatte siyasî menfaatlere dayanan tarihî zaruretlerden başka bir şey değildir. [Bkz. W. Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi, düzeltme ve ilâvelerle çev. Fuad Köprülü, Dün Bugün Yarın Yayınları, Ankara, 1977, s.245.] Osmanlı Devleti'nin doğuda Safevî tehlikesiyle karşılaşması, Safevîler ile ilk münâsebetleri ve bunun etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesinin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler ve İç Yansımaları", Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu, Konya, 16-17 Aralık 2002, s.33-43.

¹⁹ Stanford J. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. I, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2004, s.108.

²⁰ Yavuz Sultan Selim ve Şîî meselesi ile Yavuz-Şah İsmail mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, Yavuz Sultan Selim, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.

²¹ Alâettin Özer, Vekâyi Nâme-i Nâdir Şah Der-Mezâhib-i Şî'iyye-i Ca'feriyye, s.VI.

1555 yılında yapılan görüşmelerde, İran'da sahabe ve halifelere hürmet gösterilmesinin ümit edildiği, Safevîler ihlâl etmedikçe İran'a saldırıda bulunulmayacağı ve İran'lı hacıların serbestçe kutsal yerlere gidebilecekleri ifade edilmiştir²².

Şah II. İsmail'in (1576-1577) Şâfîliğe meyletmesine rağmen Anadolu'daki Kızılbaşların tahrikleriyle aradaki sulh bozuldu ve Osmanlı padişahı III. Murad İran'a karşı harbe karar verdi. 1578'de başlayan ve 1590'da biten bu harpler²³ neticesinde Gürcistan, Dağıstan ve Şirvan bölgeleri Osmanlılar tarafından ele geçirildi. Osmanlı Devleti'nin bu üstünlüğü karşısında Şah I. Abbas (1587-1629) sulh istemek zorunda kaldı. 1590'da imzalanan Ferhat Paşa Antlaşması ile İran, Osmanlı Devleti'nin Gürcistan, Azerbaycan ve Dağıstan üzerindeki hâkimiyetini tanımayı kabul etti. Hz. Peygamber'in ashabı ve halifelere seb' edilmemesi, Sünnîliği kötöleme hareketlerinin lağvedilip İran Sünnîlerine nefretle muamele edilmemesi de antlaşma gereği olarak kabul edilmiştir²⁴.

İran Şah'ı I. Abbas, barışın imzalanmasından sonra devlet işlerine düzenvermiş²⁵, Özbeklere kaptırmış olduğu toprakları geri almıştı. Şimdi sıra Osmanlı'ya kaptırdığı Azerbaycan ve Şirvan topraklarını geri almaya gelmişti²⁶. Bunun için fırsat kollayan Şah Abbas, Osmanlı Devleti'ninAvusturya seferlerinin uzamasını ve özellikle Anadolu'da Celâlî isyanlarının baş göstermesini fırsat bilerek harekete geçti ve Tebriz

²² Alâettin Özer, a.g.e, s.VI.

²³ III. Murad döneminde Osmanlılar ile Safevîler arasındaki uzun mücadeleler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Kütükoğlu, Osmanlı - İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612), s.32-200.

²⁴ Mehmet Saray, Türk-İran İlişkileri, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.43.

²⁵ Şah I. Abbas, öncelikli olarak devletin kuruluşunda büyük önemi olan, ancak sık sık ülkeyi kargaşa ortamına iten, güven vermeyen Şîî beyleri ile mücadeleye girişti. İleri gelenlerinin birçoğunu ya hapse attırdı ya da öldürttü. Birçok Türkmen aşiretini, eski yurtlarında kalabalık kitleler halinde yaşamalarına son vererek İran'ın muhtelif bölgelerine dağıttı. Şah Abbas bunlardan başka, eyâletlerin yerli halkından tüfenkçi birlikleri teşkil etti. [Faruk Sümer, Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, s.147-149.] Ülkesinde siyâsî, askerî, iktisadî ve içtimaî düzeni yeniden sağlamaya çalıştı. Öncelikle orduda ciddi anlamda reformlar yaptı. [Mehmet Saray, Türk-İran İlişkileri, s.44 vd; Bekir Kütükoğlu, Osmanlı - İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612), s.246-249.] Şah Abbas, askerî alanda Avrupaî tarzda topçu bölükleri oluşturarak ordusunu yeniden düzenledi. Ayrıca "*Şahseven*" ismi ile anılan milis kuvvetleri kurdu. Bununla birlikte Şah I. Abbas, Osmanlı Devleti'ndeki Kapıkulu sistemini taklit ederek, Kafkaslardan çoğu Hristiyan menşeli (Gürcü ve Ermeni) çocukları toplattı. Şîî terbiyesiyle yetişen bu çocuklardan düzenli bir ordu kurdu. Sayıları 12.000 olan bu süvarî kuvveti doğrudan doğruya Şah'a bağlı olup mızrak yerine tüfenkle donatılmış idi. [Bekir Kütükoğlu, Osmanlı - İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612), s.248; Mehmet Saray, Türk-İran İlişkileri, s.44 vd.] Şah Abbas, bütün bunların yanında tahta geçtikten sonra Kızılbaş emirleriyle mücadele ederek güçlerini kırmış ve isyanları bastırarak bozulan düzeni yeniden sağlamlaştırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cihat Aydoğmuşoğlu, Şah Abbas ve Zamanı (1587-1629), Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.97-123.

²⁶ Alper Yıldırım, I. Mahmud Dönemi Osmanlı İran İlişkileri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2017, s.28.

ile Revan'ı Osmanlılardan geri aldı²⁷. Acem tarafından gelen bu saldırılara karşı Osmanlıların daharekete geçmesiyle tekrar başlayan harplerde, İran'ın ele geçirmiş olduğu topraklar yine ellerinde kaldı ve harp, Nasuh Paşa'nın adıyla anılan antlaşma²⁸ ile sonra erdi (1612).

Şah Abbas, Nasuh Paşa ve Serav antlaşmalarıyla ele geçirdiği yerleri sağlama aldıktan sonra Bağdad'ı da ele geçirmek için fırsat kollamaya başladı. Bu sırada Bağdad valiliğinin hükûmet tarafından kendisine tevcih edildiğini sahte bir mektupla etrafındakilere bildiren Bekir Sübaşı'nın bölgedeki muhaliflerini acımasızca ortadan kaldırdığı duyulunca, Osmanlı hükûmeti tarafından üzerine Hafız Ahmed Paşa serdarlığında bir kuvvet gönderildi. Bağdad'da zor durumda kalan Bekir Sübaşı, Şah Abbas'a haber göndererek himayesini istedi ve eğer Osmanlı kuvvetlerini uzaklaştırırsa Bağdad'ı kendisine teslim edeceğini bildirdi²⁹. Zaten böyle bir fırsat kollayan ve bizzat harekete geçen Şah Abbas, içeriden satın aldığı adamlar vasıtasıyla³⁰ üç aylık muhasaradan sonra Bağdad'ı ele geçirdi (1623)³¹. Arkasından Kerkük, Musul ve Gürcistan Ahıskası da Safevîlerin eline düştü³². Fakat az sonra Musul ve Kerkük Safevîlerden geri alındı³³.

Şah Abbas'ın tüm bu faaliyetlerine karşılık olarak bir an önce Bağdad'ı kurtarmak isteyen Osmanlılar, biri 1625'te³⁴ ve diğeri 1630'da³⁵ olmak üzere iki kez başarısızlıkla

²⁷ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, C. I-II, Sad. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s.190-193.

²⁸ Bu antlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Remzi Kılıç, "Osmanlılar ile Safevîler Arasında Nasuh Paşa (1612) ve Serav (1618) Antlaşmaları", Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim ve Bilim Dergisi, S.2, Niğde, 2003, s.124-134.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.164-166.

³⁰ Her ne olursa olsun Bağdad'ı ele geçirmek isteyen Şah Abbas, casusları vasıtasıyla Bekir Sübaşı (Paşa)'nın oğlu Mehmed'i avlayarak Bağdad'ı kendisine vermeyi vaadetti. Bekir Paşa'nın oğlu da Şah'ın bu vaadlerine aldanıp gizlice Şah'tan Bağdad valiliği beratını getirtti ve Bağdad'ın gizli kapısından Şah'ın askerlerini içeriye aldı. Böylece Bağdad kalesi Safevîler tarafından zaptedildi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi III, s.170.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi III, s.169 vd; Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, C. II., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s.93-98.

³² Atâullah-i Hasanî, "İranlı Tarihçilere Göre Osmanlı İran İlişkilerindeki Krizin Nedenleri (985-1049/1577-1639)", Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu, Konya, 16-17 Aralık 2002, s.27.

³³ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi III, s.171.

³⁴ IV. Murad, Hafız Ahmed Paşa'yı Bağdad'ı kurtarması için sefere memur etti. 1625'te yapılan bu seferde Şah I. Abbas'ın ordusuyla gelerek Osmanlı hücumlarını engelleme çabaları ve müdâfilerin şiddetle karşı koymaları sebebiyle bir netice elde edilemedi. Yaklaşık dokuz ay süren muhasaradan sonra sulh görüşmeleri de sonuç vermeyince Osmanlı ordusu Bağdad önlerinden çekilmek zorunda kaldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, C. II., Haz. Bekir Sıtkı Baysal, Kültür ve

sonuçlanan girişimlerde bulundular. Bu başarısızlıklar karşısında bizzat harekete geçen IV. Murad, kale kumandanı Emir Güneoğlu'nun aman dilemesiyle Revan'ı ele geçirdi (1635)³⁶. Fakat kısa süre sonra Revan tekrar Safevîlerin eline düştü. 1638'de ikinci kez harekete geçen IV. Murad, Bağdad'ı fethederek Safevîlere istediği darbeyi vurmuş oldu³⁷.

Bağdad'ın fethinden sonra barış yapmak zorunda kalan İran ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan ve günümüzde Türkiye-İran sınırları hususunda geçerliliğini büyük oranda koruyan Kasr-ı Şirin Antlaşması³⁸ 'ndan sonraki ilişkiler, XVII. yüzyılın sonlarına kadar dostane bir biçimde sürdü. Nitekim her taht değişiminde tebrik için elçilik heyetlerinin gönderilmesi buna delil olarak gösterilebilir³⁹.

Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan bu yana İran ile devam eden dostça münâsebetler, III. Ahmed'in 1703 yılında tahta geçmesiyle beraber bozulmaya başladı. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadrâzamlığa getirilmesiyle birlikte iki devlet arasındaki ilişkiler yeniden faal bir döneme girmiş oldu. İbrahim Paşa, İran'ın içerisine düştüğü taht kavgaları ve Rusların İran'ın kuzeyindeki faaliyetleri hakkında daha sağlam bilgilere ulaşmak ve izleyeceği doğu siyasetini daha doğru yürütebilmek için Dürri Ahmed Efendi'yi İran'a gönderdi⁴⁰. Bu esnada Ruslar, İran'daki taht

Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.380 vd; Mehmed Halife, Tarih-i Gilmânî, Haz. Ömer Karayumak, Kervan Kitapçılık, (tarihsiz), s.24.

³⁵ Hafız Ahmed Paşa'nın başarısızlıkla sonuçlanan muhasarasından sonra 10 Haziran 1629'da serdar-ı ekrem pâyesiyle Hamedan ve Bağdad seferine memur edilen Hüsrev Paşa, Kerbela, Necef ve Hille'yi zaptetti. Ardından Şehrizor Kalesi'ni tamir ettirdi. Bölgedeki aşiretleri itaat altına aldıktan ve Mihriban Kalesi'ni ele geçirdikten sonra 5 Mayıs 1630'da bu kale yakınlarında Safevî ordusu komutanı Han-ı Hanan Zeynel'in ordusuna ağır kayıplar verdirdi ve IV. Murad'ın emriyle Bağdad üzerine yöneldi. Fakat 6 Ekim 1630'da başlayan Bağdad'ın bu ikinci muhasarasından da bir netice alınamadı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, s.385-391.

³⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, Naîmâ Tarihi, C. III., Haz. Zuhuri Danışman, Bahar Matbaası, İstanbul, 1968, s.1298 vd; Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, C. 1, 1. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.181 vd; Kâtip Çelebi, Fezleke (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655), C. II., Haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2016, s.756 vd; Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, C. I-II, Sad. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s.237 vd; Nezihi Aykut, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzîlnâmesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S.34, İstanbul 1984.

³⁷ Bağdad seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Naîmâ Tarihi, s.1371 vd; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kâdrî) Efendi Tarihi, C. I., Haz. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s.1064 vd; Kâtip Çelebi, Fezleke, s.787 vd.

³⁸ Bu antlaşma ve değerlendirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Remzi Kılıç, "Osmanlı-İran Arasında Kasr-ı Şirin Barış Antlaşması (1639)", Türk Kültürü, Yıl: XXXIX, S.460, Ankara, 2001.

³⁹ Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonraki ilişkilerde gönderilen elçilik heyetleri ve bu dönemdeki dostane münâsebetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Saray, Türk-İran İlişkileri, s.56 vd.

⁴⁰ Münir Aktepe, 1720-1724 Osmanlı-İran Münâsebetleri ve Silâhşör Kemânî Mustafa Ağa'nın Revân Fetih-nâmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, s.1-3. Dürri Ahmed Efendi'nin İran'daki sefâreti sırasında kaleme aldığı eseri için bkz. Ayhan Ürkündağ, Ahmed Dürri

mücâdelelerini fırsat bilerek bu ülkenin kuzey bölgesi olan Azerbaycan'ı işgal ettiler (1722)⁴¹. Bu durumu bir tehdit olarak algılayan Osmanlı Devleti de Ermenistan'a ve İran Gürcistanı'na girdi ve Rusların İran'daki Kafkas topraklarında daha fazla ilerlemelerini kabul etmeyerek bu ilerleyişlerini durdurmaları için bir ültimatom gönderdi⁴². Bu ültimatom üzerine Rus Çarı Petro ilerleyişini durdurmak zorunda kaldı. Bu olaylardan kısa süre sonra yapılan antlaşma⁴³ ile Dağıstan ve Hazar kıyıları Ruslara; Gence, Revan ve Tebriz'in hâkimiyeti ise Osmanlılara bırakıldı⁴⁴. Fakat Rusların ve Osmanlıların İran üzerindeki bu antlaşmalarından, kısa süre önce İsfahan da dâhil olmak üzere İran'ın büyük bölümünü istilâ etmiş olan Afganlar ve yıkılmak üzere olan Safevîler memnun kalmamışlardı⁴⁵.

1.1.2.2. Safevî-Özbek Münâsebetleri

Şah İsmail'in devleti kurduktan sonrabatıda Osmanlı Devleti ile meşgul olmasından istifade eden Özbekler (Şeybânîler) Horasan'ı ele geçirmişler, hâkimiyetlerini Kirman'a doğru yaymaya çalışıyorlardı. Doğudan gelen bu tehlikeyi sezerek Horasan'a yürüyen Şah İsmail, 1510 yılında Özbekleri ağır bir bozguna uğrattı ve Şeybânî Han⁴⁶'ın başını kestirerek Osmanlı Sultanı II. Bayezid'e gönderdi. Böylece Merv ve Herat'ta Safevî hâkimiyeti kuruldu. 1512'de yeniden saldırıya geçen Özbekler, Horasan'a saldırıp Herat'a kadar olan yerleri ele geçirince, Şah İsmail yeniden harekete geçerek Horasan bölgesiyle Herat ve Belh şehirlerini yeniden hâkimiyeti altına aldı. Ayrıca Safevîlere karşı isyan halinde olan Nesâ ve Ebîverd de Safevî idâresi altına alındı (1513)⁴⁷.

Efendi'nin İran Sefaretnamesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2006.

⁴¹ Mehmet Saray, a.g.e, s.66.

⁴² Osmanlı'nın bu tavrını sadece Rusları bir tehdit olarak görmesinde değil, aynı zamanda 1699 Karlofça Antlaşması'nda batıda kaybettiği prestijini doğuda kazanmak istemesine bağlayanlar da bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Yetiş, Osmanlı İran Savaşları (1722-1746), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2014, s.39 vd.

⁴³ Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki bu antlaşma için bkz. Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri (1575-1918), C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 9, Ankara, 1993, 21. belge.

⁴⁴ Alper Yıldırım, a.g.e, s.29-30.

⁴⁵ Mehmet Saray, a.g.e, s.66.

⁴⁶ 1510 yılında Timurlulardan Semerkand ve Buhara'yı alarak Şeybânî (Özbek) hanedanını kuran Şeybânî Han hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Türkoğlu, "Şeybânî Han", DİA, C. 39, İstanbul, 2010, s.43-45.

⁴⁷ Tufan Gündüz, "Safevîler", DİA, C. 35, İstanbul, 2008, s.452.

Şah İsmail'in ölümünden sonra gelen taht değişikliğinden istifade etmek isteyen Özbek hükümdarı Ubeydullah Han, 1524'te Türkistan'daki Moğol hanları ve diğer Özbek hanlarıyla birleşerek Safevîlere saldırdı. Saldırıyı haber aldığıında Tebriz'de bulunan Şah Tahmasb, beyleriyle istişâre ettikten sonra Div Sultan komutasındaki bir orduyu Herat'a yollamaya karar verdi. Bu sırada Özbek ordusu Herat'ı kuşatmaktaydı. Şehri Sam Mirza ve Lalası Durmuş Han savundu. Özbekler Herat'a saldırsa da Safevî askerleri ellerindeki tüfeklerle saldırıları püskürttü. Saldırılarından sonuç alamayan Özbekler geri çekilmek zorunda kaldılar. Fakat kısa süre sonra yenideb harekete geçerek Merv'i, ardından da Serahs, Meşhed ve Esterâbâd'ı ele geçirdiler. Ubeydullah Han'ın Herat'ı yeniden muhasara altına alması üzerine Şah Tahmasb bizzat harekete geçti. 1528'de Cam yakınlarında yapılan savaşta Özbek ordusu mağlup oldu⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin Irakeyn seferi sebebiyle Şah Tahmasb'ın batıdaki meselelerle ilgilenmesinden istifade eden Ubeydullah Han bir kez daha harekete geçti ve bu defa Herat'ı ele geçirmeyi başardı. Bunun üzerine harekete geçen Şah Tahmasb, Özbek hanlarından beklediği yardımı alamayan Ubeydullah Han'ın geri çekilmesiyle kaybedilmiş olan yerleri geri aldı. Fakat 1536'da Herat tekrar Ubeydullah Han tarafından ele geçirildi. Aynı yıl Şah Tahmasb Özbekler üzerine sefere çıktı ve savaş yapılmadan Herat'ı hâkimiyeti altına aldı⁴⁹. Bu tarihten itibaren her iki devletin de iç karışıklıkları sebebiyle Şah Abbas dönemine kadar İran-Özbek çatışmalarında kayda değer bir azalma yaşandığı görülmektedir.

Şah Abbas dönemiyle birlikte Safevîlerin toparlandığı, Özbekleri yöneten Şeybânî hanedanının sona erdiği ve yerine Astrahan hanedanının iktidarı ele geçirdiği, bununla birlikte Özbeklerin kendi içlerinde bölündüğü görülmektedir. Bu dönemden sonra Özbekler pek çok akın yapsalar da Herat'ı ele geçirememiş, Horasan'a yönelik saldırıları ise eskisi kadar etkili olmamıştır. Bunda Babürlülerin Özbeklerle Kabil ve Badehşan üzerinde rekabete girmiş olmalarının da etkisi vardır⁵⁰.

1.1.2.3. Safevî-Babürlü Münâsebetleri

Safevî Devleti'nin kuruluşu döneminde Asya'da Özbeklerle Timur'un mirasçıları arasında mücadeleler yaşanmaktaydı. Bu mirasçılardan biri olan Babür, Şah İsmail ile

⁴⁸ Ümit Ulvi Türk, Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti İle Siyasi İlişkileri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, s.33-35.

⁴⁹ Ümit Ulvi Türk, Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti İle Siyasi İlişkileri, s.40.

⁵⁰ Ümit Ulvi Türk, a.g.e, s.63.

ittifak yaparak Özbeklere karşı savaştı, fakat 1514'te Şah İsmail'in Osmanlılara mağlup olması sebebiyle Özbekler yeniden güç kazanınca Kâbil'e geldi ve bu tarihten itibaren Hindistan'a seferler düzenleyerek 1526'da Babürlü (Gürkanlı) Devleti'ni kurdu⁵¹. Bu tarihten 1530'da ölümüne kadar İran ile dostça münâsebetler kurdu⁵². 1543'e kadar İran ile münâsebet kurmayan Hümayun, 1540'ta rakibi Şir Şah Suri'ye yenilmesi ve kardeşleriyle olan taht kavgaları sebebiyle Hindistan'ı terketmek zorunda kaldı ve Şah Tahmasb'a sığındı. Safevîlerin askerî yardımıyla birlikte İran'dan dönen Hümayun, 1545'te önce Kandahar'ı, ardından Kâbil'i ele geçirerek kısa süre içinde tahtını yeniden elde etti⁵³. 1556'da vefat eden Hümayun'un yerine geçen oğlu Ekber Şah döneminde Şah Abbas'ın ülkesinin iç işleriyle meşgul olmasından istifade edilerek Kandahar Babürlüler tarafından ele geçirildi⁵⁴. Ekber'den sonra Babürlü padişahı olan Cihangir döneminde Şah I. Abbasbizzat harekete geçerek Kandahar'ı 1622'de ele geçirdi⁵⁵. Kandahar'ı geri almak için babası Cihangir tarafından görevlendirilen Babürlü şehzadesi Hürrem'in emri yerine getirmemesi sebebiyle herhangi bir harekât yapılamadı⁵⁶.

Şah Cihan unvanıyla Dehli tahtına çıkan Hürrem, Kandahar'ı Safevîlerden geri almak için 1636'da Osmanlı padişahı IV. Murad'a mektup göndererek Özbeklerle beraber Safevîlere karşı harekete geçmeyi ve bu harekete Osmanlıların da dâhil olmasını teklif etti. Nihayetinde Şah Cihan, Kandahar valisi Ali Merdan Han'ı kendi tarafına çekmesi sayesinde önce Kandahar'ı, ardından Büst ve Zemindaver'i ele geçirirken, aynı yıl IV. Murad da harekete geçerek Bağdad'ı ele geçirdi (1638)⁵⁷. Fakat Kandahar, 1648'de Şah II. Abbas tarafından yeniden İran topraklarına dâhil edildi. Babürlülerin bütün çabalarına rağmen Kandahar İran sınırları içinde kaldı⁵⁸.

⁵¹Ümit Ulvi Türk, a.g.e, s.28-32. Babür'ün Timur'un mirasçılarından biri olarak Semerkant ve civarı için yaptığı mücadeleler, başarısız olunca Kâbil'e gelerek Hindistan'a karşı seferlere başlaması ve 1526'da Babürlü (Gürkanlı) Devleti'ni kurması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.7-27.

⁵² Ümit Ulvi Türk, a.g.e, s.48 vd.

⁵³ Ümit Ulvi Türk, a.g.e, s.50-56.

⁵⁴ Cihat Aydoğmuşoğlu, Şah Abbas ve Zamanı (1587-1629), s.133.

⁵⁵ Cihat Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s.135 vd.

⁵⁶ Enver Konukçu, "Bâbürlüler", DİA, C. 4, İstanbul, 1991, s.401.

⁵⁷ Ümit Ulvi Türk, a.g.e, s.148 vd.

⁵⁸ Ümit Ulvi Türk, a.g.e, s.160-166.

1.2. Safevî Devleti'nin Fetret Devri

1.2.1. Afganların İran'ı İstilâ Etmesi

Şah Süleyman'ın 1694'te ölümüyle, yerine oğlu Hüseyin Safevî tahtına geçti. İlk yılları sakin geçmesine rağmen kısa süre sonra İran'ın iç durumu giderek bozulmaya başladı. Çünkü Şah Hüseyin de kendisinden önceki Şah gibi ülkeyi yönetmek için liyakatli değildi. O da babası gibi devlet işleriyle çok az ilgileniyordu. Kısa süre içerisinde ülke karmakarışık bir vaziyet almasına rağmen Şah Hüseyin, Şîî devlet adamlarının etkisi altında kalarak müfrit bir Şîî siyaseti takip etmeye başladı⁵⁹.

Şah Hüseyin'in kısa zamanda tutuklamalara varan bu siyasetine ilk ciddi tepki doğudaki Sünnî Afgan kabilelerinden geldi. Nitekim uzun zamandır Safevîler ile Babürlüler arasında sınır ve rekabet bölgesi olan Kandahar'da yaşayan Gılcaylar⁶⁰, Babürlü hükümdarı Şah Âlem'in desteğiyle Safevîlere karşı ayaklandılar⁶¹. İsyanı başarı ile sürdüren ve Kandahar'ı hâkimiyeti altına alarak güçlenen aşiret lideri Mir Üveys, Şah Hüseyin'in isyanı bastırmak üzere tayin etmiş olduğu Gürcü asıllı Gurgin Han'ı mağlup edip katledince⁶², yerine yeğeni Keyhüsrev (Hüsrev Han) aynı görev için tayin edildi. Mir Üveys, başlangıçta Keyhüsrev'e mağlup olsa da, Safevî ordusunda çıkan

⁵⁹ Abdurrahman Ateş, Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2001, s.13 vd.

⁶⁰ Hindistan ile İran arasındaki büyük ticaret merkezlerinden biri olan Kandahar, 1522 yılında Babür Şah tarafından ele geçirilmiştir. Kandahar ve çevresinde bu dönemde çok güçlü aşiretler meskundu. Kâbil-Gazne-Kandahar hattında yaylak-kışlak hayatı yaşayan Gılcaîler sahip oldukları büyük koyun sürüleri ve ticaret kervanlarından elde ettikleri gelirlerle bölgenin en büyük aşireti olarak öne çıkmışlardı. Babürlü hâkimiyetine giren Gılcaîler, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Kandahar merkez olmak üzere Gazne-Kâbil yolunu kontrol etmek ve bölgedeki düzeni sağlamakla görevlendirildiler. Böylece Babürlülerden gördükleri destek ve ticaretten elde ettikleri kazançla kısa sürede siyasî bir güç haline yükseldiler. [Orhan Yazıcı, "Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 9, S.47, Aralık 2016, s.311.] Tarihi kaynaklarda XVI. yüzyılın başlarına kadar Afganistan ve çevresinde Gılcaylardan bahsedilmemektedir. Bu aşiretin menşei hakkında genel olarak iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Peştun unsurlarından geldikleri, ikincisi ise Eftalit olarak adlandırılan Akhunların bir boyu olan Kalaç (Halaç)lardan geldikleridir. Kaynaklarda Gılcaî, Gılcaî, Gılcaî, Gılcaî olarak geçen bu aşiretin kökenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Yazıcı, "Gılcayların Menşei", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C. IV, S.1, Elazığ, 2006, s.31-49.

⁶¹ Yusuf Hikmet Bayur, Hindistan TarihiIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.342-344; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı TarihiIV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.172 vd.

⁶² Tadeusz Jan Krusinski, Gurgin Han'ın adını Yorgi Han olarak vermektedir. Aynı zamanda Yorgi Han'ın Mir Üveys'i yakalayıp İsfahan'a gönderdiğini, Mir Üveys'in ise hacc vazifesini yerine getirmek için Şah Hüseyin'den izin alarak Mekke'ye gittiğini ve buradaki ulemâdan Sünnîliğe karşı hareketlerin bastırılması hususunda fetva alarak tekrar İsfahan'a döndüğünü, buradayken İran'ın kuzey bölgelerinde çıkan karışıklıkları fırsat bilerek Şah Hüseyin'i Yorgi Han'a karşı kışkırtarak öldürülmesi hususunda izin aldığını, Kandahar'a dönerek Yorgi Han'ı yakalatıp öldürdüğünü ve böylece Kandahar'ı ele geçirdiğini yazmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tadeusz Jan Krusinski, Tarih-i Afgan: Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Agvaniyan ve sebeb-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şâhan-ı Safevîyan, Terc. İbrahim Müteferrika, İstanbul, 1277, s.19-29.

kargaşayı fırsat bilerek galip geldi ve Keyhüsrev'i de öldürdü. Böylelikle Safevî ordusuzun bütün teçhizatı Gılcayların eline geçti⁶³. Mir Üveys, bu başarıları sayesinde Kandahar'da bağımsız bir devlet kurarken⁶⁴, yine o bölgede yaşayan ve Afganların iki önemli aşiretinden diğeri olan Abdalîler⁶⁵ de Abdullah Han Sadozay liderliğinde Herat'ta Safevîlere karşı isyana başladılar⁶⁶.

Kandahar'da yedi yıl hüküm sürdükten sonra ölen Mir Üveys'in yerine kardeşi Abdülaziz geçti⁶⁷. Ancak ağabeyi kadar yetenekli olmadığından aşiret ileri gelenlerin desteğini alan yeğeni Mir Mahmud'un muhalefetiyle karşılaştı⁶⁸. Abdülaziz'i yerinden ederek öldüren ve böylelikle aşiret liderliğini üzerine alan Mir Mahmud, Safevîlerin zayıflığını iyi kullanarak kısa süre içerisinde İsfahan'a kadar olan İran topraklarını ele geçirdi. Ardından Safevîlerin başkenti olan bu şehri de ele geçirmek üzere harekete geçti. Mir Mahmud'un İsfahan'a doğru harekete geçtiği Şah Hüseyin'e haber verilince derhal hazırlıkların yapılmasına ve Afganlara karşı var güçleriyle karşı konulmasına karar verildi⁶⁹. Mir Mahmud İsfahan'a doğru yola çıkarken İran ordusu da Afgan ordusuna doğru ilerlemeye başladı. 25 Şubat 1722'de Gülnâbâd'da başlayan çetin savaşta İran ordusu mağlup oldu ve tüm teçhizatı Afganların eline geçti⁷⁰.

Mir Mahmud, Gülnâbâd zaferinden sonra önce İsfahan'a 5 km. mesafedeki Şahrîstan'a, ardından Ferahâbâd'a geldi⁷¹. Zaman kaybetmeden İsfahan önüne gelip şehri muhasara altına alan Mir Mahmud, muhasara yoluyla şehri ele geçirmenin zorluğunu anlayınca Horasan ve Kirman eyâletlerinin kendisine bırakılması şartıyla Şah

⁶³ Orhan Yazıcı, "Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü", s.315.

⁶⁴ Mustafa Öksüz, Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'i't-Tevârîh Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.350.

⁶⁵ Millî Afgan devletinin kurucusu Ahmed Şah'ın da mensubu olduğu Abdalîlerin menşei hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Yazıcı, Ahmed Şah Abdalî ve Millî Afgan Devleti'nin Kuruluşu (1747-1772), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2003, s.14 vd. Abdalîlerin Eftalitlerin bakiyeleri olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. K. R. Barlas, "Afgan Kabilelerinin Türklük İle Alakaları: Abdalılar Eftalitler (Ak-Hunlar)'in Torunları Mı?", Türk Kültürü, C. XXIV, Haziran 1986, s.362-370.

⁶⁶ Orhan Yazıcı, "Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü", s.316.

⁶⁷ Tadeusz Jan Krusinski Mir Mahmud'un yerine geçenini adını Abdullah olarak vermektedir. Bkz. Tadeusz Jan Krusinski, Tarih-i Afgan: Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Agvaniyan ve sebeb-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şâhan-ı Safevîyan, s.34 vd.

⁶⁸ Orhan Yazıcı, "Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü", s.317.

⁶⁹ Hrand D. Andreasyan, "Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi", Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974, s.3 vd. Afgan istilâsına karşı yapılan hazırlıklar için de bu esere bakılabilir.

⁷⁰ Hrand D. Andreasyan, "Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi", Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak, s.4-7.

⁷¹ Orhan Yazıcı, "Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü", s.319.

Hüseyin ile antlaşmaya varmayı düşündü. Fakat ümerası buna razı olmayınca şehrin her taraftan tutulmasına ve ikmal yolları kapatılarak teslim alınmasına karar verildi⁷². Bu şekilde süren muhasara esnasında İsfahan halkının çok zor durumda kaldığını gören Şah Hüseyin, Mir Mahmud'a elçi göndererek barış yapmak ve istediği yerleri vermek istedi, ancak teklifi kabul edilmedi. Şehir halkının ve askerlerin çok zor durumda kalmasıyla artık kurtuluş yolu kalmadığını gören Şah Hüseyin, şehri teslim etmeye karar verdi⁷³. İran Şahlığı tacını Şah Hüseyin'den alan Mir Mahmud, böylece İran'da şahlığını ilân etmiş oldu.(1722)⁷⁴.

Mir Mahmud'un şahlığını ilânıyla artık İran'da Safevî hânedanı fiilen yıkılmış oluyordu; son Safevî Şah'ı III. Abbas'ın ölümü ve Nadir Şah'ın kendisini Şah ilân etmesiyle birlikte hukuken sonra erecektir. Diğer yandan, Şah Hüseyin'in tahttan indirilmesinden sonra, İran karmakarışık bir vaziyet almış durumdaydı. Bu karışıklıklar sırasında öldürülmekten kurtulan ve İsfahan'dan kaçarak Tebriz'e sığınan Şah Hüseyin'in oğlu Mirza Tahmasb⁷⁵, Afganlara karşı savaşıarak İsfahan'ı ve babasının tahtını kurtarmak için asker toplamaya ve eyâlet beylerini kazanmaya gayret ediyordu⁷⁶. Tahmasb, daha Kazvin'de bulunduğu sırada kendisini II. Tahmasb adıyla Şah ilân etmiş ve Afganların İran'dan atılması için Osmanlı Devleti ve Rusya'dan yardım talebinde bulunmuştu⁷⁷. Bu sırada İran'daki durumu dikkatle takip eden Şirvan Sünnîleri Osmanlı Devleti'ne mürâcaatta bulunarak Davud Han'ın Şirvan Han'ı seçilmesini isteyince Osmanlı Devleti bu talebi kabul ederek gerekli alâmetleri göndermişti⁷⁸.

⁷² Hrand D. Andreasyan, "Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi", s.10 vd.

⁷³ Hrand D. Andreasyan, "Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi", s.12-15.

⁷⁴ Subhî Mehmed Efendi, Subhi Tarihi (Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte), Haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s.15; Tadeusz Jan Krusinski, Tarih-i Afgan: Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Agvaniyan ve sebeb-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şâhan-ı Safevîyan, s.69-72; Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi), C. III-IV, Haz. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s.36. Şah Hüseyin ile Mir Mahmud arasında yaşanan savaşlar ve İsfahan'ın Gılcayların eline geçmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hrand D. Andreasyan, "Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi", Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974, s.1-52.

⁷⁵ Hrand D. Andreasyan, "Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi", s.17.

⁷⁶ Tofiq Teyyuboglu Mustafazade, "Safevî Hanedanı'nın Son Yılları", Türkler, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.1637.

⁷⁷ Babak Shahed, Dürre-i Nadiri'ye Göre Nadir Şah ve Dönemi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.124.

⁷⁸ Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi (Osmanlı Devleti'nin Tahlilli, Tenkidli Siyasî Târîhi), C. 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s.336. Bu mesele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri (Karabağ-Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy) 1578-1914, C. 1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 4, Ankara, 1992, s.62 vd.

1.2.2. Afganların İran'ı İstilâ Etmesinden Sonra Safevîlerin Komşu Devletleri ile Münâbetleri

Afganların İran'ı istilâ etmesi ile birlikte İran'ın içine düştüğü karmaşık durumu fırsat bilen Osmanlı Devleti ve Rusya harekete geçerek kısa süre içinde İran'ın kuzey bölgelerinin çoğunu ele geçirdiler.

1.2.2.1. Safevî-Osmanlı ve Safevî-Rusya Münâsebetleri

Osmanlı Devleti'nde 1718'de sadrâzamlığa getirilmiş olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın İran ile olan barış siyaseti Afganların İran'ın büyük kısmını ele geçirmeleriyle son buldu. İbrahim Paşa'nın sulh siyasetini bir kenara bırakıp daha aktif bir politika izlemesine sebep olan gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz: İran'da meydana gelen iç karışıklık ve Safevîhanedanının geçirdiği zor günler İbrahim Paşa'nındikkatini buraya çekti. Azak havâlisinde ve Özi Nehriboylarında bir takım emeller peşinde koşan, fakat Osmanlı Devleti'nin Prut seferi⁷⁹ ile hüsrana uğrayan Rusya'nın, Şah Tahmasb'ın yardım isteği üzerine Hazar Denizi'nin kuzey batısından İran'a doğru inmesi, Osmanlı Devleti ile tekrar karşılaşma ihtimalini gün yüzüne çıkardı⁸⁰. Diğer yandan, Dağıstan'daki Müslüman Sünnîler ile Şiîler arasındaki husumet ve çatışmalar da Osmanlı Devleti'nin artık bu meseleye yakın bir alâka göstermesini gerektiriyordu⁸¹. Bunun yanı sıra Safevî baskısı ile birlikte Hristiyan Gürcülerin tehditleri altında yaşayan Kafkasya'nın Sünnî Müslümanları, özellikle de Şirvanlılar Osmanlı Devleti'nin himâyesi altına girmek istemekteydiler⁸². Nevşehirli İbrahim Paşa'yı, doğuda yeni bir maceraya sürükleyen sebeplerden bir diğeri ise yeniçerilerin istekleri ve o âna kadar geçen sürede yapılan sefahat âlemlerinden duyulan hoşnutsuzluğu giderme düşüncesi olmuştur. İbrahim Paşa, daha aktif bir siyaset izlemeye karar verdikten sonra Dürri Ahmed Efendi⁸³'yi İran'a elçi göndererek durumu yakından takip etmek istemiştir.

⁷⁹ Prut seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.76-84.

⁸⁰ Hrand D. Andreasyan, "Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi", s.36.

⁸¹ Münir Aktepe, 1720-1724 Osmanlı İran Münâsebetleri ve Silâhşör Kemânî Mustafa Ağa'nın Revân Fetih-nâmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, s.2.

⁸² Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi", Türkler, C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.775.

⁸³ Ayhan Ürkündağ, Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2006; Adile Karakaya, Osmanlı Devleti İle İran Arasındaki Diplomatik İlişkilerde Görev Yapan Âlim Diplomatlar (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s.58-62.

İran bu vaziyetteyken, 1722’de Osmanlı Devleti’nin Van valisi Abdullah Paşa’ya İsfahan’ın Afganlar tarafından ele geçirilmek üzere olduğu haber verilmiş ve bununla alâkalı bazı talimatlar verilmiştir. Ayrıca Osmanlı padişahı III. Ahmed, Bağdad, Basra, Şehrizar, Erzurum ve Karsvalilerine hükümler göndererek İran’daki bu karmaşık durumdan haberdar olduğunu, İran’ın bu zayıf durumunda ona saldırmanın doğru olmadığını, ancak orada bulunan ehl-i sünnet cemaatin muhafaza edilmesi gerektiğini, bu sebeple de her an tetikte olunmasını emretmiştir⁸⁴. Buna rağmen, Bağdad valisi tarafından 1723’te gönderilen tahriratta İran’dan intikam alma zamanının geldiği bildirilerek sefer için müsaade istenmiş ve bu şekilde III. Ahmed ikna edilmiştir. Açılacak seferin meşrû olduğuna dâir fetva alındıktan sonra İran topraklarının ilhakına karar verilerek sefer için ordu harekete geçmiştir⁸⁵.

İran’daki durumu fırsat bilen Ruslar, Şah Hüseyin’in oğlu Tahmasb’ı başa geçirmek bahanesiyle İran’ın kuzey bölgelerini işgal etmişlerdir. Üstüne bir de Tahmasb’ın Afganlara karşı yardım istemesi, uzun zamandır böyle bir fırsat bekleyen Rusları harekete geçirmiştir. Tahmasb, 1723’te Rusya ile anlaşarak Gilan, Mazenderan, Dağıstan, Şirvan, Gürgen ve Hazar kıyılarının Ruslara ait olduğunu kabul etmiştir. Nitekim aynı yıl harekete geçen Ruslar, Derbend’i de ele geçirmişlerdir⁸⁶. Rusların İran’ın kuzeyine saldırması ve Tahmasb’ın Ruslarla böyle bir antlaşma yapması üzerine Osmanlılar da harekete geçerek Revan, Nahçıvan, Hamedan ve İran Gürcistanı’na girdiler⁸⁷. Damad İbrahim Paşa, İran’ın bu durumundan istifade etmek isteyerek ve şayet İsfahan tamamen düşerse diğer yerlerin de elden çıkacağını gözönüne alarak uzun zamandır devam eden barışın korunması için Osmanlı hududu üzerinde yer alan İran vilâyetlerinin halkını korumak hukukuna dayanarak Afganlara karşı muhafaza ve müdafaa edilmesi için o yerleri işgal etmeye karar verdi⁸⁸.

Osmanlı Devleti’nin ve Rusya’nın aynı anda Kafkaslarda harekete geçmiş olması bu iki devleti karşı karşıya getirecek gibi görünüyordu. Fakat Rusya, Osmanlı Devleti ile askerî bir çatışmadan çekiniyordu. Fransa hükûmeti’nin İstanbul’daki elçisi Markiz

⁸⁴ 1734-1735 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, Çamlıca Yayınları, Haz. Kemal Erkan, İstanbul 2011, s.XXI vd.

⁸⁵ Mustafa Öksüz, Şem’dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi’nin Mür’i’t-Tevârîh Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni, s.354 vd.

⁸⁶ Tofiq Teyyuboglu Mustafazade, “Safevî Hanedanı’nın Son Yılları”, s.1637; Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.281.

⁸⁷ A. de Lamartine, Sona Doğru (Türkiye Tarihi), C. 6, Haz. M. R. Uzman, Kervan Kitapçılık, (tarihsiz), s.1536; Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi, C. 2, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2000, s.128.

⁸⁸ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.174.

de Bonnak'ın aracılığıyla 1724 yılında Safevî mirasını paylaşmak üzere iki devlet arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre Rusya, Dağıstan'dan başlayarak Mazenderan ve Astrabad'a kadar olan toprakları, Osmanlı Devleti ise Doğu Gürcistan ve Erdebil hariç, tüm Azerbaycan ve İran'ın batı kısmını alıyordu. Ayrıca Rus ve Osmanlı hükûmetleri, Tahmasb'ın bu antlaşmayı kabul etmemesi hâlinde, İran tahtına kendisinin yerine bir başkasını oturtmak üzere karar aldılar⁸⁹. İki yıl sonra, yine Osmanlı ve Rus hükûmetleri arasında 1726'da imzalanan antlaşmalarla Şirvan Eyâleti ile Derbend sınırları tesbit edildi. Şirvan'ın bir kısmında Osmanlı Devleti'nin himâyesinde bulunan Şirvan Hanlığı'nın mevcut olmasına karar verildi⁹⁰. Bu sırada, Afgan lideri Mir Mahmud öldü ve yerine Mir Eşref geçti⁹¹.

Rusların harekete geçmesi üzerine yapılan antlaşmayı dayanak edinen Osmanlı Devleti, üç koldan İran seferine çıktı⁹². Bu kollardan Kars merkezli Kafkas cephesinden hareket eden ordu, Tiflis ve Gori'yi aldı⁹³. Rusların Bakü'yü aldığı duyulunca, Osmanlı ordusu daha doğuya giderek Revan ve Nahçıvan'ı, ardından Lori ve Gence'yi ele geçirdi. Köprülüzâde Abdullah Paşa komutasında Van cephesinden Tebriz üzerine harekete geçen Osmanlı ordusu, Tahmasb'ın göndermiş olduğu İran kuvvetlerini mağlup ettikten sonra Tebriz, Erdebil ve Güney Azerbaycan'ı ele geçirdi⁹⁴. Bundan sonra güney cephesinde Irak-ı Acem harekâtına girişen Osmanlı ordusu, Kirmanşah, Luristan ve Hamedan'ı ele geçirmeyi başardı⁹⁵.

⁸⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s.14. Bu antlaşmanın tam metni için bkz. Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri Karabağ-Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy (1575-1918), C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 9, Ankara, 1993, 21. Belge.

⁹⁰ Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri, 22. ve 23. Belge.

⁹¹ Tadeusz Jan Krusinski, *Tarih-i Afgan: Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Agvaniyan ve sebeb-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şâhan-ı Safevîyan*, s.87-88; Babak Shahed, a.g.e, s.130. Mir Mahmud'un Mir Eşref tarafından öldürüldüğü de söylenmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV*, s.182.

⁹² Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi", s.776; Mustafa Öksüz, *Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'i't-Tevârih Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni*, s.356.

⁹³ Mustafa Öksüz, *Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin...*, s.355.

⁹⁴ Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974, s.53-66; Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi", 776; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 1, E Yayınları, İstanbul, 2004, s.292.

⁹⁵ Mustafa Öksüz, *Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin...*, s.356 vd. Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak*, s.67-73'de Osmanlı Devleti'nin İran'a karşı harekâtı ve bu fetihleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Mir Eşref, 1725'te İstanbul'a elçi göndererek İran tahtına oturduğunu bildirmiş ve Osmanlı ordusunun İran'a ait olan Hamedan, Luristan ve işgal etmiş olduğu diğer yerlerden çekilmesini ve eski sınırlar dâhilinde bir antlaşma yapılmasını, kısacası Hamedan, Kirmanşah, Tebriz, Gence, Revan, Tiflis gibi yerlerin geri verilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti ise bu teklifleri reddetmekle kalmayarak, Bağdad valisi Ahmed Paşa'yı İsfahan üzerine serasker tâyin ederek Mir Eşref'e karşı savaş ilân etmiştir⁹⁶. Yapılan harpte önce mağlup edilen fakat kısa süre sonra galip gelen Mir Eşref, Osmanlıların pes etmediğini ve daha fazla hazırlık yaparak harekete geçtiklerini öğrenince elçi göndererek sulh talebinde bulundu ve 1727 Temmuzunda Hamedan'da iki taraf arasında antlaşmaya varıldı⁹⁷. Bu antlaşma gereğince Osmanlıların ele geçirmiş olduğu yerlerin mevcut haliyle korunması kabul edilmiştir⁹⁸.

1.2.2.2.Safevî-Babürlü Münâsebetleri

Afgan istilâlarından sonra İran'ın batısında ve kuzeyinde komşularıyla olan yoğunmünâsebetleri bu şekilde cereyan etmiştir. İran'ın güneydoğusunda komşusu bulunan Hindistan ile münâsebetlerinde ise bu dönemde bir durgunluk yaşanmıştır. Nitekim Safevîler bir taraftan Afganlarla, diğer taraftan Osmanlı Devleti ve Rusya ile uğraşırken, Hindistan'daki Babürlü (Gürkanlı) Devleti de kendi iç meseleleriyle uğraşmaktaydı. Bu meselelerin sonucu olarak Haydarâbâd Devleti kurulunca Babürlü Devleti ikiye bölünmüş oldu⁹⁹. Her iki devlet de kendi meseleleriyle meşgul olmaları sebebiyle birbirleriyle mücâdele etmeye fırsat bulamamışlardır. Üstelik uzun yıllardır İran ve Hindistan arasında başlıca sorun kaynağı olan iki bölgeden Herat, Afgan kabilelerinden Abdalîlerin, Kandahar ise Gılcayların eline geçmişti. Bu sebeplerden dolayı Nadir Şah'ın Hindistan'a karşı 1738'de giriştiği büyük sefere kadar iki devlet arasındaki münâsebetlerde bir durgunluk yaşandığı görülmektedir.

⁹⁶ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.183 vd; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, s.15 vd.

⁹⁷ Bkz.Tadeusz Jan Krusinski, The History of the Late Revolutions in Persia, Nşr. J. Osborne, V. II, London, 1740, s.193-195.

⁹⁸ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.184-186.

⁹⁹ Bu dönemde Hindistan'da yaşanan gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s.385 vd.

1.3. İran'ın Yeniden Yükselişi: Nadir Şah Dönemi

1.3.1. Nadir Han'ın Ortaya Çıkışı ve İlk İcraatları

Şah Tahmasb ne Rusya'dan ve ne de Osmanlı Devleti'nden beklediği yardım göremediği gibi topraklarının bu iki devlet arasında bölüşülmesi üzerine daha da zor birdurumda kaldı. Bu durumdan kurtulmak için farklı ittifak arayışlarına giren Şah Tahmasb, 1725 yılında Horasan'a geçerek Kaçar Türkmen aşireti beylerinden Fetih Ali Han'dan yardım istedi. Yardım isteğinin geri çevirmeyen Fetih Ali Han, kendi kuvvetlerinden başka Afşar, Bayat ve Çemişkezek aşiretlerinden de yardımcı kuvvetler gönderdi¹⁰⁰. Bu yardımcı kuvvetler sayesinde Meşhed ve Herat'ı geri alan Tahmasb, kendisine yardıma gelen kuvvetlerden Afşar aşireti¹⁰¹ reisi¹⁰² İmamkuluoğlu Nadir Ali¹⁰³ ismindeki Bey'in fikirlerinden yararlanarak onu kendisine kapıcılar kethüdası yaptı ve Tahmasb Kuli Han adını verdi¹⁰⁴. Kısa süre sonra, Şah Tahmasb, Tahmasb Kuli

¹⁰⁰ Koca Râgıb Mehmed Paşa, Tahkik ve Tevfik –Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s.19; Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi (Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte), s.16.

¹⁰¹ Avşar veya Afşar, Oğuz'un en tanınmış boylarından birisidir. Safevî Devleti'nin kuruluşundan sonra İran'a yeni Afşar oymakları gelmiştir. İran'daki Afşar varlığını Anadolu'dan gelen bu Afşar oymakları meydana getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Avşar", DİA, 1991, c. 4, s.160-164.

¹⁰² Abdi Tarihi'nde Nadir Ali'nin Kaçar aşiretinden olduğu belirtilmektedir. [Faik Reşit Unat, 1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1943, s.9.] Transkripsiyonunu yaptığımız eserde ise Nadir ismiyle anılmakta ve Afşar boyundan bir çobanın oğlu olduğu belirtilerek kendisinin de çobanlıkla meşgul olduğu söylenmektedir. Bkz. ikinci bölüm, s.50 vd.

¹⁰³ Nadir Han, Kasım 1688'de Horasan'ın Destgird köyünde doğdu. Asıl adı Nedr (Nezr) Kuli'dir. Horasan'da yaşayan Afşar Türkmenlerinin Kırklı obasına mensup olup babasının adı İmam Kuli'dir. [Azmi Özcan, "Nâdir Şah", DİA, C. 32, 2006, s.276 vd.] Ancak Transkribe ettiğimiz eserde Nadir Şah'ın doğum tarihi ve babasının adı hakkında herhangi bir bilgi verilmemekte, doğum yeri olarak Horasan'da Nişabur'a bağlı Esferayin adlı bir köy gösterilmektedir. Bunların yanı sıra Nadir Şah'ın kökeni hakkında birkaç görüş olduğu dile getirilmektedir. Buna göre; kimilerinin onun Gürcü bir beyin oğlu olduğunu, kimilerinin Dağıstanlı bir beyin oğlu olduğunu, bazılarının Horasan Acemlerinden olduğunu ve diğerlerinin ise Horasan'daki göçebe Türklerden bir beyin oğlu olduğunu rivâyet ettiklerine işaret eder. Müellif de bu son rivâyetle hemfikir olarak Afşar aşiretinden bir çobanın oğlu olduğunu söylemektedir [Bkz. ikinci bölüm s.50 vd.]. Daha küçük yaşta babasını kaybettikten sonra Ebîverd bölgesi valisi Baba Ali Bey'in maiyetinde bulunan ve onun kızı ile evlenen Nadir, 1723'te Baba Ali Bey'in vefatından sonra onun yerini aldı. İran'ın Afganlı Galcaylar (Gılzaylar) tarafından işgal edilmesi üzerine Meşhed ve civarının bağımsız hâkimi olan Melik Mahmûd-ı Sîstânî'ye katıldı. Meşhed bölgesinde sahip olduğu yüksek meziyetlerle kısa sürede kendisini kabul ettirip Horasan'ın meşhur emirlerinden biri oldu. Bu sırada Safevî tahtı için mücadele veren Tahmasb'ın talebi üzerine muhafız kuvvetleri kumandanlığına getirildi ve maiyetindeki 2000 kişiyle onun hizmetine girerek Tahmasb Kuli Han unvanıyla anılmaya başlandı. Kısa süre içerisinde hem Osmanlı Devleti'ni hem de Rusları birkaç defa mağlup ederek önceden İran'a ait olan toprakları yeniden ele geçirdi. Aynı zamanda Hindistan'daki Babürlü Devleti üzerine de seferlerde bulunan ve büyük bir galibiyet ve ganimetlerle İran'a dönen Nadir Şah, 1747'de suikaste uğrayarak katledildi. Azmi Özcan, "Nâdir Şah", s.276 vd.

¹⁰⁴ Koca Râgıb Mehmed Paşa, Tahkik ve Tevfik, s.19; Subhî Mehmed Efendi, a.g.e, s.16, 319; Alâettin Özer, Vekâyi Nâme-i Nâdir Şah Der-Mezâhib-i Şî'iyye-i Ca'feriyye, s.9; Mustafa Nûri Paşa, Netâyet ul-Vukuat, s.41. Nadir Ali, daha Şah Tahmasb'ın hizmetine girmeden evvel Afganlara karşı isyan bayrağını açarak başarılı savaşlara girişmişti. Bu haberleri alan Şah Tahmasb, Horasan'a geçince onu ve aşiretini

Han'ın yardımıyla kendisi üzerinde nüfûz tesis etmiş olan Fetih Ali Han'dan kurtulmak istediğinden, kendisinin düşmanlarıyla ittifak yaptığı gerekçesiyle onu katletti¹⁰⁵.

Şah Tahmasb, Fetih Ali Han ve Nadir Han'ın yardımlarıyla Afganları yalnız İran'dan değil, Afganistan'dan da çıkardı¹⁰⁶. Nitekim üstüste girdiği savaşlarda üç defa Nadir Han karşısında mağlup olan Mir Eşref¹⁰⁷, en sonunda Germisir'e kaçtı ve burada Beluçlar tarafından öldürüldü¹⁰⁸. Bu sırada İsfahan da Nadir Han tarafından ele geçirildi¹⁰⁹. İsfahan'ın da ele geçirilmesiyle Afgan tehlikesi büyük ölçüde ortadan kalkınca Şah Tahmasb 1729'da atalarının mirası olan Safevî tahtına çıktı¹¹⁰. Yukarıda belirtirildiği üzere Fetih Ali Han'dan kurtulan Şah Tahmasb, Afganlara karşı galip gelmesinin de verdiği güvenle, Nadir Han'ı kendisine İtimadü'd-Devle yani Sadrâzam atadıktan¹¹¹ ve başkumandan tayin ettikten¹¹² sonra Rus ve Osmanlı hükûmetlerine elçi ile nâmeler göndererek İran'dan almış oldukları toprakları iade etmelerini istedi¹¹³.

1.3.2. Nadir Han'ın Osmanlılar ile İlk Mücâdeleleri

Sadrâzamlığının ilerleyen dönemlerinde kendisine karşı girişilen hareketleri ve hoşnutsuzlukları gözönünde bulundurarak yeni bir savaşa girmekten çekinen Damad İbrahim Paşa, İranlıların Tiflis, Revan ve Şirvan'da Osmanlı hâkimiyetini tanımaları

yanına almak istedi; Nadir Ali, Şah'ın oraya geldiğini haber alınca gelip Şah'a katıldı: Babak Shahed, a.g.e, s.35.

¹⁰⁵ Koca Râgıb Mehmed Paşa, Tahkik ve Tevfik, s.19.

¹⁰⁶ Mehmet Alaattin Yalçınkaya, a.g.m, s.777.

¹⁰⁷ Mustafa Öksüz, Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin..., s.381.

¹⁰⁸ Babak Shahed, a.g.e, s.36 vd. Transkribe ettiğimiz eserde Eşref Han'ın ölümüne dair bazı rivâyetlere yer verilmektedir: Şah Tahmasb ve Tahmasb Kuli Han'ın galip gelmesi üzerine İsfahan'dan firar etmek zorunda kalan Mir Eşref önce Şiraz'a firar etti. Fakat burada kendisini güvende bulmayınca Kandahar'a geldi. Ancak Kandahar valisi Mir Hüseyin ile anlaşamayınca yakınlarda bulunan Lenkûr adlı kaleye sığınmak zorunda kaldı. Lenkûr kalesine sığındığını öğrenen Tahmasb Kuli Han'ın takibine uğrayarak burada muhasara altına alındı. Nihayetinde esir edildi ve Kandahar'a götürülerek orada katledildi. İkinci bir rivâyette, yine Tahmasb Kuli Han tarafından Lenkûr'da yakalanıp Şah Tahmasb'a gönderildiği ve burada Şiraz'da mahsur kalan Ağvan müdâfilerinin mukâvemet gücünü kırmak için gözleri önünde öldürüldüğü söylenmektedir. Bkz. ikinci bölüm, s.72-76.

¹⁰⁹ Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.75; Tofiq Teyyuboğlu Mustafazade, a.g.m, s.1642. Krusinski, Eşref'i mağlup ederek İsfahan'ı ele geçirenin Şah Tahmasb olduğunu söylemektedir. Bkz. Tadeusz Jan Krusinski, The History of the Late Revolutions in Persia, s.210.

¹¹⁰ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, a.g.m, s.777.

¹¹¹ Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. 1, Osmaniyye Matbaası, İstanbul, 1302, s.53.

¹¹² Nadir Han, başkumandanlık teklifini bazı ricalarının yerine getirilmesi şartıyla kabul etmiştir: "Devlet işlerinde bana tam salâhiyet verecek ve sen yalnız tahtını şerefle işgal edip harp işlerine karışmayacak, her şeyi bana bırakacaksın." Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.74.

¹¹³ Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.77.

şartıyla Kirmanşah, Tebriz, Hamedan ve Luristan'ı geri vermeye razı oldu¹¹⁴. Bu doğrultuda antlaşma yapıldıktan sonra bu kentleri boşaltan Osmanlı kuvvetlerini izleyen Nadir Han, Ferahan'ı geri aldı ve Osmanlı ordusunu Tebriz yakınlarında bozguna uğratarak Hamedan ile Tebriz'i ele geçirdi¹¹⁵. Bu suretle henüz imzalanmış bulunan antlaşma daha yürürlüğe girmeden sona erdi. Nadir Han muhtemelen Osmanlıların savaş yapmaktan kaçınmalarını fırsat bilerek böyle bir harekete girişmişti. İbrahim Paşa, Nadir Han'ın bu saldırısına karşıyeni bir sefer hazırlanması emrini verdiyse de, bu sırada patlak veren Patrona Halil İsyanı¹¹⁶ böyle bir sefere imkân vermedi¹¹⁷.

Patrona Halil ayaklanmasının sona ermesinin ardından, I. Mahmud, devlet idâresinde tam hâkimiyet kurdu. Zira babası II. Mustafa Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ye, amcası III. Ahmed ise Sadrâzam Nevşehirli Damadİbrahim Paşa'ya devlet işlerini havale ettiklerinden dolayı kanlı ayaklanmalar sonucunda tahttan indirilmişlerdi. Bu hataya düşmemek için devlet erkânı arasında denge sağlayıp onları sık sık değiştirerek kendi iktidarını kuvvetli kılan I. Mahmud, III. Ahmed döneminde başlatılan yenilik hareketlerinin daha azimli ve planlı bir şekilde yürütülmesini sağladı¹¹⁸.

Sultan I. Mahmud'un hükümdarlığının büyük bir kısmı İran, Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarla geçti. Nadir Han'ın 1730'da Tebriz yakınlarında Osmanlı ordusunu mağlup etmesinden sonra, Patrona Halil İsyanı sebebiyle henüz bir karşılık verilmemişti. İsyân sona erdikten ve sükûnet sağlandıktan sonra, doğuda İran ile Osmanlı Devleti arasındaki mücâdeleler yeniden başladı. İran Şahı'ndan cülûs tebriki için gelen elçilik heyeti barış için yeni şartlar ortaya koyduğu sırada Şah Tahmasb'ın Tebriz'den çıkarak Revan üzerine harekete geçtiği öğrenildi ki, elçinin amacının sadece

¹¹⁴ Mustafa Öksüz, Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin...,s.381.

¹¹⁵ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.199; Stanford J. Shaw, a.g.e, s.292.

¹¹⁶ İran üzerine sefere hazırlanan Osmanlı ordusunun büyük bir bölümü Üsküdar'da hazır beklerken, Patrona Halil önderliğinde, Damad İbrahim Paşa'nın padişahı sefâhate ittiği, bundan dolayı devlet işlerine yeteri kadar ilgi gösterilmediği, Sünnî topraklarının dinsizlere verilerek şeriatın gözardı edildiği ileri sürülerek bir isyan başlatıldı. [Stanford J. Shaw, a.g.e, s.293.] İlk ortaya çıktığında sadrâzamı ve bir kısım devlet adamlarını hedef alan bu hareket kısa süre sonra padişaha yönelerek tahttan indirilmesine ve yerine I. Mahmud'un tahta geçmesine sebep oldu. Bu isyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faik Reşit Unat, 1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi; Mustafa Nûri Paşa, Netâyic ul-Vukuat, s.38-40.

¹¹⁷ Stanford J. Shaw, a.g.e, s.293.

¹¹⁸ Mehmet Alaattin Yalçınkaya, a.g.m, s.778. Osmanlı Devleti'nin 1699 Karlofça Antlaşması sonrası Avrupalı devletler karşısındaki üstünlüğü kaybettiğini idrak etmesinden sonra batı tarzı ıslahatlar yapılmaya başlandı. III. Ahmed döneminde Damad İbrahim Paşa önderliğinde başlayan bu ıslahat hareketleri, I. Mahmud, III. Mustafa ve I. Abdülhamid ile devam ederek XIX. asırda yapılacak köklü ıslahatların temelini oluşturdu. Islahat yapma düşüncesi ve yapılan ıslahatlar için bkz. Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

vaziyeti yoklamak olduğu anlaşıldı¹¹⁹. Gelen emirler üzerine Irak cephesinden hareket eden Osmanlı ordusu Kirmanşah ve Erdelan'ı zaptederek İran ordusunu Kurican'da mağlup etti ve Hamedan'ı tekrar ele geçirdi¹²⁰. Aldığı mağlubiyet sonrası intikam almak amacıyla Revan'ı muhasara altına alan Şah Tahmasb¹²¹, burada üst üste iki defa ağır bozguna uğratıldı. Şah Tahmasb'ı takip eden Osmanlı ordusunun savaş yapılmadan Tebriz'i ele geçirmesinden sonra İran tarafından sulh teklifi geldi ve 1732'de barış antlaşması imzalandı¹²². Ahmed Paşa Muahedesi olarak andlandırılan bu antlaşmaya göre Tiflis, Revan, Gence, Şirvan, Nahçıvan, Şemahı, Dağıstan ve Karteli Osmanlılarda kalacak; buna karşılık Tebriz, Kirmanşah, Hamedan, Luristan ve Erdelan eyâletleri İran'a terk edilecekti¹²³.

1.3.3. Şah Tahmasb'ın Tahttan İndirilmesi ve Ardından Yaşananlar

Osmanlılar ile Safevîler arasında bu mücâdeleler sürerken, Nadir Han Herat'ta Afganlar ile savaşmakta idi¹²⁴. İki devlet arasında yapılan antlaşma ne onu ne de Osmanlı'yı memnun etti. Nitekim Herat'tan İsfahan'a dönen ve yapılan antlaşmanın Acemler için uygun olmadığını söyleyen Nadir Han, Şah Tahmasb'ı tahttan indirdi ve yerine daha bir yaşına bile girmemiş olan Mirza Abbas'ı, III. Abbas adıyla tahta çıkardı¹²⁵.

İran'ı Afgan istilâsından kurtaran ve Osmanlılara karşı zaferler kazanan Nadir Han, ülkede oldukça nüfûz elde etmiş olduğundan ve âdeta bir kahraman olarak görüldüğünden dolayı Şah Tahmasb'ı tahtından etmesine büyük bir tepki gelmedi. Afgan tehlikesine son vermiş olduğundan, İran'a doğudan bir tehdit görmeyen Nadir Han, çocuk yaştaki Şah'ın arkasından asıl idâreci olarak halk üzerinde nüfûzlu Şîf ulemâyyla iyi geçinmeye çalıştı ve hatta onların desteğini sağlamak maksadıyla müfrit

¹¹⁹ Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, s.86 vd; Uğur Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747)", *International Journal of History*, Vol. 3/3, 2011, s.184-186.

¹²⁰ Subhî Mehmed Efendi, a.g.e, s.102-109; Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.84 vd.

¹²¹ Tadeusz Jan Krusinski, *The History of the Late Revolutions in Persia*, s.212.

¹²² Koca Râgıb Mehmed Paşa, a.g.e, s.21 vd.

¹²³ Süleyman İzzî, *Tarih-i İzzî*, Haz. Nurettin Akpınar-Mustafa Yarıslı-Mehmet Yıldırım-Ayhan Can, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü Bitirme Tezi, Malatya, 2001, s.110 vd; Koca Râgıb Mehmed Paşa, a.g.e, s.22.

¹²⁴ Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.86.

¹²⁵ Şah Tahmasb'ın tahttan indirilmesiyle ilgili olarak: "...şah-ı Tahmasebi seriri şahiden hal' ve habs ve Abbas Mirza namı kırk günlük bir ködek şir havareyi babası merkezine iclas ile devlet-i Safeviye'yi mel'abe-i sıbyana dönderub..." denilmektedir. Bkz. Süleyman İzzî, *Tarih-i İzzî*, s.139.

Şîî faaliyetlerine de göz yumdu¹²⁶. Böylece işlerini yoluna koyduktan sonra yönünü batıya, Osmanlılara döndü. Nitekim ilk iş olarak Şah Tahmasb'ın Osmanlı Devleti ile akdetmiş olduğu muahedeyi tanımayarak harekete geçeceğini Osmanlıların Bağdad valisi Ahmed Paşa'ya bildirdi ve sefer için hazırlıklara başladı¹²⁷.

1.3.4. Nadir Han'ın Bağdad Kuşatması

Nadir Han, Bahtiyarîlerin isyanını ortadan kaldırdıktan sonra büyük bir orduyla harekete geçti¹²⁸. Öncelikle Erbil üzerine yürüdü; orayı aldıktan sonra Kerkük üzerinden Bağdad'a yürümeye hazırlandı¹²⁹. Yol üzerinde Erbil ve civarındaki bazı yerleri ele geçirdikten sonra 12 Ocak 1733'te Bağdad önlerine ulaştı ve muhasaraya başladı¹³⁰. Zor durumda kalan Ahmed Paşa'nın durumuhükûmete bildirip yardım istemesi üzerine Erzurum valisi Topal Osman Paşa Anadolu Beylerbeyliği payesiyle serasker tayin edilerek büyük bir orduyla Bağdad'a doğru harekete geçti¹³¹. Osman Paşa'nın hareketini haber alan Nadir Han, kuvvetlerinin bir kısmını muhasaraya devam etmeleri için bırakarak Osmanlı ordusuna doğru harekete geçti¹³². İki ordunun karşılaştığı Duçum (Dulaceylik) mevkiinde Nadir Han mağlup ve yaralı olarak savaş mevkiinden uzaklaştı. Bağdad'ı muhasara eden kuvvetlerin de uzaklaşmasıyla Bağdad tehlikeden kurtarılmış oldu.¹³³

Savaşın sonra Hamedan'a çekilmiş olan Nadir Han'ın yanında yalnızca 15.000 asker kalmıştı. İntikam almak için asker toplayarak yeniden harekete geçen Nadir Han, Kozav yolundan Kerkük'e vardıktan sonra gece yarısı ansızın Osmanlı ordusunun üzerine atıldı. Âni bir baskına uğrayan ve böyle bir hareket beklemediği için hazırlıksız

¹²⁶ Mehmet Saray, Türk-İran İlişkileri, s.68.

¹²⁷ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.223.

¹²⁸ Süleyman İzzî, Tarih-i İzzî, s.139.

¹²⁹ Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.90 vd; Subhî Mehmed Efendi, a.g.e, s.189.

¹³⁰ Subhî Mehmed Efendi, a.g.e, s.189 vd., 322; Koca Râgıb Mehmed Paşa, a.g.e, s.23. Bağdad muhasarası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.92 vd.

¹³¹ Uğur Kurtaran, a.g.m, s.187 vd.

¹³² Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.224.

¹³³ Subhî Mehmed Efendi, a.g.e, s.193 vd., 205 vd., 322; Koca Râgıb Mehmed Paşa, Tahkik ve Tevfik , s.23. Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.93-94'de Nadir Han'ın Bağdad muhasarası ve Osman Paşa ile olan mücâdelesini ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

yakalanan Osmanlı ordusu, Kerkük Muharebesi denilen bu savaşta mağlup oldu (Kasım 1733). Serasker Topal Osman Paşa da öldürülenler arasındaydı¹³⁴.

Önce mağlup, ardından galip olan Nadir Han, Osmanlı Devleti'ne teklif ettiği sulh şartlarının ağır olmasından dolayı reddedilmesi üzerine yeniden harekete geçerek Ağustos 1734'te Şirvan'ı ve ardından Şemahı'yı zaptetti¹³⁵. Buradan hareketle Gence'yi muhasara altına aldı ve bir kısım kuvvetlerini Tiflis muhasarasına gönderdi. Bu sırada Küri kalesi ile Ordubad ve Yezd şehirlerini de ele geçirdi. Üç aylık muhasaradan sonra Gence'den çekilerek Arpaçayı'na gelen Nadir Han, Şark Seraskeri Abdullah Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ile Bogaverd'de giriştiği savaşta galip geldi; Abdullah Paşa da tıpkı Osman Paşa gibi öldürüldü¹³⁶.

1.3.5. Safevî-Osmanlı Barış Antlaşması

Osmanlılar, Kerkük ve Arpaçayı'nda mağlup olmaları ve Nadir Han'ın istediği yerleri zaten savaşarak almış olması sebebiyle sulh teklifinde bulundular¹³⁷. Bu teklifin yapılmasında Rusya ile bu sırada başlayan savaşın büyük etkisi olmuştur¹³⁸. Antlaşma için IV. Murad döneminde akdolan antlaşmanın dikkate alınmasında da yine bu durum etkili olmuştur.

Mugan'da yapılan müzâkerelerde Osmanlı murahhası Genç Ali Paşa sınırların tesbiti hususunda isteklerini söyleyerek IV. Murad döneminde çizilen sınırların esasları dairesinde barış yapılması gerektiğini bildirdi. İran murahhasları da bu konuda hemfikir olduklarını, fakat bunun dışında birkaç istekleri daha olduğunu belirterek sınırlardan ziyâde dinî hususlar üzerinde durdular: Caferîliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi, bu mezhep için Kâbe'de bir rükûn tahsis edilmesi¹³⁹ ile esirlerin serbest bırakılması ve her iki hükûmetin İsfahan ve İstanbul'da bir şehbender bulundurması¹⁴⁰. Bu tekliflere karşı Osmanlı murahhasları bu konuda bir şey söylemeye yetkili

¹³⁴ Tadeusz Jan Krusinski, *The History of the Late Revolutions in Persia*, s.226 vd; Subhî Mehmed Efendi, a.g.e, s.208 vd; Koca Râgıb Mehmed Paşa, a.g.e, s.23.

¹³⁵ Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.100 vd.

¹³⁶ Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji", s.114 vd; Koca Râgıb Mehmed Paşa, a.g.e, s.25 vd. Babak Shahed, Dürre-i Nadiri'ye Göre Nadir Şah ve Devri, s.226 vd.'de Nadir Han'ın Kafkas seferi ve Abdullah Paşa ile olan mücadeleleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

¹³⁷ Nadir Han ile yapılacak olan antlaşmanın şartlarının neler olacağına dâir Serasker Paşa'ya gönderilen hüküm için bkz. İlker Külbilge, 141 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1148), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, 157. hüküm, s.258-260.

¹³⁸ 1736-1739 yılları arasında süren ve 1737'de Avusturya'nın da katıldığı bu savaşlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV*, s.250-297.

¹³⁹ Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, s.327 vd.

¹⁴⁰ Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s.29-30.

olmadıklarını bildirdiler. Nihayetinde İran murahhaslarının İstanbul'a gelerek bu konunun orada görüşülmesine karar verildi. Aynı zamanda, artık İran Şah'ı olan Nadir Şah'ın durumu da beyan edilecekti¹⁴¹.

Abdülbaki Han başkanlığındaki İran murahhas heyeti¹⁴², reisülküttap İsmail Efendi ile Mustafa ve Râgıb¹⁴³ Efendilerle görüştü. Daha sonra bu müzâkelere bazı ulemâ da katıldı ve toplam sekiz görüşme yapıldıktan sonra nihayet bir antlaşmaya varıldı¹⁴⁴: Caferî mezhebinin beşinci mezhep olması ve Kâbe'de bu mezhebe bir rûkûn tahsis edilmesi maddeleri kabul edilmemiş, İran'lı esirlerin serbest bırakılması ve alınıp satılmalarının yasak olması¹⁴⁵ gibi diğer maddeler ise tâdil edilmek suretiyle kabul edilmiştir¹⁴⁶. Buna rağmen antlaşma sağlam temeller üzerine oturmamıştı: mezhep meselesi askıda kalmıştı¹⁴⁷. Fakat Nadir Şah'ın Hindistan seferine¹⁴⁸ çıkması, bir süreliğine de olsa çatışmalara son verdi ve Osmanlı Devleti'nin bu sırada savaşmakta

¹⁴¹ Selim Arı, a.g.e, s.54.

¹⁴² Nadir Şah, Abdülbaki Han başkanlığındaki heyeti göndemeden önce I. Mahmud'a vaziyetini anlatan ve sulhün gerekliliğini belirten bir mektup göndermiştir. Bu mektup için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 136, İstanbul, 2014, s.29 vd. Nadir'in şahlığını ilânından, yani 1736 yılından ölümüne kadar geçen süre içerisinde I. Mahmud ile olan yazışmaları bu eserde bulunmaktadır.

¹⁴³ Bu müzâkerelerde murahhas olarak bulunan Râgıb efendi, daha sonra sadrâzam olan Koca Râgıb Mehmed Paşa'dır. İran murahhaslarıyla yapılan müzâkereleri *Tahkik ve Tevfik* adlı eserinde kaleme almıştır. Koca Râgıb Mehmed Paşa, Tahkik ve Tevfik –Osmanlı-İran DiplomatikMünasebetlerinde Mezhep Tartışmaları, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

¹⁴⁴ Antlaşma maddelerini şöyle özetleyebiliriz:

1)- Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabul edilmesinde mahzurlar bulunmaktadır. Fakat bu mezhep kendi mezhepleridir ve bir zararı yoktur. Kâbe'de bir rûkûn tahsis edilmesi kabul edilmemiştir.
2)- Üç senede bir değiştirilmek üzere her iki devletin payitahtında şehbender bulundurulacaktır.
3)- Esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacak ve artık Acem esirler alınıp satılmayacaktır. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.233. Antlaşmanın tam metni için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.35 vd.

¹⁴⁵ Yapılan antlaşma gereğince İran'lı esirlerin alım-satımlarının yasaklanması hakkında gönderilen hükümler için bkz. Emre Bulut, Mühimme Defteri Nr. 143 İnceleme-Çeviriyazı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, 101, 102 ve 103. hükümler, s.209 vd. Antlaşma sonrası ülkelerine dönmek isteyen esirlerin serbest bırakılması hakkında verilen hükümler için ise 113. hüküm, s.217-219'a bakılabilir.

¹⁴⁶ Koca Râgıb Mehmed Paşa, a.g.e, s.303-305; Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, s.331 vd. Nadir Şah'ın Osmanlılarca kabul edilen ve edilmeyen teklifleri için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.43 vd., 51 vd.

¹⁴⁷ Caferîliğin beşinci mezhep olarak kabul edilip edilmemesi meselesinde Osmanlı Devleti'nin sergilediği tutum ve kabul edilmemesine gösterdiği sebepler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.51 vd. I. Mahmud, bunun kabul edilmemesinin sebebinin keyfi değil, şer'i olduğunu belirtmiştir: I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.106-111.

¹⁴⁸ Nadir Şah, Hindistan seferi ve fetihlerini bir mektupla I. Mahmud'a bildirmiştir. Bu mektubun muhtevası için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.97-99. Nadir Şah'ın Hindistan seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Yazıcı, "Nadir Şah Afşar'ın Hindistan Seferi", Hindistan ve Türk Tarihi-Kültür Araştırmaları, Bilge Kültür Sanat, Ekim 2020, s.130-142; Yusuf Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987. Nadir Şah, Hind seferine çıkmadan evvel kendisine sorun çıkarmakta olan Afganları te'dib etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Babak Shahed, Dürre-i Nadiri'ye Göre Nadir Şah ve Devri, s.245 vd.

olduğu rakipleri Rusya ve Avusturya'ya karşı daha rahat hareket etmesine imkân sağladı¹⁴⁹.

1.3.6. Nadir Han'ın İran Tahtına Geçmesi ve Safevî Hanedanının Sonu

Kısa süre önce Şah Hüseyin'in kızı ile evlenmiş olan Nadir Han¹⁵⁰, çocuk yaşta olan III. Abbas'ın tahta çıkarıldıktan kısa süre sonra ölmesi üzerine kendisini İran Şah'ı seçtirdi. Şöyle ki: Nadir Han, Damaga denilen yere bütün İranlı ümerâ ve ekâbirini çağırarak uzun yıllardır Afgan, Osmanlı ve Rusya'ya karşı verdiği başarılımücâdeleleri bir bir anlatarak, "...şimdi ise, düşmanlarımızı yendikten ve barış akdettikten sonra, size bir tek hükümdarınızı tahta çıkarmak vazifesi kalmıştır" dedi. Ekâbirden bir kişi buna cevaben; "Efendimiz doğru söyledi. İrâde buyurursanız Şah Tahmasb'ı getirip yeniden tahta çıkaralım ve hükümdarımız olsun" deyince, buna hiddetlenen Nadir Han o adamı öldürdü. Bu durum karşısında dehşete kapılan diğerleri hep bir ağızdan "hükümdarımız sensin" dediler. Böylece İran'ın yeni hükümdarı Nadir Şah oldu¹⁵¹.

Yapılan toplantıda Nadir Şah, Şîî akidesinin Müslümanlar arasında nifak tohumu ektiğini, dolayısıyla bundan vazgeçip Caferî mezhebini İran'ın kabul etmesi gerektiğini belirtmiş ve bu teklif orada bulunanların çoğunluğu tarafından kabul edilerek bir vesika ile tesbit ve tanzim edilmiştir. Bunun yanısıra Nadir Şah'ın kabul edilen diğer istekleri şunlardır: Kendisinden sonra yerine kendi ailesinden birinin gelmesi, bundan sonra Safevî hanedanına kimsenin ilgi ve yakınlık duymaması, onlarla ilgilenenlerin katledilerek mallarına el konulması ve son olarak, İran'ın komşu devletlerle olan mezhep ihtilaflarına son verilmesi¹⁵².

Küçük yaştakiŞah III. Abbas'ın ölümünden sonra kendisini Şah seçtirenNadir Şah'ın İran tahtına çıkmasıyla birlikte iki asırdan daha uzun bir süredir İran'da hâkim olan Safevî hanedanı sona ermiş, kısa bir müddet sürecek olan Afşar hanedanı dönemi başlamıştır.

¹⁴⁹ Ahmed Rasim, a.g.e, s.137.

¹⁵⁰ Şah Hüseyin'in bu kızının dul ve hatta on iki yaşında bir oğlu olduğu söylenmektedir. Bkz. Tadeusz Jan Krusinski, The History of the Late Revolutions in Persia, s.218. Bizim transkribe ettiğimiz eserde de aynı bilgi verilmektedir. Bkz. ikinci bölüm, s.89. Nadir Han muhtemelen bu evliliği ileride Şah seçiminde aday olursa herhangi bir itiraza karşı önlem olarak yapmıştır. Nitekim bu evlilikle Safevî hanedanına akraba olmuş, diğer adaylara karşı üstün bir durum elde etmiştir.

¹⁵¹ Hrand D. Andreasyan, "Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji",s.105; Mustafa Nûri Paşa, Netâyic ul-Vukuat, s.43.

¹⁵² Mehmet Saray, Türk-İran İlişkileri, s.69. Ayrıca bkz. Babak Shahed, Dürre-i Nadiri'ye Göre Nadir Şah ve Devri, s.235 vd.

1.3.7. Nadir Şah'ın Hindistan Seferi

Nadir Şah'ın 8 Mart 1736'da İran tahtına geçtikten sonra Hindistan ile kurduğu münâsebetleri büyük ölçüde yine Kandahar, Afganlar ve sınır meseleleriyle gerçekleştirdi. Nadir Şah uzun zamandır İran'a musallat olan Afgan kabilelerinin gücünü tam olarak kırmak için Kandahar'ı ele geçirmek üzere sefere çıktı. Kasım 1736'da İsfahan'dan yola çıkan Nadir Şah, 1737'de Kandahar'a vardı ve yaklaşık bir yıl süren kuşatmanın ardından burayı zapt etti. Buradan hareketle Babürlü Devleti'ne ait Gazne'yi, ardından da Kâbil'i ele geçiren Nadir Şah, Kâbil kuşatması esnasında Babürlü hükümdarı Şah Muhammed'e elçi göndererek onu İran'a düşman olanlara sınırlarını kapatmamakla, hatta onlara yardım etmekle suçladı. Fakat elçi Celalâbâd'a vardığında bölge hâkimi Mir Abbas tarafından yakalanıp öldürülünce, Nadir Şah, kesin olarak Hindistan'a yürümeye karar verdi¹⁵³.

İlk olarak Celalâbad'a gelen Nadir Şah, burayı ele geçirdikten sonra Şah Muhammed'e sert bir üslûpla yazılı bir mektup gönderdi ve ardından Nasır Han komutasındaki Babürlü ordusunu mağlup ederek Peşaver'i ele geçirdi¹⁵⁴. Burada iki buçuk ay kalan Nadir Şah, bu süre zarfında bir yandan yağış mevsiminin geçmesini beklerken diğer yandan Sind Nehri'nin kolaylıkla geçilebilmesi için köprüler yapılmasını emretti. Bu sırada Muhammed Şah'a mektup yazarak amacının Müslümanların birliğini sağlamak olduğunu, bu sebeple eğer isterse her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Köprülerin hazırlandığını öğrenince 125.000 kişilik ordusuyla Ocak 1739'da Peşaver'den ayrılarak Lahor'a doğru yola çıktı¹⁵⁵.

Nadir Şah'ın Lahor'a yürüdüğünü haber alan Muhammed Şah, işin ciddiyetinin farkına vardı ve Afşarordusuna karşı koymak üzere Dehli'de hazırlık yapmaya başladı¹⁵⁶. Bu sırada Lahor yakınlarına varan Afşar ordusu, bölge hâkimi Zakeriya Han'ın Dehli'den herhangi bir yardım alamaması sebebiyle boyun eğmesi sayesinde Lahor'u kolaylıkla ele geçirdi. Şubat 1739'da ordusuyla Lahor'dan ayrılan Nadir Şah, bu sırada Muhammed Şah'ın 300.000 kişilik büyük bir orduyla Dehli'den çıkıp kuzeye

¹⁵³ Umut Kırca, Nadir Şah Döneminde Afşarlıların Babürlüler ve Türkistan Hanlıkları İle İlişkileri (1736-1747), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s.42-44.

¹⁵⁴ Umut Kırca, a.g.e, s.45 vd.

¹⁵⁵ Orhan Yazıcı, "Nadir Şah Afşar'ın Hindistan Seferi", Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları, Bilge Kültür Sanat, Ekim 2020, s.136.

¹⁵⁶ Umut Kırca, a.g.e, s.157.

doğru hareket ettiğini haber aldı. Dehli ordusunun Karnal'a vardığını öğrenince de oraya doğru yöneldi¹⁵⁷. Babürlü ordusu Afşar ordusuna sayıcı üstün olmasına rağmen disiplin ve savaş kabiliyeti bakımından zayıftı. Nadir Şah'ın komutanlık vasfı, mahareti ve cesareti askerlerinin yetenekleriyle biraraya gelince Babürlü ordusunun sayıca üstün olmasına karşın bu eksiklik ortadan kalkmıştır. Nadir Şah, her ne kadar kendisine ve ordusuna güvense de tedbir almak üzere komutanlarını toplayarak düşmanın savaş yeteneğinden yoksun olduğunu söyleyip cesaret vermeye ve savaşa teşvik etmeye gayret etmiştir¹⁵⁸.

1738'de Babürlü ordusunun saldırıya geçmesiyle başlayan savaş, Nadir Şah'ın akıllı taktikleriyle kısa sürede Afşarların lehine dönmüş, fillerin top atışlarından ürküp kaçmalarıyla birlikte Babürlü askerleri de kaçmaya başlamış. Geride kalan tüm mühimmat Afşar ordusunun eline geçmiştir. Bu savaşta Muhammed Şah'ın 40.000 askerinin öldüğü, kardeşi ve oğulları ile beraber birçok komutan ve askerinin de esir edildiği söylenmektedir. Nadir Şah, bir taraftan Muhammed Şah'ı ele geçirmek üzere askerlerini görevlendirirken, diğer yandan firarının önüne geçmek için bütün yolların tutulmasını emretti. Savaş meydanındaki tüm cephane ve hazinesi Afşar ordusunun eline geçmiş olan Muhammed Şah ise mağlubiyetinden üçgün sonra teslim olmak zorunda kaldı¹⁵⁹.

Nadir Şah, bu zaferden sonra Muhammed Şah ile birlikte 8 Mart 1739'da Dehli'ye girdi. Burada Dehli tahtına oturan Nadir Şah'ın adına hutbe okunarak para kesildi¹⁶⁰. Ordusuna şehir ve ahaliye zarar vermemelerini emreden Nadir Şah, Dehli ahalisinin isyan ederek çok sayıda Afşarlı askerini katletmeleri üzerine önce isyanı bastırdı, ardından şehrin yağmalanması emrini verdi. Yağma sırasında ahali katledilmeye başlayınca Muhammed Şah'ın araya girip merhamet dilemesi üzerine yağma durduruldu¹⁶¹.

Nadir Şah, Timur'un soyundan gelen Muhammed Şah'ı affederek kendisine bağlı kalması şartıyla Hindistan'da hükümdar olarak kalmasına müsaade etti. Muhammed Şah ise karşılığında Sind Nehri'nin kuzeyindeki bütün toprakları Nadir Şah'a bırakmak

¹⁵⁷ Orhan Yazıcı, "Nadir Şah Afşar'ın Hindistan Seferi", s.137.

¹⁵⁸ Umut Kırca, a.g.e.s.157.

¹⁵⁹ Umut Kırca, a.g.e.s.158 vd.

¹⁶⁰ Tahir Sevinç, "Nadirşah'ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.24, Aralık 2011, s.18.

¹⁶¹ Orhan Yazıcı, "Nadir Şah Afşar'ın Hindistan Seferi", s.139.

zorunda kaldı. 6 Nisan 1739'da NadirŞah, oğlu Nasrullah Mirza'yı Cihan Şah'ın üçüncü oğlu MuratBakşı'nın kızı ile evlendirip Hindistan'daki hâkimiyetini pekiştirmeye çalıştı. Ardından Muhammed Şah ile bir anlaşma imzalayan Nadir Şah, Osmanlı Devleti ile karşılıklı mektuplaşma yapılmamasını da kabul ettirdi¹⁶².

Nadir Şah Hindistan'da elde ettiği bu galibiyetten sonra bir taraftan hâkimiyet alanını genişletmiş, diğer taraftan Hindistan'ın zenginliklerinden yararlanarak çok büyük miktarlarda altın, gümüş ve diğer değerli mallar ile beraber çok sayıda fil ele geçirerek İran'a dönmüştür¹⁶³.

1.3.8. Hindistan Seferinden Sonra Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti ile Olan Münâsebetleri

Transkripsiyonunu yaptığımız eserde Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti ile sulh yapmasından sonra uzun süren Hindistan seferine çıkması ayrıntılı olarak ele alınmakta ve bu konu ile eser sona ermektedir. Her ne kadar bundan sonraki münâsebetlere eserde değinilmemiş olsa da konuyu bir bütün olarak ele alıp Nadir Şah'ın ölümüne kadar olan durum hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Nadir Şah'ın önce Kandahar, ardından Hindistan seferiyle uğraşmasından, Osmanlı Devleti'nin ise Rusya ve Avusturya ile aynı andan mücâdele etmesinden dolayı iki devlet arasındaki mücâdelelerde bir süreliğine de olsa durgunluk yaşandı. Nadir Şah'ın yönünü doğuya dönmeden önce Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu antlaşma her iki tarafı da tatmin edecek gibi görünmüyordu. Nitekim Nadir Şah'ın çok önem verdiği bir konu olan -kendi mezhebi- Caferîliğin beşinci mezhep olarak Osmanlılar tarafından kabul edilip edilmemesi meselesinin kesin bir çözüme bağlanmayarak askıda kalması ileride bu konuda tekrar ihtilaflar yaşanacağını göstermekteydi.

Hindistan'dan muzaffer olarak İran'a döndükten sonra 1741 Nisanı'nda Dağıstan ve Şemahı'yı hâkimiyeti altına almak üzere sefere çıkan Nadir Şah¹⁶⁴, diplomasi yoluyla onlarla anlaşmaya vardı ve Caferî mezhebinin kabulü meselesi için Bağdad

¹⁶² Tahir Sevinç, "Nadirşah'ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları", s.18.

¹⁶³ Nadir Şah'ın Hindistan'dan İran'a 500.000 altın, 800.000 gümüş getirdiği, toplam değerinin 500.000.000 rupiyi geçtiği söylenmektedir. [Tahir Sevinç, "Nadirşah'ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları", s.19.] Bunların yanı sıra meşhur Hind tahtı Taht-ı Tavus ve Kûh-ı Nur adlı elmas da İran'a getirilmiştir. Orhan Yazıcı, "Nadir Şah Afşar'ın Hindistan Seferi", s.140.

¹⁶⁴ Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, s.779.

valisi Ahmed Paşa aracılığıyla Osmanlı hükûmetine tekrar müracaatta bulundu¹⁶⁵. Böylelikle isteklerinin kabul edilmemesi hâlinde savaşa devam edeceğinin işaretini vermiş oldu¹⁶⁶. Aynı zamanda Hacı Han adlı elçisini de Osmanlı payitahtına göndererek isteklerini oradada sıraladı. Dinî meselelerde yine aynı isteklerde bulunan Nadir Şah, bu defa öncekilerden farklı olarak İranlılara Osmanlı ülkesinde serbest ticâret yapma hakkı verilmesini talep etmekteydi¹⁶⁷. Ayrıca Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurma niyetinde olduğundan bahseden Nadir Şah, eğer Caferîlik hususu kabul edilmezse ve Sultan I. Mahmud için de bir sorun yoksa, evvelce Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmiş olan Irak ve Azerbaycan topraklarının bir kısmının iadesini istemekteydi¹⁶⁸.

Nadir Şah'ın Caferî mezhebi meselesinden vazgeçmemesi I. Mahmud'u zor durumda bırakmaktaydı. I. Mahmud'un Caferî mezhebini İslâm halifesi ve Sünnî bir Padişah olarak kabul etmesi ulemânın tepkisini çekmekle beraber ülkede bir ihtilâlin çıkmasına da sebep olabiliyordu¹⁶⁹. Bunun için de Nadir Şah'ın Caferî mezhebinin kabulü meselesinde ısrarcı olması hâlinde kendisine savaş ilânının meşrû olduğuna dâir fetva alındı ve Nadir Şah'ın isteklerinin müşkülâtlarını bildirmek üzere 1742 Nisanı'nda Mustafa Nazif Efendi elçi olarak gönderildi¹⁷⁰.

Elçi gidiş gelişlerine ve yapılan görüşmelere rağmen tekliflerinde ısrarcı olmaya devam eden Nadir Şah, üstüne bir de Osmanlı Devleti aleyhine Rusya ile ittifak yapınca savaş kaçınılmaz hâle geldi. Fetvanın alınmasından ve Nadir Şah'ın Rusya ile ittifak yaptığının öğrenilmesinden sonra doğuya sefere çıkılması ihtimâli kuvvetlendiğinden, hazırlıklı olmak amacıyla daha o anda Irak cephesine Bağdad valisi Ahmed Paşa, Kafkas cephesine Köse Ali Paşa tâyin edildi¹⁷¹. Bu sırada Bağdad valisi Ahmed Paşa, kendisine gönderilen iki İran elçisinin, Nadir Şah'ın 60.000 kişilik bir orduyu Erzurum üzerine gönderdiğini ve kendisinin de sayısız askerle Kerkük üzerinden Diyarbakır'a yürüyeceğini bildirdiklerini ve eğer Osmanlı ordusunu yenerse Bağdad'ı savaşız teslim

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.300. Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi, s.147'de müracaattan ziyâde bir tehditten söz edilmektedir.

¹⁶⁶ Alper Yıldırım, I. Mahmud Dönemi Osmanlı İran İlişkileri, s.77.

¹⁶⁷ Midhat Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi, s.2521 vd.

¹⁶⁸ Alper Yıldırım, a.g.e, s.77. Nadir Şah'ın, bu isteklerinin kabul edilmemesi durumunda istediği toprakları yazdığı mektubu için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.130-132. Bu mektupta "...kardeşlik hukukuna binâen şunu biliniz ki, Irak ve Azerbaycan memleketleri çok eski devirlerden beri Türkmen padişahlarının olmakla, doğrusu bu hayır-hâh dostunuza mirastır..." denilerek eğer istekleri kabul edilmezse adı geçen yerlerin eski sahiplerine iade edilmesi istenmekteydi.

¹⁶⁹ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.301.

¹⁷⁰ Süleyman İzzi, Tarih-i İzzi, s.192.

¹⁷¹ Midhat Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi, s.2522.

edeceğine dâir bir senet istediklerini belirtmiş, NadirŞah çok büyük bir orduyla geldiği için oyalamak amacıyla bu senedi verdiğini İstanbul'a bildirmiştir¹⁷².

Ahmed Paşa'nın yolladığı haber üzerine eyâlet valilerine İran sınırınatakviye kuvvetler yollamaları hususunda emirler gönderildi¹⁷³. Savaş alanında tecrübeli olan sadrâzam Hekimoğlu Ali Paşa Diyarbekir seraskerliğine tayin edildi. Doğuya hareket için ordu Üsküdar'da toplandı ve İran sınırındaki kalelerin daha ziyâde tahkim edilmesi için gerekli yerlere talimatlar gönderildi¹⁷⁴. Osmanlı Devleti, NadirŞah'ı zor durumda bırakmak için Osmanlı Devleti'nesığındığı ve Rodos'ta tutulduğu iddia edilen Safevî hanedanından Safî adında birMirza'yı¹⁷⁵ İran Şah'ı olarak kabul ettiğini ilân etti¹⁷⁶.

Bir süredir savaşın başlayacağı işaretini veren Nadir Şah'ın nihayet harekete geçerek hududu geçtiği Osmanlılar tarafından haber alınıncaAfşarlara savaş ilân edildi¹⁷⁷. Nadir Şah, kuvvetlerinin bir kısmını Hille, Necef ve Kerbela taraflarına, diğer bir kısmını Basra taraflarına gönderdi ve kendisi de büyük bir kuvvetle Bağdad'a doğru yöneldi. Fakat şehri teslim edeceğine dâir senet vermiş olan Bağdad valisi Ahmed Paşa şehri tahkim ettiğinden ve bir hayli hazırlık yaptığından dolayı teslim olmaya yanaşmadı¹⁷⁸. Bunun üzerine etrafı yağmalayan Afşar ordusu¹⁷⁹, boşaltılan Şehrizor'a yöneldi ve herhangi bir direnişle karşılaşmadan ele geçirdi¹⁸⁰. Buradan hareketle Kerkük'ü muhasara etti ve 300 kadar topla kaleyi dövmeye başladı. Osmanlı müdâfleri, düşmanın saldırılarına şiddetle mukavemet ettilerse de, hiç bir yardım alamadıklarından teslim olmak zorunda kaldılar (Temmuz1743)¹⁸¹. Buradan yola devam ederek Erbil'i ele

¹⁷² Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, s.769-771.

¹⁷³Yeniden başlayan Osmanlı-İran harpleri sırasında Osmanlı Devleti'nin hudud valilerine ve seraskerlere gönderdiği ve iâşe ve mühimmat temini, atamalar, kalelerin tahkimi, sefer hazırlıkları gibi hususları ihtiva eden hükümler için bkz. Yahya Koç, 149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

¹⁷⁴ İbrahim Yetiş, a.g.e, s.104.

¹⁷⁵ İsfahan'ın Afganlar tarafından kuşatılması esnasında şehirden kaçarak Osmanlı Devleti'ne iltica ettiği iddia edilen Safî Mirza hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, s.789 vd.

¹⁷⁶ “1730 yılında Safî adlı birisi, Şah Hüseyin'in oğlu ve Safevî şehzadesi olduğunu iddia ederek Osmanlı Devleti'ne iltica etmişti. Safî, o zaman önce Selanik'te oturmaya memur edilmiş, sonra da Rodos'a gönderilmişti. Şimdi İran ile harp meselesi meydana çıkınca, bu sözde Safevî şehzadesi İstanbul'a getirtilerek meşrû İran Şah'ı ilân edildi ve İzmit'te oturmasına karar verildi.” Midhat Sertoğlu, Mufasssal Osmanlı Tarihi, s.2524. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.302.

¹⁷⁷ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.302 vd.

¹⁷⁸ Abdurrahman Ateş, a.g.e, s.131.

¹⁷⁹ Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, s.817.

¹⁸⁰ Abdurrahman Ateş, a.g.e, s.132.

¹⁸¹ Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, s.813 vd; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.303 vd.

geçiren Afşar ordusu¹⁸² Musul önlerine geldi ve 26 Eylül’de muhasaraya başladı. Fakat tüm hücumlara rağmen müdâfilerin teslim olmamaları sebebiyle muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı¹⁸³.

Afşar-Osmanlı savaşları devam ettiği sırada Hindistan’daki Babürlü hükümdarı Nasirüddin MuhammedŞah’tanİstanbul’a bir elçi geldi (25 Eylül 1744). Bu elçinin ifadesine göre Nadir Şah, Osmanlı Devleti’ne karşı dostça olmayan duygularını Babürlühükümdarı ile imzaladığı barış antlaşması sırasında ifade ederek bu devlete Osmanlıİmparatorluğu ile diplomatik münasebetlerde bulunmayacağına dâir bir maddeyi kabulettirmişti. Babürlü hükümdarı, Nadir Şah’ın Hindistan’dan avdetinden bir müddet sonra kendisini, durumu Osmanlı padişahına nakletmek üzere buraya göndermişti. Elçi, hükümdarının, Nadir Şah’ın Osmanlı Devleti’ne karşı olan hazırlıklarını anlayınca antlaşma yapmış olmalarına rağmen istediği şeyleri vermediğini, kendisinin de yolda gelirken bizzat İranlıların deniz faaliyetlerini gördüğünü, nihayet Osmanlı Devleti’nin Nadir Şah’la barış yapmamasını, çünkü onun barışına güvenilemeyeceğini belirtti¹⁸⁴.

1.3.9. Nadir Şah Dönemi Afşar-Osmanlı Mücadelelerinin Sonu: Yeni Bir Barış Antlaşması

Osmanlı Devleti ile özellikle dinî hususlarda ihtilafları gidermek için çaba harcayan Nadir Şah, bunun en kolay yolunun Caferî mezhebini İran’da hâkim kılmak ve bunu Osmanlı Devleti’ne hak mezheplerden biri olarak kabul ettirmek olduğunu düşünmüştür. Fakat Osmanlı Devleti’nin bunu bir türlü kabul etmemesi, savaşların uzayıp gitmesi ve Osmanlı Devleti’nin sefer için büyük hazırlıklara girişerek Kırım Hanı’ndan da yardımcı kuvvet alması¹⁸⁵ sebebiyle, nihayet Bağdad valisi Ahmed Paşa ve Kars seraskeri Şehela Ahmed Paşa’ya yazdığı mektuplarla Caferî mezhebinin kabulü ve Kâbe’de bu mezhep için bir rükûn tahsisi meselelerinden vazgeçtiğini¹⁸⁶, buna

¹⁸² Babak Shahed, Dürre-i Nadiri’ye Göre Nadir Şah ve Devri, s.352.

¹⁸³ Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, s.826, 828 vd.

¹⁸⁴ Midhat Sertoğlu, Mufasssal Osmanlı Tarihi, s.2528. Nadir Şah, Osmanlı Devleti’ne yönelmeden önce Hindistan seferine çıkarak Babürlüleri mağlup etmişti. Babürlü hükümdarı, Nadir Şah ile olan düşmanlığından dolayı Osmanlı Devleti’ne böyle bir elçi göndererek barış yapılmasını engellemek istemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, “Osmanlı Devletinin Nadir Şah Avşar’la Barış Yapmasını Önlemek Amacını Güden Bir Gurkanlı Denemesi”, Belleten, C. XIII, S.49, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Ocak 1949, s.91-95.

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.306.

¹⁸⁶ Bu mektuplarında Nadir Şah, Caferî mezhebini beşinci mezhep olarak kabul ettirmek için uğraştığını fakat Osmanlı ulemâsının bunu kabul etmeye yanaşmaması sebebiyle kan döküldüğünü, eğer tekliflerinde

mukabil Şah İsmail'den alınmış olan Van, Bağdad, Basra, Kerbela ve Necef'in geri verilmesini¹⁸⁷ ve bu meseleleri İranlı âlimlerle konuşmak üzere bir Osmanlı âliminin gönderilmesini istemiştir¹⁸⁸. Osmanlı Devleti, Nadir Şah'ın bu iki madde üzerindeki ısrarlarından vazgeçtiğini bildirmesine rağmen her ihtimale karşı doğu sınırlarına asker ve iaşe takviyesi yaparak önlem almaya devam etmiştir¹⁸⁹.

Osmanlı Devleti'ne iyi niyetlerini bildiren elçi yolladıktan sonra harekete geçerek Mugan'a gelen Nadir Şah, burada Osmanlı elçisi tarafından karşılandı. Buradan elçi ile beraber Bağdad'a gitti ve Ahmed Paşa'nın hazırladığı gemilerle Dicle Nehri'ni geçerek İmâm-ı Âzam'ın kabrini ziyaret etti¹⁹⁰. Nadir Şah'ın Hanefî mezhebi imamının kabrini ziyaret etmesi, onun ehl-i sünnete karşı samimi duygular beslediğini gösterir niteliktedir. Muhtemelen bu şekilde Sünnî İslâm dünyasıyla aralarında bir ayrılık olmadığını göstermek istemiştir.

Bağdad'dan sonra Kerbela'yı ziyaret eden ve Hille üzerinden Necef'e gelen Nadir Şah'ın daveti üzerine 1743'te Necef'te toplanan Afgan, Belh, Buhara, Necef, Hille ve Bağdad âlimleri¹⁹¹ yaptıkları meşverette İslâm dünyasındaki ihtilafları ortadan kaldırmaya çalıştılar¹⁹². Uzun tartışmalardan sonra tespit edilen hususlar Nadir Şah'ın tarihçisi Mirza Mehdi Han Esterebadi tarafından kaydedilerek taraflarca imzalanmıştır. Bu hususlar şunlardır:

- 1) İranlılar eski inançlarından vazgeçerek Caferîliği kabul edecek ve Osmanlı Devleti de bu mezhebi beşinci mezhep olarak tanıyacak.
- 2) Kâbe'de Caferîler Şafîî rüknüne dâhil olacaklar ve kendi usûllerine göre namazlarını kılacaklar.
- 3) Her iki devlet karşılıklı olarak esirleri serbest bırakacak ve esir alım satımı yasaklanacak.

ısrar ederse kanın dökülmeye devam edeceğini, dolayısıyla artık kan dökülmemesi için bu tekliflerinden vazgeçtiğini açık bir surette belirtmiştir. Bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.135 vd.

¹⁸⁷ Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, s.371 vd.

¹⁸⁸ Selim Arı, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah-I. Mahmud Dönemi Ehli Sünnet-Şîi Diyalogu, s.75 vd. Belirtilen sayfalarda Nadir Şah'ın göndermiş olduğu mektubun muhtevası da bulunmaktadır.

¹⁸⁹ Alper Yıldırım, a.g.e, s.88.

¹⁹⁰ Abdurrahman Ateş, a.g.e, s.137.

¹⁹¹ Necef'te yapılan bu toplantıya Osmanlı Devleti adına katılan ve bu toplantının başkanlığını üstlenen Süveydî Abdullah Efendi, burada yapılan görüşmeleri de anlattığı bir eser kaleme almıştır. Tez olarak çalışılan bu eser hakkında bkz. Alâettin Özer, Vekâyî Nâme-i Nâdir Şah Der-Mezâhib-i Şî'iyye-i Ca'feriyye, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.

¹⁹² Mehmet Saray, a.g.e, s.70.

- 4) Her iki devletin başkentinde birer konsolosluk bulundurulacak.
- 5) Her yıl İran tarafından da Emirü'l-Hac tâyin olunacak¹⁹³.

Necef'te imzalanan bu antlaşmaya bakıldığında göze çarpan en önemli husus, Osmanlı Devleti'nin Caferîliği beşinci mezhep olarak kabul edeceğinin temsilcisi tarafından tasdik edilmiş olmasıdır. Böylece, Nadir Şah'ın başından beri uğraştığı mesele kağıt üzerinde de olsa bir neticeye varmıştır. Bunun yanısıra, İranlıların Şah İsmail döneminden beri müfrit şekilde uygulanan dinî akidelerinden vazgeçmeleri ve artık ilk üç halifeye seb' etmemeyi kabul etmeleri de antlaşmada dikkati çeken hususlardandır.

Necef toplantısından sonra barış konusunda Bağdad valisi Ahmed Paşa ile anlaşılan Nadir Şah, Kerkük ve Erbil'i Osmanlı Devleti'ne iade ederek İran'a döndü. İran'a dönmesinin sebebi ise Safi Mirza'nın varlığından haberdar olan Lezgilerin ve diğer bazı unsurların çıkardıkları ayaklanmalardır. Nadir Şah'ın uygulamış olduğu parasal politika, ağır vergiler ve şiddet uygulaması da bu isyanlara etki eden hususlardandır¹⁹⁴.

İsyanları kısa zamanda bastıran Nadir Şah, Osmanlı Devleti'nin savaş hazırlıkları yaptığını ve Safi Mirza'yı kullanarak protestolara devam ettiğini öğrendi. Üstelik Nadir Şah ile yapılan antlaşma Bağdad valisi Ahmed Paşa tarafından İstanbul'a bildirildiğinde, Osmanlı hükûmeti, Nadir Şah'ın Caferî mezhebinin kabulünde bu kadar ısrarcı olması sebebiyle antlaşma hususunda samimi olmadığını belirterek bu antlaşmayı tanımadığını belirtmiş ve sefer için hazırlıklara devam etmiştir. Bu haberi aldığında hiddetlenen Nadir Şah, 1744 Temmuzunda Kars'ı muhasara altına aldı¹⁹⁵. Fakat tıpkı Musul'da olduğu gibi burada da şiddetli mukavemetle karşılaştığından ve Safi Mirza adına yapılan propagandaların artarak devam ettiğini haber aldığından, muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı¹⁹⁶.

Kars seraskeri Yeğen Mehmed Paşa, Nadir Şah'ın Kars'ı muhasara ettiğini haber alınca emrindeki büyük kuvvetlerle harekete geçti. Yolda Kars muhasarasının kaldırıldığını öğrenince Revan'a doğru hareket ederek buranın kuzeyindeki Yagorvat'ta Afşar ordusuyla karşılaştı. Yapılan muharebenin başlarında Osmanlı ordusu üstün gelse

¹⁹³ Abdurrahman Ateş, a.g.e, s.137 vd.

¹⁹⁴ Abdurrahman Ateş, a.g.e, s.139-141.

¹⁹⁵ Nadir Şah'ın Kars muhasarası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fahreddin Kırzioğlu, "Nadir Şah'ın 1744 Kars Muhasarası ve Bunu Anlatan Emekli Kars Kadısı Osman Saf'ın Risalesi", Birinci Askeri Tarih Semineri, C. I, Ankara, 1983, s.13-50.

¹⁹⁶ Mustafa Nûri Paşa, a.g.e, s.51 vd.

de, Yeğen Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine işler tersine döndü: İran ordusu rakibinin maneviyatının bozulduğunu öğrenince saldırıya geçti ve Osmanlı ordusu bozgun hâlinde Kars'a çekilmek zorunda kaldı¹⁹⁷.

Bu hadiselerden sonra, özellikle Necef toplantısında alınan kararlara rağmen Osmanlı Devleti'nin Caferîliği yine kabul etmemesi üzerine bundan ümidini kesen Nadir Şah, Ocak 1746'da barış için Fetih Ali Bey'i İstanbul'a göndererek daha önce de tekrar etmiş olduğu hususları belirtti: Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulü ve Kâbe'de bir rükûn tahsisinden vazgeçilmiş ve Azerbaycan ve Irak toprakları istenmiştir. Fakat bu toprak isteklerinde ısrarcı olmayarak takdiri Osmanlı padişahına bıraktığını dile getirmiştir¹⁹⁸. Buna mukabil I. Mahmud'un gönderdiği nâmede Nadir Şah'ın bu iki maddedeki ısrarlarından vazgeçmesi, toprak isteklerinde ısrarcı olmayıp takdiri kendisine bırakması ve iki İslâm devleti arasında kan dökülmesini önlemesinden ötürü övgüler sıralanıp IV. Murad dönemindeki hududlar dâiresinde antlaşma yapılması teklif edilmiştir¹⁹⁹.

Nadir Şah, I. Mahmud'un nâmesindeki teklifleri uygun karşıladı. Esasen kendisinin İran'daki durumu da bu sıralarda sarsılmış bulunduğundan Osmanlı Devleti ile bir an önce barış yapılmasını istiyordu. Nitekim yanında yıllarca hizmetetmiş en sadık adamlarını öldürmüş, onların taraftarlarınca bir suikaste uğramak korkusuyla başkentte oturamaz olmuştu. Nihayet beş celse süren toplantı sonrası antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre IV. Murad zamanındakisınırlar, yani Kasr-ı Şirin Antlaşması'nda belirtilen sınırlar kabul edildi²⁰⁰. Bundan başka İran hacılarına ayrı bir hacc emiri tayin edilmesi, devletmerkezlerinde üç yılda bir değiştirilmek üzere konsolosluk bulundurulması ve esirlerin serbest bırakılması hükme bağlanmıştır (4 Eylül 1746)²⁰¹.

¹⁹⁷ Mustafa Nûri Paşa, a.g.e, s.52. Mehmet Saray, a.g.e, s.70'te bu savaşın Murad-Tepe mevkiinde yapıldığı yazılmaktadır. Bu savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Babak Shahed, s.357-359.

¹⁹⁸ Süleyman İzzi, Tarih-i İzzi, s.191 vd; Nadir Şah'ın göndermiş olduğu bu nâmesi ve muhtevası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.137 vd. Ayrıca bkz. İsmail Hami Danişmend, a.g.e, s.32 vd.

¹⁹⁹ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV, s.307-309.

²⁰⁰ Süleyman İzzi, Tarih-i İzzi, s.212, 217, 221; İsmail Hami Danişmend, a.g.e, s.32 vd. Hakan-ı cennet-merabi' Sultân Murad Han-ı râbi' hazretlerinin zaman-ı saâdet-iktiranlarında vâki' sulh-i âhirînden ibâret olan musâlahada akd ü temhîd olunup, ile'l-an tarafeynden mer'î ve mu'teber tutılan hudûd u sınır fima-ba'd dâhi bila-halel ve bila-tağyir ü zilel mer'î ve mu'teber tutıla. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.176.

²⁰¹ Selim Arı, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah-I. Mahmud Dönemi Ehli Sünnet-Şif Diyalogu, s.87-89. Osmanlı Devleti ile İran arasında imzalanan ve IV. Murad dönemindeki sınırları esas alan bu antlaşmanın tam metni için bkz. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.173-178.

Bu arada,iki devlet arasında antlaşma imzalanınca, Osmanlı Devleti tarafından İran Şah'ı ilân edilmiş olan ve Erzurum'da bulunan Safi Mirza'ya artık ihtiyaç kalmadığına karar verilerek Erzurum'dan geri alınmasına yönelik I. Mahmud tarafından ferman gönderildi²⁰².

1.4. Nadir Şah Döneminin Sonu

1.4.1. Nadir Şah'ın Öldürülmesi

Nadir Şah, Revan'da yapılan muharebeden döndükten ve Osmanlı Devleti ile barış yaptıktan sonra işleri bir daha yolunda gitmedi. Nadir Şah'ın İran'da mezhebî alanda yapmış olduğu yenilikler Sünnîler arasında büyük sevinçle karşılanırken, Şîîlerin ve bilhassa ulemânın tepkisine sebep olmuştur. Safevî Devleti'nin kuruluşundan itibaren Şîî ulemâ devlette her zaman yüksek mevkide olmuştur. Böyle bir durumda Şîîlik bırakılıp da Caferî mezhebi kabul edilecek olursa bu yüksek mevkileri ellerinden kaçırabilirlerdi. Şîîlerin bu tepkisine karşı Nadir Şah da sert tedbirlerle karşılık verince ülke bir anda kaos ortamına dönmüştür²⁰³. Ayrıca Osmanlı Devleti ile yıllardır yapılan savaşlar da devlet hazinesine yük olduğundan, halkın refah seviyesi düşmeye başlamıştı. Kısacası Nadir Şah'ın dinî ve siyasî politikaları kendi sonunu hazırlamasına sebebiyet vermiştir.

Nadir Şah, Osmanlılar ile yapılan Revan muharebesinden sonra Meşhed'e döndü. Burada bulunduğu sırada yeğeni Ali Kuli Han'ın Sistan'da isyan ettiği haberini aldı. Üst üste gelen isyanlar sebebiyle hiddetlenen Nadir Şah, Özbek ve Afgan liderlerini huzuruna çağırarak kendisine karşı baş gösteren bu isyanlardan han ve beylerinin sorumlu olduğunu, bundan dolayı bu han ve beylerin tutuklanmasını emretti. Ancak bu haber ordu içinde duyulunca, gece yarısı yetmiş kadar han ve bey toplanarak Nadir Şah'ın katledilmesi hususunda anlaşmaya vardılar. Fakat Nadir Şah'ın çadırına geldiklerinde bunların çoğu geri döndü. Buna rağmen verdikleri karardan vazgeçmeyen Salih Han ile Muhammed Han Kaçar içeriye girerek Nadir Şah'ı kılıç darbeleriyle katlettiler²⁰⁴.

²⁰² Uğur Kurtaran, a.g.e, s.203. Abdurrahman Ateş ise Safi Mirza'nın Nadir Şah tarafından yakalanıp bir gözüne mil çekilerek Kars seraskeri Ahmed Paşa'ya gönderilmiş olduğunu belirtmektedir. Abdurrahman Ateş, a.g.e, s.142.

²⁰³ Selim Arı, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında...,s.92.

²⁰⁴ Orhan Yazıcı, Ahmed Şah Abdalî ve Millî Afgan Devleti'nin Kuruluşu (1747-1772), s.37 vd. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.215-216'da İran'dan gelen elçinin bildirdiklerine istinâden, Nadir

1.4.2. Nadir Şah'ın Ölümünden Sonraki Durum

Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra yerine Ali Kuli Han veya Sultan Ali olarak adlandırılan yeğeni tahta geçti²⁰⁵. Ancak kısa süre sonra kardeşi İbrahim Han onu tahttan indirerek gözlerine mil çektirdi ve yerine İran tahtına geçti (1748). Buna mukabil Nadir Şah'ın torunu Şahrüh Mirza da Horasan'da şahlığını ilân etti. Bu şekilde kısa süre içerisinde kaos ortamına dönen ülkenin çeşitli bölgelerinde sekiz Mirza daha şahlığı elde etmek için hükümdarlıklarını ilân ederek birbirleriyle mücadele etmeye başladılar²⁰⁶.

Nadir Şah'ın öldürüldüğü haberini alan I. Mahmud, sarayda olağanüstü bir toplantı yaparak İran'daki karmaşık durumu değerlendirmek ve bu yeni durumda nasıl hareket edileceğini tespit etmek istedi. Yapılan toplantı sonucunda İran ile daha önce akdedilmiş olan antlaşmaya bağlı kalınmasınakarar verilmiştir. Nitekim Ali Kuli Han'dan sonra yerine İbrahim Han geçtiği sırada İstanbul'da bulunan İran elçisiyle beraber İbrahim Han'a cülûs tebriki için gönderilen nâmede Nadir Şah'la yapılan barış ve dostluk antlaşmasının esaslarına bağlı kalınacağı inancı ve iki ülke arasındaki dostluk ve samimiyetin artarak devam edeceği beklentisi dile getirilmiştir²⁰⁷.

İran karmakarışık bir hâle gelirken, Osmanlı Devleti'nin hudud valiliklerinden payitahta gönderilen haberlerde İran'ın içerisine düştüğü durum anlatılarak bu durumundan istifade edilmesi gerektiği söylenmiştir. Ancak I. Mahmud, kısa süre önce imzalanmış olan barışantlaşmasına bağlı kalacağını belirterek, İranlılara zarar verecek herhangi bir harekâta bulunmamalarını söylemiştir. I. Mahmud'dan sonra Osmanlı tahtına geçen III. Mustafa (1757-1774)da aynı şekilde hareket etmiştir. Nitekim Afganistan'da Millî Afgan Devleti'ni kuran Ahmed Şah Dürrani ve Hindistan'da Haydarabad Devleti'nin kurucusu olan Kamerüddin Kılıç Han Nizamü'l-Mülk'ün İran'daki durumdan yararlanması için müracaatta ve bazı girişimlerde bulunmalarına²⁰⁸ rağmen Osmanlı tarafından İran aleyhine hiç bir harekette bulunulmaması bunun göstergesidir²⁰⁹

Şah'ın o sırada halka yaptığı zulmün eskisinden ziyâdeleştüğü ve bu sebeple Avşar aşireti ileri gelenlerinin kendisine kin bağlayarak Sistan ve Ferah'da çıkan isyanları bastırmak üzere Meşhed'e doğru yola koyulmuşken bir gece çadırına girip onu katlettikleri söylenmektedir.

²⁰⁵ I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları,s.223; Faruk Sümer, "Avşarlılar", DİA, C.4, İstanbul, 1991, s.164-166.

²⁰⁶ Selim Arı, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında...,s.94. Nadir Şah'ın ölümünden sonra İran'da yaşanan taht kavgaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Ateş, Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri, s.165 vd.

²⁰⁷ I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları,s.230-232.

²⁰⁸ Ahmed Şah Dürrani ve Kamerüddin Kılıç Han Nizam-ül-Mülk'ün İran'ın zayıf vaziyetinden yararlanması için Osman Devleti padişahı III. Mustafa'ya gönderdikleri mektuplara gelen cevap olumsuz

İKİNCİ BÖLÜM

METİN TRANSKRİPSİYONU

2.1. Tarih-i Ağvaniyan

Tarih-i hicret-i nebeviyye âli ---- ekmelü't-tahiyye bin yüz kırk bir senesi evahirinde lisan-ı Latîni'den lisan-ı Türkî'ye tercüme olunub kırk ikide basma hattıyla nüshası tevfir olunan Tarih-i Seyyahnâme mecmua-i muhtazara evvelinde Şahan-ı Safeviyyan'ın ibtida-i zuhurları ve bani-i bina-i devletleri Şah Erdebil'den Şah Hüseyin'e gelince nevbet be nevbet calis-i taht-ı saltanat ve mülk-ü İran'da kalemruy-ı hükûmet olan Şahan-ı Acemiyan efradı ale'l-neferad zaman-ı hükûmet ve müddet-i saltanatları keteb-i tevarih mu'teber-i İslamiyye'den ahz ve nakl ile icmalen zabt ve tahrir ve ta'dad-ı siyakında memâlik-i şarkıyyeden hudud-ı Hind nevahisine vaki Kandahar ülkesinden tevaif-i Ağvaniyan'ın zuhuru ve zemin-i İran'a istilâları ve serdar-ı Ağvaniyan Mir Üveys oğlu Mir Mahmud ve ammezâdesi Mir Eşref'in Acem ile muharebe ve mukatele ve ahval-i sâireleri dâhi seyyah-ı merkumun tarihinden ahz ve nakl ile icmalen cem' ve tertib olmuş idi. Ol halalde tevaif-i Ağvaniyan'ın tevaif-i Acemiyye külli galebesi ve Devlet-i Safeviyye'ye istilâ-yı tammı kuvvet-i karibeye gelmiş iken akalim-i Horasan Terakimleri aşairinden Avşarî el-cins Tahmas Kuli Han mekidet-i istinasın ol diyarda zuhuru ve kavm-i Ağvan ile harb ve kıtali ve mülk-ü İran'ı eyadi-i Ağvaniyan'dan nez' ve hanedan-ı Safeviyye ikabından Şah Hüseyin oğlu Tahmas Şah'ı taht-ı şahîde ibka ve takriri ve çok geçmeyüb Şah-ı merkumu taht-ı şahîden hal' ve kal' ve daire-i saltanattan tard ve ta'bidi ve kendüsi//1//taht-ı İran'a tasallut ve davâ-yı istiklâli ve sâir ve keyfiyet-i ahvali yine ol diyar seyyahlarının zabt ve tahriratdan ahz ve tercüme ve nakl ve rivâyet ile mehma-emken bir acele cem' ve derc ve tercüme-i evvelide münderic vakayi'e zeyl olmak üzere tertibine şorû' olundu ve lâkin hafî olmaya ki evvelâ taht-ı İran'a müstevli Mir Mahmud'un ve halefi Mir Eşref'in istilâları

olmuştur. Her iki mektubun da içeriği ve amacı aynıdır: İran'ın istilâ edilmesi ve bu tehlikeden böylece Osmanlı müdahalesi sayesinde kurtulmak. Fakat III. Mustafa'nın mektuplarında Nadir Şah döneminde imzalanan antlaşmanın onun hayatına bağlı olmadığı, dolayısıyla sonraki hükümdarlar boyunca da devam edeceği belirtilmiştir. Bu mesele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devletini İran'ı İstilâya Kışkırtmak İçin Yapılan İki Deneme", Belleten, C. XII, S.46, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948, s.407-410.

²⁰⁹ Selim Arı, a.g.e, s.94 vd. I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, s.243 ve 248-249'da da Ahmed Şah Dürrânî'nin, Osmanlı Devleti'nin İran'a müdahale etmesi hususundaki beklentilerinden bahsedilmektedir.

müddetinde ve kezâlik Şehzâde Tahmas Şah'ın şahlığı zamanında Devlet-i Aliyye ile kâh dostane ve kâh âdiyane muameleleri ve ol takrib ile vukua gelen havadis ve vakayi'-i keyfiyyetleri Devlet-i Aliyye ve vakayinüvislerinin sıhhati üzre mazbutı olmak ile tercüme-i evvelide itiraz olunmadı ve kezâlik tercüme-i sanîde Tahmas Kuli Han'ın zuhuru ve Ağvan ve Hind ve Acem ile vaki keyfiyeti ahvali ve mabeynlerinde zaman-ı zuhurundan berü vuku' bulan havadis ve vakayi' seyyahlardan zaferyâb olduğumuz zabt ve tahrir göre nakl ve rivâyet ve lâkin Devlet-i Osmaniyye ile vuku' bulan vakayi' icmalen işaret ile iktifa olunub sıhhatı üzre tafsili vakayinüvislerin zabt ve tahrirlerine havale olundu.

Ahval-i Tahmas Mirza

Seyyahlar rivâyeti üzre Şehr-i İsfahan Ağvaniyan'dan mahsur olduğu esnada Şah Hüseyin'in sâir akraba-i taallukatından gayrı beş nefer evlad-ı zükûriyle bir nefer duhter-i Şahî hayatda ve Saray-ı Şahî'de mevcud bulunub cümle mihnet-i lâmutak mahsurine giriftar olmuşlar idi. Şehzâdegân'ın bir digeri Tahmas Mirza ittifak-ı ârâyı Şah ve rical ile evvela pederi Şah Hüseyin'e veliahd tâyin ve tesmiye olunmuş idi. Muhasara imtidad ve metaib ve meşak-ı iştidad bulub taşradan şehre imdâd ümidi münteka olıcak yine ittifak-ı ârâyı Şah ve rical ile Tahmas Mirza asker cem' ve İsfahan'a bir an evvel mürderis olmak için taşralara gönderilmek münâsib görülüb Mirza-yı merkumun mezid-i i'tibar ve tevaif-i Acem'in maiyyetine râğbet ve şitablarına nev'i vesile olmak mülâhazasıyla Mirza-yı muma-ileyhin Devlet-i Safeviyye kanunlarında azim meratib-i itibariyyeden ma'dud //2// ve rütbe-i vâlâ-yı sipahsaları nâm-ı unvanıyla kadri terfi' olunub gönderilmiş idi. Mirza-yı muma-ileyh Ağvan'dan cevanibi mahsur Şehr-i İsfahan'dan ne takrib ile çıkdığı ve çıkdukdan sonra ne vechle hareket ve ne işler dutduğu ve Şahlık unvan ve elkabın takub halkı biatına dâvet keyfiyeti ve ba'de Eşref Han'dan bozulub Mazenderan'a firarı ahvali tercüme-i evvelide zabt ve tahrir olunmuş idi. Tahmas Mirza İsfahan'dan çıkdukdan sonra Mirza Süleyman dâhi tercüme-i evvelide tahrir olunduğu üzre veliâhd nasb olunub birkaç eyyam mürurunda yine azl olundu ve galiba Mir Mahmud'un akraba ve taallukat-ı hanadan-ı Safeviyye'yi istisal kasdı vaktinde Mirza-yı merkum sâirleriyle katl ve idâm olundu. Şehzâdegân'dan sagirü's-sinn iki nefer şehzâde ol mukatel-i vahşet ---- dehşet-i füzunda havf-ı can ile telef oldılar. Bazı rivâyetde Mirza Süleyman hapisde bulunub Eşref'in

İsfahan'dan firarı günü gecesinden pederi Şah Hüseyin ile maan dest-i gadr-ı Eşrefiyle katl olundu. Safi Mirza ise muhasara esnasında tebdil-i tam ve came idüb bir takrib-i garib ile firar ve Huveyze cânibinde Bahtiyar Han'ı Kasım Han taraflarına düşüb ve andan memâlik-i mahrusaya geldiği tahmin ve rivâyet olunur. Şah'ın bir nefer duhteri Mir Mahmud'a tezvic olunduğı keyfiyet tercüme-i evvelide irâd ve mukaddema Gürcistan hanlarından birine tezvic itdüğü diger duhteri esna-yı fetretde taşrada bulunub anın dâhi avakıb-ı hali zirde tahrir ve beyan olunsa gerekdir.

Sebeb-i Firar-ı Tahmas Şah Be-Cânib-i Mazenderan

Tahmas Şah Tahran'da Eşref Han ile karin vuku' muareke halinde Acem askerinde hudus iden ihtilâl ve ihtilafı hass ve fehim ve ol hal ile Acem askeri Ağvan askerine mukavemet idemiyeceğini yakın idüb fîrardan gayrı bir tarik ile ol girdab-ı belâdan sahil-i Necat'a vüsul müyesser olmadığın iz'an idüb dâmene fîrara teşebbüse karar virdi ve lâkin Şahan-ı Safeviyye'nin seb'i ve ihtimamlarıyla Devlet-i Safeviyye'nin İran zemininde feth ve teshir ve istilâ tarikiyle //3// hâvi olduğı yirmi sekiz mikdarı akalim-i garbiyyeden Ağvaniyan'ın ibtidâ-i zuhurundan ol vakt-i pûr melâle gelince dest-i tetavül-ü digerândan mahzuz ve masun ve mahrus bir cay-ı hali ve mahall-ı emin ve aman bir hasis-i hasin bulunmayub Dağıstan ve Gürcistan Şahlarının itaatından rugerdan Şirvan ve Gilan'ın Moskovlu'nun zir-i dest saht-ı istilâsında nalan ve giryan Hemedan ve Gence ve Revan ve Tebriz ve Kirmanşahan memâlik-i Devlet-i Osmaniyye'ye munzamm ve mülhak, cânib-i şarkide iseakalim-i Horasan ve cevanib-i cenubiyyesinde bahr-i Hind ve bahr-i Basra'ya varınca memâlik-i fasihatü'l-mesalikden seyl-i tufan-ı Ağvaniyan'ın uğramadığı ve basmadığı bir memleket kalmayub ancak cânib-i şimalde bahr-i Hazar sahilinde vaki Mazenderan akalimi henüz dest-i tetavül-ü digerândan beri ve ahalisi ol vakte gelince hanedan-ı Safeviyye'ye hulus ile itaatda sabit-i kadim ve ol tarafın meyl-i müddetinde râsidü'd-dem âli halim kalmışlar idi. Memleket-i Mazenderan –ve buna Taberistan dâhi dirler- urefâ-i akalim itibar olunub hudud-ı şarkda Havarizm-i cenubda Horasan, şimalde bahr-i Şirvan ve sahil-i bahr ile şarkdan garba mümted vasi' ve münbit ve mahsuldâr ekseri mişezâr ve dağıstanlık memleketdir ve ekser tilal-ı cibalı ayyuka serçeküb âb-ı revân-ı hoşgüvarı firavan, havası gayet latif ve dilgüşa, yaylakları bi-nihayedir. İskender Yunanî ol diyarı feth ve teshire mübaşir oldukda ol vaktin ahalisi kavm-i Hazar'dan şedid'üt-tavir ve cengâver

bir kavim olub müdebbir-i umur-ı memleket dâhi kavm-i merkumdan bir bive avrat iken İskender ile berren ve bahren mukâvemete kıyam itmiş idi. Encamında leşker-i İskender galib olub kavm-i Hazar mağlub ve makhur ve ekseri etraf-ı memâlik-i bilâda firar ile perakende ve bilâd-ı karaları harab ve hâli olmuş idi. Yine imârete yüz dutub Moğol ahdinde halkı katl-i âm olunub kimesne kalmamış idi. Ba'de yine filcümle imârete yüz dutdı. Ekseri halkı şia' ve ehl-i keremdir. Şahlık nevbeti işhar-ı Safeviyyan Şah Abbas'a gelince Şah-ı merkumun meskat-ı re'si ol diyarda //4// olmağla imâretin murad idüb memleket-i merkumeye etraf-u eknaf ecnas-ı muhtelifeden bir nice halkı iskân eyledi ve Ferahâbâd namına bir belde binâ eyleyüb belde-i merkume –ki buna Abbasâbâd dâhi dirler- berriyye ve bahriyye ve sahiliyye ve cibilliye bir belde olub hâlâ bilâd-ı İran'ın azimdâr san'at-ı üstad ile gayet metin ve hasis şehir ve kal'adır. Diyar-ı cânibinden yolları mahuf ve muhatara ve kara taraflarından ise eflâke serçekmiş cibal ile muhat-ı mevarid meşari'-i düşvarü'l-ubur ve saibü'l-mürur olduğundan asker-i kalil ile asker-i kesirden haft ve hıraseti sehlü'l-husul bir cay-ı emindir. Memleket-i merkumeye Ağvaniyan ve diğerân taraflarından henüz itale-i dest-i taarruz olunmadığından gayrı ol diyarda mezheb-i şia' raic ve ahalisinin hanedan-ı Safeviyye'ye hulus ve sadakatleri henüz bir cânibe meyl olmadıklarından zahir olmağla Tahmas Şah, Eşref'e bozulub ol diyara can attı. Şah'ın vürudunda ahali-i memleket Şah'a istikbâl ve merasim-i ta'zim ve ikramı yerine getirüb vech-i lâyük ile kabul itdiler ve kendüyü ve maiyyetinde bulunan askeri kondurub ve muaşeretini görüb müraat-ı hatırlarına takayyüd itdiler. Tahmas Şah dâhi ahalinin kendüye teveccühün görüb ol cay-ı emin-i amanda bir müddet ârâm ve ayine-i devran harc û merc umur-ı İran'da bir suret dâhi göstermek intizariyle tevki'-i ihtiyâr eyledi.

Reften-i Şah Tahmas Be-Nehr-i Vustan

Bazılar rivâyet iderler ki, Şah Tahmas Mazenderan'da derdine derman tedârikinde costucû berle tebdil-i tam-ı came idüb ser'ane ve mektumane tavır ve reftar ile Hind padişahı cânibine azim ve râhî olub vüsulunda Hind padişahı kendüye lâyük şan ve şevket-i hüsn-ü muamele eyledi ve Hind padişahına itaat ve inkıyadı müteahhid olursa kendüye kırk kahre ile imdâd ve ianatı deruhde ve bazı şart zımnında kerimesini dâhi tezvice müteahhid olmuş idi.

Avdet-i Şah Tahmas Ez-Cânib-i Hindistan

Şah Tahmas Hind'den avdetinde Kandahar'a uğrayub zirâ ol vakitte Kandahar valisi //5// bulunan Mir Hüseyin ile Tahmas Şah beyinde mukaddema-i nihani mirasla ve mükâtebe derkâr olub esas muvalat ve müzafat zabt ve ahz olunmuş idi. Vali-i mumaileyh Mir Mahmud'un karındaşı olub Eşref Han, Mahmud'u katl eyledüğinden dilgir ve Eşref'den bir hal ile emin olmayub Şah Tahmas ile dostluğa rağbet ve beynlerindekd-ı uhud ve misak-ı sebkat eylemiş idi. Vali-i mumaileyh mukaddema karındaşı Mir Mahmud tarafından Kandahar'da vali ve kaymakam tâyin olunub karındaşı Mir Mahmud'un taht ve tac-ı İran'ı berle iftiharyâb olduğu mesmu'ı oldukda izzet-i birâderânenen hissayâb olmak dâiyesiyle cedleri Mir Üveys-i manendi Kandahar'ın zimam-ı hükûmetini âliü'l-istiklâl kabze-i tasarrufuna getürmüş idi ve egerçe karındaşı Mahmud'un hayatında mafiü'z-zamirini izhar itmeyüb suret-i istiklâl göstermedi ve mamatında dâhi taht-ı İran'a verasetde ve Mahmud halef olmakda bir dürlü hevahiş ve rağbet göstermeyüb ve lâkin Eşraf Han'ın Mahmud'u zulmen katl ile taht ve tac-ı İranî'ye karındaşı Mahmud'a vâris ve halef olduğın dâhi istemezdi. Bu cümleden nâşî Şah Tahmas ile dostluğa talib ve rağb olub ve kendüsinden her halde latif ve kerem ve ahd-ı vefa mamuliyle Şah'ın halis-ı mahrus bendesini ve dostuna dost ve düşmanına düşmanolmağı can ve dilden deruhde ve iltizam itmiş idi. Şah Tahmas bu def'a dâhi Mir-i merkum ile mebsut ve mümehhid dostluk beyyinesine takviye virüb Mazenderan'a vasıl-ı avdet eyledi.

Dakika

Vali-i merkum Mir Hüseyin'in bu babda sıdk ve hulus ile sebat ve metaneti ve bilcümle Kandahar ahalisi Ağvanîlerin mumaileyhe her halde muvâfakat ve mutabaatları ve bildefaat Mir-i mumaileyhin emr-i tenbihiyle Şah Tahmas'a imdâd ve ianat için asker ve akçe göndermek ile hulus ve sadâkatda sebat ve kıyımlarını tasdik ve te'kid itdikleri umur-ı müstagribedendir.

Ahval-i Tahmas Kuli Han

Evâil-i halinde Nadir //6// Kuli namıyla bir çoban-ı bi-mikdar olub ba'de Şah Tahmas'a takarrüb ve intisab ile Tahmas Kuli Han namıyla şöhetşiar ve ba'de mekir ve keyd ile Şah-ı İran unvanıyla iştihar bulan Nadir-i gaddar ve zulümkârın suretâ def'-i

hasıma ve şahlığı hanedan-ı kadim-i Safeviyye'ye irca' ve iâde-i ibka ve istikrar emrini taahhüdi ve Şah Tahmas'a taht-ı İran'da takviye ve istihkâm virdigi ve encamında gadr ve zulm ile tahtına tama' ve ahval-i sâiresi acele murada maksud bilbeyan olmağla gaddar-ı merkumun asl ve neslini ve evâil-i halini vukuf ve i'tila mümkün olduğu mertebe bu mehalde tasvire şorû' oldundı. Seyyahlar rivâyeti üzre Nadir-i merkumun ibtidâ-i emirde zuhurı diyar-ı Efrenc'e reside oldukda güya "selefde ma'ruf-ı Timur'a halef bir Timur-u cedid zuhur itdi" deyu hakkında bunca goftgûolub ve lâkinasl ve nesli bilinmeyüb mücerred etrafda mesafe-i bâidde bulunub efvâhı veâfâkı ve devr-i şinidi ihbarı hâvi bazı mekâtib müştebhü'l-mal ile istidlâl olunub nice lagviyyat söylendi. Bazılar Gürcistan beglerinden Osmaniyan cenklerinde maktul bir begin ve bazılar Dağıstan kavmi beglerinden bir begin oğlıdır dirler ve bazılar Horasan-ı el-asl Acem'dir ve İsfahan muhasarasında Ağvanlara karışub mevcut bulunmuş idi dirler ve bazılar Horasan göçebesi terakimelerinden bir aşiret begidir. Bazılar ise Efrenc seyyahlarından azmış bir Kızılbaş'dır didiler ve lâkin gayd-ı nâmerde Nadir-i merkumun menşe-i vicdanda ve asl ve neslinde sıdk ve sıhhate karib ol diyarda bulunan seyyahların tahrirâtından ve Acem halkından memâlik-i Osmaniyye'ye ve memâlik-i Rus taraflarına yazılan mekâtib-i mazamininde isticlab olunan ihbardır ki hülâsâ-i müfadi vecaheti üzredir. Nadir Han'ın menşei akalim-i Horasan'dır.

Akalim-i Horasan

Akalim-i Horasan'ın hadd-ı şarkisi nevâhi-i Sicistan ve bazı bilâd-ı Hindistan, şimalde bilâd-ı Maveraünnehr ve Türkistan'dır. Garbda Irak-ı Acem ve bilâd-ı cibâl ve Mazenderan ile Horasan arasında vaki mefaze ve çöldür. //7// Cenubda dâhi Fars ve Kirman ile Horasan mabeynini fâsıl olan mefaze ve çöl ile mahdud vasi' akalimdir. Vasat-ı akalimde vaki olmağla âb ve havası hub, halkı kaviyyü'l-mizac akl ve dâna-i kavi ve tevana olur. Nice azim şehirleri ve beşyüz mikdarı kasabaları vardır. Nişabur ve Herat ve Belh muazzam şehirleridir. Nadir-i merkum akalim-i mezburda Nişabur nevahisinde "Esfer Ayin" nam belde de tevellüd itmişdir. Belde-i merkume Meşhed'den üç günlük yol cânib-i cenubda vaki olmuşdur ve Meşhed on iki imamın sekizinci imamı Âli el-Murtaza'nın kabri olduğu mahaldır ve kavli-i essah üzre Tahmas Kuli Han akalim-i merkumda mütemekkin terakimeden Avşar aşâyiri kabailinden ismi mechul bir çobanın oğlıdır ve kendüsi dâhi çobanlık ile ma'rufdur ve Nadir Kuli namıyla

meşhurdur. Nadir-i merkum isti'dad-ı maderzâdı berle umur-ı âzâma müstaid kaviyyü'l-mizac ve metaib ve meşak-ı şiddetlerine bittabi mütehammil meratib-i aliyaye istidrac hevası kendüye galib hadidü'l-akl-ı reşid ve mütebassır ve ihraz-ı rütbede tahsil-i servete haris-i kesb nam ve şan ve itibar derdiyle deruni meftun-ı necat ve ta'lini tecrübeye bahaneçü olub leyl ve nehar efkâr ve hayalatıyla bir emre şorû'da mutarassıd fırsat olmuş idi. Encamında zemin-i İran'da evkat-ı fetretde temşit-i emre medar-ı suhulet ve bu fırsat ile Meşhed Maali amed şod kavafil-i züvvara taarruz ve anlara itale-i dest-i gadr tarikiyle tahsil-i mal-ı servet emr-i sehl idüğü tesvilât-ı şeytaniye süveydâ-yı sevâd-ı Nadir'e ilka' olunub fitrat-ı asliyye ve siret-i cibilliyenin zuhura getürmekle başladı.

Ahval-i Meşhed Maali

On iki imamın sekizincisi İmam Âliü'r-Rıza bin Musa bin Cafer bin Muhammed bin Âli bin el-Hüseyin bin Âli bin Ebutalib Radıyallahu Anhüm hicretin iki yüz sekiz tarihi esnasında akalim-i Horasan'da bilâd-ı Tus'da Senâbâd nâm karyede fevt olub defn olunmuşdur. Mürur-ı zaman ile Şahan-ı Safeviyye zuhur idüb zemin-i İran ve akalim-i Horasan'ı kabze-i tasarruflarına dâhil ve nevbet-i saltanat Şah Abbas'a geldikde Şah-ı merkum //8// sahib-i fetânet hall ve akda kadir ve tedabir-i umurda dakik ve lâkin mülhid ve zındık meşreb olub âmme-i müslimine kıblegâh olan Mekke-i Mükerreme'den egerçe bissariha halkı men' itmedi ve lâkin Acem'i hile ile Beyt-i Mükerreme'den sarf ve anların tarik-i cehde bezl itdüğü emval-ı kesire daire-i devletinden çıkmak mülâhazasıyla İmam Âliü'r-Rıza bin Musa'nın kabri üzerinde himmet-ı şâhâne ve bezl-i emval-ı kesire-i berle Meşhed Maali namına atıyye-i celile-i mülükâne tarh ve te'sis ve bi-nihaye evkaf tâyin eyledi. İmâret-i merkuma reside-i hitam olduğu berle kendüsi bizzat dairesi halkıyla ve güruh-ı abtuh askeriyle kalkub kabr-i merkumu ziyarete azm-ı râh olub ve esnâ-yı tarikde ve bahusus mahal-ı mezburda emval-ı kesire bezl ve tasadduk ve nice hayırlı icâd idüb ba'de Meşhed Maali'yi bir def'a ziyaret Acemler itikadında avâm ve havasa farize-i zimmet olmağla min-ba'd taht-ı İran'da calis-i hükûmet olan Şahlar Meşhed Maali'yi ömürlerinde bir def'a ziyarete müdavim oldılar ve tevaif-i Acem'in avâm ve havası giderek Meşhed'i ziyaret farize-i zimmet itikad idüb beher sene etraf-u eknaf memâlik-i İran'dan kafil kafil olarak ve bezl-i emval iderek ili hizlân ziyaret ve tavaf idegelmişlerdir. Biz yine

mânahnü fihimize gelelim. Pes seyyahların tahriri rivâyet ve dirâyeti muktezasınca Nadir Kuli egerçe zahirde pederi ağnamını rai ile mukayed ve lakin leyl ve nehar serdefter-i efkârı ihraz-ı mal-ı servet ve tahsil-i şan ve şöhrat ve daiye ile muzdaribü'l-hal ve bi-rahata âkıbet bir gün pederi ağnamından bir sürü ağnamı koyunlar âli tarikü's-serika izaat ve bey' tarikiyle tahsil-i ras-ı mal-ı şekavet ve mukaddema-i hevadârı gasb ve garetde esnaları ve şorû' ve fesada namzedi bulunan müfsidler bu def'a maiyyetine dâvet ve ra'sû'l-mal habisi anlara bezl ile tiz ilden kendüye tâbi vafır harami peyda eyledi. Kendüsi kavm-i düzdana başbuğ olup Meşhed Maali ziyaretine amed şod iden kavafil-i züvvarı //9// urmağa ve soymağa başladı. Nadir'in keyfiyyet-i ahvali havâli ve nevâhide intişar ve şayi' buldukca etraf-ı memâlik garetkârları ve hunı ve zanı ve acebû'l-izale ve âsi ve bağı şakileri Nadir'in maiyyetine ekvab-ı tabi' oldılar. Nadir Kuli tevabının gün be gün vafiret ve kesret bulduğunu gördükçe taazzum ve tecebbür ile inâiyyet ziyade olarak min-ba'd kavafil-i züvvara itirâzı ile düzd ve sarık namını kendüye münâsib görmeyüb harb ve kıtale sarf-ı makdur ile sahib-i ceyşe şâyân-ı tarike mümâşat zımında tahsil-i nam ve şan daiyesinde oldu.

Şorû'-ı Nadir Kuli Be-Harb û Kıtal Be-Ağvaniyan

Ol esnada kavm-i Ağvan kürsi-i memâlik-i İran ve payitaht-ı Şahan-ı Safeviyyan olan şehir-i İsfahan'ı feth ve teshir idüb kabze-i tasarrufuna getürmekle bilâd-ı sâire-i İran'ı dâhi feth ve teshire dâmen-i der-meyan ile kabze-i tasarrufa idhale kasd ve azimet-i berle Ağvaniyan etraf-u eknaf İran'da guruh guruh keşt ve güzâr ve bakiyye-i bilâdı tav'an ve kahren teshire costbude olmuşlar idi. Horasan câniblerine dâhi birkaç bölük Ağvan askeri tâyin ve tesyir olunub bilâd-ı Horasan'dan Herat ve Nişabur ve Meşhed ve Busenc şehirleri halkı tav'an ve kerhen itaat ve Ağvan'dan kendülerine muhafazacı asker almışlar idi. Etrafda Ağvanlara itaatten aya ve imtina' idüb muhafazacı kabul itmeyen bilâd ve kasabat ve karyeyiise bölükât-ı Ağvan perakendeleri tazyike ve emval ve erzakların gasb ve garete meşgul olmuşlar idi. Ol halalde Nişabur ve Meşhed havalilerinde Nadir Kuli'nin refikgâri düzdan-ı bi-nam tevabı' askeri efradı takriben beş bine baliğ olmuş idi. Binâenaleyh masik-i Nadir Kuli akl ve fikrin tarik-i ahz ile hareket tedbirlerine sarf idüb edvâ-yı Devlet-i Şahan hasıma-yı mülk ve millet-i Acemiyan olan kavm-i Ağvan'ı def' ve ref'de ahali-i memleket Kızılbaşlarıyla teazud ve tetahhur tarikine ittifakane //10//hareket semtine zehabı hasb-ı haline enseb ve evali

görüb bu takrile İran ve Horasan’a belke hanedan-ı Safeviyyan’a bir hizmet-i mebrudede bulunub bidâyet-i ahvâlini feramûş berle selâmet-i nihâyete ba’s ve tahsil-i servet-i bi-gâye ile başkanın nam ile iftihara ve zikr-i cemile bâdi-i badaşda bulunmak mülâhazasıyla var makdurını mesalih-i Acem savbına amale ve sarfa cezben ve germen âtîf-ı inân-ı gayret eyledi. Nadir Kuli meczumı ve maktu’ı olan mafiü’z-zamirini refİKası ve tevabi’-i askeri iş erleriyle müşâvere ve akd-ı uhud ittîfak ve misakları henüz reside-i hitam bulmamış iken tâ ki Ağvaniyan ile harb ve darba fırsat-ı ganimet rû-nümâ-yı zuhur oldı. Meger ol esnada Ağvan’dan bir bölük asker Meşhed’den yirmi fersah mesafe-i cenubda vaki Nişabur şehri çölünde keşt ve güzâr ve gasb ve garet-i emval ve erzak-ı nas ile bi-muhâba meşgul oldukları haberi gûş-ı Nadir’e lahk olduğu berle fırsat-ı ganimet add idüb filhal askerinden ol tarafın mevki’-i zemini ile âşina kat’i tarik-i fenlerini bilür altı yüz nefer bahadır ve be-nâm harami fesad-ı mu’tadı imtiyaz ve ifraz idüb Ağvan bölükleri yollarına tâyin ve neşir eyledi. Bu şart ile ki meyan-ı cibalde mahfi ve mestur şikâflarda bu suya girüb Ağvanlara ale’l-gafle hücum ideler. Filvaki’ Ağvanlar mekir ve keyd ve adadan bilkülliye gafil haramilere hazır-ı şikâr oldılar. Kaziyye derhal Nişabur muhafazasında mevcut Ağvanlar serdarına aks idüb üç bin süvari Ağvan ile haramileri iki gün takib ile Mazenderan hududı semtlerinde Nişabur’dan sekiz fersah baid mahalde tulı bir saat yan yana üç atlu güçle geçer Bahadır nâm bir teng boğaza vardıklarında Ağvanlara muzayika-i duhulde ihtiyat lâzım iken boğazın öte tarafı açık sahradır ve haramiler dâhi ancak altı yüz neferdir sanub Ağvanlar haramiler ardınca şitaban ve ol zayıf boğaza koyuldılar. Nadir Kuli ise firariler ile //11// yekdil ve yekcihet mukaddemce ber-nihad şekâvet-i mu’tad-ı fesad i’tiyad ehl-i ahbiye ve mütemekkin akvam-ı terakime aşâyir ve kabâilden maslahat-ı merkume için acele tedârik ve maiyyetine ihzar itdği halkıyla balâ-yı cibalden Ağvanların gözünden pinhan bir mahalden Ağvanlara dide-i duz filhal ale’l-gafle Ağvanlara kafadan lahk ve on binden mütecâviz eşkıyası askeriyle defaat-ı hücum ve firariler dâhi ilerüden geri dönüb boğazı sedd ve bend ile Ağvanları ortaya alub açıkda ve boğazda bulunanların cümlesin katl ve idâm itdiler ve bu def’adan sonra livâ-yı baht-ı Ağvan ma’kus ve ikballeri idbara yüz dutdı ve filvaki’ tali’-i kûkeb zuhur-ı devletleri seriü’z-zeval olub tulu’ ile gurubı bir oldı. Nadir Kuli ise bidâyet-i emirde bad-ı galebe tarafına vezan olduğu sürur ve gururıyla livâ-yı inayyeti gûşâde Nişabur’a geldi. Emval-ı ganaimi derhal askerine tevzi’ eyleyüb ve lâkin ahali-i şehre zevk ve mülâyemet ile muamele ve

nevaziş hatırları merasimine nev'i mürâat gösterüb ve min-ba'd Şah'a arz-ı hulus-ıberle itaate ve gadr-ı Ağvanlardan tahlislerini irâd ve vakar-ı imtinân eyledi.

Reften-i Nadir Kuli Be-Cânib-i Şah

Nadir Kuli Nişabur'da çend eyyam meks ve aram ve bir mahalde dâhi harekete bahaneçü müterakkıb-ı fırsat olmuş iken Şah Tahmas'ın Tahran civârında Eşref'e bozulub firarı ve eftan ve Herat şikeste-i beste cüzi asker ile Mazenderan'da Ferahâbâd şehrine düşdüğü haberi gûş-ı Nadir'e lahk oldukda Nadir Kuli derhal hazır ve amade maiyyetine yüz nefer atlu alub cânib-i Mazenderan'a azim ve râhi olub vüsulunda bi-muhaba Şah Tahmas'ın yanına vardı. Huzur-ı Şah'da evvela Ağvan askeriyle mukavemeti ve heman der-cenk-i evvel güşadegi-i baht ile Ağvanlara galebesi ve mal-ı firavan ile muğtenam olduğu keyfiyyetleri irâd ve takrir eyledi.

Saniya

Caygir-i zamiri olan esrarı izhar ve beyanda Şah'dan ricâmend izn ve ruhsat olub me'zun ve Murahhas olıcak temhid-i meramına ağaz idüb didi ki: "Taraf-ı Şahî'den //12// mes'ulat-ıbende-i muhlise müsaade şayeste görölür ise yâni Devlet-i Safeviyye'de mansıb-ı vâlâ-yı itibar-ı sipahsaları kullarına şayeste-i inâyet ve tevcibe ve hidmat-ı mebrurda bulunub bir vefk-i meram-ı encamkâr Devlet-i Safeviyye'de İtimâdü'd-Devle nâmına vekâlet-i umur-ı bendeye ve bendeden sonra evlâd ve ikabıma tahsis buyurulur ise edvâ-ı Devlet-i Safeviyye olan kavm-i Ağvan'dan külli intikam ahzını ve hal-i hanedan-ı Safeviyye'yi hal-i evveline irca' ve iade-i berle tekmlil ırz-ı namus-ı saltanatı ve Şah'ım Tahmas Şah'ı taht-ı İran'da ibka ve istikrâr-ı berle tefvitini deruhde ve iltizam ve bu bâr-ı girânı düş-i zimmet-i ubdiyet ile mütehammil olurum" didikde Şah Tahmas mesrur ve dilşad ve kemal-ı neşat ve inbisat izhariyle Nadir'in mes'uliyetine bila-tevakkuf müsaade ve Nadir'in arkasın sagayub ve alnından öpüb izhar-ı meyl ve muhabbet-i berle min-ba'd atabegi ve peder-i müşfiki makamına ibka eylemek üzre Nadir'e mürüvvetâmiz hitablar ile nevazişler eyledi ve derhal kadr ve şanı terfi' ve menşur-ı sipahsaları bila-istiklâl-ı tam Nadir'e yazıldı ve bâ'd-ı itmamü'l-hizmet mes'uline muvaffak İtimadü'd-Devle nâmıyla vekâlete dâhi namzed kılındı. Nadir Kuli dâhi Şah'a hulus ve müddet-i berle izhar-ı ubdiyet ve bendegi zımnında Nadir Kuli namı min-ba'd levhen itibardan hakk olunmak ricâsına binaen adet-i dirine-i Acemiyan

muktezasınca müsaade ve Şah ile Nadir Kuli namı Tahmas Kuli Han namına tebdil olundu.

Dakika

Bu mehalde iyab-ı beniler Şah Tahmas'ın ber-vech meşruh vaz' ve hareketine ve Nadir Kuli gibi fûrumaye-i Avşar'a bidâyet-i zuhurda haramikâre külli teslimde ve bu günâ muamelesine itiraz ve levm ve ta'n tarikin dutmuşlar idi ve gayrılar ise nefsü'l-emirde ve hal-i ıztırab ile mess-i hâcet ve zarurete nazar ile Şah Tahmas için ol vakt ıztırab ve zaman-ı ye'sde teşebbüs idecek bir sebep bulunmadığıyla cevaba tasaddi eylemişlerdir. Filvaki' serdar ve sipahsalar serkafîle-i arâmiyan dâhi olursa kendüsünde istiklâl-i tam //13// bulunmak şart-ı azimdir.

Keyfiyyet-i Mübâşeret Be-Temşit-i Umur-ı Mülk ve Millet

Ber-vech muharrer ve meşruh zimam-ı tedbir ve hükûmet ve hall ve akd-ı umur-ı memleket âliü'l-istiklâl ber-kifâyet Tahmas Kuli Han'a müsellemler olacak evvel emirde akalim-i Horasan'a varılmak ve ol diyarı levs-i şerr ve şürur ve tufan-ı Ağvaniyan'dan tahliye ve tathire sarf-ı mekinet ve bu babda acele ve sür'at lazıme-i zimmet-i uluvv himmet iderken Şah'a arz ve tefhim ve Şah'ı ol cânibe teşvik ve amale eyledi ve balâda mezkûrû'l-evsaf bi-nihâved mazayıkından Şah ve asker suhulet ve emniyyet ile mürur için Han-ı merkum Nişabur'da kalan askeri bir an evvel Mazenderan hududına gelmek irsal-ı peyam ve tenbih eyledi. Bâd-ı zâlik Han ve Şah ve asker Mazenderan'dan ve şehir-i Ferahâbâd'dan hareket ve tarih-i miladın bin yedi yüz yirmi yedinci senesinde –ki tarih-i hicrinin takriben bin yüz kırk bir senesidir- mah-ı Nisan'ın yirmi beşinci gününde şehir-i Nişabur'a vâsıl oldılar. Şehir-i mezbur kadimde payitaht-ı Horasan, bir şehir-i muazzam olup ahalişi umumen Şah'a istikbal ve izhar-ı alaim-i hulus-ı berle merasim-i ta'zim ve ikramı yerine getirüb kudumını tebrik eylediler. Şah ve Han'ın askeri ile Nişabur'a geldikleri şayi' bulıcak ol diyarda bulunan Ağvan askeri açıkta mukavemetten tehaşi idüb teshirgerde-i râmi olup zir hükûmetlerinde baki husun ve kal'a-i metinelere tahassun itdiler. Nadir Kuli Han Mazenderan'dan cem' ve tahrir eylediği askeri mukaddema diyar-ı Horasan kabail ve aşayirinden tahrir ve techiz eylediği askerine zamm idüb emekdâr ve işgüzâr ve emrine itaatde mu'temedi müteayyinatdan rüesa nasb ve tâyin eyledi. Ber-vech meşruh nizam ve intizam ile efrad-ı cenkciyan on altı bine baliğ olacak Şah Tahmas bizzat Meşhed Maali feth ve teshirde

niyet ve azimet eyledi. Nevahi-i Meşhed güzide ve memduh vilâyetlerden ibâret Meşhed şehri dâhi ma'mur ve abadan, halkı kesretde ve peyderpey ve letafet-i şehre tevârüd iden kavafil-i züvvarın amed şodı takribiyle //14// ve evkaf-ı kesireve hayrat ve imaret-i adide vücudiyle ahalisi mütehavvil ve lâkin sur ve hisarı yok ve hasanat-ı sâire ile dâhi masun ve mahfuz olmadığından gayrı ahalinin Şah'a meyl ve hulusı galib idüğün muhafazasında bulunan Ağvaniyan vehm ve iz'an ve Şah Tahmas dâhi kavi askeriyle azim-i rah olub şehre karib olduğu Ağvaniyan'ın mâ'lumı olıcak şehri terk ve rah-ı firara azim oldılar. Ahali-i şehir Şah ve askerine istikbal ve tebrik-i kudum zımnında merasim-i ta'zim ve tevfi yerine getürüb dualar ile Şah'ı ve askerini telakki-i bil-kabulde izhar-ı hulus itdiler. İtikad-ı Acemiyan üzre Meşhed Maali yâni kabr-i imam nâmına Âliü'r-Rıza Radiyallahu Anha'yı müddet-i ömürde bir def'a tavaf ve ziyâret Şah'a ve gayrı havas ve âvâma ve âli ednaya farizen zimmet olduğına binâen Şah Tahmas bu takrible Şahan-ı Salfa'ya iktida ve farizen zimmetini edâya fursatyâb olduğundan begayet mesrur ve dilşad oldu.

Costcu-yu Tahmas Kuli Han Berây-ı Teshir-i Bilâd-ı Horasan

Şah Tahmas ber-vech muharrer şehir-i Meşhed'i kabzen zabt ve tasarrufa getürdükde çend ruz meks ve arâm ve tavaf-ı Meşhed Maali ve ziyâret-i makamât-ı mu'tebere-i sâire ile evkatgüzâr olduğu esnada Tahmas Kuli Han maiyyetine mahsus asker-i cerrar ile akalim-i Horasan bilâdını keşt ve güzara müsâraat ve bilâd-ı merkumeyi bekaya-yı Ağvaniyan istilâsından gayet suhulet ile tahlis ve tahliye eyledi. Filvaki' Tahmas Kuli Han evâil-i halinde mebde-i zuhuru zamanında semaye-i şecaatı kavafil ve kâriban-ı züvvar câniblerine cezh ve sarf ile tahassul-ı şarkda ve bu tarikde kesb-i nâm ve celâdet zımnında tahassul ve nâm ve şana iştigalde iken bilâd-ı Horasan ahalisi havf ve endişeye varub Tahmas Kuli Han tarafına adamlar gönderüb şartını taraf-ı ahire sarf ve kendülerine emniyyet zımnında Han-ı merkum Şah'a sahip çıkmak ve miknet ve şecaatin Şah'ın imdad ve ianatı mürurine sarf itmek bâbında niyazmend olmuşlar idi. Ol takdirce ahali-i Horasan dâhi akçe ve asker ile mehma-emken Han-ı merkuma imdad //15// ve ianat ile müteahhid olmuşlar idi. Bu def'a ise mukaddema-i mücazı ricaları isarı suret-i hakikatde zuhur eyleyecek ol bilâdı teshirde ve Şah'ın itaatına cerr ve celbde kuvvet-i kahre ile harb ve darba ihtiyaç kalmayub edna bahane belke mücerred keşt ve güzâr ile husul-ı pezir olmak imkânı zâhir oldu. Bu cümle-i berle

Medine-i Herat muhafazasında bulunan Ağvaniyan serdarı muhalefete kıyam ve müddet-i vafire Tahmas Kuli Han ile mukavemet eyledi.

Ahval-i Medine-i Herat

İskender Yunanî'nin akalim-i Asya'da binâ itdüğü bilâd-ı âzâm sebâi-i meşhurenin birisi olub kadimde kesret-i mahsulatından kinâye Harman-ı İskender tesmiye olunmuş. Hâlâ payitaht-ı Horasan, meşhur şehir ve metin kal'adır. Ekser evkatda hükûmeti ve tedbir-i umur-ı memleketi Devlet-i Safeviyye ricâlinden müteayyin ve mu'temed-i âliyye hanedan-ı zâdegân mu'teberlerine tefviz ve taklid olunagelmıştır. Şah Abbas-ı Kebir pederi Şah'ın hal-ı meyanında şehre vali olmuş idi. Bu def'a Tahmas Kuli Han veled-i bezirgelerini şehre vali nasb eyledi. Eşref Han Kandahar semtinde vaki ümerâ-yı Ağvan'dan ziyadesiyle mu'temedi Hakûşa nâm mahallin hâkimi Muzmik'i vali ve muhafız tâyin eylemiş idi. Vali-i mumaileyhe Tahmas Kuli Han muhalefet ve külli mukavemet iderken ahali-i şehrin keyd ve gadr ve hıyanetleriyle vali-i mumaileyhe askeriyle maan hasmın eline virilüb belâ-yı nagehaniye giriftar oldılar. Tahmas Kuli bedkâr valinin re's-i mevzu'unı Şah Tahmas'a gönderdi.

Kararde-i Reft-i Şah Tahmas Be-Cânib-i İsfahan

Vekayi-i merkume vukuundan sonra Tahmas Kuli Han'a Şah'ın ve tevaif-i askeriyyenin ve ahali ve reayanın muhabbeti ve itimad ve rağbet ve itibarı efzaiyşe yüz dutdı. Evkat-ı fetretde bâhusus şehir-i İsfahan'ın muhasarası zamanında sevk-i taziyaneye zaruret ve havf-ı bim-i can ile tebdil-i libas ve ketm-i tam idüb etraf-ü eknafe memâlike perakende olan tevaif-i askeriyye Şah ve Han'ın hasıma galebelerini işidicek eftan ve hizan Şah'ın maiyyetine şitaban //16// ve ma'zeret-ginan Şah'a mülâki ve askerine manzam oldılar. Şah'ın askeri bu vechle kesret bulub bundan böyle emr-i azime mübâşerete isti'dad buldı. Şah askerinde kesreti müşahade idecek usat ve bugat-ı devlet olan taife-i Ağvan'ın takrib itmedüğü asker-i kesir ile payitaht-ı şahhan şehir-i İsfahan cânibine atf-ı itan azimete karar virdi. Lâkin sipahsalar-ı asker olan Tahmas Kuli Han re'y ve tedbirde tarih-i ahza sülûk ve akalim-i Horasan'ı kabze-i zabt ve tasarrufda bulunub etraf-ı devletde vaki bazı mahallin ahalisini dâhi vaad ve vaidler ile Şah cânibine amale, bâhusus Şah'ın Kandahar valisi Mir Hüseyin ile ve ol havalide bazı ümera ile mahfî ve nihani muamelesi ve şart ve kayudî cemi'-i kavi ittifakı var iken ol taraflardan hareket ve işe mübâşeret-i berle cümleden akdem İsfahan ülkesinin etraf ve

civarında vaki vilâyetleri kabze-i teshire getürmek ve be-tahsis memleket-i Fars'ın payitahtı şehr-i Şiraz'ı ne vechle mümkün olursa Ağvaniyan yerinden nez' ve kabze-i tasarrufa idhale sarf-ı himmet itmek ehemmi mehameden idüğün Şah'a takrir ve beyan ve şehr-i Şiraz kal'a-i metine ve Ağvan'ın melca-i hasn-ı hasini olub elde olmadıkça İsfahan üzerine gitmek ve Ağvan ile başa çıkmak düşvarü'l-husul bir emr-i müşkül idüğün Şah'a tefhim idüb Şah'ın İsfahan'a azimet kasdın ol tarafa sarf eyledi.

Azimet-i Şah Tahmas Ez-Herat Be-Cânib-i Şiraz

Herat'dan Şiraz'a iki yol vardır. Biri akreb ve biri baidü'l-mesafedir. Akrebü'l-mesafe ve rast olan tarik yüz elli fersahdır ki "Zara" nâm üzeyirin hadd-ı garbisinde mürur ider. Üzeyir-i merhum akalim-i Sicistan hadd-ı şimalisinden tulı kırk fersah, arzı on fersah üzeyir-i kebirdir. ---- Yezd-i Esedâbâd ve gayrı mesafe mabeyninde yol üzerinde Ağvaniyan zabtında kal'alardır. Tarik-i merhum ile gidilse şayed ki kal'a-i merkume muhafazalarında bulunan Ağvanlar Şah askerinin mürurına sedd-i mümânaat idüb tul ve dıraz//17// cenk ile meks ve tazyi' evkat belke izaat-ı emval ve itlaf-ı nüfus iktiza eyleye.

Tarik-i Diger

Akalim-i Sicistan'ın içinden geçer ve egerçe tul ve dıraz mesafeden ibâretidir ve lâkin vücuiyle emindir. Tarik-i merhum şimalden cenuba hadd-ı Kirman'a gelince iki yüz fersah yerdir. Ba'de Kirman ülkesiyle şarkdan garba meyl ile Şiraz'a varınca takriben yüz fersah mesafedir. Tahmas Kuli Han tarik-i atvel-i merhum ile azimetini tarik-i evvele tercih eyleyüb zira Sicistan egerçe âyât ile vasi' ülkedir ve lâkin Şah askerinin mürurına sedd-i mümânaat olur. Bir dürlü muhafızı olmayub bundan ka't nâzır Kirman ülkesiyle Kirmaştar kal'ası serdarının Tahmas Kuli Han beyninde nihanı muâmele derkâr olub ol esnada râbıta-i ittifaka ve ittihadı muhkem takviye virilmiş idi. Binaenaleyh masebak-ı Şah Tahmas ra'y-i evvelinden ferağ ve ra'y-ı Tahmas Kuli Han'a tâbi' Şiraz'a azimetde tarik-i sanini ihtiyar itdi ve Herat'a gelüb askerini cem' ve yoklama idüb yetmiş bini tevâvüz itdi. Tahmas Kuli Han hile ve hadi' ile maiyetine cerr ve celb itdüğü Özbek Tatar'ı atlusı on iki bine balığ oldı.

Hareket-i Asker-i Acem Ez-Herat Be-Cânib-i Şiraz

Tarih-i miladın bin yedi yüz yirmi dokuz senesi mah-ı Martı'nın ibtidâsında Şah ve Han askeriyle cümle hareket ve alay alay azim-i râh sefer-i Şiraz oldılar. Horasan ile

Sicistan hududı mabeynini fasl-ı eflâke serçekmiş saibü'l-mürur düşvarü'l-ubur cibal-ı âzâmda envâi metaib ve meşakka tahammül-ginan cânib-i Sicistan'a gûzar itdiler. Sicistan nice memleketleri hâvi ekser yerleri müfaza ve beyaban ve beriyye susuz yerler olub Hind û Mind nâm nehirden gayrı mâ-i cârisi olmayub nehr-i merkum şarkdan garba cereyan ile balada mezkûr Zara gölüne mensub olur. Akalim-i merkumun cânib-i cenubunda israb belke nemnak bir mahall bulunmayub cümleten hararet-i şems ile manend-i dik galeyan ile kavmi kaynar. //18// ---- Registan'dan ibâret mefazelerdir. Mücerret Sicistan'dan Kirman'aamed şod iden ticaret mürurına imkân içün mefazenin bazı mürtefi' yerlerinde birbirinden begayet baid yerlerde iyad-ı amika hafır ve binâ olunmuş.---- mefaze-i merkumede akalim-i kadime asarından âbâd-ı meşhuredir ve lâkin askerın ekseri süvari olub bunca nüfus-ı devaba miyah-ı âbâd kifâyet itmedüğü zâhir ve günâ müşkülât-ı belke muhalatdan ma'dud zaruret aşikâr iken askerde fesad-ı nihad garet-i mu'tad terakime-i aşâyir ve kabâilden müctemi' ve düzdî güruhları sevk-itaziyâne-i hırs ve tama' gasb ve garet ile Acemiyan ise edvâ-ı canları hadim-i bina'-i devletleri olan Ağvaniyan'dan ahz ve intikamda derun bir kinede naire-i hevahiş ve arzu ve heyecan ile belke bu cümleden tevaif-i askeriyyenin serdar-ı sipahsaları Tahmas Kuli Han kallaş-ı cihan mekidet-i pişeye i'tikad ve i'timad-ı berle meyl ve muhabbetleri akvayı esbab mütabaatları olub ol deşt bir meşakkat bi-payane tevaggul-ı berle azim-i râh oldılar ve ne hal ise yevm-i hareketlerinin onuncu gününde Şah Tahmas'ın mukaddemine ilçisi akalim-i Sicistan'ın kaide-i memleketi Zerenc nâm şehre vâsıl oldılar. Şehr-i mezburdan vasatü'l-mikdar bir nehir cereyan ve iki fersah mesafeden sonra Hind û Mind nehrine mülâki olur. Tevaif-i asker nehir ile şehir beyninde vaki sahra-yı vasi'de konub ordu kurdular ve askerın girüsü yetişince evvel ba evvel gelenleri sularını tedârik itdiler. Şah Tahmas geldikde derun-ı şehre nüzul eyledi. Mahall-ı mezburda diyar-ı şarkiyyeden ahbiye-i nişin göçebe ecnas-ı aşâyir ve kabâilden güruh-ı abtuh cumu'-ı kavafilin memerr ve ma'ber ve mecma bir cay-ı mahuf olduğı ve bâhusus hasanat-ı metaneti olmadıgın ahali-i şehir Şah'a arz ve iki ay mukaddem otuz bin Ağvan askeri Yamyak nevahisinde //19// kalkub mahall-ı mezbura uğrayub Kandahar tarafına gitdiklerini ve yine Kandahar'dan avdet ve İsfahan'a gitmek kasdında idiklerini Şah'a arz eyledi ve lâkin yayy-ı hal birkaç gün askerın ârâm ve istirahatı vesulanması muktezâ-yı halleri olmuş idi. Ol esnada Kandahar hâkimi Şah Tahmas ile mukaddema best ve temhid itdüğü binâ-yı mevâlatı te'kid içün gönderdiğı dostâne mekâtib ve zâd ve zehâir-i nefise ile yüklü on iki deve hediye-i tehiyye gelüb Şah'a teslim olundu.

Azimet-i Şah ve Asker Be-Cânib-i Kermaşir

Mahall-ı mezburda meks ve tevakkuf min-ba'd ma'kul görülmeyüb mah-ı mezburun on beşinci gününde askere göç tenbih olundu ve yüz sene mukaddem Şah Abbas'ın Hind ve Mind nehri üzerinde binâ itdüğü taş köprüden geçilüb iki üç konağı bir iderek on dört konak berle Kermaşir şehri karibinde nüzul olundu. Kermaşir şehri –ki Birmaşir dâhi dirler- vasiü's-sevad, kesirü'l-ahali, ma'mur şehr ve hasin ve rasin bir kal'adır. Ağvaniyan cânibden dâhi kavi muhafaza ile istihkâm virilmiş olmağla Acemler ile mukavemete ve tul ve dıraz muhasaraya mütehammil iken serdar-ı Ağvaniyan Şah cânibinden vaad ve vaidler ve nice nice istimaller ile ifsad olunub tarafından matlub-ı şarut ve kayud akd olunub kal'a-i merkume istiman ile Şah tarafına teslim ve muhafazada olan Ağvanlar Şah'a asker yazılub Acemlere ilhak ve şehir Ağvanlardan tahliye olundukda Şah askeriyle şehre dâhil olub zabt eylediler.

Azimet-i Asker-i Acem Be-Cânib-i Bender-i Abbas

Tul ve dıraz müsâferet ve tahammül-ü metaib ve meşakrâh-ı beyabaniyi irtikâbdan sonra mahall-ı mezburda asker taifesinin raht ve ârâmına bir cüzi' vakt virildikde cânib-i cenubda vaki Bender-i Abbas cânibine göç borusu çaldırdı. Mahall-ı mezbur Bahr-i Muhit sahilinde Hürmüz ceziresi karşusunda iskele ve kal'a ve şehir mâ'mur ve bender-i meşhurdur. Şehr-i merkumı ve karşusunda vaki Hürmüz ceziresi Şah Abbas hükûmeti zamanında ta'mir idüb Portugal//20// sefinelerinin mahall-ı mezbura amed şodlarına ve tüccarın ol mahalde ictimâ ve biya ve şiralarına ve ticaret maslahatı için konsolosların ikâmetine izin ve ruhsat virmekle az zamanda ma'mur ve kadimde Samrun tesmiye olunurken giderek Bender-i Abbas nâmıyla şöhrati galib oldu. Şehir ve iskele beyaget metin ve hasin hisar ile metânet bulmuş ve vücuhla istihkâm virilmiş olmağla der-kafa âli hale terk olursa ahalisi feth ve teshiri ameden makadis medine-i Şiraz'a asker ve zehâir ile imdad ve iânata bezl ve makdur idecegi emr-i bedihi idüğün Tahmas Kuli Han fikr ve mülahaza ve bir an evvel feth ve teshirine sarf-ı mekinet olunmak lüzumuna ray' ve tedbir eyledi.

Ahval-i Said Ahmed Han Vali-i Bender-i Abbas

Said Ahmed Han –ki ırk-ı Şahî'den made ri tarafından hanedan-ı Safeviyye'de alaka-i karabete karaibesi var idi- ol esnada Bender-i Abbas tarafında hâkim olundu.

Han-ı merkur mukaddema Mir Mahmud katl olundukdan sonra Şah Hüseyin'in taht ve tacı Mahmud'un elinden nez' olunduğı haber aldıkda min-ba'd Eşref Han'a ve Tahmas Şah'a itaat ve inkıyad itmeyüb Bender-i Abbas'ın ve cezire-i Hürmüz'ün hükûmetin kendüye tahsis ve ahalisini dâhi itaata getürüb Bender-i Abbas ve cezireyi kabze-i tasarrufuna idhâl eylemiş idi. Bu esnada Acem askerinin şehre su-i kasd ile takarrüb itdüğı mesmu' olub mukâvemete dâhi tabâver olamayacağını hass ve fehim idüb beş yüz adam ile firardan sonra Şiraz'a varub Han-ı merkurdan Eşref Han emin olmayub zahirde hakkında dostluk izhar ve lâkin dek ve hileler ile ele getürmek tedbirinden hâli olmayub nice nice desise ve mevâid-i arkubiyye ile ümide düşürmüş idi. Derdmend-i Ahmed Han Eşref Han'dan ibkâ-yı ahd ve ümid-i kerem süyufıyla Şiraz'a vâsıl olduğı berle Şiraz hâkimi tarafından ahz olunub kayd ve bend ile //21// İsfahan'a gönderildi. Eşref Han hanedan-ı Safeviyyan ırkını kıta' ile istisallarına hâris sefn-i damalarına teşne-i biçarenin töhmet-i bühtan bağı ve isyan ile belke mücerred ırk-ı Şahî'den olduğı kabahat ile başın kesdi ve tevabı' olan beş yüz Ağvan ve Acem'den birisi selâmet bulamayub telef oldu. Şah Tahmas ol esnada Bender-i Abbas şehrini hâli bulub bila-zahmet zabt eyledi. Ağvaniyan bekayasını idam ve izale ve ahali kudum-ı Şah'dan izhar ve merzuz ile min-ba'd sıdk ve hulus-ı berle Şah'ın itaatında sabit-i kadim olacaklarını iman-ı galatlarıyla te'kid itdiler.

Ahval-i Cezire-i Hürmüz

Tahmas Kuli Han ol esnada üç yüz cenkci seçüb deryadan geçüb cezire ahvalini tecessüse gitdi. Cezire-i merkume evâilde Hürmüz nâm hâkime tabi hükûmet-i müstakile olmuş idi. Cezirede bir metin şehr binâ idüb min-ba'd şehr ve cezire kendüye nisbet olundu. Giderek tüccarın kesretiyle ve emval ve emtia vaferetiyle bilâd-ı şarkıyye meyanında şöhret buldı. Miladın bin beş yüz birinci senesinde el-yevm Heber namPortugal kapudanı Portugal donanmasıyla cezireyi istilâ ve zabt eyledi ve bir metin kal'a binâ eyledi. Bin altı yüz yirmi iki miladda Şah Abbas İngiltere donanmasıyla cezireyi alub zabt ve kal'ayı hâdim ve harab ve yer ile yeksan eyledi ve ticareti enfa-i işârat olunduğı üzre Bender-i Abbas'a nakl eyledi. Cezire-i merkumenin tarabı şora ve bi-hasıl ve havası giran ve sakil olduğundan ahali ve sekkanı mürur-ı zaman ile azalub ve anlar dâhi kifaflarını mahsulda azim zahmete muhtac olmalarıyla Tahmas Kuli Han

vaadler ve istimâletler ile bunların güçlü ve tevanalarını seçüb karşı geçürdi ve askeri güruhına ilhak eyledi.

Ahval-i Hareket-i Leşker-i Kızılbaş Ez-Bend-i Abbas

Bundan sonra asker iki bölük olup bir bölükle Şah Tahmas Şiraz şehrini muhasaraya râhi ve bir bölükle Tahmas Kuli Han Ağvanların seraskeri Seydi Ali Han'a //22// karşı gitdi. Zira Seydi Ali Han Eşref tarafından Ağvan askerine serasker olup Şiraz ile İsfahan arasında güya vasat-ı mabeyninde konub ordusun kurmuş idi. Ta'kim mahall-ı mezburdan Şah'ın askerini tecessüs-ginan haline vâkıf ve Şiraz'a nezâret ve vaktiyle iktizâ itdikce imdad ve îanat emri suhuletlu ola. Tahmas Kuli Han ise Seydi Ali Han'ın halinden ve ordusundan habir olup istigrab olunur acele ve sür'at ile ol tarafa ılgar ve henüz Seydi Ali Han, Tahmas Kuli Han'dan bi-haber ve bilkülliye gafil ve ber-vechle takrib dâhi itmez iken Tahmas Kuli Han'ın asker-i cerrar ve kerrariyle Seydi Ali Han'ın ordusuna gönderdiği ve yaklaştığı bir oldu. Meyan-ı farikinde derhal bâb-ı cüsse ve cerka güşade kılındı ve bazar-ı dâd û sistân kuruldu. Mütefâveran tarafeyn çok itişdiler ve lâkin bâd-ı galebe ekseriya Tahmas Kuli Han tarafına vezan eyledi.

Hareket-i Eşref Han Ez-İsfahan Be-Cânib-i Şiraz

Şehr-i Şiraz'ın muhasarası haberi İsfahan'da Eşref Han'a aks itdiği berle derunına şehr-i İsfahan hakkında su-i tifaller hazur ve derhal âli kadrü'l-immân askerini koyub baki askeriyle serasker Seydi Ali Han cânibine müsâraat eyledi. Bu niyet ile ki Seydi Ali Han'a mülâki oldukda iki asker bir olup Şiraz emirlerine kavi asker ile gidile. Tahmas Kuli Han mekidet-i istinas Eşref Han'ın seraskeri Seydi Ali Han maiyyetine vüsul ve mülâkatından agâh olduğu gibi Ağvani kesretde ve kendü askerine galib ve kendü askerini dairen medâr-ı ihataya kâfi idüğünü hass ve bu vechle girdab-ı helâka giriftar olacağın fehim ve idrak idecek kendüye akreb medar-ı necat ve akvâ-yı esbab-ı selâmet mukabeleye nâkabil ve musaf ve musademeye nâmüstaid bir sarb ve sab' mahalde tahassuna kasd eyledi ve derhal tebdil-i mekân ve karib civarında bir mahall-ı metin ve cay-ı emin sa'bü'l-vüsule mürâcaat //23// idüb ordusuna metânet viridi ve filhal Şah'a haber gönderüb muhasaradan ferağ ve Ağvan ile cenkde maiyyet için bilcümle askeriyle Tahmas Kuli Han'ın maiyyetine âli cenahü'r-riyâh şitaba tavsiyeler ve kerâmetlü ibramlar eyledi. Şah Tahmas'ın kendü serdarı ve kuli Han-ı merkum sahib-i rây-ı zerrin hüsn-ü tedbire kadr-ı hayırhevah devleti olduğuna binâen külli itikadı ve

herhalde itimadı ve askeri tabakası Han'ın necat-ı güşâdeligini bildefaat müşahadeden nâşı Han-ı merkuma külli itikad itdiklerinden hasmıyla meydanda görüşmekde kemal-ı hevahiş ve arzuları var idi. Binâenaleyh derhal muhasaradan ferağ ve Şah ve asker cümleten cânib-i Han'a müsâraat itdiler ve Ağvaniyan ile mukâtele ve müsâdemeye karar virüb sahra-yı Bezdik'de hazır ve amade mütehhi durdular. Meydan-ı muâreke ve mahall-ı müsâdeme imtiyaz olunan sahra-yı Bezdik –ki nâm-ı digeri Bezd-i Cedid'dir- şehir-i İsfahan'ın cenub-ı şarkında otuz fersah baid mahalde vaki, Bezd-i Kadim ise İsfahan'ın rast-ı cânib-i şarkisinde elli fersah mesafeden ziyâde baiddir. Ber-vech meşruh iki asker alayların tertib ve yemin ve yesar cenahlarını ve vasat ve piş ve pes alayların takviye ve te'mine havf ve ru'b-ı arız olmak şeklinde bir anda tereddüd ve tevakkuf suretinde cenkden âbâ ve imtina' kasdın gösterdi. Zira Tahmas Kuli Han askeriyle durduğu mahall kendüsüne muvâfık bir mahall-ı metin olduğundan nâşı yerinden ayrılmağı münâsib görmeyüb bâhusus bir mikdar dâhi ilerüye yürüse mevki'-i zemin iktizasıyla bilzarure Ağvan alaylarının kutlularına müsâdefe-i iktiza halbuki Han-ı merkum kavminden kendüye mahsus mu'temedi ve yargar-ı fesadı askeriyle mukâvemetden âciz olduğun bilüb hud'a-i harbiyye tariklerine zehab-ı berle Acem askerinde suretâ-i irtiaş //24// göstermekle Ağvan'a fırsat gösterüb dek ile Ağvan'ın zor ve kuvvetini Acem askeri üzerine sarf ve kendüsü ise yerinde kaim ve amade Ağvanlar Acemler ile meşgullar iken Ağvanlara füc'eten ve ale'l-gafle hücumla müterassıd-ı fırsat olmuş idi. Filvaki' Ağvanlar Acemler ile vaki cenklerinde Ağvanların vehle-i evvelide mu'tad-ı hücumu-i şeria ve hamle-i şedidelerine Acemler tâkat getüremeyüb cenkden rugerdan ve râh-ı idbara gürizi itiyad itdikleri Ağvanlara kalb-ı kuvvet olmuş idi. Binâenaleyh bu nevbet kazıyye-i sabıka kıyas-ı Acemlerin idbarı ümidiyle şiddet-i keremiyyet ile hücum itdiler ve lâkin Acem askeri alayları metin ve sabır ve sabit yerinden mütefik olmayub ric'ata pezir olmadı. Bu vechle Ağvanlar Acemlere birbirinden kerâmetlü beş def'a hamle ile Acemlerin bay-ı sebatlarına tezellül gelmeyüb girişemediler ve üç def'a suret-i inhizamda ric'at itdiler. Acemlerin ber-vech meşruh mukâvemeti kıyam ve makam-ı müdâfada kuvvet-i kalb ile sebatlarını Ağvaniyan istigrab idüb mütegayyırıldılar. Pes Eşref Han tarik-i hizaya teşebbüs ve mu'tad-ı kadimleri üzre Ağvan hanlarından celâlet ve celâdet ile meşhur iki nefer Han üç bin Ağvan ile tâyin ve Acem askerinin mahkû yollar ile kafasına veya cenahlarına dolaşub hücum-ı âle'l-gafle ile ihtilâl virilmek mülâhaza idüb ve lâkin bu tedbir dâhi faidemend

olmayub bâd-ı zâlik netice-i tedbirleri muktezasınca ceyiş-i Ağvaniyan'ın mukaddem ve muahiri ve vasat-ı yemin ve yesar umumen ve bir ağızdan Acem askeri üzerine yürüdüler. Taraf-ı ahirden Şah ve Han askeri dâhi cümleten harekete gelüb Ağvaniyan ile birden mukâtele ve müsâdemeye kıyam itdiler. Vaz-ı ittifak Eşref Han'ın bulunduğu cenah Tahmas Kuli Han'ın bulunduğu cenaha karşı düşüb Eşref ile Tahmas ve askeri birbirlerine takarrüb ile tüfenk menzilini tecâvüz idüb yaka yakaya gelmege az kalmış idi. Ol halalde tâ ki Acem tarafından mukaddemce mektumen ve mesturen tertib ve ta'biye //25// olunmuş bir guruh toplara ateş virilüb Ağvan askeri gayet rehinedâr ve mütezzarar oldular ve der-akab Tahmas Kuli Han'ın ashab-ı remmah ve seyuf süvari askeri gayet sür'at ile ve kemâl-ı hiddet ile Ağvan üzerine yürüdi. Ağvan askeri kemâl-ı gayret ile kâh ikbal ve kâh idbar ile mevc-i derya misali çalkındı. Akıbet-i tabâver olamayub ---- idbara yüz dutdılar. Tahmas Kuli Han Ağvaniyan'ın asar-ı za'f ve suret-i inhizamda idbar müşahade idecek Ağvanları istisal kasdıyla Şah'dan imdad taleb eyleyüb ve derhal bir guruh Acem askeri yetişüb Ağvanlara koyuldılar. Akıbet-i Ağvaniyan acz olub nizam ve intizam alayları şikeste ve ol âna gelince ric'at ve idbarları pehlevânî ve kirarı iken bu def'a şekl-i firarı ve suret-i perişâniye mübeddel olub naçar tedadik ve tertib ve tanzim alayı ve mukavemete kıyam kasdıyla şitaban ordularına düşdüler. Acem askeri dâhi takib ve tazyike musallat ve meferr ordularında ictimâ' ve bir dürli mafatı tedârike mecal vormeyüb naçar ordularını dâhi terk ile mecbur oldular ve bu muâreke-i azimede bine baliğ olur Ağvan telef oldular. Eşref Han ise Acem'in takibi havfindan ol mahalden İsfahan'a varınca mesafe-i mabeyninde vaki köy ve kend ve belde komayub tahrib ve yer ile yeksan ve bilcümle emval ve erzak ve hasmın münteka'ya olacak eşyayı itlaf idüb bakiyye-i asker-i Ağvan ile İsfahan'a sür'at-ı berle ric'at eyledi.

Ahval-i Seydi Ali Han

Seydi Ali Han askeriyle cenkde sâireleri gibi zedelenmemiş bulunmağla on bin mikdarı Ağvan askeriyle Bender-i Abbas cânibine sür'at eyledi. Tahmas Kuli Han on binden mütecâviz askeriyle Seydi Ali Han'ın ardına düşüb Şiraz'a vusulundan mukaddemce yetişüb tarafından cenge kıyam ve akıbet-i Seydi Ali Han münhezim ve Ağvan askerinin ekseri telef ve nicesi esir ve ahz ve Seydi Ali Han güçle halas //26// ve

yirmi nefer adamıyla Kandahar cânibine firar eyledi. Han-ı merkumun min-ba'd nâm ve şanı bilinmeyüb hayat ve mematı mâlum olmadı.

Avdet-i Tahmas Kuli Han Be-Ordu-yu Şahî

Tahmas Kuli Han kavm-i Ağvan'ın askeri cem'alarını bu vechle tefrik ve perişan ve perakende kıldıkda payitaht-ı şahan şehir-i İsfahan'ı dâhi levs-i tağallüb ve istilâ-yı Ağvaniyan'dan tathir daiyesiyle ordu-yu Şahî'ye avdet-i murad eyledi.

Azimet-i Şah ve Asker Be-İsfahan

Çün tağallüb-ü umur ve ahval iktizasıyla tedabir ve azâde dâhi tağallüb ve tağyir mukteza-yı haldendir. Pes Şah Tahmas Şiraz muhasarasını bir vakt-imünâsibe te'hir ve asker cümlesiyle cânib-i İsfahan'a varınca cümle-i azimeti meramına takdim eyledi ve lâkin mahall-ı muârekeden İsfahan'a varınca cümle yerler harab ve bi-âb otlar ve ekinler cümle yanmış idi. Bu keyfiyet Şah'a endişe virüb emr-i merkume şorû'da kendüye hayret el virmiş idi. Meğer ol vakt bir ihtilâlde askerlerin taaddi ve tecavüzü havfindan askerlerin memerr ve meabları mahallerinde bulunan ahali-i bilâd ve karadan bir niceleri savb ve تنها mahallere ve şikâf-ı cibâl sığınacak yerlere çekilüb ve emval ve erzakların mehma-emken nakl ile ve ifrazad ve zehâyir cem' ve iddihar itmişler imiş. Bu halâlde Şah'ın hasıma galebesi ve Ağvaniyan'ın makhur ve perişanlıkları haberi etrafa intişar bulacak etraf-u eknaftan şitaban Şah ordusına döküldiler ve izhar-ı sürur neşat-ı berle ordu-yu Şahî'ye envai erzak ve zehayir ile igna' itdiler. Şah'ın askeri bu vechle gına ve harekete isti'dâd hâsıl idüb harabat ve halyâne bakmayub ordu yerinden göçdiler ve İsfahan'a iki fersah yerde konub ordu kurdılar. Şah askerinden bin beşyüz nefer cenkci ifraz ve evvela İsfahan'ın karib ve ittisalinde pederi Şah Hüseyin'in imâreti Ferahâbâd nâm bağçe-i dilgüşaya bâ'de Ağvanların İsfahan'ı muhasara esnasında binâ idüb kendülerine mahall-ı tahassun ve melce' ittihaz ve bu def'a harab idüb //27// birağub gittikleri metânet ve hasanatı zabt ideler deyu tenbih eyledi. Filvaki' Şah'ın mukaddematü'l-ceyş ordu mahalline vüsul olduğu berle Ağvan'ın İsfahan'dan kemal-ı sür'at ve şitab ile firarından Şah'a haber virilmiş idi.

Firar-ı Eşref Han Ez-İsfahan

Eşref Han münhezimen İsfahan'a vâsıl oldukda şehir-i İsfahan bugün yarın Şah askerinden muhasara olunacağında şüphe itmeyüb ahali-i şehir dâhi kendüsinden

rencide-i hatır ve dilgir olub min-ba'd kendüye bir tarikiyle cay-ı emniyet kalmadüğün yakın itmeklezi-kıym emval ve eşyasın mehma-emken cem' ve hisara nakl ve cümle Ağvan'ı maiyyetine cem' idüb tarih-i miladın bin yedi yüz yirmi dokuzuncu senesi mah-ı kanun-ı evvelgurrendegetürebildiği mikdar altun, gümüş esvab ve eşya-yı zi-kıym ve cem' itdüğü incü ve cevâhir ve kendü ehl ve iyal ve Mir Mahmud'un bakıye-i ehl ve iyali ve ırk-ı Şahî'den mütevellid ebker ve izar kızları yanına alub on iki bin Ağvan ile gecenin bir vaktinde azim-i râh fırar oldı. Ağvan katliâma ve şehri tahribe bahane bir ser-daşte bulmamak için ahali-i şehir nâçar igmamın ayn ile sükût itdiler. Halbuki mağlub ve münhezim Ağvan kavmine şehirlerden ziyâde havf ve haras müstevli olub mücerred başları ve canları kaydıyla meşgul olmuşlar idi ve Eşref'in inhizâmıyla vürudundan sonra kendülerine külli ye's tari olmuş idi. Bir gün tulu'u vakt-ifecrde Eşref Han'ın Ağvan'la İsfahan'dan fırarı haberi bir ağızdan şayi' bulunca ahali-i İsfahan derya-yı hayrete gark ve derhal Şah'a izhar-ı itaat için şehrin kapularını açub Tahmas Kuli Han on bin Acem askeriyle şehre dâhil olub şehrin sekkanı ve zükur ve inası ve pir ve sıbyanı esvaka dökölüb izhar-ı sürur ve neşat ve ta'zim ve ikram ile merasim-i kudumı yerine getürdiler. Eşref'in maiyyetiyle üç bin nefer mikdarı Ağvan fırara imkân bulamayub hisarda //28// kaldılar. Şah'a haber gönderüb vücudlarına ve canlarına zarar tertib itmemek şartıyla hisarı teslime müteahhid oldılar. Acemler hisarı hâdim ve harab ve içinde bulunan Ağvan'ı katl ve istisâle hâris garyu ve feryad itdiler. Tahmas Kuli Han Acemleri taarruz ve hücumdan men' ve Ağvanlar acilen hisarı teslim itmek şartıyla Şah tarafından mürâcaatlarına müsaadeyi taahhüd eyledi ve bu vechle şehri ve hisarı zaman-ı kalilde Şah Tahmas'ın kabze-i tasarrufuna idhâl eyledi. Felihaza tarih-i miladın bin yedi yüz yirmi iki senesi mah-ı teşrin-i saninin yirmi üçüncü gününde Ağvaniyan Şah Hüseyin bedenden anveten ve kahren nez' ile ahz ve kabz idüb tarih-i miladın bin yedi yüz yirmi dokuz senesi mah-ı kanun-ı evvelin üçüncü gününde müddet-i hükûmet-i Ağvaniyan nihâyet bulub şehir-i İsfahan Şah-ı merkumun oğlu Şah Tahmas'ın kabze-i tasarrufuna avdet eyledi ki bu takrirce Ağvan'ın İsfahan'a istilâsı müddeti yedi sene mikdarı olmuş olur.

Duhul-ı Şah Tahmas Be-İsfahan

Karib-i İsfahan'da ordu kurulub Şah birkaç eyyam âb ve havası latif ve dilgüşa bağ ve bağçe-i Ferahâbâd'da meks ve ârâm ile evkatgüzâr olub Tahmas Kuli Han,

Şah'ın şehre duhulı mehamını ziynet ve ihtişam ve rüsumı tedârikini gördi. Pes bir yevm ma'hudda Şah, Ferahâbâd'dan müretteb ve müzeyyen alaylar ile hareket ve şehre duhule azimet Tahmas Kuli Han hade-yân-ı asker, rüesâ-yı kavm-i miran ve zabitan bir güruh-ı âzâm ile şehirden çıkub Şah'a istikbal ve Şah'ı uzakdan gördüğü berle atdan sıçrayub Şah dâhi sürurundan şevkiyle Han'a ikramen atından nüzul itmemek için Han-ı merkum gayet sür'at ile segirdüb Şah'a vâsıl oldu ve merasim-i mu'tad üzre Şah'a ta'zim eyledi. Şah tebessüm ve Han'a lütf ile hitab idüb: "Benim düşmanlarımı şehirden def' itdüğün vakitte seni gördüğüm berle senin önünde yedi //29// hatve yayan yürümeği uhde-i zimmetime icâb etmiştir. Kuvvesini vefa ideyim" didikde Şah atından inüb bir mikdar yayan yürüdü ve kahve içildikde Şah'ın ve Han'ın atları getirülüb Şah ve Han ikisi de atlarına süvar ve cânib-i şehre azim oldılar. Şah cümle âlâtların akıbetde dairesi halkıyla cümle mülebbes ve müzeyyen başka alay oldılar. Sekkan-ı şehrin zükûr ve inası ve bilcümle pir ve sıbyanı kadimi efendileri veli'nimet devletleri Şah'ın didarına teşne-i zukaklara döküldiler ve sürur ve şadümanı berle nâçar çağrışdılar ve ağlaşdılar. Şah ve Han ber-vech meşruh hasıma galibâne ve muzafferâne sur ve şenlikler ile duhul ve bâ'de Saray-ı Şahî'de nüzul itdiler.

Ahval-i Biat

Şah calis-i serir-i Şahî oldukda askeri ve gayrı enderunı ve birunı rical-ı devlet ekâbir ve âyan millet-i âvam ve havas icrâ-yı saltanat-ı mu'tad üzre gelüb tebrik-i kudumı ve resm-i biatı yerine getürdiler. İtmam-ı merasimden sonra bir mikdar vefi sıklet ve tefric-i hatır-ı berle istirahat murad olunub rical ve askere izin virilüb her ferd yerlü yerüne gitmek ile tenbih oldundı.

Duhul-ı Şah Tahmas Be-Harem-i Saray-ı Şahî

Şah Tahmas egerçe zafer ve galebe süruriyle zahiren dilşad ve lâkin deruni tar ve ferak-ı cestede pederi ve maderi ile suzan ve iştiyak ve havişan ile pûr melâl ve nâlan harem-i saray-ı Şahî'ye duhulde acul ve didar-ı pederi ve mader ümidiyle del-i pûr melâlini teslime ve tefrice can atdı ve her çend ki harem-i saray-ı Şahî'de cay-ı uzlet ve mahall-ı inzıvâ ve halvet murad itdüğü mahalleri sükûpu ile costcu itdi. Peder ve maderden haber ve haviş ve hasımdan eser bulamadı. Sürur ve şadümanı-i zafer ve galebe tâ ki elem-i elime ve neşat ve hubur ve huzuzlarında gam-ı keder-i azim ile hüzne tahvil itdi. Meger gaddar ve bi-rahm Mir Mahmud-ı hûnrizkâr hanedan-ı Şahan

ocağın söndürmek kasdıyla ehl ve iyal-ı Şahan'dan bir ferde rahm itmeyüb dest-i //30// ra'si olanları izale ve idam itmiş. Mir Eşref ise Mahmud'dan eşedd ve izham Şah'ın pederi Şah Hüseyin-i biçâreye dest-i gadriyle taaddi itmemegi iman-ı galat ile müteahhid olmuş iken yemininde hanis ahdini naks-ı hain ve bi-vefa âlemde misli sebkât itmemiş efrad-ı miran ve mülûkden bir ferdden sadr olmamış ve işitilmemiş şaniayı irtikâb ve fîrârından bir gün evvel Şah Hüseyin'i idam ve nisvandan dudman-ı Safeviyan ve hanedan-ı Şahan'a peyvend-i karabeti bulunan bive ve bâkire bir avrat komayub sarayı ve civarını manendi hakaret ile cümlesin götürmüş. Şah Tahmas bu esnada validesi ahvalin tecessüse ağaz idicek hayat ve mematdan haber virir ve nice olduğun bilür yok. Saray-ı haremi ötelerini ve halvetgâhlarını keşt ve güzâr ve gıryan ve nâlan rast geldüğü hadım ve nedim ve nisvandan validesini sual ve hayat ve mematdan haber virir yok. Bu hal ile vakt-ı ye'sde köhne palaslar giymiş, hakir ve zelil olmuş bim-i can ile derd-i ferak ve hatta kederiyle zaif ve nahif cariye-i hakire hey'etinde bir hatun zuhur ve Şah'ın yüzün göricek gözleri yaşını revan-ı nar şevkat-ı maderâne derununda heyecan-ı haşyet-i kalb ile güçle "oğlum hoşgeldin" diyebilirdi. Şah dâhi hayran-ı validesi idüğün ancak sesinden bilüb meger mader Şah-ı merkuma hatun Şehr-i İsfahan'a Ağvan istilâ itdüğü berle encam-ı karineye müncer olacağını fehim idüb derhal tebdil-i tam ve came idüb hadım ve nedim ve zükûr ve nisvandan hâlen ketm ve setr idüb cariye şeklinde girüb mücerred civâriye mahsur hâkirâne hizmete meşgul olmuş idi. Bu esnada katı az zamanda ve kav'i bulan tekalib ahval-i umur-ı müstağribedendir ve kezâlik mader-i Şah'ın yedi sene nar-ı fîrak-ı hasret ile deruni suzan iken cariye-i hâkire nâmıyla halini ketm itdüğü istiğraba şayandır. Hattı Ağvan'ın kararın işitdikde //31// efrat sürur ile derhal oğlu Şah'ı görmemiş olsa canuna mübteli olub ve helak olmak muktezâ-yı hali idüğünü rivâyet iderler.

Ahval-i Eşref

Tahmas Şah bu cümleyi meşruheden sonra kavm-i Ağvan hakkında nar-ı ukbet ve gayzı alevgir olub ateş-i intikamına hun-ı Eşref'i nevş ile itfa daiyesinde oldu. Eşref ise gaib ve mefkud ve nâm ve nişanı nâbud ne yola gitdiği haberinden ve ayağı bastuğu eserinden eser yok. Teftiş ve tahassus olunub bazıları kendü kavminden ele virilmek havfindan nâşı tebdil-i tam ve tagyir-i came ile mukaddemce Devlet-i Aliyye ile musalahaya râğbet itdüğü kariyelerden istidlâl-ı berle asitâne-i saadet aşiyane-i Devlet-i

Osmaniyye'ye şıtab ve ol hanedan-ı rasihü'l-bünyanı kendüye melce' ve penah ittihazına teşebbüs itdüğünü tahmin, bazıları Tebriz'den geçdikden sonra Erâmi taifesinden ahz olunduğunu söylerler. İsfahan'da bâki kalan Ağvanlar ise Eşref Han, Şah Hüseyin'i ve büzürgter şehzâdegân Mirza Süleyman'ı katl ve idam idince min-ba'd kendüye necat müyesser olmamak vehm ve ye's ile şehir-i İsfahan içinde bâkisini katl ve idam itdüğün tevatür itdiler ve bu cümle ihtilaf ve keftlü Eşref Han'ın dek ve desisesinden nâşî olub Han-ı merkum serdeşte virmemek için Acem'in iğfal ve taglit ve şaşırmaq ve ne tarafa gittiği bilinmemek ve Acem askeri tizce takibine fursatyâb olmamak için firar-ı tedariki esnasında taşradan biri ve galiba Eşref Han'ın dek ve desisede şeriki ve selâmet-i cevi Eşref Han tevabi' ve Ağvan ile Mazenderan yolunu dutub Kazvin havalisinde görüldüğü tahkik olmak üzere İsfahan'a haber gönderdi ve derhal Tahmas Kuli Han kendüye mahsus askeriyle hazır olub Eşref ve Ağvan Kazvin'de tahassuna mecal bulmamak için ol tarafa ılgar ile şıtab eyledi. Tahmas Kuli Han birkaç konakdan //32// sonra Kazvin muhafızları Ağvanlarından Şah'a arz-ı itaat ve ubdiyet için İsfahan taraflarına irsal olunan ilçilere düş olub Eşref Han'ın Kazvin'de olmadığını ve ol taraflarda meks idemeyeceğini haber virdiler ve merkumun ilçiler Kazvin muhafazasında mevcut altı bin nefer Ağvan'ın vekilleri olub itaatları kabul ve kabahatları aff ve feramuş olunub min-ba'd mameza ile mevahinde olunmamak üzere kendülerine itimad virür ise cümlesi İsfahan'a gelüb Şah'a asker yazılıb sadakat-ı berle hizmet ideceklerini arz itdiler ve hemen ol demde İsfahan tarafından Tahmas Kuli Han'a adam gelüb Eşref Han'ın ne tarafa gittiğine haber alındığını bildirdiler. Tahmas Kuli Han min-ba'd tevakkuf itmeyüb Kazvin Ağvanlarının ber-vech meşruh itaatların kabul ve Şah'ın sipahsaları ve vekili olduğu cihetiyle Ağvanlara itimad ve sened virüb ve acilen Kazvin'den kalkub İsfahan'da ordu-yu Şahî'ye varub Şah'a asker yazılıb gitmelerin tenbih ve emniyyetlerin deruhde ve bilcümle vuku' bulan ahvali Şah'a bildirüb Şah'ı bakiyye-i asker-i Acem ile Şiraz muhasarasına teşvik ve tahris ve feth ve teshirine acele ve müsâraatı tavsiye kıldı. Zeyl-i mektubda şehir-i Şiraz feth ve teshir olunursa min-ba'd zemin-i İran'da dâhil daire-i devletde âsi ve bağı hasıma-yı devletden bir ferd kalmayub bu vechle asudeğ-i devlet berca olundukda haric ez-daire-i akvam ve düvel ile feth-i bâb-ı harub ve kıtal muradı idüğünü tasrih-i berle Devlet-i Osmaniyye cânibine suikasdı idüğün Şah'a ifham eyledi ve Tahmas Kuli be-nefise asker-i giran ile Eşref Han'a ve askerine pişrev olmak ve aksâ-yı hudud-ı memâlik-i İran olan Hind ve

Sind'e varınca takib ve kavm-i Ağvan'ı min-ba'd bağı ve isyana mecal bulmamak üzere tazyik ve tahkir ve te'dibden sonra yine asker ile ordu-yu Şahî'ye mürâcaat ve müsâraat niyetinde oldığını bildirdi.

Garibe

Devlet-i Safeviyye Şah Hüseyin ve eslaflı birkaç Şahlar vaktinde ahd-ı medid //33// seferlerden hâli ve hasm-ı kavileri dâhi bulunmayub kâh ve be-kâh vuku bulan seferleri ve harub ve kıtalleri cüz'iyat makulesi olduğundan kavm-i Acem ale'l-umum rahatperest-i tenperverve lezzet-i haz ve safa-yı ayş ve işrete inhimak ile seferlerden tehaşi ve ekseri ---- ve afyona mübteli zaifü'l-cenan haif ve nahif alaydan iken mekiffata mağlub-ı nimmürde olmuşlar ve bâhusus eyyam-ı şitada şiddet-i berd ve zaman-ı berf ve baranda müsâfereti mu'tad ve zahmetlere tahammüli itiyad itmemişler iken bu def'a kanun-ı evvel evâhiri gibi vasat-ı şitada Tahmas Kuli Han-ı mezâlimkârın hararet ve bürudet-i hava şiddetlerine tahammüli ve ateş ve cev'a zahmetlerine müsâbereti bâhusus terk-i hevâb ve raht-ı berle giceleri gündüzlere katubılgar ve sür'at tarikiyle sükûpuyı kendüye serkâr-ı piş nihad ve askerine idman ve itiyad itdürdüğü keyfiyyet-i temşit meramına illet-i müstakile idügib kavm-i Acem derk ve iz'an idicek hevâb-ı gafletden intibah-ı berle Tahmas Kuli Han ve askerine ibta'-i berle berf ve barana ve savlet-i berde bakılmayub envai şiddetlere tahammülde kuvvet-i kalb ile Tahmas Kuli maiyyetine şitab idüb binihâye asker oldular ve esnâ-yı râhda etraf-u eknafdan mücerred ve müeyyed devletleri itikadıyla guruh guruh akreb-i askere lahk ve inzımamla şiddetlerden zayi' ve noksanların tekmil-i belke gün be gün efzun oldular. Esnâ-yı tarikde vaki bilâd ve kal'a ahalisinden bir ferd mümânaat sardında olmayub elli gün müddetde beş yüz fersah mesafeyi kat' idüb miladın bin yedi yüz otuz senesi mah'ı Şubat'ın yirmisinde Kandahar ülkesine vâsıl oldular.

Evsaf-ı Kandahar

Kandahar ülkesi cânib-i şarkda gayet ile sarb ve sâbü'l-mürur cibalı çok ülkedir. Hind û Mind nâmında bir nehir vasatından mürur idüb iki kıt'ayı mütesaviye kıt'a ider. Memâlik-i Acem'in hudud-ı şarkıyyesi ekseriya ülke-i merkume ittisal bulur. //34// Kadimde ahalisinden müstakil sanadır-i mahkûm hükûmet-i müstakile ve memduh ve mu'teber ülke add olunurdu. Şahan-ı Acem ve mülûk-u Hind tamalarından nâşî ahd-ı medid cenk ve perhaşe-i darü'l-harb olub Hind ve Acem beyninde mütesaviyeten

kısmet olunmuş idi. Ba'de tarih-i miladın bin altı yüz elli senesinde Şah Abbas'ı Sani bezl-i himmet ile tamamen ülkeyi Hindîler yerinden nez' idüb memâlik-i Safeviyyan'a ilhak eyledi.

Ahval-i Kal'a

Kal'a-i Kandahar kürsi-i memleket ve kal'a-i şarkıyye meyanında hasanet ve metânet ile meşhur kal'adır. Hind Padişahı tasarrufunda iken Efrenc mimarlarından istihdam idüb tamir ve tahkim itmişlerdir. Vasat-ı memâlikde vaki olup etraf-u eknafdan memâlik-i azime-i mâmure ve adideden emtia-i zi-kıym-ı nihaye ile amed şod iden kavâfil-i tüccarın memerr ve maberi ve mecmu'ı olduğundan mamur ve halkı gayet mütemevvil bir şehir olup ibtida-i kal'ayı binâ iden İskender Yunanî'dir ve Kandahar lafzı İskender lafzının muharrifidir veya akvam-ı şarkıyye lisanında İskender-i Kandahar demek olur.

Ahval-i Eşref

Eşref Han Ağvan askeriyle ve bunca emval ve eskal ve cemi' nisvan ile İsfahan'dan firar ve leyl ve nehar seyr-i meram ile yetmiş fersah mesafe İsfahan'dan baid olan Şiraz şehrine vâsıl oldu ve Şiraz'da candan meks ve ârâmı kendüye münâsib görmeyüb bir gün evvel vatan-ı asliyyesi olan Kandahar'a varmak ve cem' ve iddihar ile maiyyetine alub getürdigi sim ve zer ve cevâhir ve emval-ı sâire kisre-i bi-nihâye-i berle Kandahar'a varmak ve yine asker-i firavan cem' ve tertib ve techiz itmek ve yine İsfahan'a gelüb İsfahan'ı zabt ve Şah'ı taht ve tacından devr itmek kararında ra'y ve tedbiri idüğün Ağvan'a ilâm ve beyan ve bu tarikle Şiraz muhafazalarına takviye virüb Şah tarafından muhasaraya kasd ve şorû' olunursa kal'a muhafazasına gereği gibi ihtimam ve sarf-ı makdur ve kendüsi veya kavi imdadı vüruduna terkib ile bayy-ı hal vüsulundan evvel kal'ayı Acem'e virmemek üzere tenbih ve te'kid ve tavsiyelerden sonra Kandahar tarafına şitab ve Tahmas Kuli'den //35// otuz gün mukaddemce Kandahar'a vâsıl oldu. Kal'ası karşusuna vardıkda Kandahar hâkimi Mir Hüseyin'e mürâcaat ve kal'aya duhul ve ilticâya Mir-i merkumdan izn ve ruhsat ricâsında olmağla Mir-i merkum anefle muamele ve kal'aya takarrüb idecek olursa toplara ateş idüb misal-ı sehab-ı yâran üzerine ateş yağdırub tazyik olunacağını tefhim ve azim tahvif ve tehdid eyledi. Eşref Han'ın böyle hal-i perişanında Mir Hüseyin'e muamelesi ve feth-i ebvab-ı kal'ada alınması emirâne ve şahane tahkim ile olmayub belke karin-i tevâzu'

ricamendâne ile olub amcazâdesi Mir-i merkum tab'-ımuhabbet fermâ-yı hevâhişi berle hased-i sabıkadan nâşî gall ve anîşiferamuş ve levhe-i derundan gabar-ı intikamı mahv-ı izale itdi ümidiyle asker-i kaziyye zuhur idecek Eşref külli ye's ile hayretde kalub Eşref'in askeri bu günâ keyfiyyet-i melâlet iştimalı meşhedededen sonra tareyan-ı ye's ile Eşref Han'ı ol halet-i ye's ve vakt-i ıztırabda terk ile mecbur oldular ve ekseri ol diyardan olmalarıyla evlerine ve yerlerine gitdiler. Eşref Han mess-i zaruretden nâşî ümid-i selâmet ile dar ve diyarını terk ve hudud-ı Hind'e fîrar ile mecbur ve bir düşman eline dâhi girmek ile cezâ-yı malikini görmemek endişesiyle maiyyetinde mevcud kendüye sâdık emrine imtisalde râsihü'd-dem müddetinde sabit-i kadim-i sefada ve cefada kaza ve kader ile uğrunda fedâ-yı cana râzı üç bin askeriyle Kandahar'dan on fersah mesafede vaki Lenkûr kal'asına iltica ve tahassun ve düşmanı zuhur ider ise ol mahalde ahz-ı nefse gelince mukavemet-i encam ra'y ve tedbiri ve karardâde-i azim ve cezmioldı.

Ahval-i Kal'a-i Lenkûr

Kal'a-i Lenkûr Acem kal'ası meyanında mezid-i metânet ve hasanet ile meşhur etrafından cibâl-ı âzam dairen medar-ı muhat ve mahfuz bâhusus mevarid ve müşari ve giriveleri baran-ı meramdan münderis ve mehzum ancak sarb kayalar ve kühûf ve şikâflar içinden iki nefer piyade geçecek bir iki vetiresi olub kati cüz'i askeriyle ifrat ile giran-ı //36// askere mukâvemet emr-i sehldir. Eşref'in kal'a-i merkumeye vüsulunda iki bin Ağvan mevcud bulunub bezl-i emval ile kal'anın âcilen zevad ve zehâyiri tedârik olunmuş olsa Eşref'in tevabı' askeri kal'ada mevcud asker-i Ağvan ile ittifaken kal'ayı muhafaza degil belke tul ve dıraz yollar zahmetinden derd-i zaife merz-i nâ-tuvaniye giriftar olmuş Acem askerini külli def' ve tard ve ta'bid hadd-ı imkânda olmuş idi ve lâkin Eşref Han bu günâ mehamede ve hale-i evvelide tekâsül idüb ba'd-ı zaman müteyakkız ve ---- tedârik-i mâfata mübâşir oldukda Tahmas Kuli askeriyle yetişüb kal'aya vüsul hadd-ı imkândan devr idüğün müşahade idecek etraf-ı cibalı ihata-i berle müşari ve tabirinden mar û mura güzâr-ı mahall mertebesi sedd ve bend eyledi ve min-ba'd kal'a-i Lenkûr'a dest-i resi cenk ile olmak mümkün olmayub kaht ve teshir kaydında oldı. Zevad-ı zehâyiri filhal kat'a olunca muhafazan-ı kal'a Ağvanları endişeye varub Acem ile mukâvemet ve müdâfaaya kıyam itdikleri suretde mürur-ı eyyam ile kaht ve müzayaka cümle istilâ makdurdur ve encamında derd ve belâ-yı cev'a

ile kal'ayı hasmın eline virmege mecbur oldukları halde bağilere şerâket tahminiyle cümlesi ---- ve giriftar-ı kaza ve belâ olacaklarını yakinen iz'an itmeleriyle nâçar kendü selâmetleri için Eşref'i ve askerini fedâya kâil oldılar. Binaenaleyh Eşref gafil iken mestur yollar ile nihanı ordu-yu Acem'e tarik-i esna ilçiler gönderüb mahfi ve mestur yol ile Acemleri içerüye almağı taahhüd itdiler. Tahmas Kuli gayet mahzuz ve ilçilere ikram ve derhal dört bin tevana cenkci ifraz idüb ilçilerin birini pişer ve rehber tayin idüb bakileri hile ve dek ihtimaliyle ordusunda alıkoydu. Vakt-i gurubda Acem askeri rah-ı cibal olub seyr-i meram ile vakt-ı isfırar-ı fecrde kal'aya güçle vâsıl oldılar. Derhal dek ve desisede ma'hud kapu bekçileri Ağvanlarına Acemler nişan virüb filhal kapuyu açdılar ve Eşreflerden bir ferd //37// agâh olmadan cümle Acem kal'aya girdiler. Kal'a muhafızı Ağvanların tiz elden cümle yât ve yarâkların ellerinden alub bir işe şorû'ya mecal vermeyub kal'ayı zabt itdiler. Tahmas Kuli'ye vaki hali âcilen bildirdiler. Tahmas Kuli hazır ve amâde bir gûruh askeriyle yetişüb kal'aya girdi. Eşref Han'ı ve refiklerini derhal ahz ve der-zencir idüb kayd ve bend ile ordusına gönderdi. Kal'a Ağvanlarını kendüye dostluk ve Eşref'e itdükleri hıyânet mukâbelesinde afv idüb kendüsine asker yazdı ve Acem askerinden kal'aya muhafazacı tayin eyledi ve ırk-ı Şahî'den tevellüd ve naz ve ni'met ile perverde olub Eşref'in İsfahan'dan Saray-ı Şahî'den alub getürdigi bive ve ebkâr-ıbiçare tul-ı zaman sefer-i medid ve tab-ı tarik ile hakir ve zelil bitab ve tav'an nahif ve mahall-ı merhamet me'luf oldukları it'ame-i nefiseleri degil belke mikdar-ı kifaf ve kavurgaları bulunmayub nâçar sabır ve tahammül ile Eşref'in şerrinden yüzleri sararmış güya bi-ruh ve bim-i can ile yetimmerde âciz ve dermanda kalmışlar. Bu halleriyle Eşref'i zencirde gördüklerinde ne rütbe dilşad oldukları hadd-ı ta'biden devirdir. Tahmas Kuli Han teselli-i hatırlarına riâyet gösterüb ikram eyledi ve min-ba'd zaruret ve müzayakadan siyanet için kifaflarıyla mukayyed oldı ve anları Şah'a göndermezden evvel esirlik zahmetin ve yollar meşakkatin bir mikdar feramüş için gaddar ve zâlim Eşref'in hal-ı ber-encamını göstemek ile nev'i hatırlarına teselli-i riâyet murad eyledi.

Ahval-i Emval-i Eşref

Tahmas Kuli bâdü'l-gafle Eşref'in mal-ı karununa ahz ve eşyasını kendüye ganimet bilüb ahz ve kabz eyledi. Emval-i Eşref kaleme gelmez bi-nihâye olub yalnız meskûn akçe on altı milyon –ki her milyon on kerre yüz bindir- cevâhir ve incü hadd-ı

hesaba gelmez ve kıymet takdiri dâhi imkândan devrdir. Han-ı merhum kendü hulus ve maiyyetine teşvik ve rabt-ı kalileri için gümüş akçeyi cümle kendü malı gibi askerine tevzi' eyledi. Cevâhirden bir cüz'i ve şey'i kalil hanedan-ı Şahî asarası nisvan-ı bive ve ebkâra ahd eyledi. //38// Bâkisini mu'temed âlim adamlarıyla muhafaza ve vaktinde umur-ı mühimmeye sarf için medine-i Herat'a gönderdi.

Avdet-i Tahmas Kuli Han Ez- Kal'a-i Lenkûr Be-Kal'a-i Kandahar

Sene-i mezbure Martı'nın yirmisinde Tahmas Kuli ordusuyla Lenkûr'dan kalkub Kandahar'a müteveccih oldu. Kandahar hâkimi Mir Hüseyin mükellef kapısı halkıyla merasim-i tebrik-i zaferi yerine getirmek ve Kandahar ahalisinin sıdk ve hulus ile ubdiyetde sabit-i kadimlerini arz ve ifâde için istikbâline şıtab eyledi. Tahmas Kuli cümle asker, rüesa ve zabitanın piş ve pesden, yemin ve yesardan muhat on bin askeriyle kâmrân ve kâmbin vazı galibâne-i berle enderun-ı kal'aya dâhil oldu. Eşref-i siyahruz bergeşte-i necat-ı refika ve şürekâsıyla der-zencir kapısı halkı ve tevabı' cümlesiyle kafa-yı alayda kal'aya dâhil oldukda meydan-ı siyâsete çekildi ve başı kesilüb zemin-i mezelletde gâltan oldu ve karnı şef olunub tencir olundu ve bu hal ile İsfahan'a gönderildi. İsfahan'da halka göstermek için temaşagâh-ı amme bir mahall-ı mürtefi'de sırık üzerine vaz' olundu. Bâki bağı ve isyanda süreyâ-yı fesadı zemin-i mezellet-i siyâsetgâhîde katl ve izale olundu. Felihaza Eşref Ağvan'ı tamamen memâlik-i Acem'in hükûmetrân-ı ferman fermayı iken üç ay müddetinde İsfahan'dan kovuldu ve ahz olunub katl ile vücudı âleme ibret ve tuyura tama' oldu.

Rivâyet-i Muhtelif Der-Keyfiyyet-i Hal-i Akibet-i Eşref Han

Bazı seyyahların tahriratı üzre Eşref Han İsfahan'dan firarı ve tarik-i rast ile Şiraz'a azim ve Şiraz'da esbab-ı râhı tedârik için mecburen ecnad-ı ruz meks ve Tahmas takibe şıtab olduğın işidicek hileâmiz vaadlar ile Tahmas'ı iğfal ve ol dâhi suret-i müsaadede Eşref'i ele getürmege dâm ve tezvirin kurub birkaç gün iki canbaz bir ipde oyunlar gösterir iken esnâ-yı râhda askeri taifesi perakende olub //39// kendüsi kırk-elli nefer ehl ve ayal ve tevabı'yla karib-i hudud-ı Kandahar'a vusul buldukda Kandahar valisi Mir Hüseyin bir güruh askeriyle karşı gidüb tevabı'n perişan ve kendüsin ahz itdüğün tahrir ve rivâyet itdiler. Bazılar ise bizim nakl ve rivâyetimize nev'i muvâfakat idüb ber-vech meşruh: "Tahmas Kuli, Eşref'i ele getürdükden sonra gözlerine mil çeküb İsfahan'dan çıkduğı esnada Şah'a itdügi vaad ve ahda ifâ zımnında

hadım binâen hanedan-ı Şahî harab-ı mülk ve Devlet-i İran'ı Eşref Han Ağvan'ı hakkında siyâset ve şikence ve akubeti Şah'a havale-i murad idüb hayyen İsfahan'a gönderdi" deyu nakl itdiler. Hattı Şah Tahmas Şiraz muhasarasına meşgul iken Eşref'in vüsulı esnâ-yı muhasaraya müsâdefet idüb derun-ı kal'ada mahsur Ağvan askeri balada işaret olunduğı üzre mukaddema-i Eşref'in Şiraz'dan gıtdüğü esnada kariben Kandahar'dan asker-i kaviü'l-iktidar ile imdadlarına gelmek ve vaadine mağruren kal'a-i Şiraz'ı muhafazada ve Acem ile matarda ve müdâfaada kuvvet-i kalb ile ısrar üzre olmuşlar idi. Eşref Han hayyen kayd ve bend ile geldikde Şah derhal kal'ada mahsur Ağvanlara göstermek için bir yüce depe binâ idüb Eşref Han'ı balasına çıkardılar ve derun-ı kal'ada mahsur olan Ağvanlara karşı şane-i esb ile derisini yüzdiler ve der-âkab başını kesüb bir sırığa sablayub Ağvanların gözine karşı sırığı yere dikdiler. Ağvanlar egerçe bu günâ keder ile mahzun oldılar ve min-ba'd külli ye's ile es-saidü'l-gazâ bağıra mazmunı üzre cenk ile merdâne ölmegi ihtiyar ve bir ferd hayatda kalınca harb ve kıtalden keff-i yed itmemekle karar virdiler. Şah yine Ağvanlara istimâletler gösterüb kal'ayı istiman ile virmege tergib eyledi. Akıbet hücum-ı umum ile şehri alub ve bekayâ-yı Ağvan'ı katl-i âm itdiler. Hun-ı Eşref ve Ağvan ve Şiraz ahvali encama reside oldı. Biz yine Kandahar'a gelelim.

Ahval-i Kandahar Bâd-ı Zeval-ı Eşref Han

Bu esnada Kandahar Ağvan'ı ekâbir ve âyân ve iş erleri egerçe yerlerinden //40// münfik olmayub bir emr-i mekrûh ve memnu'a vaz'-ı yed ve müdahale itmediler ve lâkin hasım gâlib ve kâmrân ve gaddar şâyed ki fırsata bahanecü olub sabıkda Mir Üveys vaktinde Mir-i merkum ile bağı ve isyanda ittifakına dâhil olmuş bulunmaları bahanesiyle ---- sardında olur havfiyle bir niceleri Eşref'in firar ile vürudundan mukaddem Kandahar kal'asından çıkub ma'vi ve meskenlerini terk ve etraf-ı memleketde تنها mahallere uzlet ve inzıvayı ihtiyar itmişler idi. Tahmas Kuli keremiyet ile teftiş ve tecessüs ve cerr ve cehd ile beş yüz mikdarını ele götürüb cezalarını katl ile tertib itmek sardında idi. Encamında min-ba'd bir fesada fursatyâb olmamaları için evvelâ zükûrlarını âli tarikü'r-rehin İsfahan'a gönderdi.

Dakika

Bu mehalde seyyahların bazıları Tahmas Kuli gaddar ve zulümkâr nâmıyla yâd itdikleri digerân itiraz idüb kavm-i Ağvan Şahların teshirgerde-i tevabı' reayâlarından

ma'dud iken naire-i fitnelerini itfa ve Ağvan gibi kavm-i serkeşin ol te'dibi ve terгим-i nefi tarik-i ahz ile olmak hadd-ı imkândan devr olmuş idi ve Tahmas Kuli dâhi binâ-yı Devlet-i Safeviyye'yi hidma-i mübâşir velinimeti efendileri Şah Hüseyin'i katl itdikleri hanedan-ı Şahî'ye hıyanet ile ırk-ı Şahî'den zükûr ve inası pir ve sıbyan ve etfalı sebi ve esir ve katl ile istisal kast itdikleri cürümlerini irâd ve beyan iderek: "Ağvan'ın külli siyâset ile katıllarına illet-i müstakile ittihaz itmiş idi" deyu Tahmas Kuli'yi bu mehalde zulümden teberri zımnında cevap sardında oldılar. Hatta Han-ı merkumun Kazvin ve Lenkûr Ağvanları haklarında lütufla câri muamelesin bu mehalde irâd ve dâvâlarına delil sevk itdiler ve arf-ı âlemde nar-ı ejder katına alevgir olduğu mehalde rüesâ-yı fitneye belke fesada muayyen bir ferde igmaz-ı ayn ile terahhum cay-ı âkıladan degildir dimişler. Garabet bundadır ki Tahmas Kuli Han Ağvan'ın katline irâd itdüğü sened ve illet yâni velinimet hanedan-ı Şahan'a hıyanet encamında kendüsünde dâhi zuhura geldi. Biz yine mânahnü //41// fihimize gelelim. Bundan sonra Tahmas Kuli sekiz bin Ağvan intihab ve Şah'a asker olmak ve maiyyetine varmak üzre ifrâz-ı bâki Ağvan kavmi rakibelerine "musaddık-ı seferiyye" nâmıyla tekâlif-i örfî yüz bin tümen akçe tahmil eyledi -ki her tümeni yirmi beşer guruşdır. Vali-i Kandahar cânib-i Şah'a hulus ve sadakat mukâbelesinde hükûmet-i Kandahar'da kemâ fi'l-evvel ibka ve tahrir olundu ve Mir-i mumailayhin maiyyetine mu'temed-i âliye rical tayin olunub hall-ı umurda Mir-i merkum anlara istizhar ve teâzud ile tavsiye ve ricale dâhi Mir-i merkuma kavlinde ve failinde imtisal tenbih olundu. Kal'a muhafızları dâhi mübâdele olunub Ağvanların yerine kavm-i Ağvan'a bilcibille ve bilâde muhalif ve zıdd Acem askeri tayin olundu.

Azimet-i Tahmas Kuli Be-Keşt ve Güzar-ı Nevahi-i Memleket

Kal'a-i Kandahar'ın umuru nizâma ifrağ olundukda Tahmas Kuli Han nevahi-i memleketi teftiş ve tecessüse ve İran'ın fetreti zamanında etraf-ü eknafta Hindîlerin ve gayrılarının tasallutuyla kabze-i gasb ve garet ve istilâlarına giriftar olmuş bazı kara ve arazi ve kal'adan Hindîleri def' ve tard ile kabze-i teshire getürmek ve mülk ve memlekete zamm ve ilhak itmek daiyesinde oldu ve bu daiye ile memleketi tamamen keşt ve güzar idüb Hindîleri firar ile mecbur kıldı ve vardığı mahallin ahalisine min-ba'd Şah'ın raiyyetinde hulus ile sebat-ı kadimlerini tavsiye ve itaatda sabit-i kadim olacaklarını yeminler ile te'kid itdirdi ve mahal-ı akvam-ı ---- Ağvan'a mücerrebü'l-

etvar ve mu'temed-i aleyhim rüesa ve zabitan nasb ve tayin eyledi. Bu hal üzere bir sene mürur itdikde İsfahan'a avdet ve havası derun pir fesadına galebe itdi.

Azimet-i Kârdan Tahmas Kuli Han Be-Keşt ve Güzar-ı Memâlik-i İran

Tahmas Kuli Han Kandahar ülkesi ahvalin ber-vech meşruh suret-i nizâma ifrağ itdikde derununda İsfahan'a gitmek daiyesi galebe itdi ve lâkin evvela memâlik-i İran'ı keşt ve güzar ve tanzim-i umur-ı memâlik ve bilâd ve tecessüs-ü bağıyan-ı Ağvaniyan perakendeleri bekayasının ırkını ol diyardan vaz iddiasıyla belke nâm ve şan ve haşmet ve celâdet ile kendüsini Şah'a //42// arz itmek ve şahane atıyyeler ve mülükâne vaz ve muameleler göstermek ile kulub ve nası cümle kendüye amale ve muhabbetine celb ve cerr itmek kasdında azimrâh-ı memâlik-i İran oldu ve esnâ-yı râhda varduğu memleketlerde rastında ve yemin ve yesarında rüesâ-yı akvam ve zabitan-ı memâlik-i bilâd azl ve kendüye müteallik hevadâr ve yargar olur itikad itdüğü kimesnelerden zabitler nasb ve tayin ve cümleden evvel yirmi altı yaşında bir oğlunu Herat Han'ı ve diger sinnen sagiri oğlunu Meşhed Han'ı nasb ve tayin eyledi ve iki nefer karındaşlarının birini Kirman ülkesine Han ve digerini Şiraz'a ve tamamen Acem'e Han-ı Hanan unvanıyla vali nasb ve tayin eyledi. Tahmas Kuli Han Ağvan'dan emniyyet hâsıl itdikden sonra bilcümle harekât ve sekenâtı bundan vâlâ ve bâla rütbeye âla havası ve taht ve tac-ı İran'a istilâ kasdı caygir-i zamiri idüğü zahir ve aşikâr olmuş idi.

Ahval-i Şah Tahmas

Tahmas Kuli Han zemin-i İran'ın şark taraflarıyla iştigali esnasında Tahmas Şah medine-i Şiraz'dan gayrı zemin-i İran'a garb câniblerinde Eşref Han'ın firarı vaktinde Ağvan'ın kabze-i tasarrufunda bulunan bilâdı dâhi feth ve teshir idüb Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ile esfara ve harub ve kıtale feth-i bab itdi. Mebde-i seferi Ermeniyye memleketi dâvâsı olub dar-i harb ve kıtal dâhi ol diyar oldu. Mahmud Han'ın ve Eşref Han'ın taht-ı İran'ı şehir-i İsfahan'a istilâları müddetinde birkaç sene içinde Devlet-i Aliyye ile mabeynlerinde vuku bulan vekayi' ve mürâselat ve muhadata ve muharebe keyfiyyetlerini tahrir ve beyan mânahnü fihimizden olmamağla tercümesi terk olundu ve kezâlik Şah Tahmas, Şah oldukdan sonra Devlet-i Aliyye beyinde câri havadis ve vekayi' irâd ve beyan murad olunmayub mücerred acalemizde vekayi' tertibi siyak ve siyakında râbita bulunmak için bazılarına icmâlen işârat ile iktifa olunur. Tahmas Kuli Han Eşref'i ele götürüb cezasın tertib ve Kandahar ülkesi umurun //43// görüb suret-i

nizâma ifrağ itdikden sonra İsfahan'a avdet muktezâ-yı hali ve caygir-i derunı olmuş idi ve lâkin zemin-i İran'ın cevânib-i şarkıyyesinde vaki memâlik ahvalini asat ve bagat bahanesiyle teftiş ve hüsn-ü nizâma belke derununda muzmer daiyesi temşitine vaktında muhalefet bulunmayacak bir kalbe ifrağ itmek mühimmesin İsfahan'a avdetde takdim ve kendüye ehem görünüb bir müddet ol diyar umuriyle meşgul oldu. Ol esnada Şah Tahmas bervede İsfahan havalisi ve İran'ın cevânib-i garbiyyesinde vaki memâlik-i Acem umurini görmege kıyam eyledi ve evvelâ medine-i Şiraz'ı Ağvaniyan yerinden nez' bâ'de Devlet-i Aliyye ile memâlik davasında şorû' ---- Ermeniya tâbir olunur memâlikden Revan ve Azerbaycan ve sâir esnâ-yı ihtilâlde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zabt olunmuş Acem yerlerinin istirdâdı davasına kıyam eyledi. Memâlik-i merkume ise mukaddema Devlet-i Aliyye'den feth ve teshir olunub Eşref Han'ın Devlet-i Aliyye ile vaki sulhünde Devlet-i Aliyye zabtında kalmak üzre karar virilmiş idi. Encamında Ermeniya diyarı Devlet-i Osmaniye ile Acem beyninde darü'l-harb ve kıtal oldu.

Ameden İlçi-i Şah Tahmas Asitâne-i Saadet

Şah Tahmas memâlik-i merkumeyi istirdâd için evvelâ der-i devlete ilçi gönderdi ve davasında keremiyyet izhar itmek için altmış bin Acem askeriyle meydana çıkub ve Tebriz cânibine hareket gösterüb askerine Seyfi Kuli Han'ı serasker nasb ve tayin eyledi. Han-ı merkum Şah Tahmas'ın büyük pederi Şah Süleyman vaktında İtimadü'd-Devle ve akl ve dâna hayırhevav hanedan-ı Şahan bir merd-i kâmil iken rical-i Acem'in nifaklarıyla azl olunub İsfahan'dan nefi' ile teb'id olunmuş idi ve ol dâhi eyyam-ı ihtilâlde zaviye-i uzlet ve inzıvâyı kendüye ba's-ı selâmet add idüb ferağ-ı hal ile köşe-i nişin ve hidat olmuş idi. Tahmas Şah'ın tali'-i kûkeb birincisi //44// ikbâlde görünecek Han-ı merkum köşe-i uzletde hevab-ı gafletden müteyakkız olub Şah Tahmas'a ianatda dâmen-i ihtimamı meyan-ı cana pend itdi ve Şah Tahmas Tebriz muhasarası tedârikinde iken Rumiyye'den altı bin Avşar atlusıyla Şah'ın maiyyetine geldi. Kavm-i Avşar Rumiyye havalisinde Van deryası cenubunda vaki vasi' yerlerde konar göçer ahbiye-i nişin terakimedendir. Şahlara vekil-i mutlak olanlara itaat iderler. Rumiyye şehri ise Azerbaycan'da Şah deryası tâbir olunur Tebriz Gölü'nün Van Gölü'ne câri olan ayağı üzerinde bir büyücek şehirdir. Devlet-i Aliyye henüz Şah Tahmas'ın ilçilerine cevap sardında iken Acemlerin Ermeniya memleketine hücumları haberi tevârüd idüb Acem ilçileri Limni ceziresine nefi' olundu. Köpülizâde Abdullah Paşa ol tarafda hudud-ı

şarkıyye muhafızı bulunub Tebriz imdâdına me'mur oldu. Henüz Tebriz'e varmazdan dört bin atlı ile gönderdiği altı yüz deve yükü zahireye Acem askeri düşölub aldılar ve Tebriz yollarını muhkem sedd ve bend ve bâ'de Abdullah Paşa'nın askerine hücum ve galib gelüb encamında Abdullah Paşa bilcümle suret-i inhizamda Revan taraflarına avdet eyledi. Ol esnada İstanbul'da dâhi fitne-i azime zuhur eyledi. Tahmas ise Tebriz'i muhasara ve gün be gün tazyik iderek ve etrafdan zâd ve zâhire yolların kat' idüb müzayaka virdi. Akıbet imdaddan me'yus olıcak şehri istiman tarikiyle teslime mecbur oldılar. Şah Tahmas Tebriz'i aldıktan sonra Revan muhasarası tedârikinde oldu ve mah-ı Mart'ın evvelinde askeriyle Revan'a geldi. Ol vakitte Hekimzâde Ali Paşa Revan tarafları seraskeri bulunmağla Acemlerin Revan'ı muhasaraya mübâşeretleri esnasında Acem'i hüsn-ü tedbir ile bozdı ve bakıyyetü's-seyufi fîrar eyledi. Ali Paşa asitâne tarafından Acem askerini takibe me'mur //45// olub Revan'dan hareket ve Zenc nehri üzerinde Acem askeriyle mukâbele ve azim kıtalden sonra Acem askeri hayyen ahz olunub seraskeri Seyfi Kuli Han dâhi ahz olundu. Revan inhizamında Şah Tahmas azim tehlikeye uğradığından Acem ordusından ayrılub bir mikdar askeriyle Revan'dan beş fersah baid Üç Kilise nâm mahale çekilmiş idi. Bu def'a bakıyyetü's-seyuf bir mikdar asker Şah'ın maiyyetinden fîrar ve ol dâhi min-ba'd Osmanlu askeriyle mukâvemete adm-ı iktidârın fehim idüb Ekrad içinden Tebriz tarafına fîrar eyledi. Seyfi Kuli Han asitâneye vüsulunda nihvar vaz'ı ve hareketine tahammül olunmayub katl olundu. Şah Tahmas Tebriz'de asker cem' ve tahrir ve tedârike meşgul iken Hemedan şehri Bağdad valisi Vezir Ahmed Paşa tarafından asker-i kaviü'l-iktidâr ile mahsur idüğü haberi vürud eyledi. Tahmas Şah Hemedan elden giderse İsfahan dâhi elden gider havfiyle Tebriz'den hareket ve Hemedan cânibine azimrâh olub Ahmed Paşa, Şah'ın ol cânibe vürudun işidicek muhasaradan el çeküb Şah askerine karşı teveccüh ve azimet itdi. Hemedan'a altı fersah mesafede telakki-i ferikayn vaki olub yedi saat muharebe-i azimeden sonra Acem askeri külli inhizam ile mağlub olub bilcümle mühimmat-ı harb ve darb Osmanlu'ya ganimet oldu. İki günden sonra Hemedan şehri dâhi istiman ile kabze-i Osmaniye'ye girdi. Şah Tahmas bir mikdar atlı ile Kazvin'e fîrar eyledi. Bakıyye-i askeri etrafa perakende oldılar. Şah Tahmas derhal esbab-ı musâlahaya teşebbüs ve mürâcaat ile Ahmed Paşa'dan ahval-i sulhı istimrah Ahmed Paşa dâhi taraf-ı devletden sulh ve cenge me'zun ve murahhas olmağla galibâne sulh ve salâhı münâsib görüb Şah Tahmas'ın murahhas ilçileri bin yüz kırkaltı senesi mah-ı niyarın //46//

evvelinde orduya vâsıl olub mah-ı mezburun on altısında Devlet-i Aliyye ile Şah Tahmas beyninde musâlaha akd olunub senedâtı mübâdele olundu. Tebriz ülkesi Şah'ın zabtında ve Revan cânibi Devlet-i Aliyye'de kalmak üzre Nehr-i Aras hudud tayin olundu. Tafsili mahallinde mezkûrdur.

Muhalefet Kerden Tahmas Kuli Han Be-Şah Tahmas Der Emr-i Musâlaha Be-Devlet-i Aliyye

Tahmas Kuli Han mekâyid-i istinas memâlik-i Acem'in evzar ve etraf-ı şarkıyyesinde henüz suretâ tanzim-i umur-ı memâlik ve bilâd ve Ağvaniyan bağileri bekayasını teftiş bahanesiyle sükûpuda ve ma'na-i memâlik ahalisi hatırlarını mekir ve dek ile tarafına amale ve kulublarını kendüye cerr ve celb kaydında iken Acem askeri Osmanlu askerinden birkaç def'a inhizamdan sonra Şah Tahmas'ın zâiyat ve talebinden nâşî Devlet-i Aliyye ile Şah-ı mumaiyleh beyninde şarut ve kayud ma'hedine best ve temhid olunmuş ve emr-i musâlahanın hitam ve intımamı kuvve-i karibeye gelmiş deyu gûş-ı Tahmas Kuli Han lahk olacak derhal Şah'a mektub yazub mazmununda: "İran'ın fetreti zamanında ve kezâlik Şah'ın Osmanlu ile cenkleri esnasında Acemlerin zâiyatı ve Osmaniyan'ın makbuzı olan memâlik-i cümlesi redd ve teslim olunmadıkça suret-i mağlubânede bir tarik ve bir bahane ile sulha meyl ve cevaz gösterilmeye" deyu tehdid ve tahvifâmiz tavsiye eyleyub ve Han-ı merkurum kendüsi dâhi ---- her yerde ve her halde galebe itiyad asker-i bi-şumar ile kariben ol tarafa vüsul bulacağın dâhi ifham ve Şah Tahmas ise berü tarafda pederi ve eslefi Şahların zaman-ı raht ve evkat-ı sefa şümulların der-hat itdikce arzu-yu asûdegî ve iştiyak-ı ârâm ile İsfahan'a avdete teşne olduğundan nâşî binaen sulhü imzaya kabul ile te'kid ve hatm eylemiş idi ve askerinin bir bölüğünü salıvirüb bir bölüğüne kışla virüb kendüsi bilâ tevakkuf //47// şehr-i İsfahan'a avdet itmiş idi ve derhal Tahmas Kuli Han'a nâme gönderüb mazmununda: "müddet-i medideden berü bar-ı keran esfarı tahammül ile metâib ve meşaka giriftar tehcire-i reaya ve berayaya terahhumen ve tevaif-i askeriyyenin nevaziş hatırlarına bir müddet ârâm ve istirahat ile riâyeten harb ve darba fasıla virilmek sevab didi-i Şahîleri olub daire-i devletde dâhi enderun ve birunda ba's-ı gaile olacak hasım kalmamağla sulh-ı mübâreke hüsn-ü hitam virildüğünü ilâm ve min-ba'd nizâm ve intizam-ı umur-ı memâlik mehamında ve terfiye-i ahval-i bilâd ve âbâd Şah ve Han maiyyet ile ray' ve tedbire kıyam itmek içün kürsi-i memleket payitaht-ı saltanat şehr-i İsfahan'da bulunmak

elzem-i levâzımdan olduğın” tasrih ile İsfahan’a avdetleri der-hevesat idüğün işrab eyledi.

Suî Muâmele-i Tahmas Kuli Han Ba’d-ı Vüsulnâme-i Şah

Çün hark-ı fenn mekir ve hile umurunda mütebassır ve mütefâris Tahmas Kuli Han mebd’-i zuhurundan berü derununda muzmer fesada neyl-i meramı seferlerden ve harb ve kıtale müdâvemet ile iştiğalden gayrı bir tarik-i ahz ile kuvvvetden fiile gelmek haiz-iimkânda olmaduğın bilmiş idi. Belke sulh ve salah vuku’unda askeri başından dağılmak iktizâsıyla rical-i Acem hadim ve nedim Şah’a muharreb hasırlar ve be-her hal kendü aleyhine Şah’ı tahrik ve damen-i ihtimâmı meyan-ı cana niyed idüb idam ve izalesine sarf ve makdur ideceklerini yakinen ve cezmen bilüb davası tedâriki serkâr-ı efkârı olmuş idi. Bu def’a temşit mafîü’z-zamirine mana-i hacz ve mevsul-ı meramı tarikin kavi sedd ve bendi olacak sulh ve salah haberi kendüye hoş gelmeyub âli melaü’n-nas Şah’dan şikâyetle ağaz ve Şah’ı safiliyyet ve cibilliyet-i denaniyyet ve kallet-i akl ve fehim ve azim cehl-i nâdanı ile mezemmete başladı ve Şah’ın Osmanlı ile akd itdüğü sulh vücuhiyle ayıblu ve ırz, namus ve Şah saltanata mehall bâhusus Acem asarası itlaflı //48// ehemmi-i mehameden iken lisana dâhi gelmemiş olmağla bu surette sulh cümle Acemiyan’a muzır idüğünü halka ifham içün vafır çağırub bağırdı ve akabinde devletin hulus ile hayırhevahı ve gayretkeş devam endişesi idüğünü halka arat zımında min-ba’d hasıma-yı devletden intikam ve Acem’in zâiyatını tazmin ile tekmil namus-ı devlet itdüremedikce ve bu babda kendüye muvafakat idenleri merâtib-i vâlâya is’ad ve meramlarına isal itmedikce şemsilerin meyanından çözmeyub hevab ve rahatı kendüye haram ideceğine andlar içüb kat’i çok harabilik gösterdi. Tevaif-i askeriyyeden hazır ve bilmeclis olanlar dâhi Han’ın emrine her halde itaat ve Han’dan gayrı bir ferдин emriyle me’mur ve hükmüyle mahkûm olmaları Acemâne laflar virdiler. Tahmas Kuli dâhi rical-ı İsfahan cânibine gitmek tedâriki kaydında oldu. Han-ı merkuma Şah’ın nâmesi vürud itdüğü esnada payitaht-ı akalim-i Horasan olan medine-i Herat güya akalim-i Horasan’ın ve Sicistan ve Kandahar ülkelerinin lecem-i hafzı ve Semerkand ve Buhara câniblerinden tevaif-i Özbekiyye hücumlarının kilidi bir sedd-i sedid olmak içün medine-i Herat’ı tamir ve te’mîn ve tahsin-i iştiğal itmiş idi. Tamir hususunu kebir oğluna tefviz idüb askerine kevh tenbih eyledi ve taraf-ı Şahî’ye külli itaatda görünmek ve Şah’ı vehm ve vesveseye düşürmek içün başına cem’ itdüğü altmış

bin mikdarı askerini bölük bölük idüb her bölük başka başka yol ile gidüb otuz gün içinde İsfahan'da mevcut bulunmaları tenbih ve kendüsi ise askeri emekdârlarından hevadarı ve yargârı ve ziyade mu'temedi altı bin askeriyle cânib-i İsfahan'a azim ve râhi oldu.

Keyfiyyet-i İ'tizar Nâme-i Sahte Be-Nâme-i Şah Ez-Cânib-i Tahmas Kuli Han

Tahmas Kuli Han Herat'dan hareket itmezden evvel Tahmas Şah tarafından olmak üzere Şah tarafından i'tizarı ve bazı ricalinden teşekkiyi //49// mutazammın-ı âmmeye hitaben beyannâme yazub etraf-u eknaf memâlike perakende ve neşr-i esa' kıldı. Mazmununda Şah'ın ricali Devlet-i Aliyye ricaline aldanub Şah'ın rızası olmadığı tarikle fuzulî hareket ve kendü ra'y-ı fesadlarınca vazifeleri olmayub me'zun ve murahhas olmadıkları umura cesâret itdiklerini yine ricalden hayırhevahı devlet-i güruh arz-ı Şah'a haber virüb i'kaz itmeleriyle Şah sulha me'mur rical-i merkumunun hall ve akdını inkâr ve kabulden irâz ve imtina'-ı berle musâlaha şan ve namus-ı devlete muvafık düşmek imkânı için Şah ma'zeret hevah bizden ve cümleden imdad ve ianat talebinde olmuş deyu etrafa tezvirât alud-ı sahte mekâtib perakende eyledi. Tahmas Kuli Han'ın ber-vech meşruh Şah tarafından olmak üzere sahte tezvirâtnâmesi etraf-ı memâlikde şayi' bulacak cümle memâlik ahalisi ve hükkâm ve zabitan ve iş erleri güya yekdil ve yekcihet kemal-ı gayret ile baranda hareket ve taraf ve taraf vükelâ-yı memleket ilçiler intihab ve Şah tarafına acele ve irsal ve tesyir ve mukaddema Devlet-i Osmaniyye ile şarut-ı best ve tehmid olunub akdine mübâşeret olunan musâlahadan Şah'ın irâz ve imtina'ı keyfiyyetini tebrik ve tahsin ve min-ba'd musâlaha ırz ve namus-ı devlete muvafık düşünce ve memâlik-i Acem'in zâiyatı olan memâlik cümle Acem tarafına istirdâd olunca ikisine cezh ve masrafların yanlarından görmek üzere vafır asker ile Şah'a imdad ve ianatı müteahhid oldılar.

Vüsul-ı İlçiyân Be-İsfahan

İlçiler maddesi Şah'ın rical-i devletine mevrus-ı havf ve endişe oldu. Şah ise gayzından ne işliyeceğini bilmez ilçilerin huzurına mesule ruhsat vormeyub, yüzlerine bakmayub: "Varın sizi gönderenlere gidin. Biz Devlet-i Aliyye ile şer'i ve kanuna mutabık muktezâ-yı hal ve vakte münâsib vech meşruh üzere musâlaha akd eyledik. //50// Bundan iraz ve iba ve udul ve imtina' idenlerin katl ile idamı vacibdir. Sizi gönderenler dâhi min-ba'd mesir olurlarsa evvelü'l-emre arm-ı itaat ile müttehim ve âsi

ve bağı güruhundan olmuşlar” deyu ilçileri tard ve teb’in eyledi ve derhal taraf-ı Devlet-i Aliyye’ye yazub vaki hali ilâm ve Devlet-i Aliyye ile dostlukda sıdk ve hulus-ı berle sabit ve râsihü’ d-dem olacağını iman ile te’kid ve mânen Devlet-i Aliyye’den istimdâd ve istiânât eyledi. Bu mehallin tafsili vekayinüvislerin tahrirâtına havale olunub biz mânahnü fihimize geelim. Şah-ı biçâre acz ve mutahhir ne tedbire şorû’ ideceğini bilmez. Tahmas Kuli Han harb ve darb ve kahr ile İsfahan’a taarruz etmek ihtimaliyle mukaddemce salıvirdiği askeri güruhlarını müdâfa için acilen İsfahan’a avdet etmek üzere evâmîr-i ekide ısdar ve perakende itdi. Şah’a tarafdâr maiyyet ve yargar ve zâhir olur kimesne yok. Şah sitem-i dide rüzgârzade musâlaha takribiyle salıvirdiği askerini bahşayış-i şahane ile tatyibe iktidârı olmayub ekseri dilgir Tahmas Kuli Han’a asker olmuş. Askerde emekdâr zabıtlar Şah Tahmas encamında nâçar veziri olan Tahmas Kuli Han’a mağlub olacağını fehim idüb çift ve çubuklarına gidüb encamkâre ırakdan müterakkıb oldılar. Şah’ın yanında ancak dairesi halkının emekdarlarından çiraklık ümidinde olanların bir mikdarı kaldı.

Vürud-ı Tahmas Kuli Han ve Asker Be-Garb-ı İsfahan

Tahmas Kuli Han bu esnada İsfahan’a karib bir mahalde Herat’dan başka başka yol ile irsal ve tesyir asâkir güruhlarının evvel be evvel gelenlerinden ziyâde mu’temedi olan bölükleri İsfahan’ın taşradan muhafazası mühim mahallerine tayin iderek Şah’ın firara kasdı ihtimaliyle şehri dairen medar-ı ihata-i berle muhasara ve muhafaza itdiler ve Şah’ın her yüzden tedbirin ilgaya ve kasd ve //51// azmin ibtale kasd itdi. Zira Şah Tahmas pederi Şah Hüseyin gibi kazaya uğramak havfıyla İsfahan’dan çıkmak ve vakt-i zaruretden Devlet-i Aliyye tarafında firar niyetinde idüğün casuslarından haber almış idi.

Davet Kerden Şah Tahmas Kuli Hanrâ Be-Saray-ı Şahî

Bu tedbirden sonra Tahmas Kuli Han Şah’a tevâzunâme yazub Şah’la görüşmege talib oldı. Şah bilcümle etraf-u eknafdan hasmın askeriyle muhat-ı imdad ve ianatdan me’yus avk ve te’hir ve imhale imkân yok. Nâçar, veziri makamında olan Tahmas Kuli Han’ın matlubuna müsaade ile mecbur oldı. Şah kendü kalemiyle Han’a şayeste-i ta’zim ve mülatafa rûsumunu hâvi nâme yazub Tahmas Kuli Han’ı şehre, saray-ı Şahî’ye davet eyledi ve Han’a hadd-ı imkânda olduğu mertebede hüsn-ü muâmeleyle kıyam ve nevaziş hatırına ihtimam ile alâim ve asar-ı meyl ve müddet izhariyle Şah’ın şanına ta’zimde dakika fevt olmamak üzere ayin-i bend-i şehir ve şahane zinet ile alaylar tertibini tenbih

eyledi ve Han'ın şanına mezar-i itibar için Şah kendüsi bizzat şehrin müzeyyen alayıyla veziri ve sipahsaları Han'ı istikbale karar virdi. Tahmas Kuli Han Kallaş-ı Cihan ise bunca halkın cemiyyeti şâyed ki kendüye zarar isâbetine müeddi' ola ihtimaliyle Şah'a tekellüf zahmetini virmemek için alaylar ile izdiham tağlitini ve zinet ve ihtişam gailesi bertaraf olmağı ve kendüsi mücerred hidme-i hevasından birkaç nefer mu'temedleriyle şehre girmek ve bu vechle huzur-ı Şah'a tenhaca mesule izn ve ruhsat arzını buyurulmak bâbında ricamend oldu ve derhal şehrin etrafında dairen medar-ı askerinin tertib ve amâde idüb kendüsi bin beş yüz müntahib-i güzide asker-i habaset nihadıyla ve rüesâ-yı kavminden mu'temedi ve vafir-i bedkârânı istishab-ı berle şehre dâhil ve saray-ı Şahî'ye vâsıl oldu. Saray'a vardıkda Şahlara mu'tad rûsum-ı ta'zime kat'iyen //52// itibar göstermeyub bi-izn ve bi-perva Şah'ın yanına girdi ve fuzuli-i serir-i Şahî'ye karşı oturdu ve Şah'a hitab ve itabâmiz kelama ağaz idüb: “Sana itdigim hizmet-i celile hulus ve sadakatıma kâfi delildir. Hulus ve sadakatımda rayb ve iştiyâhın var ise mehall-ı şübheyi beyan ile tamami-i İran'da benden sadık var ise ve uğrunda can ve başı fedâyâ kail ve mütehhi benden gayrı bir ferd buldunsa bana söyle” didikde Tahmas Şah nâçar ağmaz-ı ayn ile merdada medara ve kendüye hain-i gaddar-ı bedkârın vaziyete tahammül kavline ve fiiline tesamüh-ü berle nevaziş hatır ile mecbur olub didi ki: “Biz seni rical-i devletde hâlis ve muhnis cümletü'l-melik bilüb sana muhabbet ve külli itimad ile istiklâl virdik. Bu günâ istiklâl ve vekâlet-i mutlaka ile şerik-i umur-ı saltanat olan merd-i gayura farizen zimmet-i hulus ve sadakat ve ta'dil ve tesviyen müşkilât-ı devletde bezl-i makdur itmekdir” didikde Şah ve Han beyninde afakı ve gayrı zahirde hulusâmiz ve muhabbet ikiniz bir nice kelandan sonra Tahmas Kuli Han avdet ve Şah dairesi ve devlet ricalinden bir alay-ı azim ile haymegâh-ı Han'a varınca teşyi' olundu. Rical-i Acem'den serkârda bulunub Şah'ın mehabb ve mu'teber nezirgerdesi ve hin-i mesulde Han'dan rica itdüğü iki nefer ricali ahz ve: “Bunlar iş eri degil, kâse-i lebs-i devlettir” deyu kayd ve bend ile Horasan'a nefi ve emlak ve eşyaların müsâdere eyledi.

Davet-i Kârdan-ı Tahmas Kuli Han Şah Tahmasrâ Be-Ziyâfet

Ba'de Han-ı merkum Şah'a takviye virmek suretinde askerini Şah'a biat itdirmek kasdın gösterüb Şah'ı cümle dairesi rical ve tevabıyla ordusuna ziyâfete davet eyledi. Şah'ın bir dürlü muhalefete iktidarı olmayub hevahâne hevahdavete icâbet gösterüb Han'ın ordusuna vardı. Tahmas Kuli Han dâhi Şah'ın ikramında bir dürlü taksirata

cevazı devâ görmeyub rüesâ-yı askerine //53// dâhi resm-i biatı yerine getürdi. Ba'de Şah'ın mukarrebleri havas-ı hidmesinden Şah'ın nezirgerdesi olanlara Şah'ın güya tenbihıyla avdete izn virüb iyice atların ve zi-kıymet raht ve yât ve yarâkların ellerinden alub kendü tevabından hevadâr itikad itdüğü bir nehalara tevzi' itdi. Biçare Şah avdet fikrinde iken üç gün orduda mihman olmak ve üçüncü gün Han mihmanı olan Şah'a şahane velime tertib itmek ile ve şan-ı Şah'a şâyan ikram ile Han-ı hain Şah efendisine olan hulus ve muhabbeti güya cümle-i askere ve sekkan-ı şehre müşahade itdirmek ve bu tarikle devlet ve saltanata münafi-i azime tahsil itmek murad itdüğünü Şah'a ifham ve üç gün mihmanı Şah'ı berle mihmandarını teşrif buyurmalarını rica ve Şah için mahsus kurulan otağlarda dilediği vechle rahat ve bitveti teklif eyledi. Şah-ı biçare kendüye kurulan dam ve keydi yakinen bildi. Ne çare Han'ın husul-ı meramına müsaade göstermek muktezâ-yı hali olmuş idi.

Hâl Şoden Tahmas Şah Ez-Taht-ı Şahî ve Cülûs-ı Veled-i Oncayış

Ertesi günü Tahmas Kuli Han Şah'ın rical-i devletini bilcümle memâlik vekillerini ekserin tarafına amale ve rây-ı kaskını kabulde kendüye akd ve bend itmiş idi. Yanına cem' idüb cümlesin mevâcihesinde Şah Tahmas'ın aklen ve bedenen zayıf ve nahif ve hall ve akd-ı umur-ı nasda âciz, tedabir ve edaya bi-iktidar ve saltanata nâ-ehl, Osmanlı ile seferden münhaşı', harb ve darba nâ-müstaid ve haif-i bais-i iftihar olacak esbaba teşebbüsde kahil-i mülk ve memleketden dest-i taaddi-i digerânı def'de kâsıl, bâhusus devletin tevabi'-i reayâsından kavm-i Ağvan'ın bağı ve isyan ile mülke hücum meramına ve bilâd ve âbâda lâyenkatı' isâl-i şerr ve fesadın ref' ve def'de ihmal ile adm-ı takayyüdün irâd ve tahrir ve bu mukavele-i nâdan ve câhil ve kâhil şahlığa //54// şayeste olmayub tahtından kal' ve hal'i rütbe-i vecibede idüğün ve ihmal ve müsâmaha olunursa Acem devleti kariben hezar zahmetler ile henüz halas buldıği hal diger günevveline avdet idecegi bedihi görünür deyu takrir ve işte gark-ı Şahî'den hâlâ Tahmas Şah'ın oğlu varis-i saltanat olmağa müstaid bir tıfl-ı masum olub ma'kul ve mühim ve münâsib oldur ki tıfl-ı merkum ihlas oluna ve şahane terbiyesine ihtimam olunub baliğ-i kemal olunca tedbir-i umur-ı devlet ve tanzim-i umur-ı mülk ve millet hall ve akde kadr sahibrây-ı zerrin-i gayretkeş namus-ı saltanat reşid ve fehim bir şahs-ı mücerrebü'l-etvara tefviz ve sipariş olunub yed'ine istikbal virile deyu mafiü'z-zamirin cümleye arz ve tefhim eyleyub hazır-ı meclisin sağır ve kebiri katıbeten ve def'en Şah

Tahmas-ı biçarenin cehâlet ve nadaniyyetine ve taht-ı İran'a adm-ı liyâkat ve nâ-ehliyyet ile hadim-i binâ-yı Devlet-i Safeviyye olup Osmanlu ile cümle ayubı hâvi sulha rağbetle memâlik fasithü'l-mesâlik-i İran'ı harab ve yebab ve berbad idecegi su-i haline cümleten mekarr ve mu'terif olup biçarenin hal'ine karar virdiler ve lâkin Şah-ı mahlua halef olup calis-i serir-i Şahî olacak şahsı tayinde ihtilafıyla çok münakaşa itdiler. Eczâ-yı meclisden bir nihad ve bi-din bir güruh-ı abtuh Tahmas Kuli'den taziyan-e-i ümid kiram sevkiyle veya mukaddemce rüşvete tama' ve cebriyle henüz kundakda bir tıflın serir-i Şahî'ye cülûsı cevazında muhalefet idüb böyle vakt-i ihtilâlde calis-i serir-i saltanat olan kimesne rây' ve tedbirde gayrılara muhtac olmayub başlı başına hall ve akde kadir-i şeci' ve bahadır bir şahs-ı sahib-i şan ve alâkadar olmak ve yed-i kifâyetinde külli istiklâl bulunmak davasında masır oldılar ve “işte zemin-i İran'dan tufan-ı fitne-i Ağvan'ı def' ve ref' iden dilir ve bahadırın amme-i ahali ve sekkan-ı memâlik keremdide-i //55// memnunı iken min-ba'd İtimadü'd-Devle nâmıyla vekâlet ana yakışmayub anın ünvan-ı itibarı âliü'l-istiklâl Şahlık nâmıyla zıbanda olmak gerekdir” deyu garyu itdiler. Tahmas Kuli hannas suret-i iraz ve nukulde bu suretde meddahlarına hitab idüb iskat eyledi ve kelama ağaz idüb: “Savt-ı belend ile tac ve taht-ı İranî hanedan-ı Safeviyyan evladlarına mahsusdur. Hâlâ Şah Tahmas'ın oğlu Mirza Abbas ırk-ı Şahî'den olup kundakda idüğü mâni olmayub lâyük-ı taht ve tac-ı İranî oldur. Beher hal tahta iclası lazımdır ve kendüye umur-ı devleti görmege kadar dest-i tetavül-i digerândan memâlik-i saltanatı haft ve harasete kadar ceri ve cesur ve nakz bir kimesne âliü'l-istiklâl vekil-i mutlak tayin olunmak gerekdir” deyu cümleye hitab eyledi.

Nükte

Tahmas Kuli Han ibtidâ-yı zuhurundan berü hevâ-yı saltanat ile şifte-i dal ve şuride-i hal olduğu cümlelerin müselli olup bu mehalde dest-i rası taht ve tac-ı Şahî'ye külli fırsat bulmuş iken suret-i imtinada göründüğü mehall-ı istigrabdır didiler. Bazılar bu keyfiyyet-i aklı ve rüşdi belke kallaşlığı iktizâsıyla fârikata oldığı hevâ-yı saltanatda kemal-ı hırsını ketm ve setr ve âmeden meramı mücerred ıslah-ı mizâc-ı devlete maksus idüğünü ibham ve arâit zımnında halka bu günâ vakar göstermek ile kulub-ı nası tarafına celb ve mezid-i meyl ve mahiyyete cerri kasd eyledi didiler. Her çe bâdâbâd efrad eczâ-yı meclis cümleten Tahmas Kuli Han'ın rây ve tedbirin tahsin ve kabul ve Tahmas Şah'ın Abbas-ı Sâlis nâmında oğlu henüz kundakda yedi aylık tıfılı ittifak-ı ârâ ile Şah

nasb ve tayin idüb resm-i dua-i mübârek bâdi ilân itdiler ve Tahmas Kuli Han kezâlik vekil-i mutlak ve İtimadü'd-Devle nasb ve tayin ve yed-i kifâyetine cümle umurda istiklâl-i tam virdiler ve ol dâhi bilâ-tereddüd kabul idüb cümleten alkışlar ile resm-i tebriki yerine getürdiler. //56// Bu mehalde bazıları didiler ki Tahmas Kuli Han tac ve taht-ı İran'a derununda mektum-ı ifrat tama' ve harsını imtinâ' şeklinde ketm itmemiş olsa neyl-i meramında suhulet bulmayacağını tayakkın itmiş idi. Zirâ eğerce Şahlarının fisk ve fücür ile şehvet ve lezzet-i nefسانيye inhimaklarını tevaif-i Acem'in begâyet-i menfurudur ve lâkin hanedan-ı Safeviyye'nin cihet-i hasebiyle hanedan-ı nübüvvete ittisali ve istinadı itikadı ile diyanetleri muktezasınca haric ez-hanedan-ı bigâneye hanedan-ı Safeviyye silsilesine idhal emr-i müşkül görünürdi. Bâhusus Tahmas Kuli Han hanedanlık ile şöhreti olmayub haseb ve neseb cihetiyle begâyet-i fûrumaye idüğün ve esafil-i nasdan olduğu fikr ve mülâhaza idüb taht-ı Şahî'ye urucda sani tarikin dutub fırsat-ı ahza müterakkıb oldu ve Han-ı merkumun hükûmet-i sahtına tevaif-i Acem tahammül itmez havfiyle tedric ile ta'lif-i kulublarını murad itdi.

Ahval-i Tahmas Şah-ı Biçare

Divan-ı akd ve hall residen hitam olub meclis fetk ve retk ahz olıcak Tahmas Kuli Han otağda encamkâre müterakkıb Tahmas Şah'a adam gönderüb derdmende vaki hali tefhim itdirdi ve kendüyü mahbusen muhafazaya mu'temed-i aleyhim adamlar tayin olunduğın bildirdi. Tahmas Kuli hannas alaylar tertib ve rical-i devlet ve eczâ-yı saltanat-ı vükelâyı memâlik-i devlet ve rüesâ-yı kavm-i zabitan askerde bir güruh-ı abtuh maiyyetiyle haşmet-i şahane ve zinet-i mülükâne ile şehir-i İsfahan'a dâhil olub Şah Tahmas'ın hal'i ve oğlu Abbas-ı Salis'in taht-ı Şahî'ye cülûsı haberin ilâm ve ilân içün münâdiler nida itdirdi ve henüz tıfl-ı Şah Abbas'ı kundağıyla serir-i Şahî üzerine çıkarub Han-ı merkum yanına varub selâm virdi ve şekl-i destbuside güya resm-i biata mûraat gösterdi. Rical-i daire dâhi cümleten resm-i dest-i busiye imâ ve işârat ile Han-ı merkuma iktida itdiler ve Han-ı //57// merkum derhal şahane libas ve başına tac giyüb serir-i Şahî'ye câlis oldılar. Cümle rical ve âyân vükelâ-yı memâlik ve rüesâ-yı kavm-i askeri müteayyinan nas gelüb resm-i tebriki edâ itdiler. Vekil-i mutlak Han-ı merkum min-ba'd Şah Tahmas tarafına meyl ve rağbet göstermek ile kendüye muhalefete cesâret itmemek üzre cümleye ekid ve tekid ile tenbih ve mu'tadları üzre yemin virdi ve min-ba'd hutbe-i mu'tada Abbas-ı Salis nâmına okunmak ve sikke-i denanir merkumun

ismine urulmak için evamir-i ısdar ve etraf-u eknafe neşr ve perakende itdirdi. Garib ve acayıbdır ki bu vaz' nâ-hemvar nâ-gehani ve keyfiyyet-i şani'e-i fecayi şehirde ve taşrada sekkan ve ahali ve askeride tamamen zemin-i İran'da Tahmas Kuli Han'ın rây'ına muhalefete ve biçare Şah'ın tarafına hıyanete cesâret ider bir ferd bulunmadı. Biçare Şah Tahmas'a iki günden sonra bin beş yüz cellad-ı nihâd asker koşub esnâ-yı tarikde bir takrib ile sahib çıkar kimesne bulunmamak için mefaze ve çöl yoluyla Horasan'a nef'i olunub habs olundu ve min-ba'd saltanatdan kat'a ümid itmek için âli istuhû'r-revâya dide-i dünya beyninde mil çekildi.

Ahval-i Duhter-i Şah Hüseyin

Ol esnada Şah Hüseyin'in kızlarından muhaddere ve bâlâ-kamet ve gayet husbane-i akla ve müeddibe bir bive avrat ez-kaza-i İsfahan'da bulunub duhter-i merkumu Şah Hüseyin vakt-i saltanatda Gürcistan'a vali nasb itdüğü Hanlardan birine tezvîc itmiş idi. Ol esnada on iki yaşında bir oğlu var idi. Duhterin zevci Han-ı merkum akl ve işgüzâr hanedan-ı Safeviyye gayretkeşanlarından bir merd-i kâmil olub Revan cengi inhizamında Seyfî Kuli Han'ın maiyyetinde bulunub telef olmuş idi. Şah'ın kızı ve kızıoğlu ketm-i tam olub Şah Hüseyin ve oğlu Şah Tahmas dâhi bunlar bilkülliye telef olmuş sanurlardı. Meğer duhter-i merkum zevci vefatından sonra bir dahi zevce //58// rağbet itmeyub bir takrib ile İsfahan'a düşüb şehrin bir mahallinde bivelik ile bi-nâm ve nişan uzleti ihtiyar itmiş idi. Tahmas Kuli Han vakıf olıcak şehirde belke zemin-i İran'da kendüsinden büyük kimesne bilmeyub hall ve akd-ı hürmet hakkında yeksan olub murad itdüğü kendüye helal itikadıyla kazulı kapuları açdırub bive-i merkume mesture olduğu hareme girüb hevah ve nâ-hevah kendüye zevcelige akd itdirdi. Keyfiyyet-i merkume mah-ı Ağustos'un selhinde vaki oldu deyu tahrir olunmuş.

Vüsul-ı Tezvîr-nâme-i Tahmas Kuli Han Peder-i Devlet-i Aliyye Ez-Taraf-ı Şah Tahmas

Mukaddema Tahmas Şah'ın henüz Şahlığı vaktinde Tahmas Kuli Han Tahmas Şah'ın Devlet-i Aliyye ile akd itdüğü sulha muhalefet idüb Şah tarafından olmak üzere Han-ı merkumun etraf-u eknafe gönderdiği tezvîrâtnâmesi Şah Tahmas'ın tarafından der-Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'ye irsal olunub vüsul bulmuş idi. Şah'ın vaz' ve hareketi hile ve hadi' olmak ihtimaliyle henüz sıdk ve kezebi tettebbu' olunurken Han-ı merkumun Bağdad valisi Ahmed Paşa'ya hitaben tekbirâne ve tahkimâne yazdığı kağıdı

vali-i müşarünileyh tarafından haliki devlete vâsıl olub Tahmas Şah'ın kezebi zahir oldı ve Tahmas Kuli Han ile Devlet-i Aliyye beyninde min-ba'd naire-i harub ve kıtal iştiâl bulacağı bilbedahe zahir oldı ve egerçe Acem ricalinden bazıları Tahmas Şah'a sahib çıkılmak ve yine taht-ı Şahî'ye iclas olunmak ve Tahmas Kuli Han gaddar tard ve teb'id olunmak bâbında istigasa ve Devlet-i Aliyye'den nihani istimdad ve istiânât tariklerine teşebbüs ve tarik-i Devlet-i Aliyye'den dâhi suret-i müsaade gösterilmiş idi ve lâkin Şah Tahmas-ı biçare İsfahan'dan nef'i olunub Horasan'a vâsıl olduğu berle gözlerine mil çekilüb derd-i âmâya mübteli olduğundan rical-i Acem //59// ve rical-i Devlet-i Aliyye iki taraf dâhi habir ve agâh olmamışlar idi. Mâhaza ki Tahmas Kuli Han-ı hannas medidet-i pişe fenn-i hile ve ârâ'da yegâne mütebassır devr-i endiş mebadi-i kaziyye yine münker olacağın peşin fehim ile tamamen zemin-i İran'da vaki memâlik ve bilâda kendüye hevdar ve fesadda yekdil ve yekcihet valiler ve zabitler nasb ve tayin ve sekkan ve ahaliden zi-kudret olanlardan vehm ve vesvese itdiklerini sefere me'muriyet ile maiyyetinde cerr ve celb itmiş idi.

İrsal Şoden İlçi-i Tahmas Kuli Han Be-Cânib-i Moskov

Pes berü tarafda Kırım askeri Moskov yerlerinden İran'a duhule fursatyâb olmamak için Han-ı merkum Şah Abbas-ı Salis tarafından ilçî techiz idüb Moskov Çariçesi'ne gönderdi. İlçi-i merkum Peterburg'a vâsıl oldukda ifrat-ı ikram ve iltifat ile telakki-i bilkabul ve müzâkere ve mükâleme-i umura mübâşeret olunub ilçî-i merkum mir-i kelâm ve fehim-i mütekellim bâd-ı münâkaşa ve münâzarada mahir olmağla encamında Kırım askerinin Moskov yerlerinden bir dürlü bahane ile yol virilmemek ve bundan fazla İran'ın fetreti zamanında Bahr-i Gilan'ın sevâhilinde Moskovlu'nun zabt ve tasarrufuna dâhil olmuş yerler tamamen Acem tarafına redd olunmak şartıyla ilçî-i merkumun vesatetiyle Acem ve Moskov mabeynlerinde dostluk tecdid ve te'kid olundu. Hattı Moskov Çariçesi tarafından Acem yerlerine taarruz ve temellük kasdıyla olmayub mücerred Devlet-i Osmaniyye tarafından Bahr-i Şirvan sevâhiline itale-i dest-i iktidar ile ol diyarda pay-ı sebatı temkin ve tetbite imkân bulunmamak için yine gavail-i Acem bertaraf oldukda redd olunmak üzere Petrus Aleksivic nâm-ı Çar tarafından ol yerlere tayin olunan asker muhafaza kasdıyla idügi azim imtinan ile ilçîye tefhim olunub te'kiden el-hal ve tasdiken bilmukâbil Gilan'da ve Şirvan'da bulunan Moskov askeri Moskov taraflarına avdet ile me'mur oldı. İlçi-i merkum dâhi mükerreremen avdet

itdirildi. Filvaki' Moskov askeri //60// diyar-ı Acem'in âb ve havasına bâhusus Gilan'ın havtekî asmanına tahammül idemeyub az müddetde kati çok askeri telef olmuş idi.

İrsal Şoden İlçi Ez-Taraf-ı Moskov Be-Cânib-i Tahmas Kuli Han

Ba'deza çok geçmeyub Moskov Çariçesi ilçî techiz idüb Tahmas Kuli Han'a gönderdi ve ilçîye suretâ Moskovlu ile Acem beyninde ticârat umurini tazim emrini sipariş ve lâkin filhakika Acem ile Devlet-i Aliyye beyninde Tahmas Şah'a sahib çıkılmak zımnında karin iştiğal fitne-i harub ve kıtal fitilesine hasanet vormegi tavsiye ve te'kid ve Moskov Çariçesi bissariha ahir tarafına tarafdâr görünmemek şeklinde mahfi ve nihani tarikler ile Tahmas Kuli Han'a imdad ve ianatı ilçisi vesatetiyle müteahhid oldu.

Tedârik Kerden Tahmas Kuli Han Esbab-ı Seferiyye Berây-ı Osmaniyan

Acem askerine Hemedan'a karib sahrada askergâh tayin olunub İsfahan havalisinde vaki memleketleri askeri sahra-yı merkurda müctemi' oldu. Horasan ve Kandahar müsellü mesafe-i baidede bulunan memâlik askeri bu def'a musammim cenge yetişmek imkânı olmadığından def'a-i saniyeye erişmek üzere evamir-i ekide ısdar olundu. Sâir asker ile sefere gelmekden veya erzak ve emval ile imdad ve ianattan imtinâ veya tehaşi şeklinde görünen memleketlere dide-i bân asker tayin olunub işler bertaraf olunca ol askerin mesarafı askerin muradı üzere mestufî vilâyet tarafından görülmek üzere ekid-i şedid tenbih olundu. Tahmas Kuli Han anifin vehle-i evvelide bu vechle anif ve şiddet ve tenedi-i berle vaz' ve muamelesinden cümle asker-i Acem rencide-i hatır-ı berle hiran oldılar. Ne çare mekrûhen ve mecburen itaat-ı emre mübâşeret itdiler. Rumiyye terakkimesi Avşar'ı beher sene on iki bin süvari askeri vormek üzere hevah ve nâ-hevah deruhde ve iltizam ve cümleden evvel gelüb karib-i Hemedan'da askergâha vâsıl oldılar. Tahmas Kuli ise umur-ı harbiyyede mücerred kavm-i Acem'i //61// istihdam ile iktifa itmeyub milel-i nasaranın fûnun-ı harbiye mahirlerinden ve be-tahsis ---- hazaklarından bezl-i emval-ı fîravan ile yanına bi-şumar hezar fenn-i üstadlar celb ve cerr eyledi ve bu makuleler çok işine yaradı. Ber-vech meşruh karib-i Hemedan'da Acem askeri piyadesi yetmiş bine ve süvarisi otuz bine baliğ olub ve Gence karibinde dâhi on iki bin Gürcistan askeri cem' olub Tiflis muhasarası kasdıyla imdada müterakkıb olmuş idi. Tahmas Kulibu esnada askerini üç ferika ifrağ; ferik-i evvele Revan Hanı'nı serasker nasb idüb Tebriz tarafına tesyit, ferik-

i sâniyi Kerkük tarafına irsal ve altmış bin askerden ibâret ferik-i salis ile Tahmas Kuli Han bizzat Bağdad tarafına azim-i râh oldu. Baki-i keyfiyyet vekayinüvislerin zabt ve tahriratına havale olunur.

Azimet-i Tahmas Kuli Han Be-Muhasara-yı Bağdad

El-hülâsa Tahmas Kuli Han askeriyle Hemedan'dan savb-ı meramı Bağdad cânibine râhi olub hareketinin ikinci günü Kirmanşahan'a vardı ve şehri muhasara idüb derununda mahsur ahali-i Acem taifelerinden olmağla Osmanluyan muhafızlarına muhalefet ve hıyanet ile şehrin kapularını açdılar. Tahmas Kuli Han bila-ta'b ve zahmet şehri zabt ve içinde bulunan Osmanluyan'dan kimini katl ve kimini esir idüb şehre muhafızlar ve memleketine mu'temedlerinden vali ve zabıt nasb ve tayin eyledi ve tevakkuf itmeyub Bağdad tarafına müsâraat eyledi. Bağdad arazisiyle Acem arazisi beyninde vaki cibâl-ı âzâmdan gûzar ve tenuk ve dar boğazlar ve girivelere ve bâhusus nehir sabna ile muhar sarb ormandan Osmanluyan muhafızlarını azim gayret ile def' ve ref' idüb kemal-ı hevâhiş ile sene-i mezburun mah-ı Nisanı'nın onuncu gününde Bağdad'a vâsıl oldu.

Ahval-i Bağdad

Bağdad –ki buna Bağdad-ı Cedid dirler- hâlâ Şattü'l-Arab tabir olunur Nehr-i Tigris'in cânib-i şarkisi yani Acem tarafında vaki //62// sahilinde kal'a-i mâmuredir. Bağdad-ı Kadim –ki keteb-i kadimede Babilon nâmıyla meşhurdur- ve ekâsirenin zaman-ı medid darü'l-mülki olmuş idi. Mürur-ı zaman ve kürur-ı edvar ile harab olmuş, nâm ve nişanı kalmamış, ne yerde olduğu dâhi bilinmezden kalmış, mülûk-u Yunan'dan nâbud ve zepuş mülk vaktında ekâsire-i Acem'in seyirgâhı bir hâli yer idi. Bâde İslâmiyan zuhurundan sonra miladın yedi yüz altmış ikinci senesinde eski Bağdad harabesiyle mücerreden binâ olunub beş yüz sene zaman halife-i Abbasiyye'ye darü'l-mülk olmuşdur. Bâde Şahan-ı Safeviyyan istilâ idüb miladın bin altı yüz otuz sekizinci senesinde Selâtin-i Âzâmü'l-Osman Sultan Murad Han-ı Râbi' Bağdad kal'asını ve tevabi' ülkesini kuvvet-i kahre ile feth ve teshir idüb memâlik-i mahrusa-i Osmaniyan'a zamm ve ilhak ve hâlâ Selâtin-i Âzâm-ı Osmaniyan'ın zir-hükm ve himâyelerindedir. Bağdad'ın evsaf ve ahval-i sâiresi tevârih-i İslamiyye'de tafsilen masturdur.

Serasker-i Osman Paşa

Bağdad'ın Tahmas Kuli Han muhasarası ahvali ve bâde vezir-i celilü's-şan Osman Paşa ile vaki cenk ve Tahmas Kuli Han'ın inhizam ile firarı ahvali dâhi vekayinüvislerin tahriratında tafsil olunmuşdur.

Nükte

Sahib-i tahrirat-ı seyyah bu mehalde dir ki: “Tahmas Kuli Han'ın iki atı düşdi ve askeri bu cenkde azim şikest buldı. Kendüsi dâhi sağ kolundan mecruh oldı ve yine bu hal ile Acem'i cenge çok tahrik ve tahris eyledi ve lâkin müfid olmayub bakıyyetü's-seyuf Acem askeri perişan oldılar ve Tahmas Kuli dâhi firar eyledi. Keyfiyyet-i merkume Tahmas Kuli'ye ba's-ı endişe oldı. Zira bu hal ile Acem umuru bilkülliye muhtel ve müşevveş olacağın fikr ve mülahaza ve kendi ahval-i perişan ve suret-i ahzaya tahvil ve inkılab ile min-ba'd binâ-i itibarı karin-i inhizam olacağını ve bu derde deva bir def'a dahi Osmanlu ile cenge kıyamdan gayrıyla müyesser olmadığı yakınen derk ve iz'an itmekle askerine //63// vaki inhizam fiilen ve lisanen kat'an suret-i teessüf ve keder izhar itmeyub tekrar Osmanlu ile cenge kıyam niyetiyle evvelkiye müsâvi asker tedârik eyleyub ve der-cenk-i evvel inhizam sebebini Acem maiyyetinde bulunan Arab taifesine isnad idüb Acemleri kabahatden teberri ve kat'an itab itmeyub tesliye-i berle medare gösterdi ve birkaç eyyam askerine ârâm ve raht virilmek ve atları beslenmek için Rumiye nahiyyesinde Van deryası cenubunda vaki sulı ve otlı vâsi' sahralara çekilüb gitdi. Atlu bir mikdar ârâm ile tazeletub dincildikde asker-i cedid tedârikine suhulet ve haber-i muhaş semia-hıraş inhizam şayi'yle iç illerde bir fesad şayi' ve zuhurundan ihtiyat için Rumiye sahralarından kalkub Hemedan'a avdet eyledi. Acem taifesi sipahsaları olan Han-ı merkuma kâmil-i mertebede mü'tekid ve şerr ve gayzından azim havfları olduğından emrine muhalafete bir dürlü iktidarları olmadığından mah-ı Eylöl'de serhadd-ı Acem'de seksen bin asker mevcut bulundu. Han-ı merkum Hemedan'dan, İsfahan'dan ve sâir serhadlerden iki yüz pâre top dâhi tedârik idüb min-ba'd Osmanlu askeriyle cenge karar virdi. Osmanlu ise hasmın halinden gafil Tahmas Kuli menkub ve tebrid ve nâbud ve nâpeyda oldı sanub belke muktezâ-yı karine Şah Tahmas'ın kariben taht-ı İranî'ye cülûsı haberi vürudına müterakkıb iken Han-ı merkum külli tedârik ile Osmanlu askerine âle'l-gafle hücum ve

Osmanlu askeri mağlub olub serdar-ı asâkir-i Osmaniyan Osman Paşa dâhi şehid olub tafsili mahallinde mezkûrdur.

Azimet-i Tahmas Kuli Be-Muhasara-i Bağdad Der-Def'a-i Saniye

Bu vak'adan sonra Tahmas Kuli Han der-cenk-i evvel mağlubiyet ve inhizamdan nâşî tevaif-i Acem kendüsünden rugerdan olmak havfindan emin olub kuvvet-i kalb ile gururı mütezâyid oldı ve yine Bağdad kal'asına muhasara kaydına düşüb ve lâkin Bağdad //64// kal'asında metânnet ve kendü askerinde tab ve zahmetlerden nâşî fütur ve rehâvet müşahade idüb eyyam-ı şita dâhi hulul ve taraf-ı ahirden Tatar askeri Tağıstan'dan memâlik-i Acem'e hücum şorû' itdikleri haberi mesmu' oldukda Bağdad muhasarasından ferağ olub askerin gerüye çeküb diyar-ı Acem'de kışlaklara tevzi' ve kendüsi İsfahan'a avdet eyledi.

Serasker-i Abdullah Paşa

Taraf-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'den dâhi Mısır valisi Köprülizâde Abdullah Paşa serasker nasb olunub sefer tedârîki görüldi. Çün Han-ı merkurum bir sene mukaddem Revan, Tağıstan taraflarında Taberistan hududını dest-i tetavül-ü hasımadan muhafaza içün otuz bin asker tayin ve asker-i merkurumu Nehr-i Aras kenarıyla mahuf ve muhatara mahallere bölük bölük tevzi' eylemiş idi ve Herat valisi ekber ve erşed oğlunu Horasan'dan ve Kandahar'dan asker cem'ine göndermiş idi. Bu def'a cem' itdügi askere başbuğ nasb ve tayin ve yurtluklara şitabı tenbih eyledi. Merkurum dâhi Kandahar Ağvanlarından ve Özbek Tatarlarından ve tevaif-i Acem'den kırk bine karib asker cem' idüb miladın bin yedi yüz otuz dört senesi evâilinde –ki hicretin bin yüz kırk sekizinci senesi esnalarındır- Herat'dan kalkub Mazenderan'da askergâha vâsıl oldı. Mazenderan'dan sahil-i bahr-i Hazar ile Gilan'a ve andan Mugan'a ve Kırım askeri Mugan ülkesini habn ve garete Nehr-i Aras'dan geçmek üzere iken Nehr-i Aras sahiline vâsıl oldı.

Ahval-i Mugan

Mugan Acem ülkelerinin asgari tarabı haşin ve yabis tarla yerleri ekseri alekan yâni süpürge otundan muhaş gayat ve ormanat ve hadd-ı şimalisi Nehr-i Aras ve Nehr-i Kür'dür. Hadd-ı şarkisi bahr-i Hazar ve hudud-ı Gilan'dır. Eski Culfa'dan on fersah mesafe baiddir. Mahall-ı mezburda Nehr-i Aras ka'r-ı zemine batub dört fersah batan

zeminde cereyandan sonra güya alin ve ahirden inficar ile ruy-ı zemine //65// çıkar ve andan aşağıda evvelkiden teng mecra ile nehre gerü mülâki olup Nehr-i Kür ile ittihabdan sonra Bahr-i Hazar'a mensub olur. Şah Abbas-ı Kebir vaktında mecmaü'l-tehzinin bir mikdar zirince selâceler üzerinde hasır kurulmuş idi. Hâlâ bakidir.

Ahval-i Asker-i Kırım

Tatar askeri Acem askerinin ifrat-ı kesret ile Nehr-i Aras sahilinde çulan itdiklerin müşahade idicek kendülerine dehşet il virüb umumen girüye avdete şıtab ve kimi Nehr-i Kür'den Tağıstan'a geçdiler ve kimi Gence'de Osmanlu ordusuna lahk oldılar. Acemler ise Tatar askerini ürkütmek ve bu takrible Mugan yerlerini habn ve garetten siyânet ile iktifa idüb min-ba'd Tahmas Kuli Han'dan tenbih-i müterâkıb oldılar.

Ahval-i Tahmas Kuli Han

Bu esnada Tahmas Kuli Han İsfahan'dan hareket ve Kürdistan taraflarından hudud-ı Acem'i muhafaza için bir mikdar asker ifraz ve tayin ve kendüsi bakıyye-i askeriyle Tebriz'e geldi. Tebriz'e geldikde oğluna haber gönderüb Nehr-i Aras'dan geçmek ve Revan kal'ası muhasarasına gitmek tenbih eyledi. Tahmas Kuli kendi askeriyle Tebriz'den Mugan'a geldi ve Mugan'dan kalkub Lezgilere te'dib ve Şemahı şehrini beden ve hisarını yer ile yeksan itmek kasdıyla tarik-i rast ile lâubali Şemahı'ya vâsıl oldu. Egerçe Şemahı muhafızı bâlâda mezkûr Şah Abbas-ı Kebir'in sallâr üzerinde binâ itdüğü hasır-ı cevad ile Acem askerini Şirvan taraflarına mürurine mehanet için piyade ve süvari altı bin Lezgi göndermiş idi. Lâkin Lezgiler Acemler kesretini göricek mehanet sardında olmayub firar itdiler. Tahmas Kuli Han ise bila-tevakkuf askeri piyadegânını hasırdan ve süvarisini yüzdürüb sudan geçirdi. Tahmas Kuli askeriyle suyu geçdüğü haberi Şemahı şehrine aks idecek vali ve ahaliye azim havf-i tari olup egerçe Şemahı şehrinin //66// surı gayet vâsi'dir ve lâkin bir dürlü hesaneti olmaduğundan gayrı mürur-ı zaman ile bir nice mahalleri zelzeleden harab olup bir kimesne tamiriyle takayyüd itmemiş ancak iç kal'ası yerinde olan hisarı bayır üzerinde vaki ve divarları kesme kayadan olup Osmaniyan'dan muhafazacıları kavi olmağla müdâfaa ve mukâvemete iktidarları me'mul olunurdu. Ahalinin ekseri fil-asl Lezgilerden neş'et itmekle başları ve canları havfiyle malların alub tağlara firar itdiler. Ticaret tarikiyle şehirde bulunan Nasari taifesi düşman zuhur itdüğü gibi arz-ı itaat tasmimiyle şehirde kaldılar. Gence muhafızı Şemahı imdadına bir mikdar Tatar askerin gönderdi ve

Erzurum'a adam gönderüb Şemahı ve Gence girdab-ı mehalike giriftar ve imdad ve ianatda teati ve tevakkuf olunursa kariben tabâver olamıyacıkları asker-i kesir-i Acem ile muhasara olunacakların arz eyledi.

Vüsul-ı Tahmas Kuli Han Be-Şemahı

Tahmas Kuli Han Şemahı'ya vâsıl oldukda ahalisi şehrin kapularını açub şehri teslim itdiler. Şehirde bulunan birkaç nefer Osmanlı'yı kimini katl ve kimini esir itdiler ve min-ba'd Lezgiyan'a cay-ı tahassun bulunmamak için şehri ve hisarı hâdim ve harab ve yer ile yeksan itmek kasdında idügin Tahmas Kuli Han ahaliye bildirdi. Ahali-i şehir bir müddet emhal niyazında oldılar. Müfid olmayub hisarı iki ay muhasara ile aldı. Dizdar ve muhafızlarını katl ve hisarı hâdim ve yer ile yeksan eyledi. Firar iden Lezgileri takibe ve tahassun itdikleri yerleri teftiş ve tecessüse güruh güruh asker tayin idüb vafır costcuy itdirdi ve lâkin Tağıstan içine girüb şuub ve şafak-ı meselselede Lezgileri takib ve tazyik düşvar belke adm-ı imkânda idügin fehim idüb daman-ı cibalde birkaç pâre kazayat ve karyelerini//67// tahrib ve tahrik ve buldukları devab ve mevaşiyi sürmek ile ahz-ı intikam suretin gösterdi.

Hareket-i Tahmas Kuli Ez-Şemahı Be-Cânib-i Gence

Bâd-ı zâlik Han-ı merkum askeriyle Şemahı'dan kalkub Gence tarafına râhi oldı. Ahval-i Gence: Şehr-i mezbur Tiflis ile Revan arasında Şirvan'ın hadd-ı cenubisi olan Gürsuni'den iki konak mesafede düz sahrada bir dürlü havalisi yok bir ma'mur şehirdir. Hisarı iki kat divar ve üç kat hendek ile metânet bulmuşdur. Muhafızları kavi ve mühimmat-ı harbiyyesi ve zâd ve zahiresi vefretde bulunmağla müdâfaa ve mukâvemete ikdam eyledi. Acem askeri sahrada toprak yığınlarından siperler binâ idüb toplar ta'biye idüb iki aydan berü bi-fâide döküb muhasara itmişler idi. Vak'ada bu mertebede muhasaraya kal'a-i Acem'den bir kal'a tahammül itmedi. Tahmas Kuli Han şehrin muhasarasına takviye virmek tedârikinde iken Revan ordusundan haber gelüb serasker Abdullah Paşa asker-i giran-ı Osmaniyan ile Revan üzerine azimet itdüğü ve Acem askeri Osmanlı askeriyle mukâvete kifâyet itmeyub tabâver olunamayacağın arz olunmuş. Tahmas Kuli Han derhal Gence muhasarasından feragat ve Osmanlı askeri bozulur ise Gence ve Revan'ın ve sâir bilâd ve kal'a-i Gürcistan'ın feth ve teshiri suhuletle olur mülahazasıyla oğlunu dâhi askeriyle maiyyetine alub iki asker ittihad ile seksen bini tecâvüz idicek Osmanlı askeriyle mukâbeleye karar virdi ve cânib-i

Revan'a sitan eyledi. Sene-i mezbure mah-ı Haziran'ın ikinci gününde telaki-i ferikayn vaki olup bâd-ı galebe cânib-i Acemiyan'a vezan oldu.

Ahval-i Revan

Çün Abdullah Paşa meyan-ı rüesa ve hadeyan-ı ceyşde ihtilâl ve hased ve ağrazdan nâşî ihtilâl ve ihtilaf vuku'a sebep olup mağlub oldu. Ermeniya memleketinin kürsisi olan Revan kal'ası dâhi Acemlere aid ve raci' oldu. Derun-ı kal'ada mevcut muhafızın //68// min-ba'd kendülerine vaktiyle imdad vürudundan me'yus olup hasım galib ise garur-ı galiye ile dutulmaz kabılmaz anid ve şedid mağruretcuyâne bedkâr ve bi-mürüvvet kal'ayı teslimde tereddüd ve müdâfaaya kıyam olunursa ve ez kaza kal'a hasmın eline giriftar olursa bir ferde rahm itmeyecegi muhakkak idüğü fikr ve mülahazasıyla kendülerini eminen Kars'a isal şartıyla kal'ayı hasıma galebe-i teslim ile mecbur oldılar. Tahmas Kuli Han sene-i mezburda kabze-i tasarrufa getürmek daiyesiyle gayrete düşdi.

Zuhur-ı Fitne Der Memâlik-i Acem ve Avdet-i Tahmas Kuli Han Be-İsfahan

Ol esnada memâlik-i Acem'de Tahmas Kuli Han'dan rencide-i dil ve ahz-ı intikama fırsatcu bazı tevaif-i Acem Devlet-i Aliyye-i Osmaniye taraflarına istinad ile ikaz-ı fitne ve bağı ve isyana mübâşeretde oldukları Tahmas Kuli Han'ın mesmu'u olıcak oğlu merkumu sipahsalar nasb ve tayin idüb Revan, Gürcistan ve sâir ol taraf umurini merkuma tefviz ve kendüsi kendüye mahsus askeriyle İsfahan taraflarına râhi oldu. Esnâ-yı tarikde âsi ve bağileri ahz ve habs ve katl ile te'dib ve gaile-i fitnelerini def'-i berle İsfahan'a vâsıl oldu ve ibtidâ-i zuhurundan berü caygir-i zamiri olan Şahlık daiyesini kuvvetden fiile getürmek mülahazasında oldu.

Ahval-i Vüsul-ı Tahmas Kuli Han Be-Şehr-i İsfahan

Bu mehalde Tahmas Kuli Han'ın İsfahan'a vüsulü ve şehre dühulü esnasında vaki haşmet ve ayin ve bend-i şehre ve zib ve zinetler ve tebrik-i kudum merasimi ve sâir ol hal-i vaktin iktizası keyfiyetlerin tercümesi terk olundu. Taraf-ı Devlet-i Osmaniye'den Revan ve Gürcistan kat'i alâka olunmak ve Acem'e aid olmak esası üzre emr-i musâlaha nabizgirlik vechile Tahmas Kuli Han'a işrab olundu. Han-ı merkum ise mesaraf-ı azime-i seferiyyesin //69// davadan gayrı Nehr-i Fırat menbaından nihayetine varınca mabeyninde hadd-ı fasıl olmak ve nehrin maverasında yâni cânib-i şarkisinde

vaki memâlik filhal memâlik-i Acem tevabından olmak iddiasıyla istirdâdı talebiyle teklif-i malâyutak tariklerine zehab ile hüşunet izhar eyledi.

Ahval-i Veled-i Tahmas Kuli Han Serasker-i Cânib-i Revan ve Gürcistan

Ol esnada Revan ve Gürcistan beglerinin kendüsine meyl ve müsâade ve imdad ve ianatlarıyla Osmanluyan ve Tataranı ol diyardan def' ve tard idüb tamamen Gürcistan'ı feth ve teshir eyledi.

Ahval-i Tevaif-i Gürciyye

Osmanluyan'ın tavır ve tarz-ı hükûmeti Gürci kavminin menfurı ve mücerred Osmanlu'ya itaat ve inkıyadı kerhi ve haberi olub Acem taraflarına ise vücuhla meyl ve itibarları galibdir. Filvaki' Acem Şahlarının öteden berü Gürciler kavmi hakkında üslubu hâkimâne üzre muamele şartını haft ve mûraat idüb istimaller ve zerâfet ve nezâketler ile hizmet-i harbiyyelerine istihdamdan gayrı hukuk-ı divaniyye nâmıyla vafır virgülerin dâhi alurlar ve lâkin Gürciler haklarında izhar-ı cud ve kerem ve ikram ve nevaziş takyid ve ihtimam ile tamamen Gürcistan'dan sene be sene ele geldikleri akçe Şahlar tarafından mülûkâne-i hedayaya ve mahafetleri mesarafına vefa itmez Gürcilerin rüesa-yı kavm-i âyân ve ekâbirleri hevadar-ı ihtişam ve merehâneye şifte ve medhe-i ferikte ve mübtelâ-yı ayş ve işret ve harc ve havaiclerinde mefrat ve masraflardır. İsfahan'da bulunduklarında dâhi taraf-ı Şahî'den cümle umurlarına ve me'nus ve me'luf oldukları tavır ve tarzlarına izn ve ruhsat ve mazaklarına müsaade-i berle nevaziş hatırlarına ihtimam olunub kendü mallarında kendülerine atıyyeler ile güya Şahların abid-i ihsanı olagelmişlerdir. Şahan-ı Safeviyyan kanunları üzre //70// ekâbir ve âyân-ı Gürciyan'dan birini Tiflis Han'ı itdiklerinde eyâlet-i Tiflis'i kendüsine ocaklık tarikiyle ve evlâd ve evlâda intikal şartıyla tevcih ve ber-vech istiklâl-i hükûmeti kendüsine tahsis ve tefviz iderler ve mezid-i itibar içün menşur-ı Şahî yazılıub Gürcistan meliki nâm ve ünvan ve elkab ile kadrin terfi' iderler. Sâir Gürcistan memleketlerini dâhi vech meşruh üzre ocaklık tarikiyle ta'bir birer bege tevcih veya mevcuda ibka takrir ve hükûmetini kendülerine tefviz iderler. Bu vechle beglerden her ferd kendi mülki gibi memleketinin mutasarrıfı ve hâkim ve zabitidir. Kavanin-i şeriyye ve akliyyeleri dâhi olmayub akd ve hall-i umur-ı memleket ve ahali beglerinin kariyelerine mevkufdur. Şahların hazinesine virecekleri hukuk-ı divaniyeleri maktu' ve kalil beglerine mu'tad tekâlif-i sâireleri ise beglerinin tama' ve insafa karin irâdetlerine

menukdur. Memleket ve hükûmet evladdan evlada intikal ider. Bigâneeler taarruzundan emindir. Gürciler kavminin hanedan itibar itdikleri meşhur begleri on ikidir. Bunlar ittifak ve ittihad ile münafi-i âmmede birbirlerine teazud ve tezahir idegelmişlerdir. Beglerden gayrı cenkci ve sipahi şeklinde eshab-ı karaları çokdur ve bunlar dâhi kendi karyeleri sekkanına hâkimdir. Gürcistan karyeleri ise mamurdur. Asgari iki yüz hâne ve azami sekiz bin hâneye balığ olur. Cümlesi beglerine öşür virirler ve vakt-ı hacetde sefer için hâne başına birer adam techiz ve teslih iderler. Gürcistan'ın ism-i kadimisi İberiya'dır ve Gürci kavmi akvam-ı kadimedendir. Selefde İbray tesmiye olunurlardı ve Nehr-i Kür'ün cânib-i cenub ve cânib-i şimalisinde sâkin olub kesirü'l-efrad cenkcü ve dilâver ve bahadır kavim olmalarıyla mülûk-u kadimeden ekâsire-i Fars ve gayrı ve mülûk-u Yunan dâhi bunlara //71// i'tiraz itmedi veya teshire imkân bulmamışlar idi. Ancak Romanîlerden Papiyuş nâm kayser İberiya'ya yani Gürcistan'a berren ve bahren azim tedârik-i sefer idüb Tiflis'i aldı ve tamamen Gürcistan'ı teshire zaferyâb olub Roma devletine zamm ve ilhak itmişdi ve bazı müverrihler ol esnada Tiflis hâkimi Bozan Beg Roma Kayser'i Papiyuş ile musâlaha itdikde hulusını te'kid için Kayser'e altundan çar köşe bir sini ve bir altun serir ve bir altun zeyn hediye gönderdiğin tahrir iderler ve egerçe mürur-ı ezmine ve rüzgâr ile âlemde etvar-ı cemâhir-i düvel ve ahval-i umur-iâmm-ı milel suretten surete tekâlib ile pezirâ-yı tagayyur ve tebeddüldür. Binâenaleyh Gürci kavmi dâhi evsaf ve etvar-ı kadimesinden çıkmış ise de yine bu asırda akvam ve âmm-ı şarkıyyenin güzidesi ricali bahadır nisvanı hasta bir kavim olub Acemler indinde mergub ve mültefet ve vecâhet ve celâdetleri pesendide ve bilcümle Gürci kavmi Acemler beyninde makbul ve mu'teberdir. Kaldi ki Acemler maiyyetiyle müft ve meccanen seferlere ve cenklere müdâvemetleri umur-ı müstagribedendir.

Ahval-i Akalim-i Gürcistan

Gürcistan'ın arzı kırk bir dereceden kırk dört derece arza varınca mümted olub hadd-ı şimalisi kûh-ı Elbruz, hadd-ı şarkisi kûh-ı mezkûrdan meş'ab Şirvan tağları, hadd-ı cenubisi Revan ve Erzurum eyâletleri arazisi, hadd-ı garbisi Karadeniz nihâyeti sevahiline müntehtidir. Tulı arzından çok vâsi' akalimdir. Dedhistan ormanı mübâlağa çok gayet ile ziyk mâhâzâ o alaklarda ve bâhusus Kûh-ı Elbruz eteklerinde vâsi' sahraları ve suyu latif ve hoşgüvar, enharı bi-nihâye, havası mu'tedil, arazisi münbit ve mahsuldar ve kesirü'l-halikdir. Diyar-ı merkumede fusul-ı erbaanın //72// hükmi

vaktında tamamen cari ve medha-i seza akalimdir. Şahan-ı Safeviyyan evâilden kürsi-i memâlik-i Gürcistan olan Tiflis hâkimini ve ahalisini vaadler ve istimâletler ile itaatlarına cerr ve celb idüb bu takrible teshir ve sâir kal'a-i Gürcistan'ı memâlik-i Acem tevabından kılmışlar idi. Ol zamandan berü üslub-u hâkim üzre muamele ve mudara ve mürâhâne tarikleriyle virgülerin alurlar. Hizmet-i harbiyyelerinde meccanen istihdam iderler. Be-her sene Gürcistan'dan bir nice bin gulam ve cevâri satun alurlar ve ahz nice tarikler ile bi-hadd-ı intika'lar iderler.

Ahval-i Tahmas Kuli Han Bâdü'l-Vüsul Be-İsfahan

Biz yine mânahnü fihimize geelim. Han-ı gaddar ve mekidetkâr merâsim-i kudum-ı tebrik-i galebe akabinde mafîü'z-zamiri olan hevas-ı temşitine vesile-i suhulet olmak mûlahazasıyla sekkan-ı memâlik havas ve âvâm-ı fakir ve ganî-i âli ve vazî' cümle-i merireden berü fitnelerin devamı seferlerin istimradı ve harub ve kıtali imtirad ve iştiradı takribiyle acz ve dermanda ahali ve reaya biçarelerine güya rahm ve şefkatten nâşî tesliye-i derunları ve celb-i hatırları tariklerine zehab şeklinde rakmlar yazub etraf-ı memâlike perakende kıldı. Merzumunda ahval-i galebe ihbarın ve arus-ı merak der-aguş idüğün derc ve min-ba'd berkarar seferler için tekalif-i şakkadan beri muaf ve müsellim oldukların bildirdi ve rüesa-yı akvam vilât ve hükkâm-ı memâlik ve zabitan-ı bilâda umumen âdil ve dâdî ve hüsn-ü muaşeret zendegânı şartına riâyet ve ihtimamı ekid ve te'kid ile tenbih ve min-ba'd cenk ve cidal ve mücerred terfiye-i ahval-ı bilâd ve âbâda iştigal kasdında oldığn bildirdi. Kendüsi ise İsfahan'da her yevm divan yollu dernek idüb mesalih-i nasî rüyetde ve tanzim-i //73// umur-ı âbâd ile iştigalde olub izhar-ı cud ve kerem-i berle her ferdin haline lâıyk muamele ve hanedan-ı Safeviyye bekayası birkaç nefer nisvana bâhusus kendi zevcesi Şah Hüseyin'in duhterine ikram ve iltifatlar ile nevaziş hatırlarına azim takayyüdler gösterdi.

Vürud-ı Haber-i Vefat-ı Şah Tahmas

Ol esnada biçare Şah Tahmas'ın vefatı haberi İsfahan'a vürud eyledi. Şah-ı merkumun mevti Tahmas Kuli Han'ın gadriyle vuku' buldığı cümlelerin hatırına hatûr ile muris-i şübhe nihanı dağdağa oldu. Han-ı merkum ise Şah Tahmas'ın merasim-i mu'tad üzre techiz ve tekfin ve tedhin ve tencir olunub şahane tabut ve ikramlar ile defn olunmağı tenbih eyledi.

Vefat-ı Şah Abbas-ı Zamir Veled-i Şah Tahmas

Tahmas Kuli Han'ın taht-ı İranî'ye iclas itdüğü ve şahane perveriş ve terbiyesiyle suretâ azim takayyüd ve ihtimam gösterdiği tıfl-ı zamir Şah Abbas-ı biçare dâhi heman ol hinde vefat idüb Han-ı gaddarın cerağ ---- biçare Tahmas ve Abbas güya bir demde söyündi. Biçare tıfl-ı Mirza Abbas tahta cülûsda ve nüzulda hayat ve mematda Han-ı hain ve gaddarın pederi Şah Tahmas'a vaki lütfundan ve gadrinden hassayâb olub kabre dâhi duhulde peder-i müşfikine refakat eyledi.

Cülûs-ı Tahmas Han Be-Taht-ı Şahî

Çün bu hal ile Tahmas Kuli Han bir fiil damağanda muzmir fesadını temşite ve şiftesi olduğu taht-ı İran'a cülûs ve Şahlık tacın giymek arzusuna ifâ fırsatı el virdi. Derhal vülat ve hükkâm-ı memleket ve zabitan-ı bilâd ve hadeyân-ı asâkir ve rüesâ-yı kavm ve âyân ve rical-ı vilâyet olanların cümlesin ihzar ve cem' idüb Şah intihab ve nasbı hususını fima beynihim müzâkereye me'mur itdi.

Mahall-ı İntihab

Mahall-ı intihabda raviler ihtilaf itdiler. Bazılar İsfahan'da, bazılar İsfahan'dan baid bir mahalde olduğunu rivâyet itdiler ve lâkin essah rivâyet karib-i İsfahan'da Ferah //74// Âbâd bağçesinde olduğudur. Bazılar intihab emri Tebriz'den dört beş konak baid Mugan Çöli nâm mahalde vaki olduğın yazmışlar. Galiba Tahmas Kuli Han'ın taht-ı İranî'ye cülûsı kaydı ibtida mahall-ı mezburda görüldi. Bâde İsfahan'a varıldıkda ber-vech meşruh merasim-i mu'tad icra oldı yâni Tahmas Kuli Han'ın emriyle bağçe-i merkumede Otağ-ı Şahî kuruldu.

Ahval-i Otağ-ı Şahî

Otağ-ı merkumun tulı yetmiş altı kadem üç sıra direkler üzerinde kurulur. Her sırada on direği vardır. Direklerin tulı on ve yirmi kademdir ve direklerin birbirinden baidi beş altı kademdir. Otağın içi dışı müzeyyen ve zi-kıym çukalar ile mefruş vasatında taht kurulub hizasına zar çekildi. Vülat ve hükkâm-ı memâlik ve âyân ve rical-ı memleket, rüesâ-yı asâkir cümle cem' olub Kandahar valisi olandan gayrı emr-i dâvete icâbet itmemiş kimesne kalmayub el-hülâsa vakt-ı intihabda hazır-ı meclis olanlar on bine baliğ olub ekseri Tahmas Kuli Han'ın tarafgiri ve hevadarı bulundı.

Umdetü'l-meram olan Şah intihabı hususunda bir cüz'i kabl ve kalden sonra cümleye sükût tenbih olundu. Tahmas Kuli Han –ki sadr-ı meclis idi- karib-i serirde calis ve sade vekâlet-i cümlelerin matmah nazırı olmuş idi. Han-ı merkum cümleye hitaben bu vechle kelama ağaz idüb didi ki: “Ey kavm-i Acem! İki yüz seneden ziyâde müddetden berü cihanda nâmı âli ve şanı celi harakât ve sekânat ve if'al ve akval-ı pesendidesi âlemde menşur ve şayi' hanedan-ı Safeviyye evlad ve ikabı bâ-tatrid evvel bu günde inkıraz buldı. Bu gün cümlemize ye's ve mâtem günü olub tıfl-ı masum Şah Abbas-ı Sagir haremine kâmyabı bu âlem-i fânide henüz dâna-i cebin-i maksuda reside olmazdan intikali cümleye muris elem-i elim idügi cay-ı şübhe degildir ve lâkin el-ân zarar-ı âmmeyi zamana umur-ı devleti kâfil-i hazık ve nakıd rical-ı kâmil hazır ve mevcut bulunmak me'mulı //75// cümleye bais-i tesliye dir. Dilediginiz vech üzre lââyık-ı saltanat itikad itdiginiz kimesneyi Şah intihab ve nasb itmek zimmetinize icab ve havâle olundu. İşte biz pâye-i sipahsaları ve rütbe-i vekâlet ile sekiz seneden berü devlete belke âmmeye dahilde ve haricde itdigimiz hizmet-i azime cümlelizin malumu ve hâlâ ehlimiz hanedan-ı Safeviyye nisvanı muharreratdan Şah Hüseyin'in duhteri olmağla hizmet-i sabıkamıza ve hanedan karabetimize binaen taht-ı Şahî'ye isti'nad ve istihkakımız zahirdir ve lâkin cihet-i karabet ve istihkak ile dava-yı tahtdan zimmetimi ibra ve min küll'il-vücûda kat'i alâka itdim ve Şah intihabı emrini cümlelizin irâdet ve ihtiyarına havale eyledim” didikde hazır bil-meclis olanlardan Tahmas Kuli Han'a ziyâde hevar olanlar: “Bize Şah olmağa lââyık henüz Tahmas Kuli Han'dır” garyu ile bir nice kafadan bir sadâ zahir olıcak Tahmas Kuli Han iskâtları kaydında olmadığın ve suret-i imtina' dâhi göstermedigin sâir eczâ-yı meclisden sigar ve kibar müşahade idicek cümlesi yekdem: “Tahmas Kuli Han şahımızdır” deyu çağruşdılar ve derhal âyân ve ekâbirden meratibleri muktezasınca karib-i serirde bulunanların birkaçı mu'tad-ı Acemiyan üzre Han'ın karşısına şıtab ve üçer def'a resm-i zeminbusi-i berle Han'a ta'zim itdikde zanu-yı ubudiyet bir zemin idüb damen-i Han'ı bus itdiler ve koltuklarına girüb yerinden kaldırub serir-i Şahî'ye çıkarub iclas itdiler ve cümlesi âli meratihim gelüb izhar-ı sürur ve şadümanı berle resm-i biatı yerine getürdiler ve Şah'ı ve evlad ve ikabını taht-ı Şahî'de can ve başlarını feda-i berle hıfz ve himâye ideceklerine andlar içdiler. Resm-i biat ve duâ-yı sena-i mu'tada reside-i encam oldukda Ferahâbâd'da mevcut toplara ateş virilüb sekkan-ı İsfahan'a Tahmas Kuli Han'ın taht-ı //76// Şahî'ye cülûsı ihbar olundu.

Dakika

Sahib-i tarih-i seyyah bu mehalde bast-ı kalam idüb dir ki: “Müverrihler Tahmas Kuli Han’ın ahvalin zabt ve tahrirde müverrihin uhdesine vacib zımmeti edâ itmeyub nefü’l-emri yazmak ile hak ve insafa riâyet ve şartına ika’ itmediler. Han-ı merkumu evâil-i halinden evahirine gelince kimi tarafgir şeklinde hizmet ve kimi dilgir suretinde müzemmet ile ekâzib ve erâcif ve efsane yazmağı irtikab itdiler. Bazılar vaki gayr-ı vaki ahvalde ifrat ve mübâlağa ile tarihlerine revac virmek daiyesinde oldılar. Bazılar Tahmas Kuli Han’ın tıynet ve siret ve cibillet-i asliyyesin fehim ve idrak itmeyub zahirine ve batınına mutabık zannıyla ve harâret ve evsafın suret-i hak ve hakikatde sandılar. Hattı taht ve tacı kabulde imtina’dan sonra hücum-ı âmme ile kabulde mecbur idüğün ve min-ba’d bittayi’ dilteşne olduğu esbab-ı raht ve sefaya teşebbüs itdüğü güzıyyatı kaleme getürmege âr itmediler. Bu hakir ise bu bâbda cumhur-ı müverrihin tahriratını dikkat ile mütâlaa’ ve her maddenin hakikatin tetebbu’ ve sıdk ve kizbin tahri-i berle mu’temed-i aleyhim bi-garez kimesneler müşâhedelerinden me’huz şayeste-i itimad-ı rivâyet ve dirâyeti cem ve derc ve müverrih vazifesi ve lâzimesi muktezasınca hevâhiş-i gayr-ı hevâhiş müferrih ve mergub ve menfurü’t-tab’ vekâyide nefsü’l-emri ve vaki hali yazmakdan udulı reva ve ifrat ve tefriti şayeste görmeyub hak ve hakikatşinas bi-garezler tarikine mümâşat-ı berle i’tikadımızda Tahmas Kuli Han hevedarlarının teklifi esnasında taht ve tac-ı İran’ı kabulden imtina’ itmeyub zemin-i İran’da kendüsinden gayrı lâyıık-ı taht ve saltanat kimesne bilmeyub kemal-i hırs ve tama’ galebe-i hevâ tâzim ve tekbirinden nâşı ibtida-i zuhurundan berü dide-i duz olduğu serir-i Şahî’ye //77// sevda-i can atdı.

Duhul-ı Nadir Şah Be-İsfahan

Nadir Şah irtesi gün meclis-i intihabda hazır bulunan hevedarı güruhiyle teşyi’ olunarak azim haşmet ve celâdet ile İsfahan’a teveccüh eyledi. Ahali-i şehir şehri tezyin idüb istikbâline şıtab itdiler. Saray-ı Şahî’ye vüsulunda şehir meftahların kendüye teslim olundu. Ba’de cemi’ adetleri üzre tac giydildi ve min-ba’d Tahmas Kuli Han nâmı itibarda terkin olunub nâmına Nadir Şah denildi ve aksam-ı cihâdgâne-i cihanın hükümdârı ma’nasına ravi denanir “Şah Nadir-i Alemdar Çar Köşe” sikkesi urulmak tenbih olundu. Ba’deza Saray-ı Şahî’ye avdet ve rical-i devlet ve erkân-ı saltanat hadeyân-ı ceyş ve âyân-ı şehir cumhur-ı zabıtana velime-i şahane tehiyye kılındı.

Mazmununda Nadir Şah'ın taht-ı İranî'ye suud ve vufudı ihbar olundu. Subhanallahü'l-azim ve lehü'l-azâmet ve'l-kibriya ve'l-hikme ki peyam-ı musibet-i encam samia-hıraş ve dilduz ve cümleye mevrus-ı hümmum ve gumum ve ilâm olacak mahalde âmme-i âvâm-ı hüvam manendi-i mucib sürur ve şadüman olub cay-ı hamd ve şükr bigâye oldu. Lâ yus'el ammâ yef'al.

Ahval-i Maslahiyat

Emr-i sulh ve salahı müzâkereye tarafeynden me'mur ilçiler mahmiye-i Erzurum'da bir yere gelüb akd-ı meclis-i mükâleme ve best-i temhid mukaddemat-ı mühadeneye şorû'da şaruta dâir tarafeynden tekâlif bedde-i mala tahammül ile kalub ilçiyanda iltihab naire-i adavet ve tenfirden nâşı beynlerine azim ihtilaf düşdi.

Mutalebat-ı Acem Ez-Taraf-ı Devlet-i Osmaniye

Evvela: Diyarbekir eyâleti ve sâir Nehr-i Fırat'ın cânib-i şarkisinde vaki memâlik ve arazi cümlesi Acem tarafına redd oluna.

Saniya: İberiya ve Ermeniyya ve Revan ve Taberistan memleketlerine vaki zarar ve ziyânı Devlet-i Aliyye zamin ola.

Salisa: //78// Devlet-i Aliyye ile Hind padişahları beyninde vaki ittifak fesh oluna.

Râbi': Acem ve Gürci taifelerinden seferler takribiyle esir olanları min-ba'd fûruht olunmaya. Fûruht olunmuşları taraf-ı mirinden satun alınub emlak ve vatanlarına gitmelerine izin virile.

Hamse: Acem Şahı'na ve Acem taifesine hacca varmak ve Mekke-i Mükerreme'de hacc itmek ve icrâ-yı merâsim itmek caiz ola ve mu'temedler tayin olunub Acemlerin hacc için Arabistan'a götürdikleri denanir-i firavan cem' olunub hazine-i Şahî'ye aid ola.

Sadise: Bu âna gelince mezahibde vaki ihtilafdan nâşı birbirleriyle adavet üzre bulunan tevaif-i tarafeyn min-ba'd ittifak ve ittihada getirilüb mesail ve mevaidda vaki ihtilâfat aradan def' ve ref' ve mürur-ı ezmane ile asıldan udul idenler asla ircâ'ya cerr ve sai tevkif-i mabeyne ihtimam ile tarafeynden bâ'z ve gayz ve gall ve ansı izale-i berle umur-ı diyanetde ittihada ve taife-i ---- gayb ve nevadına bezl-i makdur kılına. Diyanetde tarik-i Şii'ye sülûk ve zehaba ruhsat ve tarikat-ı adide mevcudlarına

müsaade-i akvam ve âmm beyninde deruni ve biruni adavete ve fesat-ı azime ba's olmağla mezahibde tarik-i Şii'ye zehab-ı rahkî def' olunmak devletin münadiine mu'di olmak zahir olmağla husulına sarf-ı himmet oluna. Nadir Şah tarafından olmak üzere ilçileri vesatetiyle irâd olunan metalib vech-meşruh üzredir.

El-cevab-ı Ân Cânib-i İlçiyân-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye

Evvelki madde Devlet-i Aliyye ilçilerine gayet ile giran gelüb madde-i merkumeden külli ve cüz'i bahsi add itdiler. Beşinci maddeyi bilkülliye men' itmeyub ta'dil-i tesviye tarikine zahib oldılar yâni tevaiflerine Acem'in hacc itmelerine mümânaat olunmaz ve bir dürlü tekalik ile ta'ciz ve rencide cevaz virilmez ve lâkin "madde-i evveliden //79// bahis degil lisana dâhi getürmek imkânında devr emr-i mekrûh ve menfurdır" deyu redd cevab itdiler. Nadir Şah vücuhla arzu itdigi sulhda ilçilerin temerrüd ve muanedât üzere münâkaşa ve mücâdeleleri ba's-ı ta'hir olur havfiyle ilçilerine acilen haber gönderub mücâdele-i bi-maniden feragati tavsiye ve taht-ı nâ-payidar İran'ın bâlâdest ve el-istihkak şahlığı padişah-ı Âli Osman cânibinden kabul ve itiraf tarikiyle kendüye teslim olunursa sulha bir an evvel hitam virmegi ilçilerine tenbih eyledi. İşbu teklif-i anik madde-i cedide Devlet-i Aliyye ilçilerine hayli ıstırab virdi. Zira mülûk ve selâtin-i zişan cihan indinde şevket ve kudret ve mehâbet ve salâbet ve celâdeti meşhur müsellemler padişah-ı Âli Osman cânibinden mücerred hüner ve ma'rifeti mekidet ve balaya istidracı celâli ve ---- tal'a bedbahtı müsaadesiyle idügi âlemde mütevatir ve meşhur hasben ve neseben fûrumaye bir şahs-ı meçhûlün kadr ve itibarın bu vechle terfi' emr-i düşvar göründi. Mâhâzâ şevketlü ve kudretlü padişah-ı Âli Osman Sultan Mahmud Han'ın keyfiyyet-i merkuma mülûk-u ahvalinde isdar-ı hazadan bir sırr-ı hafiidüğün der-hatır "ve'l-Melikûllah-ı yetiyye men yeşau" ma'nasını mülâhaza-i berle tarafından tebrik zımnında Nadir Şah'a ilçi gönderilmek rızadar oldu. Şah Nadir cânibinden dâhi mükâlemeye me'mur ilçilerin eşbehi Baki Han büyük ilçilik ile asitâne-i ma'dene gönderildi ve şart-ı musâlahayı tasdik ve te'kid emri ve tarafeynin tevaifi beyninde mezhebde vaki ihtilafı ta'dil ve tesviye ve tevkif ve mabeynde tehab ve tevada rabîtâ-yı kaviyye olan ittifak-ı din ve âyin ve ittihad-ı mezheb emri pezirâ-yı husul olmağa cerr ve cehd ile ve ihtimam-ı ekid ile tenbih olundu. Baki Han izzet ve iltifatlar ile kabul ve padişahâne hedaya-yı tehiyye ve atıyye-i celileler ile kendüye ikram olundu. Filvaki' seferlerden evsan gelmiş ve sulh ve salah

//80// ile raht ve ârâm cümleinin hevahiş-i der-hevesâtı olmuş idi. Han-ı merkum üç ay İstanbul'da meks ve ikâmetden sonra zükûr ve nisvan beş yüz nefer esirü'l-melak kendüye teslim olunub asaranın muanatlarından gayrı mekarim-i Devlet-i Aliyye'den kisveleri dâhi görüldi. İlçi-i merkum mah-ı teşrin-i evvelin selhinde Acem taraflarına azim-i râh-ı avdet eyledi.

Dakika

Nadir Şah egerçe âmmı ve â'mı ve umur-ı diyanetde cahil ve nâdan olub ve lâkin umur-ı hariciyyede hazık ve nakıd cedidü'l-akl cehbez ve reşid ve mutabassır-ı dur-bin ve dur-endiş ve tiz fehim olmağla hemcivar-ı memâlik ahalisiyle ihtilaf-ı din ve âyin devletler beyninde be-her hal bürûdet ve adâvet-i âdiyi muharrik bâhusus bir memleketin sekkan ve ahalisi mühtelifü't-tab'a âmm-ı muhtelifi iken müşadide müfarakat ve mezahibde mübâyenet münazaat-ı kesireye müeddi olub memâlik-i Acem'in ise öteden berü münşa-i havaric olub hâlâ mu'tezile kesretiyle şöhreti galib idüğün mülahaza-i berle memâlik-i ahalisi beyninde mezâhibde ihtilafatı def' ve ref' ve ittihad-ı din ve âyin takribiyle devletde mani-i ârâm ve raht ihtilâl-ı meram bâbını sedd ve bend ve hemcivarlarıyla mabeyni tevfi-k-i berle nefret ve adavet-i âdi-yi izale ve idam daiyesinde oldı. Bazı müverrihler bu mehalde yazdılar ki: "Şah İsmail Erdebilî pederi Şeyh Safiyüddin mezahibinden i'tizal ile mezahib-i rafizü'l-hâda revac virdi. Şah-ı merkum evvel Şahan olub Şahlık'da kuvvet ve mekineti rafıza-i mu'tezilenin imdad ve ianatlarıyla buldı. Halefleri olan Şahan dâhi bunca zahib oldılar ve memâlik-i Acem'in ekser yerlerinde şayi'-i berle iştihar buldı ve revafız egerçe fark-ı adide ve ekseri Şii'dir ki Halife-i Kiram'dan Hazret-i Ali'ye ifrat-ı muhabbet //81// ile sâir Halife-i Kiram haklarında nâşayeste muamele iderler. Şahan-ı Safeviyan Hazret-i Ali ikabından olmak ve silsile-i haseb ve nesebleri hanedan-ı nebeviyye peyveste olmak itikad iderler ve bunlar ile Şahların mezheb olmalarıyla Şahlara muayyen olurlar ve anlar dâhi Şahlara istinad ile İran'da vaki mezahib-i sâire erbabına ve bâhusus Sünni nâmında olanlara ifrat ile bâ'z ve gayz ve adâvet iderler. Bu takrile memâlik-i Acem'de ihtilâl ve niza' ve vega' ile husumetden bir an hâli olmaz. Nadir sahib-i tedbir indifa-i maye fesad-ı merak ve Alevilerin gayrılara ifrat-ı şiddet ile tasallutlarını def' ve ref' devlete sebeb-i raht ve kendüsüne dâhi ba's-ı emniyyet ve mücerred Osmanluyan Acemler ile ülfet ve imtizâc ve hüsn-ü zendegâne-i berle sulh ve salahın in'ikad ve devamı Aleviyan'ın

sebb ve sûtumu def' ve ref' ile olmağa mevkuf idügi bahanesiyle evâmir-i israr idüb memâlik-i İran'da revafızın Sünni nâmına ser-fesadları muktedâ-yı nas mu'tekid âvâm hadidü's-san hevace-i rafizü'l-had Şeyh Necdileri min-ba'd mezahibde münazaa itmemek üzre ekid ve şedid emr ve tenbih eyledi. Hüküm-ü mezkûr egerçe çok kimesnelere giran gelüb ve lâkin Nadir Şah hadidü'l-hükûmet şedidü'l-siyâset zir destanına zi-ye's olduğundan zemin-i İran'da vali ve hâkim askeri ve beledi-i zabıt ve nefer-i âli ve adni bir ferd muhalefet semtine zehaba cesâret idemeyub cümlelerin dehan bir nihadın şekime-i men' ve zecr ile zabt ve teshir eyledi". Bazılar bu mehalde tahrir iderler ki: "Nadir Şah din ve diyanete iltifat itmeyub bi-perva şarab-ı hamra cevaz virdi ve mümânaat olunmamak üzre cümleye hitaben izn-i âmmı natık-ı rakm virdi. Şeriat-ı İslâmiyye'de şarab-ı hamr edille-i kat'i //82// ile haram ve bilcümle mülûk-u selâtin-i İslâmiyye kanunlarında eşedd-i men' ve zecr ile memnuatdan iken keyfiyyet-i merkuma vaki olduğu takdirce istiğrab olunur. Meger Nadir Şah her emirde dikkat ve ihtimam ile umur-ı hariciyyede hazık ve nakıd geçinüb kendi fiil-i mühdisi mesail-i şeriyyede nadani-i berle olmamak üzre Şah Abbas-ı büzürgtere zamincü'l-maslaha mümâşat gösterub Şah-ı bedkâr-ı merkumun şani'asın ibka itmiş ola. Filvaki' sefadan menkuldur ki Acem'de ibtida şarab ve hamrı i'ta iden İtimadü'd-Devleler olub maraz-ı mekir-i şarab endereun-ıŞahlara ve encamında memâlik ahalisinin cümlesine sirâyet eyledi.

Ahval-i Hüseyin Han Vali-i Kandahar

Memâlik-i İran'da cümle vülat ve hükkâmı ve zabitan-ı kal'a ve bilâdı ve rüesâ-yı akvamı Nadir Şah'a gelüb merâsim-i tebriki edâ ve hukuk-ı zimamı i'fâ itdiler. Ancak Kandahar valisi Hüseyin Han davete icâbet ve emre itaat itmeyub memleket-i Kandahar telatum-ı bahr-i fetn şiddetleriyle deryada rüzgâr ile gümrah olmuş sefine-i manidi insu ve ânsu masraf-ı meyl ve inkılab olub Şah Tahmas'ın vefatı takribiyle valinin gıyabında râh-ı rastdan huruc ve semt-i hilafa zehab ve sülûk hin-i ihtimal olmağla böyle vakt-i teşviş-i iktiranda memleket vücud-ı validen hâli bulunmak ray'-ı zerrin ve indinde caiz görülmediğiyle i'tizar ve kendüsi memleketden münfik olmayub mevcud bulunması lüzumunu edille-iberle beyan eyledi. Han-ı merkumun cevab-ı ma'zeret karini Nadir Şah'a henüz şahlığı umurini ta'dil ve tesviyeye şorû' esnası olmağla muris-i şübhe ve ba's-ı endişe olub derhal raklar irsal ve Hüseyin Han'ın ve rüesâ-yı kavm-i Ağvan eşbehlerinin bir an evvel İsfahan'a şitablarını te'kid-i ekid ile tenbih eyledi ve

muhafızın-ı kal'a-i Acem taifesi serdarlarına //83// rakm-ı diger tahrir ve mazmununda "Han-ı merkumun emre itaatde tereddüd ve avk ve te'hir semtine zahib olursa Han-ı merkum bilâ-aman ahz ve habs oluna deyu" muhkem tenbih eyledi. Encamında bu vechle rakm ve tenbih südurı bağı ve isyana ve harb ve kıtal-ı şedideye münşa' ve mebde' oldı. Zira Nadir Şah mukaddema-i seraskerliği zamanında Kandahar'a vardıkda nev'-i beşere şayeste-i âdab ve insaf ve adamiyyet haddini tecâvüz ile efendisi Şah'ın rızasına muhalif ve uhud ve misakı ve şartına muğayir vaz' ve hareket ile Kandahar Ağvanları hakkında itdüğü anef ve tenad ve şiddet Hüseyin Han'a gayet giran gelmiş idi. Han-ı merkum Şah Tahmas ile vaki ahdine ve Şah-ı merkuma meyl ve itibarına binâen Şah hayatda iken seraskeri Tahmas Kuli Han hakkında derununda caygir-i derd-i intikamı ketm ve ihfa itmiş idi. Lâkin Şah'ın tahtından hal'i ve ba'de çok geçmeyub fevti haberi derununda muzmer naire-i intikamı tebhic eyledi ve Şah Tahmas ile itdüğü ahde vefâ şartı dâhi Şah'ın fevtiyle lağv olub vakt-i intikam rutmâ-yı zuhur oldı. Bâhusus Tahmas Kuli Han gibi fûrumaye ve kavm-i Ağvan'ın adüvvi canı sefilı ve deni bir şahsın tasallutı gücüne gelüb min-ba'd kendüyi kademinin zir hükmüne dühulün kerye görüb serkâr-ı efkârı tarik-i intikama masruf ve Şah Abbas-ı büzürgter zamanında vaki bir teşebbüs memleket yine ibka ve istikrar daiyesiyle Acemler ile mukâvemet esbabına teşebbüs eyledi.

İrsal Şoden İlçıyan Ez-Cânib-i Hüseyin Han Be-Yadbud-ı Şah-ı Akalim-i Hind

Han-ı merkum evvela sırren ve hafıyyen kasd ve garatından Kandahar Ağvanlarını agâh idüb tarafına cerr ve celb eyledi ve derhal ukalâ-yı Ağvan mu'teberlerinden reşid ve fehim sahib-i natıka iki nefer kimesneyi intihab ve cümlelerin vekâletiyle Hind padişahına gönderüb kendülerine maiyyet ve imdad ve ianat rica eyledi. Hind padişahı öteden berü Acemlere dilgir ve evâilde zor yazı ile Acemlerin Hindistan yerlerinden istilâ ve ahz ve zabt itdikleri mahalleri //84// istirdâda fırsat-ı ganimet zuhurı mülahazasıyla Ağvaniyan ricasına müsaadeyi cana minnet bilüb ricaları karin-i kabul oldı ve ilçiler vesatetiyle Ağvanlara imdad ve ianattı müteahhid oldı ve lâkin Acemler ile Hindular beyninde zahirde vaki musâlahada sarahaten ve alenen suret-i naks ve şikest bulunmak için emval-ı firavan bezliyle Hindîlere dost olan Semerkand

ve Belh Özbegi Tatarlarını tahrik ile Ağvanlara imdad ve ianata ve Acemler ile harb ve kıtale amâde kıldı.

Ahval-i Semerkandiyan ve Belhiyan

Tevaif-i merkume deşt-i kebir akvamı kadimelerinden olub Kandahar ülkesinin taraf-ı şimalisinde sâkin olurlar. Mabeynlerini Süleyman ta'bir olunur cibâl-ı silsile-i azime fasıl ider. Memleket-i Belh ise cibâl-ı merkume ile Üleş ve Ceyhun tesmiye olunur nehir mabeyninde vakidir. Kadimde Safir ve hâla Semerkand ta'bir olunur memleket-i merkume yine Ceyhun sahiline menzil ve vâsi' yerlerdir. İskender Yunanî feth ve teshirine çok zahmetler çekmiştir. Medine-i Semerkand merin-i şarkıye meyanında imarât-ı azime ve kesret-i halk ile meşhurdur. Timur-ı Sâhib zuhura mukarr-ı hükûmet ve mesken olmuş idi.

Ez İn Cânib-i Ahval-i Hüseyin Han ve Ağvaniyan-ı Kandahar

Bu def'a Ağvanların birkaç seneden berü caygir-i zamirleri ve karardâde-i ittifak-ı ârâları olan maddenin kuvvetden fiile gelmesinde Hind padişahının ihtişamât-ı Asya'ya iştilalinden nâşî böyle emr-i hatırda teati-i berle hareketi ve taahhüd itdüğü emirde adm-ı takayyüd ve ihtimam ile ihmal-ı tekâsülü azim mani oldu. Kandahar'da ise muhafaza nâmında mevcud Acemlerin gözi ve kulağı Hüseyin Han'ın harekât ve sekinat ve ahval ve if'aline masruf idi. Hüseyin Han ise Acemler ile hüsn-ü muamele izhariyle mafiü'z-zamirin ketm ve ihfada gayet dikkat ve ihtimam ile Acemleri iğfal itdi ve bu takrib ile iç hisara //85// girüb mâ'nen kabze-i tasarrufa getürdi. Hisar-ı merhum Kandahar'ın vasatında gayet mürtefi' tağ üzerinde mevki ve san'atlar ile metânet bulmuş iç kal'a hükmündedir. Hisarın çepeçevre durî bir fersah yerden yüce kayalar ile muhatdır. Hisarın kestel misali üç kıt'a hasanatı vardır. Birinin metâneti ve irtifa'ı sâirlere galib ve tamamen şehre nazırdır ve sekenesi vali-i memlekete mahsusdur ve biri şimal tarafına düzde ve hisarın yolu üzerinde vaki sekenesi muhafızlar başbuğuna mahsusdur. Üçüncüsü evvelkilerden isgardır. Cebahâne ve envai toplar ve mühimmat-ı harbiyye malamaldır. Nadir Şah tarafından Hüseyin Han'ın İsfahan'a me'muriyeti içün sadr olan rakmın Kandahar'a vüsuli karib idügin Hüseyin Han fehim idicek hakka-i serasker-i ahbar münkeşif olur. Ağvanların Acemler hakkında olan su-i kasdlarına Acemler vâkıf olur havfiyle mahrem-i esrarı olan Ağvanları maiyyetine davet vecem' idüb Nadir Şah'ın ne mertebede hadidü'l-akl ve fehim-i mütecessir ve mutabassır ve sariü'l-intikal durendiş

idügi ve olur olmaz i'tizara girifte olmayacağı ve isdar-ı emirde mesari' ve tetfinde mukdim ve bir ferdin muhalefete zehdesi olmadığı tahrir ve tefhim idüb Ağvanları emri ma'hude te'cilen mübâşerete tahrik eyledi ve derhal ittifak-ı umum ile taşradan şehre tebdil-i kıyafe ile ırgad ve rençber şeklinde bir mikdar Ağvan getürmek mehammında teşebbüs eyleyub bu takrib ile şehre dâhil olan Ağvan taifesine musâlehat için idüğünü şehirlü fehim idüb anlar dâhi Acem'den rençbere hatır ve dilgir olduklarından ittifak ile emri-i müsemmin ve ma'hudun zuhuruna istar ile vaktinde cinslerine inzimam ve ianata mütehhi oldılar. Hüseyin Han-ı cesur Nadir Şah tarafından güya davet emrine muntazır ve emrin vürudunda bila-tevakkuf savb-ı //86// me'mura müsâraat imkânı için yol tedâriki ile takayyüd ve iştilal ve maiyyetiyle râhi olacak askerine ve dairesi halkına esnâ-yı râhda ve hisarda kalan muhafızına karakollukçıyan ve cera-i haveran misallu hizmet itmek için şehre gelen Ağvanları hisar içine aldı ve derhal muhafızların başbuğlarını ve sâir serkerde olan zabitlerini gıyabında umur-ı şehri ve kal'ayı ve meham-ı memleketi görmek tariklerini meşveret için yanına davet eyleyub merkumun dâhi bilâ-tereddüd ve bilâ-ihiyat hisara dâhil olub Han'ın yanına vardılar. Hüseyin Han bilâ-tevakkuf mafî'ü'l-deruni izhar ve hisar kapusun sedd idüb hisara dâhil olan Acemler ahz ve yât ve yarâkların alub habs eyledi ve tevana ve bahadır Ağvanlar ile kestellere hücum ve anları dâhi zabt eyledi ve derhal sırkalar üzerinde beyaz bayraklar açub hisarın mürtefi' bedenlerine nasb itdirdi ve münâdiler vesatetiyle ahali-i şehre yât ve yarâklarıyla hazır ve amâde durmağı nida itdirdi. Ân ve ahirde nar-ı fitne alevgir olub emri-i acâyib zuhuriyle Acemler başına kıyamet kopdı. Acemlerin Ağvan kavmine itdügi tenadi ve şiddeti Ağvanlar yâd idüb ahz-ı intikama müsâraat ve Acemlerin ekserin hezar hakaretler ile katl ve idam, bazıları ihtifa ve bazıları dâmene fîrara teşebbüs ile girdab-ı bilâdın sahil-i selâmete can atdılar. Bu vechle Acemlerin Ağvanlara hükûmeti zevale irişüb Hüseyin Han sandali-i hükûmet-i Kandahar'a suud idüb Ağvaniyan cümleten resm-i biat ve tebriki yerine getürdiler. Kandahar'ın nair-i fitnesi derhal taşraya bilcümle etraf-u eknaf memlekete sirâyet idüb nice yerlerde Acemlerden pir ve civane ve zekûr ve inasa, itfal ve sıbyana, zabıt ve nefere bakılmayub ta'me-i şemşir-i Ağvaniyan oldılar.

Vürud-ı Asker-i Semerkand ve Belh Be-Murad-ı Ağvaniyan

Ol esnada Semerkand //87// ve Belh'den Ağvanlara imdad için otuz bin Özbek Tatar'ı gelüb Kandahar hududına vâsıl oldılar ve Kandahar ülkesine Acemler askeriyle

muhafaza olunan kal'ayı muhasaraya mübâşir oldılar. Kal'a muhafızlarından kimi havf-ı can ile ve kimi zevad ve zehâirde müzayaka cebriyle mallarıyla ve canlarıyla dilediği mahallere gitmelerine selâmetlerini zamine şart akdiyle cümle kal'ayı Ağvanlara teslim itdiler. Ancak Lenkûr kal'ası mevki' cihetiyle gayet metin Acemlerden muhafızları kavi ve zevad ve zahire fartda bulunub Ağvanlara muhalefet itdiler ve Hüseyin Han'ın kırk bin askeriyle muhasarasına tahammül idüb Nadir Şah askeriyle yetişince sebat-ı ikdam ile mukâvemete kıyam itdiler.

Ez İn Cânib-i Ahval-i Nadir Şah

Kandahar'ın isyan-ı tuğyanı esnasında Nadir Şah İsfahan'da memâlik ve bilâd-ı İran'ın seferler takribiyle turundan çıkmış, fesad olmuş umurun hal-i vaktin iktizasına göre tanzim ve terfiye-i ahval-i bilâd ve âbâda ihtimam esbabına teşebbüs-ü berle hükûmet-i cedidesine takviye vermek daiyesiyle bezl-i makdur gösterdi ve saltanat tagallübüyle evlad-ı ikabından istimrar ve istikrar tarikleri tedârikinde oldu. Egerçe ol esnada zevcesi Şah Hüseyin'in duhterinden bir tıfl tevellüd itmiş idi ve lâkin Nadir'in taht ve tac-ı İranî'ye meyli musarehat tarikiyle olmayub mücerred kendüğünü ve ameli ve isti'dad ve istihkakla asar-ı hüneri idüğünü cümleye tefhim zımnında veled-i büzürgteri Rıza Kuli Mirza'yı memâlik-i İran'da kendüye veliahd nasb ve tayin eyledi. Civan Nur Seyid veliahd-ı merkurumun tahrir şayeste evsaf ve hünerleri mesmu' olmadı. Meger pederi Şah Nadir oğlu nevcivan-ı merkurumu veliahdlığa imtiyaz ve ihtiyar zımnında bâr-ı giran saltanat düş-ü kifâyetine tahammüli ve akl ve rüşd ve isti'dadın fehim itdüğüyle istidlâl oluna. Bazılar bu mehalde didiler ki: "Nadir Şah devletin //88// nizam ve ârâmına hâlel virici ve şehzadegân ve mirzadegândan etfal-ı biçarelerin tayy-ı tumar ömürlerine sebep olucı esbabdan tehaşi filk-i devletin girdab-ı fitne ve ihtilâl vuku'una müeddi keyfiyyetden zimam-ı hükûmet ve saltanat etfal ve sıbyan-ı âcizanın iyadi-i bi-iktidar ve bi-kifâyelerine virilmegi ma'kul görmeyüb hall ve akd-ı umura kadr-ı haft ve haraset-i mülk ve devlet tedbirine muktedir karındaşına tefviz olunmağı evveli addeyledi. Binaenaleyh veled-i büzürgterini kendüye veliahd nasb ve tayin-i berle taht ve tac-ı İran'a namzed kıldı. Şah Abbas-ı Bezr'in etfal ve sıbyan-ı şehzadegân harem-i Şahî'de meyan-ı nisvanda terbiye virdiler. Hayatda iken taşra çıkmayub rical ve gayrı efrad-ı nasdan havas ve âvamla bir dürlü ihtilat ve ülfete rehayâb olmamak kanun vaz' idüb düşvarü'l-amel kılmış idi. Nadir Şah, Şah Abbas'ın kanununa muhalif kanun-ı

cedid vaz' idüb şehzadegân tefellüt eyyamını tekmi itdiklerinde eyadi-i maderandan nez' ve eyadi-i ricale tefviz olunub ilm ve ma'rifet-i hükûmet tarik-i tedbir umur-ı saltanat kavanin ve âdâb fetk ve ratk meham-ı devlet bu vechle idügi kendülerine ta'lim ve ahlak-ı hamide-i merdan ile tahalluk ve mecalis-i ricale müdâvemet-i berle tavır ve tarz-ı hükûmet ile aşına olarak ve umur-ı âleme vukuf ve itla' tahsil iderek vakt-ı hacetde şehzadegânda bâr-ı giran-ı saltanatı tahammüle isti'dad ve kabiliyyet bulunmak lüzumuna mülâhaza itdi ve kanun-ı merkum mu'teber ve düşvarü'l-amel olmak için evvel emirde kendi oğluna İran zemininde memâlik-i azime hükûmetin tefviz ve kendüye gıyabında hall ve akd-ı umur-ı saltanatı yed-i kifâyetine sipariş eyledi. Zira öteden berü Acem devletinin hal-i perişanı ekseriya Şahlar validelerinin kucaklarından münfik oldukları gibi henüz ilm ve ma'rifet tahsil itmeden ve tavr-ı tarik-i //89// hükm ve hükûmet ne idüğini bilmezden akd ve hall-ı umuru ve mesalih-i mefâsidi tedabir ve ârâda ve hüsn ve kabahati fehim itmezden tahta sadedleri Acem devletinde fitne-i merama ba's idüğünü Nadir Şah mülâhaza idüb mutlak rütbe-i vâlâ-yı Şahî rüşd ve akılda ve tecarüb-ü umurda kâmilü'l-ayar fetk ve ratk-ı müşkülât-ı devletde sahib-i iktidar bir merd-i gayura şâyân olduğuyula hükm eyledi. Binaenaleyh keyfiyyet-i merkume oğlunda mevcut bulunmak me'muliye veliahd nasb ve tayin eyledi.

Dakika

Nadir Şah dilteşnesi olduğu rütbe-i belendi pâye-i Şahî'ye vâsıl olduğu gibi sinin-i çendide vaki harub ve kıtal-ı mücerred kendü rây-ı tedbiriyle olub kimesnenin medhalin ve rây-ı tedbirde şerâketin kabul itmedüğü gibi saltanat-ı umurunda dâhi müdahale-i digerânı ber vechle kabul itmeyub rical ve erkân-ı vükelâdan istigta-i berle rây-ı tedbir ve hükm ve hükûmeti müstakilen kendü nefesine tahsis itdüğün cümle Acemlere ifham eyledi ve etraf-u eknaf memâlik ve bilâda diledüğü kimesneleri karihasından kimesnenin râyın kabul itmeyub vali ve zabıt ve hâkim nasb ve tayin eyledi. Güya kendüsi cümlelerin ruhi ve mührin kal mesâbesinde olub cümle-i umurda rây-ı hall ve akd müstakilen kendüsine mahsus ve menut ola. Filvaki' Şah-ı merkumun ilm ve haber ve rây ve tenbihi olmadıkca ednabir davi fasl olunmaz ve edna bir iş görülmez oldu. Fitneler takribiyle taves-i İsfahan'da ve etraf-ı civarda rahnedâr ve harabe meşrık-ı sarayhâ ve vuzuri kemal-i ihtimam ile tecdid ve ta'mir ve şahane tezyin ve zi-kıym envai mefruşat tezyin ve mukaddema-i Ağvanlardan muhasara takribiyle münhezim ve munderis

bedenleri tamir ve tecdid ve hasanet ile metanet ve istihkâm virdi ve Sünni ve Şii iki mezheb eshabına mâ'bed olmak üzere mücerred cami' binâ eyledi. İsfahan'ın şahrah hükmünde //90// olan esvakı tavr-ı kadimi üzere tamir ile tezyin itdirdi. Meydan-ı kebir ta'bir olunur mesiregâhı arzan kırk ve tulân seksan hatve tevsi' itdirdi ve etrafına karib dehlizler ve meydanda vaki olub kenarlarının divarı seng-i teraşıde ve aralık aralık eşcar garsı ve otuz kadem arzın müteheddim mahalleri ta'mir olundu. İsfahan şehriyle Culfa mabeyninde vaki olub arzı altmış ve yetmiş kadem tulı nasik-i fersah sayedar ve bâlâkad kavak ağaçlarıyla şehir tedârik-i mesiregâh-ı dilgüşa -ki zatda Rud nâm cay vasatında mürur ider ve nehir iki arga kısmet olunub şehrin ikisini dâhi saki ider. İşbu mesiregâhın ikisi dâhi Şah Abbas-ibüzürgterin imaratı asarından olub mürur-ı zaman belke selefleri Şahların adm-ı takayyüd ve ihtimamlarından nâşî harabe-i müşrif olmalarıyla Nadir Şah bunları ve gayrıları gamakiü'l-evvel imârat ve abadanı berle revnak ve ellerine iade ile âvam-ı havas cümle nas cerr ve celb-i kulublarına kasd eyledi. Bâd-ı zâlik emr-i ticaretde Şah Abbas'ın tarikine mümaşat-ı berle nizam virdi. Şah-ı merkurumun Culfa Ermenilerine virdiği serbesiyyet ve emniyyet kanunlarını dâhi ibka ve takrir idüb Culfa'da Ağvan taifesinin tahrib itdüğü esvak ve dekakini ta'mir ve tecdid eyledi. Şah Nadir bu cümle mukaddemat-ı berle menafi-i devletde ihmal ve tekasül ve raht ve ârâm-ı berle ve âbâdda tehavün ve adm-ı takayyüd ile selefleri Şahlara kıyasa tevaif-i Acem yol bulmamak ile tevaif-i Acem'in kulubını kendüye meyl ve muhabbete cerr ve celbi kasd eyledi.

Azimet-i Nadir Şah Be-Sefer-i Hind

Nadir Şah bu esnada yâni seferden hâli eyyamede sebep-i devleti ve ba's-ı emniyyeti olan askeri tevaifini perakende kılmamak ve tul ve dıraz rahtı i'tiyad itdirmemek, vatanperverlige yol bulmamak için sefer ile harb ve kıtal leyl ve nehar serkâr-ı efkâr ve hayalatı olmuş idi. //91// Egerçe sefere ve harb ve cenge azimet ve kasd indinde menzum olmuş idi ve lâkin Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye üzerine veya Moskova veya Hind'e olmak uluyyetini henüz tercih itmeyub ne cânibe hareket ideceği karardâde-i râyı olmamış iken Kandahar Ağvanlarının bağı ve isyanı haberi zimam-ı azimetini Hind cânibine sarf eyledi. Filvaki' Lenkûr kal'ası zabiti Ağvanların peyder pey keyfiyyetlerin nara arz ve ilâm ve kal'a-i merkume ahalisine imdad ve ianatdan hâli olmayub egerçe Ağvanlar içinde Hindîlerden bir ferd yok ve lâkin Ağvanlar Hindîler ile

fesadda yekdil olduklarını bildirüb Semerkand ve Belh'den Ağvanlara imdad ve ianat içün otuz bin Özbek Tatar'ı gelüb Özbek Tatarlarının Kandahar'a geldikleri ve harub ve kıtalde Ağvanlara şerâket itdikleri keyfiyet ile Hindîlerin Ağvanlar ile ittifak ve ittihadlarına ve bilâ-şübhe yekdil olduklarına istidlâl itmiş idi. Binaenaleyh Nadir Şah Kandahar Ağvanlarını te'dib bahanesiyle mebnî-i fesad olan Hindîler üzerine sefere ve acele ol cânibe harekete karar virdi. Nadir Şah Ağvanları te'dib kaydından ziyâde emr-i azim daiyesine düşdi ve İskender Yunanî'ye mümaşat ile Hindistan kahren feth ve teshir fikrinde oldı. Bu bâbda muhtemel ve bedihi bir nice müşkülâtın zuhur ve vuku'u ve mesalikde mehalike ve muhatara, Hindîler askerinde kesret ve enhar-ı azime, adide geçidleri bâhusus ayyuka serçekmiş cibâl-ı rafîa-i müselselenin kal'alar ve balalarında mürur-ı ubur suretleri evtar ve girivelerde tengî ve gayet sık ormanlardan uğrayan ve piyade yollar ile zayik mahallerden geçmek müşküli ve mefaze ve susuz yerler ve hararet şemsiyle kumları kaynar çöller zahmeti dide-i gayret ve ayn-ı himmet Nadir'de laşi görünüb derununda hırs ve tama', nâm ve şan ve hevahiş ve hevâ-yı esbab-ı mübahat ile nefsinin tehlikeye ilka'dan tehaşi gözine çöb //92// düşmeden mütehaşi olmayub savb-ı meramına azimetde fütür göstermedi. İskender ve Cengiz ve Teymur âli-himmet müsaade-i talî-i necat ile Hind'i teshire zaferyâb oldukları keyfiyeti fikriyle ibtidâ-yı zuhurundan berü meşhudı kuvve-i bedbahta mağruren Hindistan'ı teshirde kuvvet-i necata rabt-ı kalb eyleyüb ve tedârik-i seferiyye henüz reside-i itmam ve hitam olmazdan âmla şorû' eyledi.

Meşveret Kerden Nadir Şah Be-Mücriman-i Berây-ı Sefer-i Hind

Nadir Şah egerçe umur-ı hariciyede hazık ve nakıd ve lâkin vesvesesi dâhi aklına galib olmağla Hind'e sefer kasdını öteden berü mahrem-i esrarı ve tahsil-i nâm ve şanda hevadarı her halde mu'temedi bazı pirularına hasbü'l-iktisa keşf idüb dehan-ı hakka-i --- - baz idüb ve lâkin emr-i merkur mahfî ve mektum ve gayrı bir ferd vakıf olmamak üzre mahrem-i esrarı merkuruna tenbih-i iman-ı galat ile gitmelerini te'kid itirdi. Ba'de emr-i ma'nevi ve mektum bir ferd takribiyle vukufa yol bulmamak içün rical ve zabitan ve askeri ve iş erlerini davet ve cem' idüb Kandahar Ağvanlarının isyan ve tuğyanını irâd ve beyan ve ol diyarda Ağvanların ifrat üzre kuvveti ve otuz binden mütecâviz Özbek Tatar'ı gelüb Ağvanlar ile ittifak ve ittihadı ve yevmen ve feyumen askeri kesret ve kuvvetleri vakarat bulmakda idügi ve memleket mücerreden feth ve

kal'a-i Kandahar'ın feth ve teshiri ifrat üzre kesret-i askere ve tedârik-i azime-i harbiyyeye muhtac idüğün ifham eyledi ve cümlelerin zihnini bu mühimme-i cânibine sarf idüb semt-i ahzı tagribe yol komadı.

Ahval-i Tedabir ve Tedârik-i Nadir Şah

Ber-vech meşruh mucib-i sefer olan maddeyi cümleye işrab ve ifhamdan sonra Herat valisine hitaben rakm-ı ısdar ve vali-i merkum acele Horasan askeri güruhlarını cem' idüb ser'an Lenkûr kal'ası imdadına yetişmek üzre ekid ile tenbih eyledi ve İsfahan'da mevcut Ağvanları haseblerine ve vatanlarına muhabbet ve gayret ile bir fesada şorû'a imkân //93// bulmamak için bölük bölük idüb pişin-i memâlik-i Acem hududiyyesi muhafazalarına tayin ve irsal eyledi ve derhal bir güruh asker-i Gilan ve Mazenderan ile Horasan tarafına irsal ve İsfahan nevahtisinden kırk bin mikdarı asker cem' olub acele râh-ı sefere azim oldılar. Nadir Şah kendüsün teşyi' ve muhafazaya mahsus askeriyle ve bir mikdar güruhiyle fasl-ı harifde tesavi-i leyl ve nehar vaktında azim-i râh-ı Kandahar oldu. Tevaif-i Acem âyânı ekâbirlerini ve Gürcistan kavmi eşbehlerini suretâ etvar-ı harbiyyeyi müşahade-i berle fenn-i harbde tefnin ve metaib-i meşak-ı seferiyye ile ülfet ve tahammülü meşak ve idman kasdıyla ve lâkin hakikatde gıyabında kendüye isyana ve fesada rehiyâb olmamak için maiyyetiyle sefere me'mur eyledi. Kendüye veliahd tayin itdüğü veled-i büzürgterini İsfahan'da kendüye kaymakam nasb idüb süvariyan askeri serdarını maiyyetine tayin eyledi. Tebriz valisi olub karındaşı olan İbrahim Han'ı kavm-i bi-kadr Lezgiyan taraflarına nezâret ve edna bir su-i hareketleri vaki olursa te'diblerine ihtimamla me'mur kıldı. İsfahan ile Herat mabeyni yüz seksan fersah mesafe baid-i ta'dad olunur yolları cümle sarb ve sa'bdır. Vasat-ı sarikde Nadir nâm cibl-i azime vaki olub cibl-i merkumun berü tarafından Göbekli nâm mahalde birkaç eyyam ikâmet ile askerinin ârâm ve istirahatı murad olundu.

Vürud-ı Haber Ez-Taraf-ı Herat

Ol esnada Horasan'dan Lenkûr kal'ası imdadına giden Acem askerini hudud-ı Kandahar'da Tatar askeri ihata idüb itlaf-ı nüfus-ı kesireden sonra bakıyye-i asker ric'at ve mecbur Horasan'a avdet itdüğü haberi sem'-i Nadir'e lahk oldu. Derhal naire-i gayzı iştiâl bulub bilâ-tevakkuf cibl-i merkumun cânib-i şimalinde vaki //94// Derya nâm göl kenarıyla dolaşub Herat'a vâsıl oldu. Nadir Şah Herat'da askerinin birkaç bölük için hudud-ı Kandahar'a vüsule bir vakt-i muayyene ve memlekete duhule birer tarik-i

ma'hud tayin eyledi ve Nadir Şah kendüsi on beş bin güzide piyadegân ve beş bin süvariyan ile cümleye ta'zim idüb az zamanda Sabad nâm-ı diger ile Salbana ta'bir olunur nehre vâsıl oldu. Nehr-i merkum hudud-ı Kandahar ile şimalden cenuba cereyan ider. Otuz binden mütecâviz Özbek Tatar'ı nehrin öte sahilinde tecemmu' ve galebe-i gururiyle Acem askerinin nehirden müruruna muhalefet imkânı ümidinde olmuşlar idi. Nadir Şah piyadesi vürudına tevakkuf itmeyub tal'a-i girancanına mağruren süvarisine yüz virüb nehrin öte tarafına geçdi ve bir hamle-i şedide ile Tatarlara girişüb Tatar askeri tabâver olamayub râh-ı idbara firar ve inhizam ile Lenkûr'da ordularına şıtab itdiler. Ağvanlar, Nadir Şah külli asker ve tedârik ile yetişdi sanub havfa düşdiler ve ekseri top ve cebehâne ve mühimmat-ı sâire harbiyyelerin bırakub melce'-i ahzları ve metanetden nâşî külli me'mene ve penagâhlarına, Kandahar kal'asına şıtab itdiler. Nadir Şah bu vechle galebeden sonra evvel emirde tamamen memleketi keşt ve güzâr ve Tatarları ta'kibe ikdam ve ihtimam ile cânib-i şimalde vaki düşvarü'l-mürur ve sarb tağlarakaçırdı ve memleketi Tatarlarından tahliye idicek Acem askeri Lenkûr'da ve andan Kandahar'a vâsıl olduğu berle dairen medar-ı ihata şeklinde etrafa bölükler tertib idüb yolları külli sedd ve bend eyledi. Fasl-ı şinid-i hulî karib olub muhasara düşvar idüğün mülâhaza ve yâhud ta'ni ile erbab-ı bağı ve isyana pişmanlık el virir zan eyledi.

İrsal Şoden Haber-i Nadir Şah Der Kal'a-i Kandahar

Nadir Şah kal'anın aksı ilgaya hasanet ile metaneti ve eyadi-i ahaliden taz'ı amel-i kesire ve nüfus-ı vafire itlafına muhtac ve cümleden müşkil kal'a muhasarası zaman-ı //95// medide muhtac idüğün mülâhazadan sonra sene-i âtiyede ameden meramı olan Hind seferi azimetine mani olmamak için kal'a teshirinde istimalet tariklerine zahib oldu ve Hüseyin Han ile ıslah-ı zâtü'l-beyne tavassut için ilçî gönderdi. İlçî-i merkum Nadir'in tavsiye ve tenbihi üzre Hüseyin Han'ı üslub-u hâkim üzre musâlahaya ve bila-kıt'al ve cidal kal'a-i Kandahar'ı Şah Nadir'e redd ve teslime tergib ve taannüd-ü temerrüd ile Acem'in bi-kıyas askerine mukâvemet sevdasından feragati pend ve nasih ve kendü selâmetin ve min-ba'd İran Devleti'nde rütbe-i vâlâ-yı itibariyle bi-nihaye ikramlar olacağın ifâde-i berle taraf-ı Nadir'den vafir vâ'd ve vaidler gösterildi. Hüseyin Han bu vaz' ve muameleyi Acem'de zaafa haml ve yâhud dil-azarda hasıma itimadı münâsib görmeyüb ve yâhud kal'a-i Kandahar Hindîlerden bi-hesab asker ile bildefaat muhasaralar görüb müdâfaa itmiş iken Hindîlerden akl Acem askeriyle müdâfaa

imkânına zahib ve yâhud Hind askeri beher hal imdad ve ianata yetişür ümidiyle mağrurane cevaba tasaddi-i berle Han-ı merkum min-ba'd Acem Şahı'na mahkûm olmak degil belke şerik ve refik ve müsavi olmak kasdında idüğini ve Nadir bildüğinden girü kalmasun dimekle cevab virdi. Ba'de ilçi ahaliye teveccüh ve itaat iderlerse cürümleri afv olunur diyecek mehalde Hüseyin Han ilçiye itab ve iskât ve meclisden tard ve girü avdet ile zecr idüb bir dahi Nadir tarafından kimesne gelürse Nadir girü çekilmedikce kabul olunmaz ve her kim ki gelmeye cesâret iderse kal'a kapısı önünde habs olunur cevablarıyla ilçi girüye gönderildi. Bu vechle Nadir Şah'a azim keder virdi. Naçar serkeş ve müteannid Ağvanları mülâtama ile teshir hadd-ı imkânda olmaduğın göricek Hind seferini bir vakt-i münâsib-i ahire te'hir ve kal'ayı her ne tarikle //96// mümkün olursa ele getürmek kasdın itdi ve lâkin kal'anın envai metaneti zahir ve derun-ı kal'ada zevad ve zahair envai ve vafir ve bilcümle esbab-ı muhafaza ve mühimmat-ı sâire kesretde idüğü muhakkak olmağla kal'a ahalisine derun muhasara ile müzayaka ve derd-i cu'-i tareyan idince tul ve dıraz meks ile askere fütur ve kesel ve yâhud işsizlik ve avârelik ve hastalık zuhur ve hudus ve havadis-i sâire kevnîye ihtimâlâtın ve bundan sonra kal'ayı âli hale terk itmek bednâm ve noksan ırz ve şan idüğün dâhi fıkr ve mülâhaza ve mizan-ı akliye vezan itdikde kal'anın fenn-i harb şarutı muktezası üzre karibden muhasarasına ve metrislerden ibâret hendek-i amikalarıyla kal'aya tazyike ve kahren ve anveten kabze-i teshire getürmekle acilen şorû' ve teşebbüse karar virdi ve derhal Herat'dan ve Lenkûr'dan kal'a-i kavb topların ihsarın emr ve tenbih ve top gelüb yetişince metrislere ve hendek doldurmağa ve top siperleri sepetlerine kifâyet mikdarı cali ve har ve haşan ve çubuk ve sâir kereste cem'ini süvari asker rakabelerine tahmil eyledi. Ol esnada fasl-ı şîta ve mah-ı niyar eyyamı hulûl itmekle dökülmüş ve çökmüş yerler hafr olunub metrisler alındı. Egerçe tarafeynden sadâ-yı top ve tüfenk lüle-i endaz oldı ve dehan-ı barut havayı bürüdi ve içerüden sakca sakca hamle-i şedideler ile tarafeynden nüfus-ı kesire telef oldı. Ne hal ise Nadir'in bizzat ihtimam ve gayretiyle ve aşına-yı fen üstadların ilim ve ma'rifetleriyle toplara nizam mahvü'l-meram üzre tamam mahallerine vaz' ve tertib olundı ve fenninde hazık ve mahir topçıların sai ve güşayışlarıyla kal'ayı dökülmekle mübâşeret olunub mah-ı Mart'ın evveline gelince kal'anın kati çok yerleri tehdim ve tahrib ve yer ile yeksan kılınub muhasaralara pûd ve pişe fırsat-ı //97// suhulet el virdi. Acemler min-ba'd pûd ve pişlere ve metrislere ve toprakdan lağımlar ile içerüye girerek bedenleri zabt ve

mahsurini tazyike ikdam itdiler. Ağvanlar ise tul zamandan berü cenklere iştilal ve metaib ile fütur gelüb Acemler ile mukâvemetde rütbe-i acz ve nâtuvaniye vardılar. Hücuma ve hamlelerine tabâver olamayub rugerdan ve firara yüz tutdılar ve hücumlarda niceleri telef olub aralarında Hüseyin Han dâhi katl olunub Ağvan taifesi serdarları Hüseyin Han'ın maktul olduğun göricek min-ba'd binâ-yı ittihadları pâyidar olmayacağını fehim idüb ahali-i kal'a muteberlerinden on nefer kimesne intihab olunub ceraim-i sabıkaları afv olunmak ricasıyla kal'ayı virmek üzere Nadir Şah'a gönderdiler. Nadir Şah egerçe Ağvanların isyan ve tuğyanda ısrarlarından temayut ile rencide-i hatır ve kenin ile gasıbdâr olmuş idi ve lâkin emr-i azim-i ahza şorû' imkânı içün Ağvanların gavgası bertaraf olmakda gayet arzusu olmuşdı. Binaenaleyh ricalarına müsaade-i candan suubet göstermedi ve kal'ayı kabze-i tasarrufa getürdigi gibi cümle ahali-i şehir ve kal'a Ağvanların yât ve yarâkların ellerinden aldı ve acilen teslim olunmak üzere Ağvanların rakabelerine bir meblağ teklifin tahmil ve derhal tahsil eyledi. Meblağ-ı merkumun acilen husulı Nadir Şah'a şübhe iras idüb Hind padişahı tarafından Ağvanlara hazine-i vafire virildiği fikrine düşdi ve Hind padişahı Ağvanların isyan ve tuğyanında yekdil ve yekcihet olub fesadda şerik ve main olduğun cümleye ilân ve beyan eyledi ve bu vaz'la askeri tahrik ve Hindîlerden ahz-ı intikam gayretine teşvik eyledi.

Nâme-i Nadir Şah Be-Vali-i İsfahan

Sahib-i tahrirat-ı seyyah dir ki: “Biz bu mehalde vaki hali te'kid ve mahalı tasdik içün Nadir Şah'ın mah-ı Mart'ın yirmi sekizinde Kandahar keyfiyyetine dâir //98// İsfahan valisine yazduğı nâmenin mufadın nakl ve tahrir ideriz. Mazmunnâme bâde'l-elkab İsfahan zabiti Hatim Beg taraflarına inha olunur ki: “Umur-ı Devlet-i İraniyye rü'yeti uhde-i iltizamımızda icab eyledigimiz vakitden berü gun ve inâyet-i hak ile müşkil işler isal gelüb her emr-i düşvar mahvü'l-meram suhulete muvaffak olduk. Bazu-yı himmet iktidarımıza bir kal'a-i metine karşı durmadı ve kalal ve tilal ve cibalı rafia manendi-i sabnıyla yolumuzda baş eğdi. Enhar-ı arıza ve amikatü'l-ka'r geçidler virdi. Kandahar Ağvanları bağı ve isyan-ı berle bizi meydana okuyub üzerlerine varmak ile mecbur olduk. Kal'ayı muhasaraya şorû'dan evvel âyât-ı Kur'aniyye imtisal-ı berle evvelü'l-emre itaate davet eyledik. İnad ve muhalefet kendülerine hatarnâk ve mazarr ve mehalik idüğün tefhim eyledik. Emre itaatde kendülerine selâmet ve emniyyet

muhakkak idüğün telkin eyledik. Ol küstahlar ise kuvvet-i kalb ile mütemerrid ve metânet hasn-ı hasinlerine istinad ile serkeşler olub ruhimane pend ve nasihe kulak asmadılar. İf'al kabiha-i müstemirrelerinde müyesser oldılar. Rûesâ-yı kavm tenbihimiz istihza itdiler. Binaenaleyh zâlik-i evâmir ve ahkâm-ı ilâhiye itaatden huruc ile şahane tenbihimizi sıhriyye a'dad iden şakilerin hakkında anef ve gazab ile muameleyi caiz gördük ve imkânı feth ve teshirden dud-ı direkleri kal'a-i metine-i Kandahar Acemlerin sai ve güşayiş-i azimi ve Şahlarının her halde müsaade-i necat ile üç ay müddetde kabze-i teshire geldi ve Hindistan seferine suhulet el virdi.”

Zuhur-ı Bazı Fitne Der Cevanib-i Garbiyye-i İran

Ol esnada memâlik-i Acem'in cevanib-i garbiyyelerinde bazı fitneler zuhur idüb Şah-ı Cedid ol diyardan gaib ve mesafe-i baidede bulunmak hasebiyle âti naire-i fitnenin itfasında müsamaha olunursa afakgir olmak ihtimaliyle Şah'ın İsfahan //99// taraflarına avdete müsaraatı cümlelerin melhuza olmuşdı. Nadir Şah kavi kalb ile rüstemler tariklerine mümâşat ve eshab-ı zuhura iktifa güşâde-i mağrur ve müstenid itfa-i naire-i fiteni ol cevanibde vaki vükelâ ve ricale muhkem tenbih ve kendüsi ise savad-ı meramına zehabdan udul ve Hind seferi daiyesine fütur göstermedi. Fitne-i Dağıstan ve Mesket: Biri cânibden Dağıstan Lezgileri ve cânib-i ahirden Mesket Arabları Nadir Şah'ın gıyabı fikriyle ve Kandahar seferiyle ve zaman-ı iştiğale ihtiyac ol taraflarda çok pâ-bend-i meks iktizası mülâhazasıyla Nadir Şah'a bağı ve isyan ile itaatden huruc ve fesada sorû' itdiler. Dağıstan Lezgileri bâlâda tahrir olunduğı üzre Şemahı kal'asını Nadir Şah hâdim ve harab ve içinde bulunan Lezgileri katl ve idam ve sâir deman-ı cibalde sakın olanların kasabat ve karalarını tahrik ve tahrib ve hayvanatın nehb ve garet ve ahz-ı tarik ile Lezgi taifesine Acemlerin itdüğü tenadi ve şiddetler ile hakaretlerden nâşı derunları nâr-ı kin ve gazab ile suzan ve cümleten dide-i duz fırsat-ı intikam olmalarıyla canları acısıyla tecemmü'-i manend sivil dağlardan aşağıya akub Gürcistan'a hücum ve etraf-ı nevahisini keşt ve güzar ve tevabı Acem olan bilâd ve kara ve kasabatı tahrik ve halkını katl ve esir ve emval ve erzakların nehb ve garet itdiler. Keyfiyyet-i merkume ve yine Lezgilerin Gence şehrini garete amade oldukları halen Tebriz valisi olan Nadir'in karındaşı İbrahim Han'ın mesmu'ı olacak Tebriz'den kalkub fi'l-cümle askeriyle Gence tarafına şıtab eyledi ve derhal Tiflis Hanı'na ve sâir Gürcistan beglerine haber gönderüb tecemmü'-i berle sâiri maiyyetine gelmelerin tenbih

ve tavsiye eyledi ve cümlesi bir yere geldikde kesirü'l-karar bir hasin-i azim oldılar ve Lezgiler üzerine varmağa amade //100// oldılar. Lezgiler ise Gence'nin metânetin mülâhaza ve Han-ı merkumun Gence'ye vüsuli haberin alub cânib-i şimalde vaki Tiflis cenkciden hâli kaldı me'muliyle ol tarafa meyil oldılar. İbrahim Han keyfiyyetden agâh olduğu berle Lezgileri takibe şıtab idüb Karaca nâm sahrada yetişüb Lezgiler ile cenge kıyam eyledi. Sahra-yı merkume bir konak Tiflis'den mesafede şimalden cenuba yirmi beş fersah mümted yer. Nehr-i Kür ile Küri Nehri beyninde vaki vâsi' sahra. Çok zaman galib ve mağlub ma'lum olmayub cenk itdiler. Encamında Acem tarafı galebede görinüb Lezgiler firar ile damen-i cibale tahassuna teşebbüs itdiler. Sene-i atebede tevaif-i Lezgiyye yine birbirlerinden istianat ile bir hasin-i azim oldılar ve Şirvan eyâletine hücum idüb tamamen zabt itdiler. Bilâd ve kasabatın husun ve kal'ası olmayub naçar Lezgilere itaat itdiler. Ancak sahil-i bahr-i Hazar'da Derbend ve Bakü kal'aları ahalisi metanet idüb imdad ümidiyle müdâfaaya kıyam ve Nadir Şah'ın vürud-ı vüsuluna muntazır oldılar. Lezgiler dâhi suyu geçmeyüb Ermeniya memleketlerine taarruz itmediler.

Ahval-i Mesket

Mesket Arablarının isyan ve tuğyanlarına ba's ne idüğü ma'lum degildir. Meğer miladın bin yedi yüz otuz üç tarihinde mah-ı Eylül'de Nadir Şah'ın emriyle on iki bin Arab katl ve siyâsat ile te'dib olunduğundan nâşı olmuş ola. Memleket-i Mesket Ceziretü'l-Arab akaliminde ma'mur yerlerden ma'dud ve akalim-i merkumun cânib-i şarkisinde memâlik-i Acem'e karşı vaki memleketdir. Mesket şehri Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı ta'bir olunur Halic'in sahil-i garbisinde vaki ma'mur ve âbâdan şehirdir. Şehr-i merkumu Şah Abbas Portugal taifesinin eyadi-i istilâlarından nez' ve tahlis idüb şehri ve memleketi tevabı yerleriyle Acem devletine zamm ve ilhak itmiş idi. Şiraz valisi //101// Nadir Şah'ın veliahdı ve İsfahan kaymakamı emriyle Mesket üzerine asker çeküb kaht ve müzayaka ile şehri feth ve teshire kıyam itmiş idi. Mesket ahalisi şehirde ticaret ile meks ve ikâmet iden Efrenc taifesinin ianatlarıyla şehirden huruc ve Acemlere hücum-e-i şedide ile girişüb Acem askeri münhazim ve altı bin Acem ta'ma-i şemşir oldukda bakıyyetü's-seyyuf firar ve hezar zahmet ve güciyle Acem diyarına düşdiler. Bu vak'adan sonra Acem askeri yine tedârik-i asker evvelkinden ziyâde kuvvet ve kesret ile Mesket üzerine vardı. Bu def'a da yine Acem askeri bozulub ve

seraskerleri dâhi katl olunub evvelkiden ziyâde inhizamla perişanü'l-hal oldılar. Mesket'de vuku' bulan vakayi' Nadir Şah'ın mesmu'ı olıcak min-ba'd Mesket'e asker gönderilmemek üzere mücerred kendüsi avdet idince ol taraf hududını muhafazaya te'kid itmek üzere veliahdî oğluna azim tahavvür ile rakm yazub tavsiye ve tenbih eyledi. İşbu siyak ve sibakda Nadir tarafından oğluna sadr olan tenbihat takribiyle Nadir Şah Beni Arab'a sefer kasdıyla Acem'e avdet ider zannıyla asker taifesi kemal-i şevk ile Acem'e avdet tedârikinde oldılar. Nadir Şah askeri keyfiyetine vâkıf olıcak nâr-ı gayret pute-i derununda heyecan olub derhal askerinde hadiyan-ı ceyş ve rüesâ-yı akvam iş erleri zabitanı ve neferatı huzuruna davet ve âmmeye kâh hitab ve itab ve kâh nasih ve pend şeklinde bast-ı kelâm ve temhid-i merama veceâtı üzere ağaz eyledi: “Ey kavm-i Acem! Egerçe âsi ve bağı Ağvanlar kavmini kemal-i gayret ve vafir-i zahmet ile itaata getirüb cenklere kesb itdüğünüz nâm ve şân ve itibarınıza zahirde takviye virdiniz ve lâkin mânâda velinimetiniz olan devletinize şayeste-i itibar bir hizmet-i mebrure görmediniz. Ağvan'ı teshir ile ancak ellerinden //102// âlât-ı harbiyyelerini aldınız. Seferlerden ve harb ve darbdan umdetü'l-makasîd olan tevsi' daire-i devlet-i illet gayesiyle iftihara henüz dest-res olmadınız. Bizim ihtilâlimiz takribiyle hemcivarımız olan akvam ve âmmın hareketleri bizim emval ve eşya ve erzakımızı igtinam-ı berle tahsil-i servet içündür. Siz ne için turursız? Bizi cenklere tahrik iden dostumuz udularıyla cenk idelim. Kendü memleketlerine müferritler isalimizden nâşî sulha taleb ve rağbetde mecbur kalmağa gayret idelim. Şahlarınızın eşbehi Şah Abbas asrına mümâşat idelim. Şah-ı merkumun halefleri gayretsiz Şahların tekâsüllerinden nâşî daire-i devletden münzevi memâlikî ircâ ve iâde-i berle hududımızı Hind'e varınca temdid ve tevsi' idelim. Bu vechle memleketlerimizde emniyyet tahsil ve ecved-i azimeye istihkak hâsıl idelim” didikde Acem taifesi umumen izhar-ı şevk ve hevâhiş ile Şah'ın emrine imtisalı taahhüd itdiler ve Hind'in emval ve emtia-i kesire-i zi-kiymetine naire-i tam'aları iştiâl buldı. Eskal ve esbabın ekserin bırağub kifâyet mikdarı mühimmat ile sebûkbâr cânib-i Hind'e şitaba hazır oldılar.

Ahval-i Padişah-ı Hind

Ol esnada Hindîler Şah'ı Kandahar'ın zaman-ı kalilde feth ve teshiri haberinden ve bâhusus karib-i civarda Şah'ın bizzat mevcut bulunduğı keyfiyyetden vehm ve vesveseye düşüb Nadir Şah gibi necatına mağrur kaviü'l-kalb meddi el-zuhur kendüye

mu'tekid asker-i garetkâr-ı galebe itiyad cerrar ve kerrar afet-i cesim ile Hind'e akın kasdına zahib olmamak için Nadir Şah'a ilçî gönderdi. İlçî-i merkum ile padişahâne hedaya tertib ve irsal ve Şahlık tebriki rûsumuna edâ ve iki devlet beyninde kadimi dostluğu tecdid-i mühimmesin ilçîye tavsiye ve tenbih eyledi. Hind ilçisi Kandahar'a vâsıl oldukda şehre duhule ruhsat virilmeyub orduya konduruldu. Birkaç gün bahaneler ile orduda meks itdirilüb askerin hareketinden bir gün //103// evvel Şah'ın otağına götürülüb mesule izin virildi. İlçî, Şah tarafından techiz olunmuş zi-kıym cevâhirle ve sim ve zer ile yafta çukalarıyla ve eşcar-ı avd ve misk ve anber-i hoşbu ile yüklenmiş bir fil-i zebani hediye nâmıyla Nadir Şah'ın huzuruna takdim ve ilçilik merâsimini yerine getirüb Hind padişahı tarafından hulus ve müddet arz eyledi ve iki devlet beyninde kadimi dostluğun tecdidi matlub idüğünü nezâket ile işrab sardında iken Nadir Şah ilçîye hitab idüb: "Senin efendin bu esnada bizim ile nakz-ı ahd itdi. Ben anınla görüşmekle muhtacım. İşte kendüsiyle bizzat ruberu murafaaya azimet itdim. Ahd ve misakı şikest idenlerin hediyyesini sevmem ve kabul dâhi itmem" deyu ilçîye mağrurâne hitab ve gazuyâne itab ile iskât ve yerinden sıçrayub gitdi. Ol vakitte Nadir Şah'ın mukaddemetü'l-ceyş askeri Kâbilistan'a dâhil olmuşdı.

Ahval-i Memâlik-i Hind

Keşmir ve Kâbilistan ve Multan ve Mugur ve Sind memâlik-i Acem ile Hind nâm şehrin cânibinde Hind'e tâbi memleketlerdir. Bunların Sind ile Keşmir meşhurlarıdır. Keşmir cânib-i şimalde vaki olup Sind –ki buna Hind dâhi dirler- cânib-i cenubda Bahr-i Muhit sahiline muttasıldır. Nehr-i Hind –ki Nehr-i Sind dâhi dirler- bu diyarda birkaç ayak olup Muhit'e mensub olur. Nehr-i merkum vakt-i maine Nehr-i Nil misali azim tuğyan idüb bir nice memâlik arazisini saki idüb ol diyar halkını kesret-i nebatat ve mahsulat ile agna ider. Nehr-i merkumun diyar-ı Muhit'e ittisalı yirmi beş derece arzda vaki olup menba'ı memleket-i Keşmir'de otuz altı derece arzdadır. Memleket-i Keşmir havası begayet mu'tedil, âbı latif, enhar-ı cariyesi çok ferah ve dilgüşa, vasatü'l-mikdar memduh ve mu'teber memleketdir. Bu Hindistan bağça denmiş kaide-i memlekete dâhi Keşmir tesmiye olunmuş. Şehr-i merkumda bir nice enharın ictima'ından bir cezirecik peyda olup vasat-ı cezirede Hind padişahlarına mahsus mükellef //104// saray binâ olunmuş. Eyyam-ı sifde ekseriya saray-ı merkumda evkat-ı güzâr olur. Hind padişahlarından doksan sene muammer olup akl ve rüşd ile şöhrat-i şiar olan Evrenzib

vilâyet-i Keşmir'i memâlik-i Hind'in cümlesine tercih ve ekser ömürin Keşmir'de geçirdi. Nehr-i Hind'in cânib-i şarkisinde vaki memleketlerin ekseri susuz yerlerdir. Biz yine mânahnü fihimize gelelim.

Ahval-i Kâbilistan

Kâbilistan diyar-ı Acem'in diyar-ı Hind'de meşhur ve ma'ruf mesalikedir ve memerr ve ma'ber ol diyar ile Hind'e yerlerden ehven ve eshel olmağla emniyyet-i hudud için Hind padişahları Kâbilistan'ı her-bar asker-i kesir ile muhafazada ihtimam idemişlerdir. Bu def'a vali-i memleketin haberi yok iken Acem askeri ale'l-gafle Kâbilistan hududına vâsıl oldılar. İntiha-yı serhad muhafazasında perakende bulunan Hindîler Acem askerin gördüklerinde firar ve şitabla valiye varub vaki halden agâh itdiler. Vali-i merhum derhal zir-hükmünde olan elli bin piyade ve on bin süvari askerini cem' idüb düşmanı def' kasdıyla Medine-i Kâbil karibinde ordusın kurdı. Nadir Şah evvel-i zuhurundan berü küşad gibi bahtı kemal-i sür'atde idüğün tecrübeleriyle ma'lum idilmiş idi ve hasıması dâhi bu keyfiyeti fehim idüb sür'at ve şitab ile ale'l-gafle zuhurunda bilâ-tevakkuf askerinin ayağı tozu ile hasmına hücumu i'tiyad eyledüğinden fıkır ve endişede olmuşlardı. Nadir Şah hasımaya ba's-ı endişe olan sür'at-ı itiyadı tasdik için Hind askerini gördüğü gibi askerine hamle-i seri'a-i berle hücumu-i şedide emr eyledi. Hind askeri tizce devir itmeyüb henüz tertib-i alay ve tanzim-i sufuf-ı rical harbe vakt ve cenge zaman bulmayub Nadir'in mukaddematü'l-ceyş Hindîlere karışdı. Hindîler cenk ile değil belke şaşkunluk ile ân ve ahirde bozulub firar ve kal'aya tahassuna şitab itdiler. Acemler takib ve yetişdiklerini ahz ve bir bir Nadir Şah'ın huzuruna getürdiler. //105// Nadir Şah önünde Hindîler havf-ı can ile yât ve yarâkların yere bırağub itaat-ı berle Acem'e raiyyeti kabul itdiler. Bu muarekede Kâbilistan valisi ve Hindîler seraskeri Nadir Han dâhi Nadir'in askerinden ahz.

Ahval-i Medine-i Kâbil

Medine-i Kâbil mevki-i zemin cihetiyle ve sanayi-i berle gayet metanetde şehir ve kal'a olub mahsus muhafızlarından gayrı münhezim olan askerin ekseri kal'aya girüb vefret-i asker ile müdafa' ve mukâvemete egerçe iktidar-ı tam hâsıl itmişlerdi ve lâkin askerde nizam ve intizam yok. Sergerde bulunanlar etvar-ı harbiyyede hazık ve mahir belke fi'l-cümle aşına bir ferd zabıt Nadir Şah güşâde-i necat kaviü'l-kalb askeri kendüye muti' ve munis emrine münkad bezl-i emval ile milel-i Nasara'dan maiyyetine

cerr ve cezb itdüğü fûnun-ı harbiyye mahirleri ve muhasara-i kal'a etvarı hazıkları kisveha-yı Acemiyan ile mülebbes ziyy-i Acemiyan'da yanında mevcut ve mu'teber ve mültefit her halde mu'temed ve rây ve tedbirleri makbul destvarü'l-amel olub Hindîlerin görmedikleri ve işitmedikleri tarikleriyle kal'ayı muhasaraya şorû' ve mübâşeret gösterdikleri gibi derun-ı kal'ada mahsur ahali ve askere tareyan havfîyle sekizinci günde Kâbil kal'asını Nadir Şah'a teslim itdiler ve askerın ve kendüsin izzet ve ikramla kabul ve enderun-ı kal'aya aldılar.

İzan Cânib-i Ahval-i Padişah-ı Hind

Nadir Şah'ın Acem askeriyle Hindistan hududına tecâvüz itdüğü ve Hindistan askerinin inhizamı ve kal'a-i Kâbil yer istilâ-yı Nadir'e giriftar olduğı ihbar-ı hevahişe samia hıraşı birbirini ta'kib iderek payidaht-ı Hind Dehli ve Cihanâbâd ta'bir olunur şehre bir an nühuset-i karinde reside oldu ve padişah ve rical hadd-ı ta'birden birun-ı iztirab virdi. Hind devletinin halkı ve bâhusus padişah dairesi ricali ve erkân-ı devleti müddet-i medideden ve umumen müşhetat-ı nefsanıyye zevk ve sefalarda inhimakla işsiz ve güçsüz avâre //106// ve âtil ve battal ve kâhil olmalarıyla iktiza-yı sefer keyfiyyeti feramuş ve raht ile me'luf zevk ve sefaya mübteli iranperverâne dehşet virdi. Filvaki' mürur-ı zamanla nizam-ı devletleri fasid olub daire-i padişahide zekûr ve inas merdan ve nisvan ve erbab-ı merehâne-i berle umura müstevli olub emr-i celil-i ferman ferma-yı anların rây ve tedbir ve hevahiş ve irâdelerine mevkuf olmuşlar idi. Hüküm-ü hükûmete rây-ı zerrin ve hüsn-ü tedbire müstaid ve müstehak olanlar müdahale-i umurdan mahcur revaya-yı inzıvada metruk kalmışlar idi. Nadir-i mutabassır hallerine muttali' ve vâkıf olıcak bi-perva ahz-ı günâ nâşayeste muamele tariklerine zahib oldu. Ne çare kaza-yı mübrem belâ-yı asmanı Nadir Şah Hindîlerin gözine afet-i cesim görünüb emr-i mühim devlete bezl-i makdur ile tedârik görilmek iktiza eyledi. Memâlik-i Hind'e darb ve harba müstaid efrad-ı nasın kesreti ahir devletlere kıyas olunmayub zaman-ı kalilde mübalağa askerın tecemmu' kabil belke emr-i sehldir ve lâkin harbiyye ile aşına-yı asker kullanmağa kadir hade-yân ve serdarân ve askerde umur-ı ---- zabitan nâbud ve nâpeyda ardına bu hal ile az zamanda çok asker cem' olub hazır ve amade durdular. Ol esnada Hind Padişah'ı Acem Şah'ı Nadir'e ilçi gönderub mucib-i sefer ve ba's-ı harb ve kıtale mucib ne idüğünü ve murad ve maskud ne olduğunu sağlam eyledi. Nadir Şah evvel emirde mülahaza zımnında melâin tarikiyle; "şehr-i

nâmurad Cihanâbâd'ı seyr ve temaşa muradımızdır. Padişah mahzun değil ise bir senelik mesarif-i rahiiyyemizi acilen edâ-i berle sıkletimizi def' eylesin"deyu redd cevab eyledi. İlçi bu vechle mülâhaza şeklinde istihzadan kinaye-i cevaba kanaat itmeyub efendisinden memuriyetiyle Nadir Şah'ın örf-i âleme ve kavanin-i devlete muhalif hilafâde vaz' ve hareketi sebebdan tekrar suale cesaret idicek Nadir Şah mâtebane muamele ve "hâlâ kuvvet-i kahre ile //107// kabze-i tasarrufumuza dâhil olan Kâbilistan öteden berü memâlik-i Acem mülhakatından iken Hindîlere intikali kuvvet-i bazu ile olmayub mücerred-i musâlaha takribiyle bazı mülâhazat-ı bimânî zımnında olmuştur. Şah Muhammed Hind Padişah'ı bundan esbak Kandahar'ı kabze-i teshire getürmek ta'miyle Hind Padişahları Acem Şahları beyninde müesses ve mersus bünyan-ı sulhî hâdim idüb şart-ı ahd ve misak muktezasınca Nehr-i Hind'in sevahil-i garbiyyesinde vaki memâlik Devlet-i Acem'e aid ve raci' olmuş iken Padişah-ı merkumun ol memâlike bir takrile ol esnada istilâsı hilaf-ı şart-ı ahd ve misakdır. Böyle oldukda Hindîlerin ahd ve misak-ı imanlarına itikad ve itimad levha-i itibardan mahv ve merfu' olmağla memâlik-i Acem'in dâhi Hindîlerin şerr ve zararlarından emniyyeti kalmamağla mabeyninde ba's-ı emniyyet bir sedd-i serir bulunmak için binaenaleyh Nehr-i Hind menbaından mansıbına varınca meyan-ı devletinde sedd tayin olmağla muhtacdır. Binaenaleyh nehr-i merkum emniyyet için sedd tayin ve cânib-i garbiyyesinde vaki memâlik-i Acem'in emniyyeti müekkid ve rehin ve mesarif-i seferiyyemizi zamin olmak için tarafımıza red olunursa fe-bihâ ve illa asakir-i cerrar ve kerrar kaviü'l-kalb zafer itiyadımızla Hind içrülerine dâhil ve Hind Padişah'ı efendigi iktiza-yı hudud-ı Hindistan'a varınca takib idecegimiz ma'lum olsun" kelamıyla kat'i cevap eyledi. Nadir Şah bu günâ teklif-i anik Hindîlerden kabul olunmayacağını yakın itmiş idi ve kabul olunmamak iktiza-yı meramı olub zira Hind devletine gaflet-i medideden nâşî zaaf-tari ve askerleri bi-servin ve bi-nizam padişahları uğurunda gayretsiz ve hamiiyetsiz olduklarına vukuf ve itla'-i hâsıl itdüğinden gayrı ez ittifak Hindîlere vaki teklif-i malâyutaka küşâde gibi bahtı müsaid olıcak olursa sefer menkut olmak iktizasıyla Hind seferine azimet-i illet-i müstakile olub ordusuyla şifte ve dilbeste olduğu nâm ve şan-ı izzet yâni "Fatih-i Hindistan" unvanıyla iftihar ve //108// mubahata rehyabı fırsatı bu derecede olmuşken fevt olmak havfı kendüye endişe virmişti. Ol halalde tamamen Hind'de sefer ve cenk için asker tedârikine teşebbüs olunduğı Nadir Şah'ın mesmu'ı olıcak vesvese-i evveliyi def'-i berle Hind Nehri cânibine hareket ve

azim-i râh-ı Cihanâbâd itdi. Esnâ-yı râhda Bekûr kal'asını anveten kabze-i tasarrufa getürüb ahalisini müdafaaya kıyam itdügi için siyaset-ı şedide ile ceza tertib eyledi. Andan Âtuh nâm kal'aya vardı. Kal'a-i merkume hasanet ve muhafaza ile metanet bulmuş ve müdafaaya iktidarlari var iken ahalisi Bekûr kal'ası ahalilerine vaki kahr ve şiddetden havfle bila-tereddüd kal'a kapuların açub dest-i Nadir'e teslim itdiler. Kal'a-i merkume Nilab Irmağı üzerinde vakidir. Nilab Irmağı ise Nehr-i Hind'e mensub olur.

Dakika

Sahib-i tarihçe bu mehalde habarat el virüb dir ki: "Bu makule badü'l-nüzûl bedkâr celalilere teshir-i bilâd ve kal'ada tâ ki zuhur idegelmiş suhulet cay-ı istigrabdır. Öteden berü bu misallu zorbaz ve serbeler daima ilerüye segirtmek daiyesine düşerler. Evail-i halleri ve asl ve nesilleri fikr ve mülahaza olursa haberata ba's olur. Ekser bilâd ve kal'a bunlara vahşet ve dehşet tareyanıyla tabi' olurlar. Bu keyfiyetlerin hakikati bilinmez bir keyfiyettir.

Tedârik Kerden Cesrehâ-yı Berây-ı İhtar

Çün râh-ı Cihanâbâd'da enhar-ı âzâm adideden mürur ihtiyacı nümayan idi. Şah Nadir ---- selaceler ve sallar binâ itdirdi. Ber vechle ki selacelerin eczâsı olan keresteler ---- tahmil olunub mahall-ı yerinde birbirlerine akd ve rabt olunmak mümkün ola. Hasırlar için sallar ve selaceler tedâriki esnasında nehrin geçide eshel ve evfak mahallini ve sahilinde askerin nüzuluna münâsib yerini keşf ve tahkik için adamlar tayin eyledi. Kâşifler nehr-i merkum gayet arız ve şedidü'l-cereyan kenarları yüksek ve cabeca //109// mahrum idüğün ve nehrin öte cânibinde lâyuad ve lâyuhşa adamlar ve atlar ve develer müşahade eylediklerini ilâm itdiler. Garib bu ki Nadir Şah mutabassır âyân ve ekâbir-i Hind'den devlet küskünlerini bedkâr-ı hainleriyle mahfi ve nihani muamele-i berle hirasla ve muhabere ve mükâtebeden hâli olmayub Cihanâbâd'da inişildigine ve ne yüzden tedbir olunduğuna vâkıf ve muttali' henüz Hind askerinden sahil-i nehre gelen bir cüzi asker idüğünü yakinen bilmiş idi ve Hind devletinin acayib ve garib kemalât ve kesaletden nâşî bunca asker karib-i şehirde işsiz ve güçsüz orduda ve şehirde bilcümle levâzım ve havaicde müzayaka-i azime derkâr cümle asker cem' oldu ve hazır ve amade kılındı itikadiyle padişahı hizme ve nedimesi iğfallerinden nâşî hareketde batı ve teanni üzre olduğunu Nadir Şah dezm ve nehirden mürurda mümanaata me'mur yalnız Lahor askeri idüğinden haber ve agâh olmuşdı. Binaenaleyh

Nadir Şah askerinin ekserini sahil-i nehirde orduların kurmak üzere ilerüye gönderdi ve Nilab Irmağıyla salları ve hasırları inşaata akmak üzere tenbih eyledi. Bu surette Nehr-i Hind'den geçmek tedâriki kasdında olduğun gösterdi ve kendüsi bizzat yirmi bin atlı ile bâlâ-yı nehre otuz fersah mesafeden baid bir mahalde casuslardan haber aldığı bir geçide segirdüb ol mahalde güzara manî bir ferd bulunmadığından Nehr-i Hind geçidiyle geçti ve filhal sahil-i nehir ile aşağı akub nehri muhafazaya me'mur Hindîlere ale'l-gafle hücum eyledi. Hindîlere havf müstevli olub hasmın kallesi keyfiyyetine ihlaya henüz vakit bulamayub inhizam-ı azime düş oldular ve bilcümle tobhane ve cebehane ve mühimmat-ı harbiyye ve eskal ve develerin askergâhda birağub firar itdiler ve kimi Lahor ve kimi Cihanâbâd'a şıtab itdiler ve bilcümle memâlik-i Hind ahalisine havf-ı //110// azim tareyanına badi oldu. Kazaya-yı ittifakiye bu yüzden zuhur idicek Acem askeri mah-ı niyârın beşinci gününde salları ve selaceleriyle bi-muhaya karşı geçdiler.

Ahval-i Pencab-ı Acem

Acem askeri nehirden geçüb ibtida uğradıkları Pencab memleketidir. Memleket-i merkumeyi beş aded enhar saki ve sirab itdüğinden "Pencab" tesmiye olunmuş. Memleket-i merkume enhar-ı merkume sebebiyle Hind'in ziyâde mahsuldarı ve payitaht olan Cihanâbâd'ın kılârı itibar olunur.

Memleket-i merkumenin ser-bilâdı ve kaide-i hükûmetidir. Şehrin halkı kâhil ve tenbel olmağla şehir çendan itimad ve itibaresiz, ihsanından âri ve açıktır. Acem askeri nehri bu günâ suhulet ile geçdiklerinden Şahları Nadir'in kuvvet-i necatla Hind'e galebe ideceklerinde şüpheleri kalmayub ve Cihanâbâd'ı kabze-i teshire getüreceklerinde dâhi bi-şüphe olub Hindîler her ne mertebede kesrette olurlarsa Acemler cenge kıyama mezid-i şevk ve hevâhiş ile Şah'a gelüb lafzan ve feryadkinan Şah'ın yolunda can ve başların feda ideceklerin iman-ı galat iletaahhüd idüb Şah'a takviye ve ta'cilen harekete tahrik itdiler. Nadir Şah askerinin kemal-ı hevâhiş göricek derhal güç itdi. Mühimmatın bazısını Arablara ve nicesin askeri düşlerine tahmil için Lahor cânibine azim-i râh itdi. Esnâ-yı râhda bulduğu husunı hâdim ve tahrib idüb memâlik ahalisi kulubına ilka'-yı ra'biçün bala ve karaları harab ve yeban ve hâli koyarak bulduğu Hindîleri ahz ve katl ve esir iderek Asya Nehri'ne vâsıl oldu. Güzara mâni bir ferd bulunmayub karşı yakasına geçti.

Ahval-i Vali-i Pencab

Pencab valisi Hind askerinin der cenk-i evvel ve sâni inhizama düş olduğun işitdikde Acem askerinin kariben Lahor'a geleceğın yakinen bilmişdi. Binaenaleyh Cihanâbâd'da peyderpey menziller ve arızlar ve ilâmlar ve niyaznâmeler ile Hind askerini ta'cilen tecemmu' ve tedârike ve hazır ve amade olmağa tahrik ve evvel //111// be evvel hazır olanlar Asya Nehri'ni ve Lahor'u muhafaza imkânı için acilen tarafına gönderilmekde ibram ve ilhahâmiz tavsiyelerden ve "Pencab hasmın eline giriftar olacak olursa tamamen devlet elinden gider" deyu tehdid ve tahvifden bir an hâli olmayub encamında Hind Padişah'ı Şah Muhammed müteyakkız olub lâyuad askeriyle harekete ve Lahor'un imdadı azimetine karar virdi. Çe-faide Hind Padişahlarının mu'tadları olan ihtişâmat-ı azime ve yol için ve bâhusus seferler için istishaben itiyad eyledikleri ifrat-ı eskal ve esbab-ı şevket ve azimetin tehiyye ve tertibi böyle vakt-i teng mahall-ı isti'calde bu günâ techize müeddi oldu ve Padişah-ı Hind Cihanâbâd'dan hareket itmezden Acem askeri Lahor'a Lahor valisi daire-i padişahi ricalinin tekâsülleri ve padişahı ikaz ve ta'cilde müsamahaları sebebiyle işine varacağını taakkul ve takaddüs-ü berle bilüb ve ol cânibden me'yus oldu. Vali-i merkum gayur ve ceri' ve cesur kaviyyü'l-kalb malik-i rây-ı zerrin sahib-i tedbir hayırhevah-ı devlet-ricâl tamü'l-akl olmağla selâmet-i devlete vesile olur esbaba teşebbüsde dakika fevt itmedi. İnhezama düş olmuş asker perakendelerini ve bezl-i makdur ile tedârikine kadr olduğu askeri maiyyetine cem' idüb nehrin şehre karşı vaki sahilini zabt ve ordusunu kurdu. Dairen medâr-ı arız ve tahmil kat be kat hendeklerle kavi metrisler kurdu ve ikza iden mahallere toplar tertib ve ta'biye eyledi. Bu hal ile Cihanâbâd'dan padişah askeri gelüb yetişince müdafaaya iktidar ve emniyyet hâsıl idecek mertebede tedârik gördi.

Dakika

Müverrih bu mehalde dir ki: "Bazenler basmışlara galib olageldikleri tecrübe-i berle sabitdir. Bazenlerin zoru ve kuvvet-i kalbleri basmışların zorına ve kuvvet-i kalblerine galib idüğü //112// akl ve ferasetle ma'lumdur. Ber-i mahalle tahassun itmek ve hasmın mahall-ı tahassunda vüruduna tevakkuf itmek hasmın kuvvetini ikrar ve kendü za'fını izhar ve beyan idüğü bildaha zahirdir. Bu esnada Acem askeri Hindîlerin müdafaaya tedârik-i tam ile kıyam ideceklerinden agâh olıcak var kuvvetlerin bazuya getürüb kemal-i gayret ile Hindîlere hücum itdiler ve dirisi ölüsüne bakmayub cenge

müesser oldular. Birkaç saat içinde Hindîlerin metrislerini zabt itdiler. Giderek Hindîlerin tertib ve nizamların bozup perişanlık virdiler, heybetlerini kaçırdılar. Hindîleri piyadegâni ihtilâl ve ihtilafla azim mehalike giriftar ve rahnedâr olduğun süvariyan müşahade idicek firara yüz tutdular. Nehir'den geçer iken ekseriya girdab-ı helâke giriftar oldular. Serasker olan vali meydan-ı muarekede yalnız kaldı. Cenkten sefid idüb Nadir'e kendüsün teslim itmek ile mecbur oldu.

Dakika

Nadir Şah bu vak'ada suret-i ahzıda bir hida'-i harbiyye semti dâhi tutdı. Yâni vali-i merkumdan meşhur olan şecaat ve dilâverlik zımnında valiye ikram ve iltifat ile muamele ve azim muhabbet izhar eyledi ve Hind ahvali nihâyet bulunca yanında mükerrremü'l-yâkudı, ba'de Pencab'ı kendüye ibka ve zirde tahrir olunduğı üzre rical-i devlet-i Hind zümresine idhal eyledi. Hindîleri takib iden Acemlerden iki yüz mikdarı nehre gark oldu. Bu muarekede Hindîlerden karada ve suda otuz bin mikdarı nüfus telef oldu. Bakıyyetü's-seyyuf sefineler ile karşı geçüb Lahor'a gitdiler. Acem askeri bila-mâni ve bi-mezahim şehr-i Lahor'u dâhi zabt itdiler. Acemler hizmetlerine, zahmet ve emeklerine mükâfat zımnında Lahor şehrini //113// iğtinam murad itdiler. Padişah men' idüb bir ferde zarar itdirmeydi. Filvaki' Acemlerin ve bâhusus Nadir'in askerinde kavi zabt ve rabtı ve siyâsetlerine kıyas olunmaz. Ber vech meşruh vali-i merkumun Nadir Şah'dan ricasına binaen şehr-i Lahor ve ahalisi canlarıyla ve mallarıyla Acem'e ganimet olmadan tahlis-i kâriban itdiler ve Nadir Şah askerine ganimet ile mücazâtı Cihanâbâd'a havale ve akl ve fikr-i tam'aların ol tarafın emval-i bi-kıyas tama'ına sarf ve amale eyledi ve Lahor ahalisine Acem askeri Hind'de oldukca zevad ve zahair-i firavan yetiştirmegi deruhde itdirdi ve min-ba'd Hind Padişah'ı ve askeri tarafına zahire virmek ve tarik-i ahz ile ianat itmekden eşedd-i akidet men' eyledi.

Hareket-i Nadir Şah Ez-Lahor Be-Cihanâbâd

Medine-i Lahor'dan Dehli şehri –ki Cihanâbâd ünvanıyla meşhurdur- yüz fersah mesafedir. Bir fersah üç mildir ve üç mil bir saatdir ve bu vechle vasi' ve düz sahalardır ve münbit ve mahsuldar yerlerdir, ferahfeza ve dilgüşa mahallerdir. Acem askerinin ılgar ve sür'atına müstaid arazi mütesevviye olmağla birkaç gün içinde Hindîler gözlerinde Cihanâbâd civarında vaki askergâhları karibinde tâ ki Acem askeri göründi.

Ahval-i Asker-i Hind

Ol diyar seyyahlarının tahrirat ve rivâyetine itimad caiz görölürse Hind askerlerinin kesret ve zinet ve şevketi hadd ve vasf ve ta'birden dûr, belke bir vakt ve bir zamanda bu rütbe asker-i kesir görölmüş ve işidilmiş değildir. Dört yüz bin atlu ve ol mikdar tüfenklü ve harbelü ve kemankeş ve mızraklu üç yüz bin ta'dad olunmuş idi. On bin top ve otuz bin deve ve iki bin filleri var idi. Nadir'in ---- cem' idüb tahrir iden kaleminin seyyahı ancak bin iki yüz bakır topları ve cenk için donanmış beş yüz filleri idüğün tahrir eyledi. Hindîlerin ordusu münâsib vasi' ve sak ile kurulmuş iken altı fersah mesafeyi istiab itmiş ve dairen madar-ı hendekler //114// ile ihata olunmuş idi. Acemlerin ise piyade ve süvarisi altmış bin asker idi. Nadir Şah egerçe zuhur-ı evvelince hasmın kesretinden tehaşi davasıyla askerine takviye virdi ve lâkin Hindîlerde bu vechle ifrat ve kuvveti göricek mu'tadı olan sür'at ile Hind askeri üzerine varmağı ve cenge kıyam itmegi münâsib görmedi. Ancak ordudan şehre vüsul ve mevaridi ve zad ve zahire gidecek yolları kat' için kendüsine muvafık bir mahalle kondı ve dört beş bin Hindîleri zad ve zahire için şehirden taşra çıkmışlar idi. Nadir Şah gördükde derhal dört beş yüz Acem gönderüb bozub perakende itdirdi. Filvaki' Acem atlusı Asya akalimi atlularına galibdir. Bâhusus Nadir Şah'ın atlu askeri şübub-ı tevana ve tenu-mend ve kendülerine mahsus bir garib tavır-ı kisve ile olub Hindîlerin gözlerine mehib ve ---- atları ---- ve yüksek ve sağ ve ten-dürüst ve dinç ve çapan ve çalak-ı şübubdur. Kıyafetleri ---- postunu kaplu çukadır ve dolamaları kasse-i rak ve envai çukalardandır. Cerameleri dâhi hafifdir. Yât ve yarâkları tüfenk ve balta ve şemşir ve kalkan ve silahları hafif, kendüleri çalak ve çapan olmalarıyla hasmın kesretine bakmayub serian hücum ile vafır topların zabt itdiler. On beş gün içinde Şah Muhammed'in elli binden ziyâde mücerred kaht ve galadan nâşı ---- altmış bine bâliğ olur askeri telef oldu. Ordudan firar idenler üç yüz bini tecâvüz itdi ve bunların dâhi bir niceleri Acem'de giriftar oldu. Ol esnada Nadir Şah, Şah Muhammed'in sipahsaları Melik Mirza'yı irad ve ifham için maiyyetine davet eyledi. Mirza-yı merkum "Mukaddema-i Ârif" nâmıyla reisü'l-aklam ve ba'de sadrazam ricali olmuşdı. Filhakika zatında memduh ve haluk malik-i rây ve zerrin, sahib-i tedbir, hayırhevah-ı //115// devlet, cesur ve dilir-i mutabassır ve reşid ve ehl-i hak padişaha bende ve çaker rical-i kâmil idi. Padişah dairesi ricalinin nâ-hemvar hareketlerini gördükce muhalefet ve bir tarikiyle tahammül itmeyub ve hakkı ketm itmeyub anlar ile zar olmuşdı. Enderun-ı hizme ve nedime

padişahı iğfal ve idamına bir takrible hatt alub katline fırsatçı oldukların habir ve agâh olıcak firar idüb valisi ve hâkimi olduğu vilâyet-i Dekken'e can atdı.

Ahval-i Dekken

Dekken tevabı' Hind memleketlerinin azami bir mahaldir. Cânib-i garbide Gücerat ve cânib-i şarkide Gülkende memleketleri vaki olub arzen ve tulen vasi' ve memduh memleketdir. Memleket-i merkumede valiye mahkûm atlu asker kırk bine bâliğ, piyadenin ise hadd ve hesabı yok. Bu hal ile vali-i merkum egerçe efendisine bağı ve isyanı revâ görmedi ve lâkin muhaliflerinin su-i kasdlarından ihtiyat idüb ahz ve ihzara kail olmayub kimesnenin emrine ram olmadı. Efendisine hulusunu tasdik için beher sene memleket cizyesini irsalde taksir itmedüğinden gayrı "Raca" tesmiye olunur Mecusîleri beglerinin istilâ itdüğü vafir memleketleri feth ve teshir idüb memâlik-i padişahîye zamm ve ilhak eyleyub Raca tesmiye itdikleri Mecusîler begleri başlu başlarına sancak mikdarı bir memlekete ocaklık mutasarrıfları olub kimesneye mahkûm olmazlar. Mirza-yı merkum vech meşruh üzre müddet-i medide asitâne-i devlet-i padişahîde devr ve umur-ı âmmeye müdahaleden mahcur olub zimam-ı fetk ve retk meham-ı saltanat-ıhoş amedi ve ---- mürâhenesi mübtelâ-yı ayş ve işret ve zevk ve sefaya münhemik nâ-ehl ellerinde kalmışdı. Akıbet-i inhizam bünyan-ı devletden nâ-seyyid ve nâ-mesbuk bir kaza-yı mübrem zuhuruna müeddi oldu. Şah Muhammed Acemlerin Hind'e su-i kasda tedârik kaydında olduklarından agâh olduğu berle mirza-yı merkumu sipahsalarlık ile sadâretde davet eyledi. Ol esnada henüz Acem'in bu rütbeye tecâvüze tasaddisi hatıra hatur //116// itmeyub hezar i'tizariyle imtina' itmişdi. Çok geçmeyub Acem askeri râh-ı Cihanâbâd'a ---- ve sür'at ve şıtab ile vüsule ---- ve sai idüğü mesmu'ı olıcak derhal mamezanı feramuş ve eyâleti askeriyle hazır olub Cihanâbâd karibinde askergâha vâsıl oldu. Padişah Şah Muhammed, Mirza Melik'in kudumundan gayet memnun olub cümle asker güya yeniden taze ruh buldı. Mirza-yı merkum, Nadir Şah'dan davet olundukda gıyabında askerde fesad ---- ihtimali havfindan nâşî davete icabetden imtina' eyledi. Derhal hadeyân-ı rüesâ asker-i zabitan ve iş erlerine cenge hazır ve amade olmaların ekid ve tenbih ve bekci ve nevbetci ve ---- tertib idüb ol gece bir takrib ile düşmana dil düşüb düşman hâinden agâh olmamak için metrislerden bir ferd bir dürlü bahane ile taşra çıkmamak üzre muhkem tenbih eyledi. Padişah'a mafiü'z-zamirini keşf ve arz idüb duaya müzhir ve emr-i menvi ve

müsemmime me'zun ve me'mur oldu. Mirza-yı merkum ol gece orduda ahşamdan sabaha dek cümle askeri tertib ve mühimmat-ı harb ve kıtali tehiyye kıldı ve inficar-ı fecr-i sadık ve fitne-i müterâkıb oldu. Meger daire-i padişahîde mukarriben padişah hizmete ve nedime-i merdân ve nisvan ceban ve bedkârları nâdanlar padişah sadeli iğfal ve havfa düşürüb cenge izin virdigine nadim itdiler. Vakt-i seferde emr-i hazır-ı telaki ve tesadüm ve kıtale zinhar mübâşeret olunmaya hat ve hitab ile ferman-ı padişahî vürud idüb serdar-ı asker-i hade-yân ceyuş-ıefrad-ı beşer cümleten engüşt-i hayreti derdehan idüb vadi-i hayretde kaldılar. Biçare Mirza Melik ne işlesün; maiyyetine yalnız on adam alub Acemlerin //117// ordusuna şitab eyledi. Nadir Şah, Mirza-yı merkumun bilcümle keyfiyyet-i ahvaline ve hüner ve ma'ruf ve menâkıbına sema' ile ve Lahor valisinin tarifiyle gereği gibi i'tila hâsıl itmişdi ve mübadi-i vüsulunda aşınayâne muamele gösterdi. Ba'd-ı zalik Şah-ı merkum ba's-ı seferi olan alat ve mevâdı beyana ağaz ve henüz Kâbil'e vüsulundan evvel Padişah Şah Muhammed'e gönderdiği ihtarı zikr ve yâd idüb:

Evvela: “Teymur’un altmış altı milyon guruşla –ki her milyon on kerre yüz bindir- yâni Teymur’un bu mikdar masraf ile yapıdırub Acem’den Hind’e nakl itdüğü tahta Şah Muhammed’in bir dürlü alâkası olmadığını irâd;

Saniya: Şah Muhammed’in dedesi Cihangir’in ümmisi Hind tahtına cülûs için Acem tarafından virilen meblağ-ı azim henüz edâ olunmadı;

Salisa: Şah Muhammed, Ağvaniyan’a ve Osmanıyan’a karşı Acemlere taahhüd itdüğü imdad ve ianat vaadine vefa itmedigiyle Acemlerin zarar-ı azimine bais oldu;

Rabi’a: Nadir Şah taht-ı İranî’ye cülûs-ı ihbar için dostane Şah Muhammed’e gönderdiği ilçiyi hilaf-ı mu’tad-ı düvel alıkoyub gayrı Nadir Şah asker-i giran ile memâlik-i Hind’de dâhil olmadıkca Nadir Şah’ın şahlığına mu’teref ve mukad olmadı.

Hamsa: Çün Muhammed Şah kendüsinden ahz ve intikam için Şah Nadir’i mesafe-i baiden sefere ve Hind’e gelmeğe mecbur kıldı. Mesarif-i beyayı ve takribiyle vaki mefratını kendüsinden tazmin çıkmaz ve matlubumuzdır” deyu Mirza Melik-i merkuma bir bir tefhim eyledi. Mirza Melik nâçar Nadir’in teşekküllerine muvafakat ve mizacgirlik suretinde görünerek: “Efendime kağıd yazayım. Ba's-ı bürûdet olan mevaddın tarik-i lâıykı üzre tatyib hatırınıza muvafık vechle bir an evvel tashih ve ta'dil ve tesviyesine takayyıda tergib ve pezirâ-yı husule bezl-i makdur ideyim ve lâkin bu

kavliniz senin çendin devletden devr ve mübâdele-i umur-ı saltanatdan bilküllüye mahcur olduğum malûmunuz olub //118// arada ba's-ı bürûdet olan kabahat veya gaflet ile taksirat kavlinize haml olunmak şayeste görülmeye. Şah'ın âyine-i hatırına ---- ve böyle tarik-i amik ile metâib ve meşak-ı müsâfereti iltizama ba's ve badi mukarreban-ı saltanatvükelâ-yı devletin müsamaha-i berle tekasüllerinden ve efendileri velini'metlerini ikazara ihmallerinden nâşî olmak görünüb" didikde Nadir Şah dil-nüvâzane teslim ile Mirza'ya hitab ve "kelamın dakik ve indimizde şayeste-i tahsindedir ve lâkin kelim-ı dil-firib ile maslahat görmek vakti degildir. Sana emr ve fermanım budur ki; derhal efendine haber gönder ki yarın bana gelsün, istikbal iderim. İki alay arasında birbirimizi karşılayalım. Emr-i sulhı bu vechle görelim ve illa edna bir bahane ve tereddüd ile naire-i gayzımı tahrik iderse kellesini gövdesinden koparub han-ı mezelletde galtan iderim" deyub kelimda huşunet ve gılgizet eyledi. Mirza Melik, Nadir Şah'ın kemal-i gururıyla huşunetâmez kelimından efendisi Şah Muhammed'i nakid ve kıtmir-i ağâh eyledi ve Nadir'in kelimı ahzında gururâmez gılgizete bakılmayub mebad-i kelimından tav'an izhar itdügi mülâyemetden istidlâl-ı berle: "Şayed ki ıslah-ı zâtü'l-beyne tarik buluna" deyu efendisini Nadir ile görüşmege tergib itdi. Ertesi gün Acemiyan ve Hindiyan ferikinden müretteb iki alay-ı azim arasında Padişah ve Nadir Şah birbirine karşı gelüb görüşdüler. Tarafeynden muvalat ve masafat Kâbe zımnında ezin ve izan bir nice sahte alaim ve edille sevkiyle akd-ı meclis itdiler. Biçare Şah Muhammed dehan-ı bir nihad Nadir'den bir gün makdem sadr olan cevap-ı ---- dilriş havf-ı can ile padişahlığı tacını Nadir'e teslim ve kabulini teklif eyledi. Nadir Şah: "Bereket virsün. Tac benimdir ve yine sana virdim Sen dâhi Acem'in hakkı //119// ne ise Acem'e vir" itabıyla ameden meramına ifham eyledi. Şah Muhammed, Nadir'in hatrını tatyib emr-i müşkülâtı naçar taahhüd ile mecbur oldu. Tarafeynden dostluğun uhud ve misakı iman-ı galat ile te'kid olunarak meclis sohbet ve mükâleme altı saat zaman imtidad bâ'd-ı zâlik Padişah ziyâfete davet olunub Otağ-ı Şahî'ye varıncaya karin alaylar ile teşyi' ve velime-i celile-i mülükâne tertib ve tehiyye oldundi. İşbu velime-i kebiri tertibi yüz bin guruşı tecâvüz itdügi mervidir. Esnâ-yı sohbetde sanayi-i ateşbâziyyeler envai fişenkler güneğin lehebleri ve envai alât-ı mevsukiye ve ---- ve sazandeler ile velime hitam buldı. Padişah ordusuna avdet olduğu padişahâne velime tertib idüb Nadir'i davet eyledi. Padişah'ın velimesinde ziyâde oldu. Zira esbab-ı haşmetden gayrı cümle zuruf-ı evani it'ama ve işraba safi altun idi. Padişah tarafından

Nadir Şah'a ol diyarda bir ---- ve mu'teber altı ra's Tatar bargiri ve cevâhir ve sim ile donanmış ve yüklenmiş iki ra's fil ahd olundu. Ziyâfet tamam olub sohbet irteye kaldı. Görelim âyine-i derman ne suret gösterir. Birkaç eyyam mürurunda Nadir, Hind Padişah'ı Şah Muhammed'in mebd-e-i hareketi olan mahalden yine ol mahalle varınca mesarif-i seferiyyesine vefa itmek üzere işidilmemiş, hesaba gelmez, gayet mübalağa bir meblağ akçe talep eyledi. Şah Muhammed yirmi araba altun, yüz deve yüki sim ile Mirza Melik-i merkumu Nadir'e gönderüb mâ-bakisi afv olunmak niyazında olub ve Mirza-yı merkuma arem-i iltifat ile kabulden imtina idicek, Mirza Melik, Şah'ın ayağına düşüb bi-hadd-ı teferru' ve niyazdan sonra kabule //120// meyl gösterdi. Bu şartla ki; dört sene yüz milyon gurus -ki her milyon on kerre yüz bindir- Nadir'in hazinesine teslim oluna. Bundan maada bir meblağ-ı azim cevâhir ile Teymur'un bâlâda işaret olunan meşhur ve nâ-murad tahtı bila-avk ve te'hir Nadir'e irsal olunub tarafına teslim oluna. Şarut-ı merkumeyi havi temessük yazılıub Mirza Melik îade ve temessük imza olunmak için Miraz-yı merkum ile Padişah-ı Hind'e gönderildi. Şah Muhammed temessükü imzadan imtina' ve teklif-i merkumeyi irâdeyi külli aczdan ikrar ve i'tiraf ile i'tizar ve min-ba'd taht ve tac-ı saltanatı ferağ ve iç illerde Bengale taraflarına azimete ve tebdil-i tam ve tagyir-i kisve ile bakıyye-i ömürünü tavr-ı tarz-ı dervişan üzere meçhulü'l-hal geçürmege kendüye evveli gördi. Mirza Melik mutabassır ve dürbin iş yine münce olacağın ve bu murada murdara-i müraradan ve Nadir'in matlubuna muvafık tarike mümaşatdan gayrı çare bulunmadığın ve böyle girdab ve beladan ahz bir tarikiyle sahil-i selâmete çıkmak müyesser olmadığın yakinen fehim idüb efendisi Şah Muhammed'e kâh teferru'-i berle niyaz ve kâh hal-i vaktin iktizasıyla tehdid ve kâh meclisol vakt-ı ıztırab ve zaman-ı ye'sde Nadir Şah tac-ı saltanat-ı Hind'e bi-mâni ve bi-ferahem dest-i res olmuşken bila-mucib mücerred kendi karihasından Hind tacını Şah Muhammed'e teslim zımnında Hind padişahlığını merkum Şah Muhammed'e ibka belke ahd itdüğü vaz'gar-ı fûrumayegân olmayub Şahan ve Padişahan-ı azimü's-şana hasseten lazıme-i mahsusa bir mürüvvet-i celile idüğü keyfiyyeti zikr ve yâd ile efendisi Şah Muhammed'e tefhim zımnında ibka-i zann-ı murad ve tesliye tarikine zehab ile teklif //121// olunan meblağı irâde efendisine bir dürlü zahmet ve keder vermeyeceğini deruhde, mesela: "Hind reayası olan kesirü'l-ifrad Mecusilerden mu'tad-ı düvel üzere selâmet-i âmme için vakt-i zaruretden iki kat tekâlif alınsa Nadir Şah'ın teklifine müstevfi vefa idüb nesak-ı ahzı hazine-i padişahiye ravi' olur" deyu takrir ve hizmet-i

merkumeyi Mirza Melik deruhde eyledi ve lâkin daire ricali Mirza Melik'e külli muhalefete zahib oldu. Mirza Melik cümlelerin kendüye muhalefetin göricek sabra mecali kalmayub var ümidi: "Padişahım! Mu'temedlerin sahibrây-ı zerrin müdebbirlerin ile iş işden geçmeden mukâbeleye kıyam ve ihtimam eyle" deyu efendisine itâbane-i küstahane kelam ile mecbur oldu ve min-ba'd sükût eyledi. Derhal devlet âyânı ve ekâbir-i hadeyân-ı asâkir, rüesâ-yı akvam ve müteayyinân-ı şehir ve rical, daire-i padişahî cümle iki fırka oldılar. Fırka-i evveli: "İrz ve namus ve şân ve devlete evfak ve ensab olan cenge kıyam itmektir" didiler. Fırka-i saniye: "Askerimizde envai müzayaka ve derd-i ceva' istilâsıyla kuvvet kalmayub şevk ve hevâhişe külli kesel ve fütur geldi ve nicesi bi-mâni meks ile telef oldu. Bu hal ile cenge kıyam ve ikdam-ı berle devleti encam-ı mehalik girdabına el-karianı münâsib görmeyub" cenkden külli i'raz tarikini tutdılar. Bu hal ile münâkaşa ve mücâdele ferikayn beyninde imtidada ve ihtilaf ile ihtilâl gitdikce terki bulub ferikayn encamı kuvvet-i karibe-i fesada vardı ve fasl-ı da'vâ' idici bir faruk yok. Mirza Melik bu keyfiyeti müşahadeden sonra külli ye's ile Nadir'e şitab eyledi. Kelama ağaz idüb: "Şah'ım! İtdigim mev'id-i sulhı kabulden padişahım efendim imtina' eyledi. İşte sahib-i cürm ben kulun Hakpa bege geldim; işte kılıç, işte boynum. Şanına şâyan ne ise ânı işle" didikde Nadir'in tenevvür-ü sinesinde ateş-i ejder kin ve gazab alevgir olub Mirza-i derdmendi //122// habs ve min-ba'd yiyecek içecek zerre denlü bir şey virilmemek üzre cu' ile siyâseti muhkem tenbih eyledi ve derhal Şah Muhammed'e haber gönderüb min-ba'd Hindîleri katl-i âm ve Şah Muhammed ahdine vefa itmedigi için kendüsine ve ehl ve iyal evlad-ı zükûr ve inas ve akraba ve taallukatından bir ferd komayub envai ukubat ve siyâsat ile hanedanı ırkını kat' ve istisal ve şehri yer ile yeksan idecegi kat'an ve cezmen kardâde-i rây ve azimeti olduğunu bildirdi ve bila-tevakkuf askerini cenge hazır ve amade kıldı ve ahalinin ihtilâli vakt-i fırsat olmağla şehre hücum ve seyf-i nâr ile tazyik ve tahrike ve ahz ve hâdime keremiyyet ve müsâraat-ı berle mübâşeretî ferman eyledi. Mirza Melik karinelerinden istidlâl ile keyfiyyeti hass ve fehim idicek efendisine mahfî haber uçurub halden agâh ve "kendüsine hayatı lâzım ise cenkde merdane kıyam ve bezl-i makdur ile kendüsin ve şehri muhafazaya ihtimam eyleye deyu" tavsiye eyledi. Biçare Şah Muhammed havf-ı azim ile hayattan me'yus hasmın elinde envai ukubat ve hakaret ve siyâsatdan havfle kendüsi ve ehli ve cümle akraba ve taallukatı zehr-i batil tehiyye idüb tenavüle karar virdiler. Ne çare Şah Muhammed yine Mirza Melik'e haber gönderüb

hayırhevâhâne ve pederâne pend ve nasihle müteneffih olmaduğunda hata-yı azim itdüğine mukarr ve muterif ve nadim olub azim i'tizariyle Mirza-yı merkumdan ne vechle mümkün olursa kendü ehl ve iyali ve devleti selâmetine cerr ve cehd ile ihtimamı hezar tavsiyeleriyle sipâriş eyledi. Mirza-yı mahbus Şah huzuruna müsule izin ve ruhsata niyazmend olıcak otağa getülülüb müsaade-i berle Şah'ın ayağına düşdi. Azim teferru' ve niyaz ile göz yaşdöküb efendisi Şah Muhammed'den ahz ve intikamda Nadir Şah'dan bir gün tevakkuk ile te'hir rica eyledi. Şah bir mikdar tereddüdden sonra Mirza'ya hitab idüb: "Ricana //123// müsaade itdim. Bu şartla ki, efendin Şah Muhammed'e söyle bu saat yanıma gelüb bana itaat eylesün. Zimam-ı hayat ve mematın dest-i ihtiyarına teslim eylesün" didikde, Mirza Melik, filhal efendisi Şah Muhammed'e bu keyfiyeti ifâde ve Şah Muhammed dâhi kazaya rıza deyüb bila-tevakkuf azimet ve Nadir Şah tarafına müsaraat-ı berle haber ve şer-i hükm-ü tefride râzı ve nefsinin irâde-i Nadir'e teslime kâil oldu.

Ameden Muhammed Şah Be-Mülhak-ı Nadir Şah

Şah Muhammed biçare otağa gelüb Nadir'in abus ve tenad ve bed çehresin görüb havf-ı hal ile cemi' iza'sı ra'şedar olub lerzan mutehir ve mebhut olub kat'a nutka mecali kalmayub Nadir eliyle işâret idüb Şah Muhammed'i ahz ve mahkûm-u habs itdiler ve derhal topları zabt itdirdi ve cenklerde ahz olunmuş bir nice emir ve rüesa ve zabitanın boyunları urulmağı emr eyledi ve Hind askeri ordusundan Nadir'in ordusuna zahire almak için firavan akçe ile amed şod Hindîlere kifâyet mikdarı zahire virilüb tevzi' olunmağı tenbih eyledi. Hind askeri ordusunda mahatt ve gala ve derd-i cu' ile insan ve hayvandan nüfus-ı kesire telef oldu.

Duhul-ı Nadir Şah Be-Şehr-i Cihanâbâd ve CülûsBe-Taht-ı Hind

Bu esnada Şah Nadir hazır ve amade asker-i cerrar ile şehr-i Cihanâbâd cânibine azim oldu ve sene-i mezbure Mart'ın yedinci gününde tavr-ı galibâne-i resm ve tarz-ı muzafferâne şehre dâhil oldu. Şah Muhammed biçare hizme ve haşmeden hâli fakirâne ve hakirâne üslub ile Nadir'in kafadarı oldu ve zindana gönderildi. Şah Nadir, Padişah sarayına girüb Hind tahtına cülûs eyledi ve bil-cümle tevaif-i askeriyye ve ahali-i şehr merâsim-i tebriki yerine getürdiler ve min-ba'd ravi denanire "Nadir Şah Melikü'l-Melik Şah Âlem" ünvanıyla sikke uruldu. İrtesi günü Nadir Şah askerini iki bölük idüb bir bölüğü şehri enderundan ve biri birundan //124// muhafazaya me'mur itdi ve

Nadir'in ilm ve haber ve izni olmadıkca şehre bir ferd girmeyub ve şehirden kimesne çıkmamak üzere muhkem tenbih ve ebvab-ı şehri sedd ve bend eyledi. Ahali-i şehir envai müzayaka ve kaht-ı azime mübtelâ, Acemlerde ise ecnas-ı erzak kesretde asker tabağası bi-perva ahalinin emval ve eşyalarına tama' ile itale-i eyadi-i tadî olub gelen bu keyfiyet Nadir'in mesmu'ı olıcak askeri gasb ve garetten men' itmek murad idüb: "Askerden bir ferdde otuz kırk guruşdan ziyâde bulunmaya" deyu tenbih ve "emre itaat itmeyenler katl oluna" deyu ferman eyledi. Pes bil-cümle zuruf-ı evani ve sefer evsatı ve sebab-ı hevab ve cümle zar ve perde ve alika ve düzdan ve billurdan şemdanlar kabilü'l-nakl sayebanlar ve serirler ve kerevetler ve bil-cümle altundan ve simden ma'mul ve kabilü'l-nakl alât ve eşyayı kendüsine tahsis eyledi.

Ahval-i Saray ve Taht

Padişah sarayı ta'bir olunur saray-ı celilin dört divarı altundan ve simden masnu' safihalarıyla kaplı tavanları ve rakları idad elmaslarıyla muhalli ve mülemma', serir-i padişahî altundan on iki derk üzere her biri incü ve envai cevâhir ile bir günâ san'at ile tezyin olunmuş, ma-fevk serirde Hindîler indinde mu'teber ve makbul ziverden hezar san'atlar ile masnu' zatında acayb ve garib envai elvan-ı rengâmiz cevâhir ile taklid olunmuş, per ve pali güşâde bir tavus kuşu serire sâyedar olmuş. Filvaki' serir-i merkum bunca padişahân zevîü'l-iktidar birbirlerine reşk-i engiz ve gayretâmiz himmetleriyle zinetde iksa-yı kemale reside kılınıb acayıbat-ı cihanın birisi olmuş bil-cümle gerek serir-i merkumun ve gerek saray-ı padişahîde mevcud nisvanın cevâhirine ve sarayda bulunan lâyuad-ı lâyuhsa emval-ı nefaiseye ne kıymet takdiri kâbil ve ne akl ile ihata mümkündür.

Zuhur-ı Fitne Der Şehr-i Cihanâbâd//125//

Nadir Şah bunca emval-ı nefaiseyi cem' ve kabz ve dad-ı hazine itdikde kemal-i raht ve emniyyet ile muradıma nail ve def'-i gavail itdim sanur iken, meger Hindîlerden esnâ-yı harub ve kıtalde ahz olunmuş ve muhafazalarına Acem askeri tayin olunmuş rüesâ-yı askerden dört nefer Hindî mirzaları enderun-ı şehirde bir gün ayş ve işret iderken tevabi'-i hizmetkârlarının ianatlarıyla muhafazalarına me'mur Acemleri katl ve filhal Nadir Şah katl olundı deyu savt-ı bülend ile esvak-ı şehirde münâdiler peyda ve şehirlü derhal silahlanub Acemlere hücum ve altı bin Acem'i katl ve idam itdiler. Nadir

Şah şehrin iç kal'ası hükmünde olan hisardan topları şehre havale ve peyderpey ve lâyenkatı' ateş virmekle şehrin galgalesini men' eyledi.

Südur-u Ferman-ı Nadir Şah Be-Katl-i Âm

Nadir Şah bu yüzden telef olan askeri gazabıyla ağaz ve intikam için sabah olduğu berle askeri silahlandurub cem' ve amade kıldı ve şehrin müteaddid mahallerine tevzi' ve ba'de şehrin ahalişi umumen katle ve emval ve erzakların henb ve garete ve şehri tahrik ve tahribe askerine izin virüb kendüsi kendüye mahsus tevabi' askeriyle şehre karşı vaki müreti' püştede dilgüşa ve cay-ı ma'mur Pensürlük nâm temaşagâha çıkdı ve bala-yı püştede vaki camie girüb mahall-ı mezburdan kendüsi temaşa itmek üzre şehre ateş virilmek ve rical-ı nisvanı ve pir ve civanı ve etfal ve sıbyanı katl-i âma ferman eyledi. Derhal şehir başına bir kıyamet kopdı. Etraf-u eknaf şehirde atıye ve ---- ateş virilüb ejder-i nâr ayyuka ser çekdi. Yakıcı yıkıcı henb ve garet idici siyâsetkâr Acem zebanileri Kızılbaş bir maaş-ı şeytanat istinas-ı cellad bi-amanları asırmış, kudurmuş, dahanları köpürmüş gürûhâ-yı kilab ve hanazir manendi esvak-ı şehri //126// keşt ve güzâr idüb ateşden necat bulan biçareler bunların şimşir-i gadrine uğrayub nisvan-ı sıbyanın garyu feryadı pir ve civanın âh-ı vahını afakgir olmuş bir ferde rahm yoğ idi.

Vüsul-ı Mirza Melik Be-Huzur-ı Nadir Şah

Mirza Melik –ki bir iki gün evvel Nadir Şah habs itmişdi- bu hengâme-i kıyamet asa-yı mehalik iştimalde hezar zahmetleri tamahhül ile Pensürlük'e vardı. Başın yakasın can iderek Nadir'in ayağına düşüb feryad idüb: “Ey Şah! Kavmimin hunın dögersin, beni katilde niçün tevakkuf idersin? Birkaç kimesnenin vazir ve vebalin bi-günah sahr-ı rakabelerine tahmil idersin. Tehcire-i nisvan ve piran ve etfal ve sıbyanın mucib-i intikam cürümlerimi varsa ced ve cevâmi'n sana itdügimi var azab-ı elim ikab-ı şedid halkü'l-yaraya zaviü'l-intikam cenab bâdi lâyezaldan havf ile itdüğün zulüm ve fesada eşcar ve ahcar-ı bi-ruh tahammül itmeyub camiin tâkı başına yakılır, tutduğun zemin seni yire geçirür. Allah'dan havf ile iyad ahali katilden feragat eyle” diyecek Nadir'in kalb-i fasına nev'i nedâmet zuhuriyle askerin tahrik ve tahribden ve katil ve nüfusdan men' eyledi. Sekiz gün sekiz gice yanub yakılub ekser imarâtı hakister veyer ile yeksan olundu. Âyân ve ekâbirin müzeyyen ve mahalli sarayları garetkâr ve tama'kâr askeri taifesinin hücumlarıyla basılıb soyulub talan ve tadar-ı harab ve viran, yer ile yeksan

oldı. Ehl-i vukuf olanlar bu muareke-i azimede zulm ve gadr ile on kerre yüz bin nüfus-ı beşer telef olduğun tahmin itdiler.

Ahval-i Tahsil-i Emval Ez-Ahali-i Şehr

Acayib ve agreb ateşden, kılıçdan necat bulan biçareler mahall-ı merhamet iken Nadir'in nâr-ı tama' ve gadri alevgir olub sim ve zerden ve incü ve cevâhirden ve sair zi-kıymet emval ve eşyadan her ferd can ve başının fidyesi olmak üzre mamelekin Nadir'e //127// götürüb hazinesine teslim eylemek üzre ekid ve şedid tenbih eyledi. Edna şey ketm ve ihfada mazannesesi olanlara dar ağacına salb ile lisana ve kaleme gelmez envai siyâsat ve şikenceler ile tertib-i cezâyâ şorû' eyledi ve buna dâhi kanaat itmeyub Mirza Melik'i ihzar ve şehr içinde âyân ve ekâbir, havas ve âvâm, ahali ve tüccar kim varsa cümlesinin emval ve eşyadan takvid ve gayrıdan mamelekin dikkat ile teftişe ve edna bir şey ketm ve ihfaya bir ferde cesâret itdirmemek ve mecal virmemek hizmetine tayin eyledi. Mirza Melik'e göre hizmet-i merkume egerçe hizmet-i mekrûha ---- oldu ve lâkin nice nüfus-ı beşerin bari kurı canlarıyla halaslarına ve naçar ve zaruri bir vesile oldu. Cevâhir-i fer ve şandan bir niceleri mameleklerin teslimden sonra yine hul-ı mezid şekincesiyle düşman elinden siyâsete giriftar olmamak için ulûmlarını ihtiyar ve zehr-i katil tenavüliyle datlı canlarına kıydılar. Mirza Melik'e teslim olunan nukud ve emval inanılmıyacak rütbeye vardı. Altun ve gümüş tağ misali yığıldı. İhmal ve istimhal ve hâcet için olan zuruf ve o ân ve esbab ve eşyadan maada lehiv ve la'be ve ayş ve işrete mahsus alât ve esbab ve eşya dâhi cümlesi cem' olub Nadir'e teslim olundu. Sim ve zerin naklinde suhulet için iki yüz neccar on beş gün zuruf tedârikine meşgul beş bin sanduk altun ile sekiz bin sanduk sim ile malamal oldu. İncü ve envai cevâhir ile memlu mahsus sandukların hadd ve hesabı yoğ idi.

Müsaile ve Mücâvebe

Bu mehalde Nadir Şah'ın Hind'den cem' ve iddihar ile Acem'e getürdigi emval-ı lâyuhsadan ahz-ı devletler halkına bir kaide tertib //128// itmek ma'mul mıdır? deyu sual olundukda sabih-i tarih-i seyyah vecaheti üzre cevaba tasaddi eyleyüb evvela müddet-i medideden berü Hind ve memâlik-i cihan emvalinin ---- ve ---- ve ---- nihayeti yok emval-ı girdabı idügiyle mütearif ve meşhurdur ve filvaki' yeni dünyada cem' olan bunca altun ve gümüş memâlik-i Arupa'ya gelüb taksim olunub ba'de yine cem' olub Hindistan'a gider ve bir dahi çıkmayub Hindistan'a kalur.

Saniya

Ahali-i Hind me'kûlat ve meşrubat ve melbusât ve sâir bil-cümle havaic ve levâzımda ahza muhtac olmayub Hind'den akçe taşra çıkmaz ve Hind meta'ı memâlik-i âleme tağlulub akçesi Hind'de kalur. Bâzi Efrenc meta'ın dâhi akçe ile satun almayub akçe kendülerde kalmak için meta' ile mübâdele idüb bâhusus memâlik-i Hind envai cevâhir ma'deni ve incü kaindir ve mukteza-yı cibilliyetleri üzre sagir ve kebir âla ve edna malların yere gömerler.

Salisa

Nadir'in Hind'den Acem'e nakl itdüğü emval nakl ve rivâyet olunduğı rütbe idüğü andü'l-akş şayeste-i itimad mıdır? deyu sual olunmuş. Cevabında evvela bu hususda memâlik-i Hind'i seyahat ile keşt ve güzâr ve müddet-i medide ol diyarda ve bâhusus Cihanâbâd'da ikamet ile imrar-ı evkat itmiş seyyahların rivâyet ve tahrirlerine müracaat olunur. Merkumlar beher sene saray-ı padişahîye mu'tad üzre nakl olunan nukud ve cevâhirin mikdarına vakıfdırlar ve Hind padişahının hazinesi yalnız vasatü'l-mikdar Bengale memleketinden gelen cizye-i mu'tedile-i seneviyye mikdarından kıyas olunur. Memleket-i merkumeden her sene Padişah hazinesine beş yüz öküz yüki altun ve gümüş gelür //129// ve Hind padişahlığı otuz iki memleketden ibâretdir. Memâlik-i merkumenin her yeri vesaitde memâlik-i Ferance'ye müsavidir.

Saniya

Hind'in kürsisi memâlik-i Cihanâbâd olub güya kuvvet-i maliyye ve askeriyyenin mecma' ve merci'dir. Şehr-i merkumede Hind Padişahlarına haraçgüzar kibr ve mecus ve mülhid bir nice akvamın sanadidi cem' olub Cihanâbâd'da meks ve ikâmet iderler ve muazzamat-ı meratib-i devlet anlara ---- ve kimi yirmi bin ve kimi otuz bin asker besler. Sanadid-i merkume bu rütbede itibar ve iktidar ve serbestileri var iken padişahzâdeler şehirden gaib ve münfik olamazlar. Padişahzâdeler dâhi kendülerine meşruta memleketler iradıyla malumü'l-mikdar asker besler ve kezâlik rical-i devlet ekâbirlerinden her biri birer güruh asker ve irad-ı devletin ekseri ulu ziyâfetlere ve anların raht ve besatlarına ve kesret-i hizme ve haşeme-i berle ifrat-ı esbab ihtişamlarına sarf olunur.

Evsaf-ı Cihanâbâd

Cihanâbad –ki asıl ismi Dehli’dir- bilâd-ı cihan beyninde zinet ve şevket ve celâlet ile ma’ruf ve kemal ve sa’t ve kesret-i nas ile meşhurdur. Vakt-i iktizada yüz bin asker çıkarır ve bellü olmayub güya bir ferd çıkmamış olur. Gayet ile münbit düz sahrada ekser mahallatı Cemma nâm nehrin ayağı üzerinde vaki olmuşdur ve Cemma nehri kesirü’l ---- olub Dehli ve Agra sahralarında kâh öte ve kâh berü inhıraf ile betv üzre cereyan ile bir müddet seyirden sade Ganc Nehri’ne mensub olur. Ekber nâm Padişah’ı kendüye zikr-i cümle birüsüyle bir yâdigâr-ı dâimü’l-beka olmak daiyesiyle Dehli şehrini hâdim //130// idüb cânib-i cenubda bir şehr-i cedid binâ itdirdi ve nâmına “Kılpur” demiş idi ve şehri cevâmi’ ve mescid ve mahalli saraylar ve azim imâretler ile ma’mur ve tezyin idüb bir zaman taht ve ârâmgâh idinmiş idi. Havası sakil olmağla tahammül idemeyub terk ile mecbur oldu. Cemma Nehri karibinde Dehli Atik’in naksıyla bir şehir binâ idüb Cihanâbâd tesmiye eyledi. Padişah Evrenzib Agra şehrini karargâh idinüb ol dâhi gayet hararetine tahammül idemeyub Agra’yı terk ve min-ba’d Dehli-yi Cedid’e merkurum Cihanâbâd ünvanıyla tamamen Hind devletine makarr-ı saltanat oldu. Şehr-i merkurum yirmi dokuz derece arzda vaki olmuşdur.

Nizam-ı Cedid-i Devlet-i Hind

Nadir Şah avdetinden mukaddem Hind devletini nizam-ı cedide ifrağ eyledi. Dört nefer ümera -ki bunlar egerçe Mirza Melik’in akrabalarından idiler ve lâkin hıyânet ile müttehim olub men’-i fesad oldukları için Mirza Melik ahz itmiş idi- boyunlarında zencir huzur-ı Nadir’e ihzar olunub âli molla el-nâs boyunları uruldu. Şah-ı Hind’e tahtı yine redd ve teslim olundu. Bu şart ile ki; mücerred padişahlık nâm ve ünvanıyla iktifa ide. Hall ve akd umur-ı devlet itibarı cümle Mirza Melik’in yed-i kifâyetine müsellemla ve padişahın hizme ve nedime ve haşeme-i senevi malûmü’l-mikdar irad tayin oluna. Nadir Şah, Mirza Melik’in maiyyetine temşit-i umur-ı saltanatda muâvenet için ümeradan yirmi nefer kimesne tayin eyledi. Lahor valisini dâhi ol gürûha idhal eyledi. Nehrin cânib-i garbisinde vaki memâlik cümle şart-ı musâlaha muktezasınca Acem’in olmak üzre yazılıb Şah Muhammed ve bilcümle ricale ve ol vakitte Cihanâbâd’da mevcud begzâde ve kişizâdelere imza itdirilüb mühürlendi ve min-ba’d ol memâlik Hindîleri Acemlerin haraçgüzarı olub senevi cizyelerini //131// edâ itmek ferman eyledi. Şah Muhammed ise vekâlet oğluna sipâriş olunmak veya hiç olmaz ise Mirza Melik

salıvirildikde umur-ı devlet rü'yeti oğluna tefviz olunmak maddesinde vafır cerr ve cehd eyledi ve lâkin müsaade olunmadı. Mahâzâ yine Nadir Şah'ın teklif itdiği şartı kabul-ı berle temessüki imza eyledi.

Nasb-ı Kârdan-ı Vükelâ Ez-Cânib-i Padişah Berây-ı Nizam-ı Umur-ı Devlet

Nadir Şah Hind umurını muradına muvafık suret-i nizama ifrağ ve nicelerin kulunı cerr ve cezbe ve kendüye tarafdâr olmak için cerakları yollı merâtib ve münâsibi anlara virüb umur-ı devletin rü'yet ve temşiti anlara sipâriş eyledi ve bu tarikiyle müfsidlerin umura müdahalesin men' ve bağı ve isyanları bâbın sedd ve bend eyledi ve kendüsi galib ve muzaffer ve mütehavvil ve müftehir İran cânibine avdet ve ricâta hazır oldu.

Vüsul-ı Yesr-i Nohistzâd-ı Nadir Be-Hind

Şah-ı merkum Kandahar'dan Hind'e hareketi esnasında veled-i büzürgteri tâ ki ol vakitte Rumiyye taraflarında bulunmuş idi. Haber gönderüb asker tedârik ve bir gün evvel Hind taraflarında kendüye yetişmek üzere tavsiye ve tenbih eyledi. Merkum dâhi tedârik eylediği askeriyle Nadir'in avdete azimeti halalinde Hind Nehri'ne vâsıl oldu. Nadir Şah'a oğlunun nehre vüsuli haberi gelicek yalnız on bin askeriyle nehirden geçmek ve sür'atle maiyyetine gelmek tenbih eyledi ve bu vechle bunca zaman zahmetlerden telef olmuş, za'f-ı târi olmuş askerine takviye virmek murad eyledi. Filvaki' bunca eskal ve emval ile sarb ve teng ve düşvarü'l-ubur yollarda, geçidlerde düşmanlar kemingâhlardan hücumlar yüklü ve ağırlaşmış ve tevritden çıkmış askere galebe ve şikarın elinden kopmak endişesi vardı ve bu cümleden ziyâde tarik-i izdivac ile iki //132// devlet beyninde musâlahaya ve ittihad-ı kuluba takviye virmek ve ba'de musârahaten ve rabita-i karabet-i berle oğlunı Hind tacına namzed itmek ameden meramı olmuş idi. Kamâkân bezl-i emval-ı bi-kıyas ve uhde-i kâbin-i izdivac olunub velime-i kebiri tedârik ve esbab-ı südur irtiyah-ı tahiyye kılınub Şah Muhammed ve Şah Nadir hazırü'l-meclis umum ve mahsus ziyâfeti tertib olundu ve taraf-ı Nadir'den arûs-ı arûsiyyeşahane hedayâ-yı celile bi-nihâye-i berle ikram olundu ve husul-ı meram-ı berle sohbet gayeye irdi.

Azimet-i Nadir Şah Be-Cânib-i İran

Şah ve askeri Cihanâbâd'dan hareket ve râh-ı avdete azim olub Şah Muhammed dairesi halkıyla Nadir'i teşyi'e hazır oldu. Nadir Şah kâbil olmayub men' eyledi ve lâkin

Hind'in rüesâ-yı akvamın ve âyân ve ekâbirin bir nicesin rehin şeklinde maiyyetine alub Hind Nehri'ne varınca muin getürüb ber vech meşruh mah-ı Haziran'ın gurreinde Nadir Şah ve Şah Muhammed resm-i mülükâne ve mu'tad-ı şahane üzre vedalaşub birbirlerinden mufarakat itdiler. Nadir Şah ve askeri Hind Nehri'ne vüsullarında Nadir maiyyetinde olan Hindiyan ve ekâbirine min-ba'd şarut-ı musâlahaya mugayir harekete tasaddi itmeyub dostlukda hulus ile sebatlarını müekkid iman-ı galat ile yeminler virüb avdetlerine izn virdi. Nadir Şah ve askeri nehri geçdikde veled-i nohistzâd-ı merkumı Nehr-i Hind'in cânib-i garbisinde şarut-ı musâlahaları muktezasınca Acem'e aid memâlike hâkim nasb idüb yirmi bin askeriyle zabtına tayin eyledi ve kendüsi azim-i râh olub Kandahar'a vüsulunda askeriyle eskalini Kandahar'da bırağub kendüsi kendüye mahsus süvar-ı tiz-reftar askeri gürûhiyle sebûkbâr İsfahan cânibine müsaraat //133// ile mah-ı Eylül'ün evâhirinde İsfahan'a vâsıl oldu. Vüsulunda kudumı ve hasıma galebesini tebrik merâsimi zımında sürur ve şadümanı izhar eyledi.

Evsaf-ı Nadir Şah

Nadir Şah cihet-i maliyye ile Karun-ı Sâni, a'dâlarına galebe-i hiddet ve tehevvr ve kemal-i ta'zim ve tecebbü ile elsine-i nasda meşhur sahib-i zuhur ---- baliğ bala-i endam, fehim ve hadidü'n-natika, kerem-i nihad, kavi mizac, ten-dürüst kifâyetine nazır olunursa hükûmet için mevlud bir şahıs görünür. Ziyâfetden berü güçlere ve zahmetlere tahammül ile me'luf olmuş, kendüsi için ---- ve su'ubet yok. İyalinde ve askerinde kâh olur ki kuru peksimet ile geçünür, işçilerin tabh-ı team için istihdam Nadir vaki olur meydan ve mekiffatdan tehaşi itmez. Mahâzâ medhuş degildir. Meram-ı bidad kendüye mâlik akıldar ve huşyâr ve tefyi' evkat-ı menfuri zevk ve sefaya meyl ve rağbeti yok. Leyl ne nehar serkâr-ı efkârı azz ve mecd ve iclâldir. Sahib-i zuhur nâmının şenikası ve bilcümle esbab-ı mufaharetin şeydası gayet mübahi ve mağrur ve nisvandand ebkar ve ekâbir ile bâhusus Keşmir hasnâlarıyla malamaldır. Bu keyfiyyeti dâhi esbab-ı haşmet ve mufaharetden adaydır dirler. El-hülâsa Nadir Şah'ın cenklerine ve hünelerine ve hizmetlerine ve mübâşir olduğu umur-ı âzâmın avaik-i avakıbına nazır olunursa salâbet ve necâdeti temâyün olur. Bu takrirce niru-yu bazu-yu şecaat ile feth ve teshir-i memâlikde ahvalleri umur-ı mustagribden olan ashab-ı zuhurdan olmak görünür. Fenn-i riyâsetde ve rây-ı tedbirde ve hükûmet-i umurda hazakatına bakılsa taht-ı saltanat için doğmuş görünür ve lâkin taht-ı saltanat tama'-i tebli dek ile mekir ve hile ile kemal-i

hapasetinden nâşî //134// hıyanet ile velini'meti efendisi hanedan-ı Safeviyye'ye gadr-ı fahiş ile olduğundan cümle mezkûratı lağv ve mahv itdi. Ahval-i istidracı olmak bedihî oldı. //135//

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN ÖZETİ

3.1. Afgan Tarihi

Tarih-i Seyyahnâme, hicrî bin yüz kırk bir (m. 1728-1729) senesinde Latince'den Türkçe'ye tercüme edilip bin yüz kırk iki senesinde basma hatla yazıldı. Safevi Devleti'nin doğuşu ve Şah Erdebil'den Şah Hüseyin'e gelinceye kadar İran'da hüküm süren Acem Şahlarının hükûmet süreleri özetle yazılmış ve doğudan Hind sınırlarında bulunan Kandahar'a kadar olan bölgelerin durumu, Afgan kavminin ortaya çıkışı ve İran'ı istilâ etmeleri, Afganhükümdârları olan Mir Mahmud ve amcazâdesi Mir Eşref'in Acemler ile muharebeleri eserde anlatılmıştır. Bunlara ilâveten Afgankavminin Acem ülkelerini istilâsı tamamlanmış iken Afşar kabilesinden Tahmasb Kuli Han'ın ortaya çıkarak Safevi Devleti'ni Afganistilâsından kurtarması, Afganlar ile olan mücâdeleleri, Şah Hüseyin oğlu Şah Tahmasb'ı İran tahtına oturtması, kısa süre sonra tahttan indirip yerine geçmesi ve diğer olaylar da o diyardaki seyyahların rivâyetlerinden tercüme ve nakil yoluyla zeyl olmak üzere yazılmıştır. Yine Mir Mahmud ve halefî Mir Eşref ile Tahmasb Şah'ın iktidarları zamanında Osmanlı Devleti ile kâh dostane ve kâh düşmanca münâsebetler Osmanlı vakanüvislerinin eserlerinden alınmak üzere ilk tercümede yazıldı ve ikinci tercümede TahmasbKuli Han'ın ortaya çıkışı ve Afgan, Hind ve Acemler ile olan münâsebetleri seyyahlarda verilen bilgilere göre aktarıldı. Osmanlı Devleti ile olan münâsebetlere ise kısaca işaret edilip ayrıntısı vakanüvislerin kayıtlarına bırakıldı.

Tahmasb Mirza'nın Vaziyeti

Seyyahların rivâyet ettiği üzere İsfahan şehri Afgan kuşatmasında bulunduğu esnada Şah Hüseyin ile beraber beşi erkek ve biri kız olmak üzere altı çocuğu hayattaydı. Şehzâdelerden biri olan Tahmasb Mirza, Şah Hüseyin'e veliaht ilân edilip asker toplamak üzere taşraya gönderildi. Tahmasb Mirza'nın İsfahan'dan çıktıktan sonra asker toplaması, Şah unvanını kullanıp halkı biatına çağırması ve Afganlara mağlup olarak Mazenderan'a kaçması birinci tercümede aktarılmıştır. Tahmasb Mirza'nın İsfahan'dan çıkışından sonra diğer bir şehzâde olan Mirza Süleyman veliaht

ilân edildi, fakat kısa süre sonra azl edildi. Galiba Mir Mahmud'un İsfahan'a girmesinden sonra Mirza Süleyman diğerleri ile beraber idam edildi. Hatta iki şehzade can korkusuyla öldü. Bazı rivâyetlere göre Mirza Süleyman hapiste bulunup, Eşref Han'ın İsfahan'dan kaçtığı gece babası ile beraber katledildi. Safi Mirza ise muhasara esnasında kıyafet değiştirerek Huveyze'de hüküm süren Kasım Han'a sığındı. Oradan da Osmanlı'ya ilticâ ettiği rivâyet edilmiştir. Birinci tercümede Şah Hüseyin'in kızının Mir Mahmud ile evlendirildiği belirtilirken, ikinci tercümede Gürcistan hanlarından biriyle evlendirildiği söylenmektedir.

Tahmasb Şah'ın Mazenderan'a Fırar Etmesinin Sebebi

Tahmasb Şah, Eşref Han'a mağlup olduktan sonra askerinde direnecek güç görmedi ve çareyi fırar etmekte buldu. Afganların ortaya çıkışından beri Şirvan ve Gilan Rusya'nın; Hamedan, Gence, Revan, Tebriz ve Kirmanşah Osmanlı Devleti'nin eline düşmüştü. Doğuda ise Horasan'dan Hind Nehri'ne ve Baska Körfezi'ne kadar olan yerlerin tümünü Afganlar istilâ etmiş, sadece Mazenderan'a Afgan istilâsı henüz uğramamıştı. Taberistan da denilen Mazenderan, havası gayet güzel, suyu hoş, sonsuz yaylakları ve münbit arazileri olan bir memleketdir. Büyük İskender burayı fethetmeye karar verdiğinde bölge ahalisi büyük bir direnme göstermiş, fakat sonunda mağlup olmuşlardır. Moğolların istilâsı döneminde herkes katledilmiş, fakat yine şehir âbâd olmuştur. Halkın çoğunluğu Şia ve Ehl-i Kerem'dir. Şah Abbas döneminde buraya bir nice halk iskân edildi ve Ferahâbâd nâmına bir şehir yapıldı –ki buna Abbasâbâd da denilmiştir. Bölge hâlâ İran'ın sağlam kalelerinden biridir. Bölgeye henüz Afgan istilâsı ulaşmadığı ve halkın çoğunluğu Şia ve Safevilere bağlı olduğu için Şah Tahmasb, Eşref Han'a mağlup olduktan sonra buraya fırar etti. Şah Tahmasb geldiği esnada şehir halkı kendisini büyük gösterilerle karşılayarak bağlılıklarını bildirdiler. Şah Tahmasb bunu görünce bir süre burada kalmaya karar verdi.

Şah Tahmasb'ın Buradan Ayrılarak Vustan Nehri'ne gitmesi

Bazılarının rivâyet ettiği üzere Şah Tahmasb burada derdine derman bulamayarak tebdil-i kıyafet ile Hind Padişahı'na gitti. Hind Padişah'ı kendisini layık olduğu şan ve şevket ile karşıladı ve itaat ederse yardım edeceğini ve kerimesini dâhi kendisiyle evlendireceğini vaad etti.

Şah Tahmasb'ın Dönüşü ve Hindistan Tarafları

Şah Tahmasb Hindistan'dan dönünce Kandahar'a geldi ve vali Mir Hüseyin ile anlaşma yaptı. Mir Hüseyin, Mir Mahmud'un kardeşi olup Eşref Han'ın Mahmud'u katletmesi sebebiyle Şah Tahmasb ile dostluğa rağbet gösterdi ve anlaşma akd edilerek dostuna dost, düşmanına düşman olmayı kabul etti. Şah Tahmasb, Mir Hüseyin ile anlaştıktan sonra Mazenderan'a döndü.

Nükte

Kandahar valisi Mir Hüseyin, Şah Tahmasb'a asker ve akçe ile yardım etmeyi kabul etmekte sadık olmuştur.

Tahmasb Kuli Han'ın Vaziyeti

Daha tanınmadan önce Nadir Kuli nâmiyle bir çoban olup, daha sonra Şah Tahmasb'a gelerek Tahmasb Kuli Han nâmiyle şöhret bulmuş ve sonra hile ve aldatma yoluyla İran Şah'ı unvanını almıştır. Nadir'in ortaya çıkışı Avrupa'da duyulduğunda sözde Timur'a halef yeni bir Timur ortaya çıktı denilerek hakkında birçok şey söylendi. Fakat aslı ve nesli bilinmemekte idi. Bazıları onun Osmanlı ile muharebede ölen Gürcistan beylerinden birinin oğlu olduğunu, bazıları Dağıstan kavmi beylerinden birinin oğlu olduğunu, bazıları Horasan'lı olup aslen Acem olduğunu ve bazıları da Horasan göçebelerinden bir aşiret beyi olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise Efrenc (Avrupa) seyyahlarından bir Kızılbaş'tır dediler, fakat bunların hiç biri sıhhatli bilgi olmayıp, menşei Horasan'dır.

Horasan

Horasan'ın doğusu Sicistan ve bazı Hind beldeleri, kuzeyi Maveraünnehr ve Türkistan'dır. Batısında Irak-ı Acem, Mazenderan ve Horasan arası sahra ve çöl yer alırken, güneyinde Fars ve Kirman ile Horasan arası sahra ve çöl bulunmaktadır. Orta iklimde yer almakla suyu ve havası hoş, halkı mizaç ve akıl olarak sağlam ve güçlüdür. Birçok büyük şehirleri ve beş yüz kasabası vardır. Nişabur, Herat ve Belh bunlar arasında büyük ve meşhur olanlarıdır. Nadir, Nişabur'daki Esfer Ayin adlı beldede doğmuştur. Doğru kabul edildiği üzere Horasan'da Afşar kavminden ismi bilinmeyen

bir çobanın oğludur ve kendisi dâhi çobanlık ile bilinir. Nadir, sağlam mizaçlı, zor işlere tahammül edebilen, akli selim, basiretli bir şahıstır.

Meşhed Maali'nin Vaziyeti

On iki imamın sekizincisi olan İmam Aliü'r-Rıza bin Musa bin Cafer bin Muhammed bin Âli bin el-Hüseyin bin Âli bin Ebutalib hicrî 208 (m. 823) yılında vefat ederek Meşhed'de defnedilmiştir. Zamanla Safevîler burayı ele geçirdiler. Şah Abbas döneminde İmam'ın kabri etrafında birçok vakıf inşa edildi ve Şah'ın burayı maiyyetiyle birlikte ziyaret etmesinden itibaren her Acem için kabri ömründe bir defa ziyaret etmek adeti ortaya çıktı. Acem Şahları dâhi bu adeti yerine getirdiler. Biz yine asıl meselemize gelelim. Nadir Kuli Han, babasının ahır hayvanlarından bir sürü koyun çaldıktan sonra etrafına mal ve para teklifiyle bir harâmi cemaati topladı. Bu andan itibaren eşkiyalığa başladı ve ilk olarak Meşhed'i ziyârete giden kabileleri soymakla işe koyuldu. Nadir'in namı duyulmaya başladıkça etrafta eşkiyalıkla, isyanla, fesatla uğraşan herkes ona katılmaya başladı. Nadir kendisine katılanların sayısının iyice arttığını görünce artık hırsız ve eşkiya namını bırakarak parlak bir nam elde etme peşine düştü.

Nadir Kuli Han'ın Afganlar İle Harbe Başlaması

Bu esnada Afgan kavmi Safevî Devleti'nin payitahtı olan İsfahan'ı ele geçirmiş, kalan İran topraklarını da ele geçirmek üzere harekete geçmiş bulunuyordu. Horasan taraflarına Afgan askeri gelince Herat, Nişabur, Meşhed ve Busenc halkı itaat ile Afganlara tâbi oldular. Afganlara itaat etmeyi kabul etmeyen halk ise Afganlar ile çarpışmaya ve mal ve erzaklarını gasp etmeye başladılar. Bu sırada Nişabur ve Meşhed civarında Nadir'in adamları beş bini bulmuştu. Nadir Kuli Han Afganların İran'ı istilasını fırsat bilerek etrafta direnen Acemler ile bir olmayı ve böylelikle Safevîlere Afganları def etme konusunda yardım etmeyi düşündü. Böylelikle belki şanı yükselir ve birçok mal elde eder düşüncesiyle işe koyuldu. Düşüncelerini yakınlarıyla paylaştığı esnada Afganlardan bir bölük askerin Nişabur yakınlarında ganimet toplamakla meşgul olduğu haberi gelince, bölgeyi iyi bilen altı yüz asker gönderdi ve Afganlara hücum etmelerini istedi. Durumu öğrenen Nişabur muhafızı üç bin Afgan askeri göndererek Nadir'in birliklerini iki gün takip ettirdi. Nişabur'a yakın Bahadır adlı dar bir boğaza geldikleri vakit Afgan askerleri altı yüz kişi sandıkları küçük birliğe karşı saldırıya

geçtiler. Nadir Han ise durumu öğrendiği an hazırlık yaparak kalan askerleriyle birlikte buraya gelmiş bulunuyordu. Nitekim Afgan askerleri dar boğaza girince her iki tarafı da kapatarak tamamını katlettiler. Bu andan itibaren Afganların talihi tersine döndü. Nişabur'a dönen Nadir Han ise elde ettiği ganimeti askerlerine pay etti ve zaferini bildirmek üzere Şah Tahmasb'a gitmeye karar verdi.

Nadir Kuli'nin Şah'ın Huzuruna Çıkması

Nadir Han, Şah Tahmasb'ın Eşref Han'a mağlup olup firar ettiğini ve küçük bir birlikle Mazenderan'a gittiğini haber alınca derhal maiyyetine yüz atlı asker alarak Mazenderan'a, Şah'ın huzuruna vardı. Öncelikle Afgan askerleriyle yaptığı mücadeleyi ve elde ettiği zaferi anlattı. Ardından Şah'dan izin isteyerek, eğer kendisinden sonra evladına geçmek üzere İtimadü'd-Devle nâmıyla vekâlet verirse Acem'i Afgan istilasından kurtaracağını, bu belayı def ederek Acemleri eski haline döndüreceğini ve Şah Tahmasb'ın tekrar İran tahtına geçmesine yardımcı olacağını söyledi. Nadir'in sözlerinden memnun olan Şah Tahmasb, Nadir'in alnından öperek isteklerini kabul etti ve güzel sözler söyleyerek vekâlet ile Atabeg ve İtimadü'd-Devle unvanlarını verdiğini ilân etti ve Nadir Kuli namı yerine Tahmasb Kuli Han namı verildi.

İşe Başlama ve Emirlerin ve Halkın Mülküne Bakış

Göreve başlayan Tahmasb Kuli Han, ilk iş olarak Şah Tahmasb'ı Horasan'ı Afganların elinden almaya teşvik ve râzı etti. Şah ve askerinin güvenli bir şekilde Horasan'a geçmesi için Nişabur'da kalan askerlerine haber göndererek bir an evvel Mazenderan'a gelmelerini istedi. Şah ve Han miladî 1727 tarihinde Mazenderan'dan hareket ederek 25 Nisan'da Nişabur'a vardılar. Bu şehir eskiden Horasan'ın başkenti olup şehir halkı Şah'a itaatlerini bildirdiler. Şah ve Han'ın Nişabur'a geldiklerini duyan Afganlar ise saldırmaktan imtina ederek etraftaki sağlam kalelere kapandılar. Tahmasb Kuli Han, Horasan'dan topladığı askerleri kendi askerlerine katarak iş bilir erleri gerekli görevlere tayin etti. Asker sayısı on altı bine varınca, Şah Tahmasb bizzat Meşhed'i fethetmek üzere harekete geçti. Toprağı ve halkı zengin, fakat surları olmayan Meşhed'de bulunan Afganlar, halkın Şah'a meylettiklerini görünce korkuya düştüler ve Tahmasb Kuli Han'ın da geldiğini öğrenince firar ettiler. Şehir halkı Şah'a itaatlerini bildirerek gerekli merasimi yerine getirdi. Meşhed'i fetheden Şah Tahmasb,

kendisinden önceki Şahların yaptığı gibi İmam'ın kabrini ziyâret etti ve bu görevi yerine getirmekten gayet memnun ve mutlu oldu.

Tahmasb Kuli Han'ın Horasan Beldelerini Fethetmesi

Şah Tahmasb Meşhed'de İmam'ın kabrini ziyaret ettiği esnada Tahmasb Kuli Han maiyyetine kendisine mahsus askerlerini alarak Horasan beldelerini Afganların elinden birer birer almaya başladı. Tahmasb Kuli Han'ın şanı ve namı duyulmaya başladıktan sonra geriye kalan Horasan beldeleri ahali de elçi göndererek itaatlerini arz ettiler. Böylece bu beldeler de asker ve erzak ile imkân el verdiği ölçüde Şah'a ve Han'a yardım etmeyi vaad ettiler. Bu sırada Herat muhafazasında bulunan Afgan serdarı Tahmasb Kuli Han'a mukavemet gösterdi.

Herat'ın Vaziyeti

Büyük İskender'in Asya'da inşa ettiği büyük beldelerden biri olan Herat, eskiden hububatının bolluğundan dolayı İskender Harmanı adıyla anılmıştır. Hâlâ Horasan'ın payitahtı, meşhur şehri ve sağlam bir kaledir. Uzun zamandır yönetimini Safevîlerin yaptığı Herat, Şah Abbas'ın şahlıktan evvel valilik yaptığı şehirdir. Bu defa Tahmasb Kuli Han oğlunu şehre vali tayin etti. Eşref Han ise Kandahar'daki Afgan ümerasından güvendiği bir adamı olan Muzmik'i buraya vali tayin etmişti. Muzmik mukavemet etse de ahalinin yardımıyla Tahmasb Kuli Han galip geldi ve Herat Acemlerin eline geçti.

Şah Tahmasb'ın İsfahan Kararı

Bu olaydan sonra Şah Tahmasb'ın ve asker, ahali ve reayanın Tahmasb Kuli Han'a olan güveni iyice arttı. İsfahan'ın düşüşü sırasında can korkusu ve tebdil-i kıyafet ile dağılıp etrafa kaçmış olan asker taifesi Şah ve Han'ın zaferlerini işitince tekrar Şah'ın maiyyetine girmeye başladılar. Şah Tahmasb, askerlerinin böylece arttığını görünce İsfahan'ı Afganların elinden kurtarmaya karar verdi. Fakat Tahmasb Kuli Han, İsfahan'a yürümeden önce Kandahar da dâhil olmak üzere etrafta bulunan önemli yerleri ele geçirmenin önemini Şah'a anlatarak bilhassa Fars'ın payitahtı olan Şiraz'ı ele geçirmek gerektiğini bildirdi. Buralar ele geçirilmeden İsfahan üzerine gitmenin sebep olacağı fenalıkları anlatarak Şah'ı ikna etti.

Şah Tahmasb'ın Herat'a ve Ardından Şiraz'a Gidişi

Herat'tan Şiraz'a iki yol gider. Biri yüz elli fersah mesafede olup yol üstündeki kaleler Afganların hâkimiyetindedir. Bundan dolayı bu yolla gidilmesi çok zor bir iştir.

Diğer Yol

Bu ikinci yol Sicistan'dan geçer. Uzun, fakat daha güvenlidir. Tahmasb Kuli Han, yolun uzunluğunu zorluğuna tercih etti. Nitekim Sicistan gayet verimli ve düz sahalara sahip bir yerdir. Şah Tahmasb da aynı görüşü paylaşarak Herat'a geldi ve burada askerlerini topladı. Şah Tahmasb'ın asker sayısı yetmiş bine ulaştı. Tahmasb Kuli Han da hile ile Özbek Tatarlarını kandırarak on iki bin kişilik bir atlı birlik elde etti.

Acem Askerinin Herat'tan Şiraz'a Hareketi

Miladî 1729 senesi Martı'nın başında Şah ve Han Şiraz seferine karar vererek askerleriyle hareket ettiler. Yol üzerinde vardıkları Sicistan'ın birçok beldesi bulunmaktadır. Susuz bir yer olan Sicistan'ın Hind-i Mind adlı nehirden başka akarsuyu yoktur. Acem askeri yolda zor anlar yaşasa da, Afganlara karşı duydukları kin ve Nadir Kuli Han'a olan güvenleri sayesinde isyan etmeyerek hareketin onuncu gününde Sicistan'ın önemli beldelerinden olan Zerenc adlı şehre vardılar. Acem askeri, şehir ile nehir arasındaki düz sahrada ordugâh kurdu ve tüm askerler toplanınca sularını tedârik ettiler. Şehir ahalisi, Şah'a haber göndererek halkın çoğunluğunun göçebe olduğunu, dolayısıyla bunca askere yetecek zahire olmadığını bildirdi. Bu esnada, daha önce Şah Tahmasb ile dostluk yapmış olan Kandahar hakimi Mir Hüseyin, dostluğun gereği olarak on iki develik zahire gönderdi.

Şah ve Askerlerin Kermaşir'e Gelişi

Zerenc'de çok fazla dinlenme uygun görülmeyerek askerlere hareket etme emri verildi. Yüz sene önce Şah Abbas'ın Hind ve Mind nehri üzerinde inşa ettiği taş köprüden geçerek Kermaşir şehrine vardılar. Birmaşir de denilen Kermaşir, ahalisinin çokluğu, şehrinin mamurluğu ve kalesinin sağlamlığıyla meşhur bir şehirdir. Afganlar tarafından oldukça sağlamlaştırılmış olsa da, Afgan serdarı Şah'ın vaadlerine kanarak şehri Acemlere teslim etti. Şehir Afgan askerlerinden tahliye edildikten sonra Şah Tahmasb şehre dâhil oldu ve şehir zaptedildi.

Acem Askerlerinin Bender-i Abbas'a Gelişi

Acem askerlerine bir süre dinlenme izni verildikten sonra güney taraflarında bulunan Bender-i Abbas'a hareket etme emri verildi. Bender-i Abbas, Hürmüz ceziresi karşısında yer alan iskele ve kalesiyle mamur bir şehirdir. Şehir, Şah Abbas zamanında tamir edilmiş ve tüccarların ticaretleri için konsolosluk açmalarına izin verildiği için kısa zamanda mamur bir yer haline gelmiştir. Eskiden Samrun adıyla anılmakta iken zamanla Bender-i Abbas adıyla şöhret bulmuştur. Şiraz'a buradan yardım gönderilebileceği ihtimalini düşünen Tahmasb Kuli Han, bir an önce fethedilmesi gerektiğini dile getirerek gerekli tedbirlerin alınması hususunda emirler verdi.

Bender-i Abbas Valisi Said Ahmed Han'ın Vaziyeti

Anne tarafından Safevî hanedanına akraba olan Said Ahmed Han, Mir Mahmud'un katledildiğini haber aldığı anda Eşref'e de, Tahmasb'a da itaat etmeyerek Bender-i Abbas ve Hürmüz Ceziresi'nin valiliğini kendisine tahsis etmişti. Acemlerin şehre yaklaştığını haber aldığı anda mukavemet edemeyeceğini anlayarak beş yüz adamıyla birlikte Şiraz'a firar etti. Şiraz valisi ise, Ahmed Han'ı esir ederek İsfahan'a gönderdi. Eşref Han, isyan ettiği gerekçesiyle başını kesti ve beş yüz adamının da tamamı katledildi. Bu esnada Şah Tahmasb, mukavemetle karşılaşmadan Bender-i Abbas'ı zaptetti.

Hürmüz Ceziresi'nin Vaziyeti

Bu sırada Tahmasb Kuli Han, üç yüz asker ile beraber boğazdan karşıya geçerek cezirenin durumunu öğrenmeye gitti. Cezire eskiden Hürmüz adlı bir valiye tabi bağımsız bir şehir idi. Zamanla cezirenin adı Hürmüz olarak anıldı. Miladî 1501 tarihinde bir Portekiz donanması cezireyi istila ve zaptetti ve burada sağlam bir kale inşa etti. 1622 tarihinde Şah Abbas, İngiltere donanmasının yardımlarıyla cezireyi ele geçirdi. Kaleyi yıktıktan sonra buradaki ticareti Bender-i Abbas'a nakletti. Cezire'nin havası oldukça ağır olduğundan dolayı zamanla ahalisi azaldı. Tahmasb Kuli Han, kalanlardan güçlü olanları ordusuna dâhil ederek Bender-i Abbas'a geldi.

Kızılbaş Askerlerinin Bender-i Abbas'dan Hareketi

Burada asker iki bölük edildi. Bir bölükle Şah Tahmasb Şiraz muhasarasına, diğer bölükle Tahmasb Kuli Han Afganların seraskeri Seydi Ali Han'a karşı gitti. Tahmasb

Kuli Han, süratle Seydi Ali Han'ın ordusuna yaklaştı. İki tarafın uzun süren mücâdelesinin kazananı Tahmasb Kuli Han oldu.

Eşref Han'ın İsfahan'dan Şiraz'a Hareketi

Şiraz'ın muhasara edildiği haberi İsfahan'a ulaşınca, Eşref Han, derhal elindeki askerleriyle Seydi Ali Han tarafına doğru hareket etti. Durumu haber alan Tahmasb Kuli Han, Afgan askerleri Acem askerlerinden kat be kat fazla olduğu için derhal Şah Tahmasb'a haber gönderip muhasarayı kaldırmasını ve Afgan askerleriyle çarpışmak gerektiğini tavsiye etti. Şah Tahmasb tavsiyelere uyarak muhasarayı kaldırdı ve askeriyle birlikte Bezdik denilen sahraya gelerek Afgan ordusunu burada karşılamaya karar verdi. İki ordu karşılaştığı esnada her iki taraf da birbirine saldırmaktan imtina etti. Tahmasb Kuli Han'ın bulunduğu yer kendisine gayet uygun olduğundan yerinden ayrılmayı münâsip görmedi. Tahmasb Kuli Han, Afgan askerlerini hile ile üzerine çekmek için çabalar sarfetti. Bu suretle Afganlar Acemler ile meşgul oldukları esnada durduğu mevkinden inerek Afganlara saldırma fırsatı elde etti. Cenk esnasında Acemlerin geri çekilme emâresi göstermeleri Afganlara cesaret verdi. Fakat Acem askerlerinin henüz ric'at etmeye niyetleri yoktu. Eşref Han'ın çeşitli planlarına ve beş defa büyük hücumlarına rağmen Acem askerlerini ric'ate zorlayamadılar. Nihayetinde her iki ordu büsbütün çarpışmaya girdi. Eşref Han ile Tahmasb Kuli Han'ın kanatları birbirlerine denk düşmekte idi ve tam birbirlerine kavuşacakları esnada Acem askerleri tarafından toplara ateş verildi ve Afgan askerleri birçok kayıp ve esir verdi. Bunu fırsat bilen Tahmasb Kuli Han askerleriyle hücumla geçti. Acem askerleri karşısında daha fazla direnemeyen Afgan askerleri geri çekilmek zorunda kaldı. Afgan askerleri firar ederken Tahmasb Kuli Han'ın emriyle Acem askerleri takibe koyuldu. Acem askerlerinin takibinden kurtulmak isteyen Eşref Han ise İsfahan'a doğru firar ederken yol üzerinde bulunan köy ve kasabaları yerle bir ederek geriden gelen Acem askerlerini zor durumda bırakmak istedi ve süratle İsfahan'a sığındı.

Seydi Ali Han'ın Vaziyeti

Yapılan savaşta Seydi Ali Han'ın ordusu zarar görmemiş ve on bin askeriyle Bender-i Abbas'a firar etmek üzere harekete geçmişti. Tahmasb Kuli Han on bin askerle Seydi Ali Han'ın ardına düştü. Tahmasb Kuli Han, Afgan askerlerine yetişince yapılan savaşta Afganlar mağlup edildi. Birçok Afgan katl ve esir edilirken, Seydi Ali Han

yirmi adamıyla Kandahar'a güç bela firar etti. Bu andan itibaren Seydi Ali Han'ın ne nâmı ne de akıbeti belli oldu.

Tahmasb Kuli Han'ın Orduya Dönmesi

Tahmasb Kuli Han, Afganları perişan ettikten sonra payitaht İsfahan'ı da Afgan istilasından kurtarmak amacıyla orduya döndü.

Şah ve Askerlerinin İsfahan'a Gitme Kararı

Şah Tahmasb, bu büyük mücâdeleden sonra Şiraz seferini daha uygun bir zamana erteleyerek askerleriyle birlikte İsfahan taraflarına hareket etti. İsfahan'a varınca birçok yerlerin harap olduğunu, bütün zahirenin yakıldığını gördü. Afganlar talana başladığı esnada ahalinin çoğu kaçmış ve sığınacak yerler bulmuş idi. Şah askerlerinin Afganları mağlup ettiği haberi gelince gizlendikleri yerlerden çıkarak Şah'a gelmeye ve itaatlerini bildirmeye başladılar. Bu suretle Şah ve askerlerine gerekli zahireyi de tedârik ettiler. Şah ve askerleri hareket ederek İsfahan'a iki fersah mesafede ordugâh kurdular. Şah, askerlerinden bin beş yüz kişilik bir birlik seçerek İsfahan'ın durumunu kontrol etmek üzere gönderdi. Bu birlik İsfahan'a varınca Afganların şehri terketmiş olduğunu gördü ve durumu Şah'a bildirdi.

Eşref Han'ın İsfahan'dan Firarı

Eşref Han bozgun halinde İsfahan'a vardığında, Acemlerin kısa zaman içinde İsfahan'ı da muhasara edeceklerinden şüphe etmeyerek toplayabildiği kadar mal ve eşyalarını, Afganları ve değerli eşyaları ile kendisine mahsus ve Şah ırkından olan kadınları yanına alarak miladî 1729'da İsfahan'dan firar etti. Şehir ahalisi Eşref Han'ın firarını hayretle öğrenince Şah Tahmasb'a itaat için şehrin kapılarını açtı. Tahmasb Kuli Han, on bin askerle şehre dâhil olduğu esnada büyük-küçük, kadın-erkek bütün şehir halkı sokaklara dökülüp sevinç gösterilerinde bulundular. Eşref Han'ın üç bin askeri ise kaçmaya fırsat bulamayıp hisarda mahsur kalmıştı. Bunlar Şah'a haber gönderip kendilerine zarar vermemesi şartıyla hisarı teslim söz verdiler. Acemler ise buna gerek kalmadan hisarı harap, içinde bulunan Afganları ise katl ve esir ettiler. Afganlar 1722 miladında İsfahan'ı ele geçirdiler, 1729 senesinde ise Şah Tahmasb, İsfahan'ı Afganlardan temizledi. Bu suretle İsfahan'ın Afganlar tarafından istilası yedi yıl sürmüştü.

Şah Tahmasb'ın İsfahan'a Girişi

Şah Tahmasb, İsfahan yakınlarına ordu kurup Ferahâbâd denilen yerde birkaç gün dinlendikten ve Tahmasb Kuli Han İsfahan'da gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra şehredoğru harekete geçti. Yolda Tahmasb Kuli Han, büyük bir alayla Şah Tahmasb'ı karşıladı. Şah, Han'a lütufla hitap ederek:

“Benim düşmanlarımı şehirden def edersen seni gördüğüm an senin önünde yedi adım yayan yürümeği ahd etmiştim. Gereğini yerine getireyim” dedi ve atından inerek bir mikdar yayan yürüdü. Beraberce kahve içildikten sonra şehre geldiler. Şah Tahmasb şehre dahil olduğunda bütün şehir halkı sokaklara döküldü ve sevinç göstererek ağlaştılar. Şah ve Han şenlikler içinde Şah Sarayı'na dâhil oldular.

Biat Merasimi

Şah şehre dahil olduktan sonra asker, devlet ricali ve halk saltanat geleneği olarak gelip biat ettiler. Biat merasimi yerine getirildikten sonra asker ve ricale istirahat için izin verildi.

Şah Tahmasb'ın Şah Sarayı'nda Hareme Gelişi

Şah Tahmasb, zaferi kazandıktan sonra hareme gelip annesi ve babasına kavuşmak için can attı. Fakat annesi ve babasından bir haber alamadı. Meğer Mir Mahmud, Safevî hanedanından kimseyi sağ bırakmamaya niyet ederek tüm erkekleri öldürmüş idi. Eşref Han ise Şah Hüseyin'e dokunmamaya söz vermiş olmasına rağmen İsfahan'dan firar etmeden önce katletti. Kadınlardan ise hiç birini sarayda bırakmayarak tümünü beraberinde götürmüş idi. Şah Tahmasb, sarayda kime sorduysa annesinden bir haber alamadı. Bu sırada, eski kıyafetler giymiş, can korkusu ile gizlendiği belli olan bir hatun görüldü ve Şah'ı görünce ağlamaya başladı, güçlkle; “oğlum hoşgeldin” diyebildi. Şah, bu hatunun annesi olduğunu ancak sesinden tanıdı. Afganlar İsfahan'ı istilaya başladıkları esnada kıyafet değiştirerek hizmetçi kılığına girmiş, yedi yıl boyunca kendisini bu şekilde gizleyebilmişti.

Eşref Han'ın Vaziyeti

Tahmasb Şah, Eşref Han'dan intikam almak isterken, Eşref Han'ın nereye gittiği, nerede olduğu, başına ne iş geldiği hakkında kimsenin bir şey bildiği yoktu. Bazıları

Osmanlı'ya firar etmeye niyet ettiğini, bazıları Tebriz'den geçtikten sonra ârâmi taifesine esir düştüğünü söylediler. İsfahan'da kalan Afganlar ise Eşref Han'ın İsfahan'dan kaçarken Acemler izini bulmasın diye kimseye nereye gideceğini söylemeden Mazenderan'a doğru firar ettiğini söylediler. Bu sırada Kazvin taraflarında görüldüğüne dair haber gelince, Tahmasb Kuli Han, askerleriyle birlikte harekete geçti. Tahmasb Kuli Han, birkaç konak mesafe katettikten sonra Kazvin Afganlarının Şah'a itaat için gönderdikleri elçilerden Eşref Han'ın Kazvin'de olmadığını haber aldı. Elçiler Kazvin Afganlarının itaatlerini bildirdiler. Tahmasb Kuli Han, Kazvin Afganlarının itaat tekliflerini kabul ederek derhal Şah'a asker yazılmak üzere İsfahan'a gitmelerini bildirdi. Şah'a gönderdiği mektupta Şah'ı Şiraz'ı muhasara etmeye teşvik etti. Mektubun zeylinde Şiraz'ın fethinin önemini anlattı ve devamında Şiraz fethedildikten sonra artık içeride bir sorun kalmayacağını, komşu devletler ile ve öncelikle Osmanlı Devleti ile harbe girişmek niyetinde olduğunu, bundan önce Eşref Han'ı bulmak üzere Hind ve Sind'e kadar gideceğini, Afgan kavmini isyana mecalleri kalmayacak şekilde tazyik ve te'dib edeceğini ve sonra Şah'ın ordusuna döneceğini bildirdi.

Garibe

Şah Hüseyin ve selefleri zamanında kuvvetli düşmanları olmadığı için seferlerin az olmasından dolayı rahatına oldukça düşkün hâle gelen Acem askerleri, Tahmasb Kuli Han'ın komutası altında yine seferden sefere koşmaya başlamıştır. Bu suretle elli gün içinde beş yüz fersah mesafe katederek Kandahar'a geldiler.

Kandahar'ın Özellikleri

Kandahar, doğu taraflarında yüksek bir mevkiye bulunup birçok dağları bulunmakta, Hind ve Mind adlı nehir şehrin tam ortasından geçmektedir. Acem ülkesinin doğu sınırını ekseri Kandahar temsil etmektedir. Eskiden Kandahar müstakil kabul edilirdi. Acem ve Hind'in burayı ele geçirme isteklerinden dolayı savaş yeri hâline gelmiştir. 1650 senesinde II. Abbas tarafından Hindlilerden alınarak Acem ülkesine ilhak edilmiştir.

Kalenin Vaziyeti

Kandahar kalesi memleketin merkezi olup sağlamlığı ile meşhurdur. Hind hâkimiyetinde iken Avrupa'lı ustalar tarafından tamir ve tahkim ettirilmiştir.

Memleketin ortasında olup zahire, kıymetli mallar ve ticaretin bolluğu sayesinde halkı gayet refah içindedir. İlk kaleyi inşa eden Büyük İskender'dir ve bundan dolayı doğu kavimleri dilinde buraya İskender-i Kandahar denilmektedir.

Eşref'in Vaziyeti

Eşref Han İsfahan'dan birçok kıymetli mal ve kadın ile firar ederek Şiraz'a geldi. Fakat burayı güvenli bulmayarak asıl vatani olan Kandahar'a varmak ve yine asker toplayarak İsfahan'ı ele geçirmek kararını maiyyetine bildirdi. Şiraz muhafızlarına, Acem askerleri gelecek olursa kendisi dönene kadar kaleyi teslim etmemelerini, sonuna dek mücadele etmelerini tenbih ederek harekete geçti ve TahmasbKuli'den otuz gün önce Kandahar'a vardı. Kale karşısına varınca kale hâkimi Mir Hüseyin'e haber göndererek ilticasını kabul etmesini söyledi. Mir Hüseyin ise öfkeyle cevap verip, eğer yaklaşacak olursa toplara ateş vermekle tehdit etti. Tıpkı Eşref Han gibi maiyyetindeki askerler de bu cevaba hayret ettiler ve Eşref Han'ı terketmeye başladılar. Çaresiz kalan Eşref Han, kendisine sadık kalan üç bin askeriyle beraber Hind tarafına yönelerek Lenkûr kalesine iltica etti.

Lenkûr Kalesinin Vaziyeti

Lenkûr kalesi ancak iki askerin yanyana yürüyebileceği darlıkta yollardan gidilen ve oldukça sağlam yapıda bulunan bir mevkiidedir. Eşref Han kaleye dahil olduğunda yanında bulunan iki bin askere kalenin muhafızları olan Afganlar da dâhil olursa belki Acemleri engelleyebilirdi. Fakat bunda geç kalan Eşref Han, az sonra Tahmasb Kuli Han'ın yetiştiğini gördü. Tahmasb Kuli Han, kaleyi muhasara ile ele geçirmenin oldukça zor olduğunu görünce zahire yollarını keserek muhafızları zor durumda bırakmayı denedi. Nitekim kalede bulunan Afgan askerleri zor duruma düşünce kendi selâmetleri için Eşref Han ve maiyyetini feda etmeyi göze aldılar ve Nadir Kuli Han'a gönderdikleri elçiler ile gizli yollar vasıtasıyla Acem askerlerini içeri alabileceklerini bildirdiler. Bundan gayet memnun olan Tahmasb Kuli Han, dört bin seçkin askerini bir elçi rehberliğinde gönderdi, kalan elçileri ise hile ihtimaline karşı rehin tuttu. Dört bin Acem askeri elçinin gösterdiği yoldan kaleye gizlice girerek nöbetçileri öldürüp kapıları Acemlere açtılar. Derhal Afganların silahlarını ellerinden alarak kaleyi zaptettiler. Tahmasb Kuli Han yetişince Eşref Han'ı tutsak ederek ordusuna gönderdi. Kale Afganlarını yaptıkları dostluk sebebiyle affederek kendisine asker yazdı ve Acem

askerlerinden kaleye muhafızlar tayin etti. Ardından Eşref Han'ın uzun zamandır beraberinde götürdüğü ve perişan hâle gelmiş olan hatunları bulan Tahmasb Kuli Han, kendilerine iltifatlar ederek ikramlarda bulundu.

Eşref Han'ın Mal ve Mülkünün Vaziyeti

Tahmasb Kuli Han, Eşref Han'ın hesapsız mallarını ele geçirerek kendisine ganimet yazdı. Eşref Han'ın eşya ve malları sayısız olup, yalnızca akçe on altı milyona ulaşıyordu. Diğer cevâhir ve incinin ise hesabı yok denecek kadar çoktu. Tahmasb Kuli Han gümüş akçeyi maiyyetine bölüştürdü. Cevâhirden bir kısmını Şah hanedanı hatunlarına verdi. Kalanları ise gerekli olduğu bir zamanda kullanmak üzere Herat'a gönderdi.

Tahmasb Kuli Han'ın Lenkûr Kalesinden Kandahar Kalesine Dönüşü

Tahmasb Kuli Han aynı senenin yirmi Martı'nda Lenkûr'dan hareket ederek Kandahar'a geldi. Mir Hüseyin, zafer tebriki için gerekli merasimi yerine getirdi. Tahmasb Kuli Han, bütün maiyyeti ve on bin askeriyle Kandahar kalesine dahil oldu. Eşref Han ise boynunda zincir ile meydana getirildi ve başı kesilerek İsfahan'a gönderildi. İsfahan'da halka gösterilmek üzere kafası bir mızrağa geçirilerek yere dikildi ve teşhir edildi. Geriye kalan isyancılar da aynı şekilde katledildiler.

Eşref Han'ın Akıbetine Dair Çeşitli Rivâyetler

Bazı seyyahlar, Eşref Han'ın İsfahan'dan firar ederek Şiraz'a geldikten sonra Tahmasb Kuli Han'a vaadlerde bulunup kendisine dokunmamasını istediğini fakat Tahmasb'ın buna yanaşmayarak takibe koyulduğunu, Eşref Han'ın kırk elli kadar adamıyla Kandahar'a geldiğini ve burada Mir Hüseyin ile giriştiği savaşta perişan bir hâlde esir düştüğünü yazarlar. Bazıları da bizim yazdıklarımıza uygun olarak, Tahmasb Kuli Han'ın Eşref'i ele geçirerek İsfahan'a, Şah Tahmasb'a gönderdiğini yazarlar. Buna ek olarak bazıları şunları yazmaktadırlar: Şah Tahmasb, Şiraz'ı muhasara ettiği esnada Tahmasb Kuli Han tarafından yakalanan Eşref Han esir olarak buraya getirildi. Şah Tahmasb, Şiraz muhafızlarının mukâvemet gücünü kırmak amacıyla Eşref Han'ı yüksek bir yere çıkararak muhafızların gözleri önünde derisini yüzdü ve başını keserek bir sırığa geçirdi. Kale muhafızları olan Afganlar ise buna çok iççerlenerek sonuna kadar mücâdele etmeye karar verdiler. Nihâyetinde Acemler, hücum ederek kaleyi ele geçirmeyi başardılar.

Eşref Han'ın Ölümünden Sonra Kandahar'ın Vaziyeti

Bu esnada Kandahar Afganlarından bazıları Eşref Han'ın firarından sonra kaleden çıkarak تنها yerlere çekildiler. Tahmasb Kuli Han, bir fesada kalkışmalarını önlemek üzere bazılarını rehin alarak İsfahan'a gönderdi. Bundan sonra sekiz bin Afgan'ı Şah'a asker yazdı ve “musaddık-ı seferiyye” adı altında –her tümeni yirmi beşer kuruş olan- yüz bin tümen vergi ödemelerini zorunlu kıldı. Kandahar valisi Mir Hüseyin'in Şah'a itaatine karşılık olarak maiyyetine saygın rical tayin olundu ve Afgan askerleri yerinden edilerek Acem askerleri tayin edildi.

Tahmasb Kuli Han'ın Etraf Memleketleri Müşahade Etmesi

Kandahar işlerinin düzene konulmasından sonra, Tahmasb Kuli Han, etraf memleketleri teftiş etmeye ve İran'ın fetreti döneminde Hindlilerin ve diğerlerinin istilâlarına uğramış yerlerden Hindlileri çıkarmak ve tekrar İran hâkimiyetine almak kararını verdi ve bu karar ile İran memleketlerini teftiş ederek Hindlileri firar etmeye zorladı. Vardığı memleketlerdeki ahaliden Şah'a itaatten ayrılmayacaklarına dâir yeminler aldı ve Afganlar yerine Acemlerden asker ve vali tayin etti. Bu suretle bir yıl geçirdikten sonra İsfahan'a döndü.

Şah Tahmasb'ın Vaziyeti

Tahmasb Kuli Han doğu taraflarında düzeni sağlamaya çalıştığı esnada, Şah Tahmasb Şiraz'ı ve diğer yerleri ele geçirdi ve Osmanlı Devleti ile harbe girişmeye karar verdi. İlk olarak Ermeni memleketini ele geçirmek istedi. Tahmasb Kuli Han doğudaki işlerle uğraşırken, Şah Tahmasb batıdaki işlerle uğraşıyordu ve İran'ın fetreti zamanında Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş olan Revan, Azerbaycan ve sâir yerleri istirdâda karar verdi. Osmanlı tarafından bakıldığında ise her şey normal olup, bu yerler Eşref Han ile imzalanan anlaşma sonucunda Osmanlı'ya bırakılmıştı. Bu andan itibaren Osmanlı ile İran arasında Ermeniyye diyarı harp alanı hâline geldi.

Şah Tahmasb'ın Osmanlı Payitahtına Elçi Göndermesi

Şah Tahmasb, adı geçen yerleri istirdâd amacıyla öncelikle Osmanlı Devleti'ne elçi gönderdi ve davasında kararlı olduğunu göstermek için başına Seyfi Kuli Han'ı serasker tayin ettiği altmış bin Acem askeriyle Tebriz'e doğru harekete geçti. Osmanlı

Devleti henüz elçiye cevap vermeden Acemlerin Ermeni memleketine hücumları haberi ulaşınca Acem elçileri Limni'ye sürgün edildi. O taraflarda şark muhafızı bulunan Köprülüzâde Abdullah Paşa Tebriz imdadına memur edildi. Henüz Tebriz'e varmadan önce dört bin atlı ile gönderdiği altı yüz deve yükü zahireye Acemler tarafından el konuldu ve sonrasında Abdullah Paşa'nın ordusuna saldırarak galip geldiler. Abdullah Paşa ise Revan taraflarına çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Şah Tahmasb'ın muhasara ederek içeriye zahire girmesine izin vermediği Tebriz'deki muhafızlar çareyi teslim olmakta buldular. Şah Tahmasb, Tebriz'i ele geçirdikten sonra Revan'ı da ele geçirmek amacıyla harekete geçti ve Mart ayında buraya ulaştı. Fakat o taraflarda Osmanlı seraskeri olarak bulunan Hekimzâde Ali Paşa, Acemlerin Revan'ı muhasarası esnasında hücumla geçerek Acemleri bozguna uğratıp çoğunukattetti, geriye kalan Acem askerleri ise firar ettiler. Bu zaferden sonra Acem askerini takip etmekle görevlendirilen Ali Paşa, Zenc Nehri üzerinde yetiştiği Acem askerlerini tekrar bozguna uğrattı. Seyfi Kuli Han da dâhil olmak üzere bir çoğu esir edildi.

Revan muhasarası esnasında büyük tehlikelere maruz kalan Şah Tahmasb, bir miktar askeriyle Üç Kilise adlı yere firar etti. Fakat burada bazı askerlerinin kendisini bırakarak firar etmesi üzerine Kürtlerin bulunduğu bölgeden geçerek Tebriz taraflarına firar etti. Seyfi Kuli Han ise Osmanlı payitahtına gönderildi ve burada kabaca hareketlerine tahammül edilmeyerek katledildi. Şah Tahmasb ordu toplamakla meşgul iken, Hamedan'ın Bağdad valisi Ahmed Paşa tarafından muhasara edildiğini haber aldı. Şah Tahmasb, Hamedan elden giderse İsfahan da gider korkusuyla Hamedan civarına hareket etti. Ahmed Paşa, Şah'ın geldiğini öğrenince muhasarayı kaldırarak Şah'a karşı gitti. Yedi saat süren savaştan sonra Acem askerleri tamamen mağlup oldu ve bütün harp malzemeleri Osmanlı askerlerine ganimet oldu. İki gün sonra Hamedan şehri dâhi aman dileyerek Osmanlı hâkimiyetine girdi. Şah Tahmasb ise bir mikdar askeriyle Kazvin'e firar etti; kalan askerler de etrafa dağıldı.

Şah Tahmasb, derhal barış antlaşması yapmak üzere teşebbüse geçti ve Ahmed Paşa'dan sulh istedi. Ahmed Paşa, sulh ve harp yapmaya yetkili olmakla sulhü münâsip gördü ve yapılan görüşmelerde iki taraf arasına barış antlaşması yapıldı. Buna göre; Tebriz Şah'ın, Revan Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalmak üzere Aras Nehri iki devlet arasında sınır oldu.

Tahmasb Kuli Han'ın Şah Tahmasb'ın Osmanlı Devleti İle Yaptığı Sulha Muhalefet Etmesi

Tahmasb Kuli Han doğuda nizamı sağlamaya çalışırken Şah Tahmasb'ın birkaç kez Osmanlı askerlerine mağlup olmasından sonra sulh istediğini ve ardından sulh yapıldığını haber alınca Şah'a mektup yazdı. Mektubunda: “İran'ın fetreti zamanında ve Şah'ın Osmanlı ile mücâdeleleri esnasında Acem'in zâiyatı ne olursa olsun Osmanlı Devleti İran'dan almış olduğu yerleri tamamen terk etmedikçe sulha meyledilmeye” diyerek âdeta Şah'ı tehdit etti. Devamında kendisinin bizzat o tarafa geleceğini bildirdi. Şah Tahmasb ise sulhü imzalamış ve askerinin bir kısmını salıverirken diğer kısmına kışla vererek İsfahan'a gitmişti. İsfahan'a varınca Tahmasb Kuli Han'a mektup yazarak: “Askerin bunca zamandır seferlerden yorulduğunu, bundan dolayı dinlenmeleri için savaşa ara vermek gerektiğini ve bu nedenle sulha yanaştığını” bildirdi. İçeride artık eskisi gibi düşman kalmadığını, bundan dolayı İsfahan'da bulunmak gerektiğini de ekledi.

Tahmasb Kuli Han'ın Şah Tahmasb'ın İsfahan'a Dönüşünü Bildiren Nâmeyle Muamelesi

Tahmasb Kuli Han, Safevî Devleti'nin hizmetine girdiğinden beri savaşlarla uğraştığı için başka bir iş tutmaya zaman bulamamıştı. Sulh yapıldıktan sonra devlet ricalinin Şah'ı kendi aleyhine kışkırtacağını düşünerek düşüncelerini fiiliyata geçirmeye karar verdi. Sulh haberi kendisine hoş gelmeyip Şah'dan şikâyet etmeye ve onu câhil, saf ve akılca geri olarak nitelemeye başladı. Şah'ın Osmanlı ile yaptığı sulhü ayıp, ırz ve nâmusa saldırı olarak görerek bunun Acem halkı için uygun olmadığını etrafa yaymaya başladı. Ardından, Osmanlı'dan intikam alınmadıkça ve Acem'in zâiyatı tazmin olunmadıkça rahatı kendisine haram ettiğini yeminlerle bildirdi. Bundan sonra İsfahan'a gitmeye karar veren Tahmasb Kuli Han, Özbeklerin herhangi bir saldırı ihtimalini bahane ederek büyük oğluna Herat'ı tamir emri verdi ve başına altmış bin kişilik bir ordu topladı. Bu orduyu bölük bölük etti ve her bir bölüğü farklı yollardan İsfahan taraflarına göndererek otuz gün içinde orada olmalarını tenbih etti. Kendisi ise altı bin kişilik bir birlikle İsfahan taraflarına doğru yola çıktı.

Tahmasb Kuli Han'ın Şah Tahmasb Adına Sahte Nâme Çıkarması

Tahmasb Kuli Han, Herat'tan hareket etmeden önce, Şah Tahmasb tarafından olmak üzere sahte bir nâme çıkararak etraftaki memleketlere gönderdi. Bunda, Şah ricâlinin Osmanlı ricâline aldanarak Şah'ın rızası olmadan aşırı hareket ederek kendi kararlarınca vazifeleri olmayan işlere kalkıştıkları, bu durum Şah'a haber verilince Şah'ın buna karşı çıkarak etraftaki memleketlerden yardım istediği yazılmakta idi. Bu haber etrafta duyulunca birçok rical ve asker toplanarak Şah'ın haklı olduğunu, sulhte bir kabahati olmadığını, sulh Acem Devleti'ne muvafık olunca yapılacağını, dolayısıyla Şah'a yardım için hazır olduklarını bildirdiler.

Elçilerin İsfahan'a Gelişi

Elçiler İsfahan'a varınca Şah onları kabul etmedi: "Biz uygun şartlarda, kanuna uygun olarak Osmanlı Devleti ile sulhü kabul etmeye râzı olduk. Bundan dolayı, düşmanlık edenlerin ve gereğini yapmaktan imtina edenlerin katli vaciptir" diyerek elçileri huzurundan kovdu ve Osmanlı'ya mektup göndererek mevcut durumu bildirdi. Şah ne yapacağını bilmez durumda iken, Tahmasb Kuli Han ayrı yollarla göndermiş olduğu askerlerini acilen toplamaya başladı. Şah'a taraftar pek kimse kalmamıştı. Şah'ın sulhtan sonra dağıttığı askerlerini toplayacak durumu yoktu ve zaten çoğu çoktan Tahmasb Kuli Han'a asker yazılmıştı. Askerde emektar zâbitler de Şah Tahmasb'ın Tahmasb Kuli Han'a mağlup olacağını anlayarak yerlerine dönmüşlerdi. Şah'ın yanında sadece dairesi halkı ve birkaç adamı kalmıştı.

Tahmasb Kuli Han'ın Ordusuyla İsfahan'ın Batısına Gelişi

Tahmasb Kuli Han, bu esnada İsfahan'a yakın bir yerde Herat'dan gelen ordusunu toplamaya başladı. Bazı birlikleri Şah'ın firar etme ihtimaline karşı İsfahan'a yakın taşralara gönderdi. Zira Şah Tahmasb'ın da babası gibi firar etmek ve Osmanlı tarafına iltica etmek niyetinde olduğunu casusları vasıtasıyla öğrenmişti.

Şah'ın Tahmasb Kuli Han'ı Şah Sarayına Daveti

Bu tedbirleri alan Tahmasb Kuli Han, Şah'a tevâzunâme yazıp Şah ile görüşmek istediğini bildirdi. Bu isteği çaresizce kabul etmek zorunda kalan ve Han'a mektup yazarak onu saraya dâvet eden Şah, Han'a iltifatlarda bulunarak gelişini törenle

karşılama üzere hazırlıklar yaptı. Bununla da yetinmeyerek bizzat Şah'ı karşılamak üzere yola çıktı. Han ise kendisine bir fenalık yapılması ihtimaline karşı ordusunu İsfahan'ın etrafına yerleştirdi ve sadece bin beş yüz adamıyla saraya geldi. Saraya vardığında Şahlara mahsus yapılan merasime itibar etmeyip izinsiz Şah'ın yanına gitti ve Şah'ın karşısına oturdu: “Sana ettiğim hizmet, sadaketime yeterli delildir. Bundan şüphelen varsa ve benden daha sadık birini bulduysan bana söyle” deyince, Şah: “Biz seni devlete sadık bilip sana tam itimad ve istiklâl verdik. Bu istiklâl ve mutlak vekillik ile devlete sadık olmak gerektir” dedi. Bu şekilde birkaç kelimadan sonra Han, ordusuna döndü.

Tahmasb Kuli Han'ın Şah Tahmasb'ı Ziyâfete Dâvet Etmesi

Bundan sonra, Tahmasb Kuli Han, askerî takviye verecekmiş gibi görünerek Şah'ı maiyyeti ile birlikte ziyâfete dâvet etti. Şah'ın mukâvemet etmeye gücü olmadığı için dâvete icâbet etmek zorunda kaldı. Tahmasb Kuli Han biatı yerine getirdi, ardından güya Şah'ın emriymiş gibi yaparak yanında gelen maiyyeti İsfahan'a gönderdi. Şah da dönmeye niyet etmesine rağmen, Tahmasb Kuli Han, üç gün orduda misafir kalmasını, üçüncü gün şanına yakışır bir ziyâfet daha vereceğini, bu suretle şehir ahalisine aralarında bir sorun olmadığını göstermek istediğini belirtti. Şah kendisine kurulan tuzağı görse de çaresizce kabul etmek zorunda kaldı.

Tahmasb Şah'ın Tahttan İndirilerek Yerine Oğlunun Geçirilmesi

Ertesi gün Tahmasb Kuli Han, Şah'ın devlet ricalini kendi tarafına meylettirmiş bulunuyordu. Bunlara, Şah Tahmasb'ın aklen ve bedenen zayıf, devleti idâre etmekte âciz, saltanata nâ-ehl, Osmanlı ile yaptığı savaştan da anlaşıldığı üzere seferlere lâayık olmağını, Afganların tekrar saldırması hâlinde tedbirsiz olduğunu ve bu nedenlerden dolayı tahttan indirilmesi gerektiğini söyleyerek, eğer tahtından indirilmezse Acem Devleti'nin fetret dönemine tekrar döneceğini anlattı. Ardından, Şah Tahmasb'ın oğlunu işâret ederek; “yaşı henüz küçük olsa da yetişkin bir yaşa gelinceye kadar ona vekillik edecek birini seçmek daha doğrudur” diyerek gereğinin yapılmasını istedi ve orada bulunanlar Şah Tahmasb'ın tahttan indirilmesine karar verdiler. Fakat yeni Şah'a vekillik edecek kişiyi seçmekte çok tartıştılar. Bu sırada Tahmasb Kuli Han'ın taraftarı olan bazıları, böyle zor zamanlarda vekillik edecek kişinin liyakatlerini sayarak, Afgan'ı kovan yiğidin şahlığa daha lâayık olduğunu söylediler. Tahmasb Kuli Han ise itiraz

ederek İran tahtının Safevî hadenadına mahsus olduğunu, Tahmasb'ın oğlu Mirza Abbas hayatta iken onun tahta geçmesi gerektiğini, yaşının buna mani olmadığını söyledi.

Nükte

Tahmasb Kuli Han'ın ortaya çıkışından beri saltanata dâir hevesi herkesçe bilinmektedir. Bazıları onun eline şahlık fırsatı geçmişken geri çevirmesine sebep olarak, şimdilik niyetlerini gizlemek ve halka daha yakın görünmek istediğini gösterirler. Nihayetinde meclis âzâları Tahmasb Kuli Han'ın teklifini kabul ederek henüz yedi aylık olan Mirza Abbas'ı III. Abbas adıyla İran tahtına cülûs ettirdiler ve Tahmasb Kuli Han'ı mutlak vekil ve İtimadü'd-Devle makamına terfî ederek tam istiklâl verdiler. Bazıları bu durumu yorumlayarak, Tahmasb Kuli Han'ın şahlık için daha uygun bir zaman beklediğini ve nihâyetinde soylu biri olmadığını, dolayısıyla şimdi böyle bir işe kalkışırsa başına fena işlerin gelebileceğini belirtmişlerdir.

Çaresiz Kalan Tahmasb Şah'ın Vaziyeti

Bu kararlar alındıktan sonra Şah Tahmasb'a adam göndererek durumu bildiren Tahmasb Kuli Han, hapsedilmek üzere kendisini gözütecek adamlar tayin ettiğini bildirdi. Ardından büyük bir alayla İsfahan'a girerek Şah Tahmasb'ın tahttan indirildiğini ve yerine oğlu Abbas'ın geçirildiğini şehir halkına bildirdi. Şah Abbas, kundağıyla Şahlık tahtının üzerine çıkarıldı. Tahmasb Kuli Han, yanına gelerek selam verdi ve güya resmi biatı yerine getirdi. Bütün devlet ricali de aynı şekilde resmi biatı yerine getirdi. Resmi biatın ardından Şah Tahmasb tarafına meyletmemeleri ve kendisine muhalefet etmemeleri üzere devlet ricalinden sözler alan Tahmasb Kuli Han, hutbenin Şah Abbas adına okunması ve adına para vurulması emrini verdi. Burada garip olan şu ki; hiç kimse bu duruma muhalefet etmeye cesaret edemedi. Çaresiz kalan Şah Tahmasb'a herhangi bir yardımda bulunulması ihtimaline karşı Horasan'a sürülerek orada hapsedildi ve bundan böyle saltanatta hak iddiasında bulunmaması için gözlerine mil çektirildi.

Şah Hüseyin'in Kızının Vaziyeti

Bu sırada, Şah Hüseyin'in zamanında Gürcistan hanlarından biriyle evlendirmiş olduğu kızı, dul haliyle İsfahan'da on iki yaşındaki oğlu ile beraber yaşamaktaydı.

Kocası Revan savaşı sırasında Seyfi Kuli Han'ın maiyyetinde iken katledilmişti. Şah'ın kızı ve oğlu tamamen kendilerini gizledikleri için Şah Hüseyin ve Şah Tahmasb dâhi bunları öldü sanırlardı. Şah'ın kızı, zevcesi öldükten sonra bir daha evlenmeyerek bir yolla İsfahan'a gelmiş ve kendisini gizleyerek inzivaya çekilmeyi tercih etmişti. Tahmasb Kuli Han bunu haber alınca kendisini ziyarete gitti ve kendisine eş olmaya ikna etti.

Tahmasb Kuli Han'ın Sahte Nâmesinin Osmanlı Tarafına Varması ve Şah Tahmasb

Tahmasb Şah'ın henüz şahlığı zamanında sulha muhalefet eden Tahmasb Kuli Han'ın Şah tarafından olduğunu söyleyerek etrafa gönderdiği sahte nâme, Şah tarafından Osmanlı'ya gönderilmişti. Şah'ın hile yapmış olabileceği ihtimali düşünülürken, Tahmasb Kuli Han tarafından Bağdad valisi Ahmed Paşa'ya gelen mektupla Şah'ın niyeti ortaya çıktı ve Osmanlı Devleti ile Tahmasb Kuli Han arasında mücadele yaşanacağı belli olmaya başladı. Bundan dolayı Osmanlı Devleti, Tahmasb Kuli Han'ın yerinden edilmesini ve Şah Tahmasb'ın tekrar tahta çıkarılmasını istiyordu. Fakat henüz Tahmasb Şah'ın başına gelenlerden haberdar değillerdi. Tahmasb Kuli Han ise her ihtimali düşünerek İran beldelerine kendisine sadık adamlar tayin etti ve şüphelendiklerini seferle görevlendirerek maiyyetine aldı.

Tahmasb Kuli Han'ın Rusya'ya Elçi Göndermesi

Tahmasb Kuli Han, Kırım askerinin Rusya topraklarından geçerek İran topraklarına gelmesini engellemek için Şah III. Abbas tarafından olmak üzere Rus Çariçesi'ne elçi gönderdi. Oldukça mahir olan elçi, Petersburg'da ikram ve iltifatlarla kabul edildi. Kırım askerinin Rusya'dan İran'a gelmemesi ve Rusya'nın İran'ın fetreti zamanında almış olduğu Gilan sahilindeki yerleri tekrar İran'a teslim etmesi şartlarıyla iki devlet arasında dostluk antlaşması yapıldı. Ardından Gilan ve Şirvan'da bulunan Rus askerinin geri çekilmesi emri verildi. Zira Rus askeri Acem topraklarının havasına ve suyuna tahammül edemeyerek çok sayıda asker ölmüştü.

Rusya Tarafından Tahmasb Kuli Han'a Elçi Gönderilmesi

Çok geçmeden Rus Çariçesi de Tahmasb Kuli Han'a elçi gönderdi ve iki devlet arasındaki ticaret işlerini düzene koymasını ve İran ile Osmanlı Devleti arasındaki Şah

Tahmasb davasını harlayarak Rusya'nın İran'ın yanında olduğunu bildirmesini elçisine tenbih etti.

Tahmasb Kuli Han'ın Osmanlı Üzerine Sefer Hazırlıkları ve Seferin Sebepleri

Acem askerlerine Hamedan'a yakın bir sahrada ordugâh tayin edilerek İsfahan civarında bulunan memleketlerin askerleri de buraya gönderildi. Horasan ve Kandahar gibi uzak olan bölgelerin asker göndermesi ve savaşa yetişmesi mümkün olmadığından ikinci sefere yetişmek üzere emir gönderildi. Asker ve erzak göndermekten imtina eden beldelere asker gönderilerek bu işler yoluna koyuldu. Tahmasb Kuli Han'ın böyle sert muamelelerine rağmen halk emre itaat etmek zorunda kaldı. Rumiyye (Urmiye) Afşarlarının her yıl on iki bin asker vermesi emredildi ve Afşarlar herkesten evvel Hamedan'da ordugâha geldiler. Tahmasb Kuli Han ise ordu toplamanın yanısıra harp işlerinden anlayan Hristiyan ustalarını yanına aldı. Ordugâhta yetmiş bin piyade, otuz bin süvari Acem askeri toplandı. Gence civarında da on iki bin Gürcü askeri toplandı. Tahmasb Kuli Han'ın üçe ayırdığı ordunun birinci kolu Tebriz tarafına, ikincisi Kerkük ve başından bizzat kendisinin bulunduğu altmış bin askerden oluşan sonuncusu Bağdad tarafına hareket etti.

Tahmasb Kuli Han'ın Durumu ve Bağdad'ın Muhasarası

Hareketinin ikinci günü Kirmanşah'a varan ve hemen muhasaraya başlayan Tahmasb Kuli Han, kalede bulunan Acemlerin Osmanlı askerlerine ihanetleri sonucunda burayı ele geçirdi. İçeride bulunan Osmanlı askerlerinin kimi katl, kimi esir edildikten sonra Bağdad'a doğru harekete devam edildi ve Nisan'ın onuncu gününde Bağdad önlerine gelindi.

Bağdad'ın Vaziyeti

Yeni Bağdad da denilen Bağdad, Dicle Nehri'nin doğu tarafı, yani Acem tarafında bulunan sahilinde mamur bir kaledir. Babilon da denilen Eski Bağdad, zamanla harap olmuş, nerede olduğu dâhi bilinmez iken İslâmiyet'in ortaya çıkışından sonra miladî 762 senesinde yeniden inşâ edildi ve beş yüz sene Abbasî halifelerine başkent oldu. Daha sonra Safevîlerin ele geçirdiği Bağdad, 1638 senesinde Sultan IV. Murad tarafından Osmanlı topraklarına dâhil edildi.

Serasker Osman Paşa

Bağdad'ın Tahmasb Kuli Han tarafından muhasara edilmesi, ardından Osman Paşa ile yapılan savaş ve Tahmasb Kuli Han'ın bozguna uğrayarak firar etmesi olayları vakanüvislerin eserlerinde anlatılmıştır.

Nükte

Seyyahnâmenin sahibi bu sırada şunları kaydetmektedir: “Tahmasb Kuli Han'ın iki atı düştü ve askeri bu savaşta büyük kayıplara uğradı. Kendisi dâhi sağ kolundan yaralanmasına rağmen Acem askerlerini savaşa teşvik etmeye devam etti. Fakat başarılı olamadı; Acem askerleri mağlup oldu ve Tahmasb Kuli Han firar etti. Mağlup olarak dönecek olursa devlet ricalinin kendisinden uzaklaşmasından ve itibarının zarar görmesinden endişe eden Tahmasb Kuli Han, itibarını ancak tekrar Osmanlı ile savaşarak elde edeceğini anladı ve önceki seferde olduğu kadar asker toplayarak birkaç gün dinlendikten sonra Hamedan'a geldi. Eylül ayında Acem sınırında seksen bin asker biraraya geldi. Tahmasb Kuli Han, Hamedan, İsfahan ve sâir yerlerden iki yüz kadar top tedârik etti. Osmanlılar ise düşmanın halinden habersiz olup tamamen yenildiğini ve hatta belki Şah Tahmasb yeniden tahta çıkarılır diye beklerlerken, Tahmasb Kuli Han, ordusuyla ansızın saldırıya geçti. Osman Paşa'nın da katledildiği savaşta Osmanlı ordusu büyük bir bozguna uğradı.

Tahmasb Kuli Han'ın Bağdad'ı İkinci Kez Muhasara Etmesi

Bu galibiyetten sonra askerlerin kendisinden yüz çevirmeyeceğinden emin olan Tahmasb Kuli Han, Bağdad'ı yeniden muhasara altına aldı. Fakat Bağdad'ın takviye edildiğini, kendi askerlerinin yorgun olduğunu ve Tatar askerlerinin Dağıstan'dan Acem topraklarına hücumla başladıkları haberini alınca muhasarayı kaldırarak askerlerine dönme emri verdi ve kendisi de İsfahan'a döndü.

Serasker Abdullah Paşa

Osmanlı tarafından Mısır valisi Köprülüzâde Abdullah Paşa serasker tayin edilerek sefer hazırlıklarına başlandı. Nitekim Tahmasb Kuli Han, Revan ve Dağıstan taraflarına hudutlarını düşmandan korumak için otuz bin asker tayin etmiş ve Herat valisi olan büyük oğlunu Horasan ve Kandahar'dan asker toplamak üzere göndermişti.

Tahmasb Kuli Han'ın büyük oğlu Afgan, Özbek ve Acemlerden kırk bine yakın asker tedârik ederek 1734 senesinde Mazenderan'da ordugâha geldi. Mazenderan'dan Hazar Denizi kıyılarını takip ederek Gilan'a ve oradan Mugan'a ve Kırım askerlerinin Mugan'da yağmayla meşgul oldukları esnada Aras Nehri sahiline vardı.

Mugan'ın Vaziyeti

Mugan, Acem ülkelerinin en az haşın ve tarla yerleri olup birçok ormanla kaplıdır. Kuzeyi Aras ve Kür nehirleri, doğusu ise Hazar Denizi ve Gilan olup Eski Culfa'dan on fersah mesafededir.

Kırım Askerlerinin Vaziyeti

Kırımı askerleri, Acem askerlerinin çok kalabalık bir şekilde Aras Nehri sahiline vardıklarını görünce geriye döndüler ve bir kısmı Kür Nehri'nden geçerek Dağıstan'a, diğer kısmı ise Gence'de Osmanlı ordusuna dâhil oldular. Acemler ise Kırım askerlerini korkutarak Mugan'ı yağmadan kurtarmış oldular.

Tahmasb Kuli Han'ın Vaziyeti

Bu sırada İsfahan'dan harekete geçen Tahmasb Kuli Han, Acem sınırını muhafaza etmek için bir miktar asker tayin etti ve Tebriz'e geldi. Oğluna haber göndererek Revan'ı muhasara etmesini istedi. Tebriz'den Mugan'a, oradan Lezgilerin isyanını bastırmak için Şemahı'ya geldi. Nitekim Şemahı muhafızı altı bin Lezgi'yi Şirvan'a göndermiş, fakat Lezgiler Acem askerlerinin çokluğunu görünce firar etmişlerdi. Tahmasb Kuli Han'ın geldiğini duyan Şemahı ahalisi korkuya kapıldı. Surları gayet sağlam olan Şemahı'nın depremlerden dolayı birçok hisarı zarar görmüş, sadece iç hisar sağlam kalmıştı. İçeride Osmanlı askerlerinin de olması sebebiyle mukâvemet etmeye karar verdiler. Çoğu aslen Lezgi olan ahali mallarını alarak dağlara kaçtı. Ticaretle uğraşan Hristiyan ahalisi ise düşmana itaat ederek şehirde kaldı. Gence muhafızı Şemahı'ya yardım için bir miktar adam gönderdi ve Erzurum'a haber göndererek halihazırdaki durumu bildirdi.

Tahmasb Kuli Han'ın Şemahı'ya Gelişi

Tahmasb Kuli Han Şemahı'ya varınca şehir ahalisi kapıları açıp şehri teslim etti. Lezgilere sığınacak yer bırakmamak için şehir ve hisarı harap etmek niyetinde

olduklarını ahaliye bildirince ahali, biraz mühlet verilmesini istedi. Tahmasb Kuli Han iç kaleyi iki aylık muhasaradan sonra ele geçirdi ve içeridekileri katlederek kaleyi yıktırdı. Lezgileri takip için adam gönderildi ve onlara ait bazı kale ve beldeler ele geçirilerek sürülerine el konuldu.

Tahmasb Kuli Han'ın Şemahı'dan Gence Tarafına Hareketi

Bundan sonra Tahmasb Kuli Han, askerleriyle Gence taraflarına hareket etti. Gence şehri Tiflis ile Revan arasında olup mamur bir şehirdir. Hisarı iki kat duvar ve üç kat hendek ile sağlamlaştırılmıştır. Muhafızları güçlü, harp levâzımı ve zahiresi yeterli olduğu için mukâvemet etmeye karar verdiler. Acemler iki ay boyunca sahraya tabiye ettikleri toplarla kaleyi muhasara ettiler. Bu sırada, Revan ordusundan, Abdullah Paşa'nın Osmanlı ordusu ile Revan üzerine geldiği ve Acem askerlerinin Osmanlı askerleriyle başa çıkamayacağı haberi gelince Gence muhasarası kaldırıldı ve seksen bin kişilik orduyla harekete geçildi. 2 Haziran'da cereyan eden muharebede Acem ordusu galip geldi.

Revan'ın Vaziyeti

Abdullah Paşa'nın mağlubiyetinden sonra Ermeniye memleketinin merkezi olan Revan dâhi Acemler tarafından ele geçirildi. Kalede bulunanlar, eğer müdâfa ederlerse başlarına gelecekleri anlayarak, Kars'a gitmelerine müsaade edilmesi şartıyla kaleyi Acemlere teslim edeceklerini bildirdiler. Şartları kabul edilince de kaleyi teslim ettiler.

Acem Memleketlerinde İsyanların Ortaya Çıkışı ve Tahmasb Kuli Han'ın İsfahan'a Dönmesi

Bu sırada Acem memleketlerinde Tahmasb Kuli Han tarafından rencide edilmiş olanlar tarafından intikam için bazı isyanlar ortaya çıktı. Bunu haber alan Tahmasb Kuli Han, oğlunu serasker tayin ederek Revan, Gürcistan ve sâir tarafların ordularını oğlunun komutasına verdi ve kendisi İsfahan'a doğru harekete geçti. İsfahan'a varmadan önce isyanları bastırdı, sorumluları cezalandırdı ve bu andan sonra, uzun zamandır arzuladığı şahlık davası için harekete geçmeye karar verdi.

Tahmasb Kuli Han'ın İsfahan'a Dönüşü ve Vaziyet

Tahmasb Kuli Han, İsfahan'a geldikten hemen sonra Osmanlı Devleti'nden elçi gelerek Revan ve Gürcistan'ın Acem'de kalması esası üzerine anlaşma teklifinde

bulundu. Tahmasb Kuli Han ise sefer masraflarının tazmin edilmesinin yanı sıra, Fırat Nehri'nin doğusunda kalan bütün toprakların İran'a verilmesini talep etti.

Revan ve Gürcistan Taraflarına Serasker Tayin Edilen Tahmasb Kuli Han'ın Oğlunun Vaziyeti

Bu esnada, Tahmasb Kuli Han'ın oğlu, Revan ve Gürcistan beylerinin de kendisine katılması ve yardımlarıyla Osmanlı ve Tatar askerlerini bu bölgelerden çıkardı ve Gürcistan'ı tamamen Acem'e ilhak etti.

Gürcü Halkının Vaziyeti

Gürcüler, Osmanlı hâkimiyetinden ziyâde Acem hâkimiyetini tercih etmektedirler. Acemler, öteden beri Gürcüler üzerinde tam hâkimiyet kurarak hem onları ordularında istihdam ederler hem de vergi alırlar. Acemler, Safevî kanunları gereği Gürcülerden birini Tiflis Han'ı seçerler ve Tiflis'i kendisine babadan oğula geçmek üzere ocaklık olarak verirler. Şah tarafından yazılan berat ile hükûmet işlerini tam serbesti ile kendisine vererek Gürcistan meliki nâmıyla ülkeyi yönetmesine yetki verirler. Diğer Gürcü memleketleri de ocaklık olarak birer beye verilir. Bu suretle her bir bey kendi memleketinde istediği gibi tasarruf hakkına sahip olur. Belli bir kanunları olmayan halk da beylerine ve onun koyduğu hükümlere tâbidir. Gürcülerin hanedan olarak itibar ettikleri on iki beyleri vardır. Gürcistan'da beylerden başkasavaşçı ve sipahi şeklinde yönetilen bir sürü belde vardır ve bunlar da kendi beldelerindeki halka hâkimdirler. Mamur olan Gürcistan beldelerinin her birinde en aşağı iki yüz, en fazla sekiz bin hâne bulunmaktadır. Bütün halk beylerine öşür vergisi verir ve sefer vaktinde gerekli olursa her hâne birer adam gönderir. Gürcistan'ın eski adı İberiya olup kavmi en eski kavimlerden biridir. Eski devirlerde İbray denilen ve oldukça kuvvetli olan Gürcü halkı Kür Nehri'nin güney ve kuzey taraflarında bulunmaktaydı. Eski İran Kisraları ve Yunanlılar dâhi burayı fethedememişti. Ancak Romalılarından Papiyus adlı imparator Gürcistan'ı hem karadan ve hem de denizden muhasara ederek Tiflis'i ele geçirmiş ve bu suretle Gürcistan'ın tamamına hâkim olarak Roma devletine ilhak etmişti. Gürcü kavmi artık eskisi gibi kuvvetli olmasa da, Acemler için çok önemlidir.

Gürcistan Coğrafyasının Vaziyeti

Gürcistan'ın kuzeyi Elbruz Dağları, doğusu Şirvan Dağları, güneyi Revan ve Erzurum eyâletleri arazisi ve batısı Karadeniz'in sonudur. Uygun iklimi ile Gürcistan, birçok ormana, Elbruz eteklerinde münbit düz sahalara ve hoş sulara sahiptir. Birçok nehirleri bulunmakta, havası oldukça güzel, arazisi münbit ve mahsulatı çoktur. Safevîler ilk olarak Gürcistan'ın merkezi olan Tiflis hâkimini çeşitli vaadlerle yanlarına çekerek Tiflis'e, dolayısıyla Gürcistan'a hâkim olmuşlardır. O zamandan beri tam hâkimiyet ile vergilerini alırlar. Üstelik her sene Gürcistan'dan birçok köle ve cariyeye de satın alırlar.

Tahmasb Kuli Han'ın İsfahan'a Dönüşü Meselesi

Tahmasb Kuli Han, İsfahan'a dönüş ve zafer tebriki merasiminden sonra uzun zamandır düşündüğü şahlık davasını fiiliyata geçirmek üzere harekete geçti. Uzun zamandır devam etmekte olan seferlerden dolayı zayıf düşmüş olan ahaliye yardım etmek ve gönüllerini kazanmak amacıyla yeni seferler için verecekleri asker ve zahire için çok küçük miktarlar yazdırarak tekalif-i şakka adı altında alınan vergilerden muaf edildiklerini bildirdi. Kendisi ise İsfahan'da devlet işlerini düzene koymakla uğraştı. Herkese haline ve durumuna uygun olarak muamele edilmesini istedi ve Safevî hanedanından olan birkaç kadına ve kendi zevcesi olan Şah Hüseyin'in kızına ikram ve iltifatlarda bulundu.

Şah Tahmasb'ın Vefatı Haberi

Bu esnada Şah Tahmasb'ın vefatı haberi İsfahan'a ulaştı. Şah'ın vefatının Tahmasb Kuli Han'ın fenalıkları sebebiyle olduğu birçok kişinin aklına geldi. Tahmasb Kuli Han ise Şah Tahmasb'ın adetten olan merasim ile cenaze töreninin yapılmasını ve defnedilmesini emretti.

Şah Tahmasb'ın Oğlu Şah Abbas'ın Vefatı

Tahmasb Kuli Han'ın İran tahtına çıkardığı ve iyi yetişmesine önem verdiği Şah Abbas da babasından hemen sonra vefat etti.

Tahmasb Kuli Han'ın İran Tahtına Cûlûsu

Bu durum üzerine Tahmasb Kuli Han, davasını gerçekleştirmek, yani İran tahtına çıkmak fîsatını yakalamış oldu. Hemen bütün vali, hâkim, komutan, âyân, vilâyet yetkilileri ve devlet ricalini toplayarak Şah intihabı için müzâkereye başladı.

İntihab Yeri

İntihab yeri hakkında bilgi veren müverrihler ihtilaf yaşamaktadır. Bazıları İsfahan'da, bazıları İsfahan'dan uzak bir yerde olduğunu rivâyet ederler. Fakat kuvvetle muhtemel olan İsfahan yakınlarında Ferahâbâd bahçesinde olduğudur. Bazılar ise Mugan çölünde olduğunu yazmışlardır. Galiba Tahmasb Kuli Han'ın İran tahtına cûlûsu intihab yerinde oldu ve İsfahan'a varıldığında adet olan merasim yerine getirdi, yani Tahmasb Kuli Han'ın emriyle Ferahâbâd bahçesinde Şah otağı kuruldu.

Şah Otağının Vaziyeti

Şah otağının uzunluğu yetmiş altı adımdır ve üç sıra direk üzerine kurulmuş ve her sırada on direk yer almıştır. Direklerin uzunluğu on ve yirmi adımdır ve her bir direk birbirinden beş altı adım uzaktır. Otağın içi ve dışı göz alıcı bir şekilde süslenmiş ve tam ortasına taht kurulmuştur. Kandahar valisi Mir Müseyin dışında davet edilen herkes davete icâbet etti. İntihab sırasında hazır bulunanlar on bine ulaşmış ve bunların çoğunluğu Tahmasb Kuli Han'a taraftar olanlardı. Meclis başkanlığı yapan Tahmasb Kuli Han, meclise hitaben: “Ey Acem kavmi! İki yüz senedir âlemde tanınan, şanı yüce Safevî hanedanı bugün sona erdi. Bugün hepimize yas ve matem günüdür. Daha çok küçük yaşta vefat eden Şah Abbas yerine Şah intihab etmek görevinizdir. Dilediğiniz gibi saltanata lâayık olan birini Şah intihab edebilirsiniz. Bizim sekiz senedir sipahsalar ve mutlak vekillik görevini hakkıyla yerine getirdiğimizi hepiniz bilmektesiniz ve Şah Hüseyin'in kızı ile evli olmak hasebiyle Safevî hanedanına yakınlığımız açıktır. Bundan dolayı tahta geçme hakkımız ortadadır ve Şah intihabını hepinizin kararına sundum” dedi. Tahmasb Kuli Han'a taraftar olanlar: “Bize Şah olmaya lâayık olan Tahmasb Kuli Han'dır” dediler. Sonunda hepsi birden: “Tahmasb Kuli Han şahımızdır” diyerek bağırdılar ve Acem âdeti üzere Tahmasb Kuli Han'ın karşısına geçerek yeri üçer defa öperek saygı gösterdiler ve koltuklarına girerek tahta cûlûs ettirdiler. Sevinç gösterilerinde bulunarak resmi biatı yerine getirdiler ve Şah ve oğulları uğruna canlarını

ve başlarını fedâ edeceklerine söz verdiler. Ardından Ferahâbâd'da toplara ateş verilerek İsfahan ahalisine Tahmasb Kuli Han'ın Şah seçildiği haberi verildi.

Dakika

Seyyahnâme sahibi bu sırada şunları söylemektedir: “Müverrihler Tahmasb Kuli Han'ın bu durumu hakkında hikâye yazdılar. Bazıları bu durumu abartarak eserlerine revaç vermek isterler. Bazıları ise Tahmasb Kuli Han'ın aslını bilmeyerek yazdılar. Hatta Tahmasb Kuli Han'ın tahta cülûs teklifini kabulden imtina ettiğini, herkesin kabul etmesinde ısrar etmesi üzerine kabul etmek zorunda kaldığını yazanlar da vardır. Gerçekte ise Tahmasb Kuli Han, tahta cülûsu hevesle kabul etmekten çekinmemiştir.

Nadir Şah'ın İsfahan'a Girişi

Nadir Şah, ertesi gün Şah seçimi meclisinde hazır bulunanlarla birlikte büyük gösterilerle İsfahan'a girdi. Ahali, şehri süsleyerek onu coşkuyla karşıladı. Ardından âdet olduğu üzere Şah Sarayı'nda taç giydirildi ve Tahmasb Kuli Han namı bırakılarak Nadir Şah adı ile birlikte cihan hükümdarı anlamına gelen “Nadir-i Alemdar Çar Köşe” unvanıyla sikke vurulması emri verildi.

Sulh Görüşmelerinin Vaziyeti

İran tarafından Osmanlı ile sulh yapılması için gönderilen elçiler Erzurum'a gelerek şartları görüştüler. İki taraf şartlar üzerinde ihtilafa düşerek uzun müddet tartışılar.

Acem Tarafının Osmanlı Devleti'nden İstekleri

Bir: Diyarbekir eyâleti ve Fırat Nehri'nin doğusundaki diğer yerlerin tamamı Acemlere verilecek.

İki: Gürcistan (İberiya), Ermenistan, Revan ve Taberistan memleketlerindeki zarar ve kayıplar Osmanlı Devleti tarafından tazmin edilecek.

Üç: Osmanlı Devleti ile Hindistan'daki Babürlü Devleti arasında mevcut olan ittifaka son verilecek.

Dört: Acem ve Gürcülerden seferlerde esir düşenler satılmayacak. Satılanlar tekrar satın alınarak vatanlarına dönmelerine izin verilecek.

Beş: Acem Şah'ı ve Acem halkının hacca giderek Mekke-i Mükەرreme'de hacc görevini yerine getirmelerinincaiz olduğu kabul edilecek ve Acemlerin hacc için Arabistan'a görürdükleri çok sayıda altının toplanarak Şah hazinesine teslim edilmesi için görevliler tayin edilecek.

Altı: Şimdiye kadar mezhepleri arasındaki farklılıklardan dolayı birbirleriyle mücadele eden iki devlet arasında ittifak ve birlik sağlanacak. Mezhep konusunda bulunan ihtilaflara son verilerek diyanet işlerinde de birlik sağlanacak.

Osmanlı Devleti'nin Elçileri Vasıtasıyla Verdiği Cevap

Önceki madde Osmanlı Devleti elçilerine ağır geldi ve bu maddeden feragat edilmesi istendi. Beşinci madde reddedilmeyerek yeniden düzenlenmesi istendi, yani Acemlerin hacc etmelerinde bir fenalık görülmedi. Fakat birinci maddenin kabul edilmesi değıl, bahsinin açılmasına dâhi karşı çıkılarak red cevap verildi. Osmanlı elçilerinin maddeleri kabul etmeyeceğini anlayan Nadir Şah, elçilerine haber göndererek, eğer Nadir Şah'ın İran hâkimi olduğu kabul edilirse anlaşmaya varılacağını bildirmelerini istedi. Bu yeni istek Osmanlı elçilerine bir hayli ağır geldi. Zira asırlardır cihanda ün salmış olan Osmanlı padişahına karşı bu soyu belli olmayan ve soyca düşük şahsın İran Şah'ı olarak kabul edilmesi hayli zor bir durumdu. Nihayetinde Osmanlı padişahı Sultan Mahmud Han tarafından Nadir Şah'a elçi gönderilerek şahlığının kabul edilmesine rıza gösterildi. İran elçilerinin başı olan Baki Han, Osmanlı payitahtına gönderilerek varılan antlaşmanın tasdik edilmesi ve mezhepler arasındaki ihtilaflara son verilerek diyanet işlerinde birlik sağlanması tenbih edildi. Baki Han, izzet ve iltifatlarla kabul edilerek hediyeler ihsan edildi. Üç ay İstanbul'da misafir edildikten sonra beş yüz kadar esir ile birlikte İran'a gönderildi.

Dakika

Nadir Şah, diyanet işlerinde cahil ve iş bilmez, fakat dış işlerde oldukça hünerli biridir. Acemlerin öteden beri mezhep ihtilafları sebebiyle rahat yüzü görmediklerini düşünerek din işlerini bir neticeye bağlamak fikrinde idi. Bazı müverrihler bu hususta derler ki: "Şah İsmail, Şeyh Safiyüddin'in mezhebinden uzaklaşarak rafizîliğe revaç verdi. Şah İsmail, şahlıkta kuvveti mu'tezilenin yardımlarıyla elde etti. Halefleri olan Şahlar da bu şekilde kendilerine güç kazandırdılar. Bunların inandığı mezhebin ekseri

Şîî'dir ve Hz. Ali'ye çok bağılı olarak diğér üç büyük halife hakkında uygun olmayan sözler söylerler. Safevîler kendilerini Hz. Ali soyuna dayandırmaya çalışırlar ve Sünnî olanlara karşı kötü muamelelerde bulunurlar. Bu sebeple İran'da bir an olsun çatışmalar ve mücâdeleler durmaz. Nadir Şah, işte bu sebeplerden dolayı Alevîleri Sünnîlere karşı kötü muamelelerden def etmenin hem kendisi, hem İran ahalisi ve hem de Osmanlı ile münâsebetlerde iyi olacağını düşünerek, bundan böyle Sünnîler üzerinde baskı kurulmamasını ve mezhepler arasındaki tartışmaların durdurulmasını içeren katı ve kesin emirler gönderdi. Bu emirler birçok kimseye ağır gelse de, Nadir Şah'a karşı gelmeye kimse cesaret edemedi." Bazıları da bu konu hakkında şunları söylemektedir: "Nadir Şah, din ve diyanete pek itibar etmeyerek şarap içmeye cevaz verdi. Hâlbuki İslâm şeriatında şarap içilmesi kesinlikle haramdır. Önce İtimadü'd-Devleler arasında içilmeye başlanan şarap, Şahlara ve ardından ahaliye sirâyet etti."

Kandahar Valisi Hüseyin Han'ın Vaziyeti

İran'daki bütün yönetici, görevli ve devlet ricali gelip Nadir Şah'ın şahlığını tebrik ettiler. Ancak Kandahar valisi Mir Hüseyin davete icâbet göstermeyerek emre itaat etmedi. Nadir Şah, Mir Hüseyin'den şüphe ederek derhal Afganlar ile birlikte gelerek itaat etmesini emretti. Aynı zamanda Kandahar'da bulunan Acemlere de haber göndererek valinin emre itaat etmemesi durumunda hapsedmelerini bildirdi. Bu emirler az sonra iki taraf arasında savaşa sebep oldu. Nadir Şah'ın, seraskerliği zamanında Kandahar valisi Mir Müseyin ve Afganlar hakkında beslediği düşmanlık Mir Hüseyin'e çok ağır gelmişti. Mir Hüseyin de bu sebeple seraskere kin besleyerek intikam almayı bekliyordu. Mir Hüseyin, zamanında Şah Tahmasb ile yaptığı antlaşmanın onun ölümüyle son bulduğunu, dolayısıyla artık itaate gerek kalmadığını düşündü. Üstelik Tahmasb Kuli Han gibi soyca düşük, Afganların düşmanı ve akılca geri bir şahsın İran tahtına tasallut etmesi zoruna gidiyordu.

Hüseyin Han'ın Hind Padişahına Elçi Göndermesi

Mir Hüseyin, öncelikle Kandahar Afganlarını tarafına çekti ve iki Afgan'ı Hind padişahına göndererek yardım istedi. Hind padişahı öteden beri Acemlere düşman olup Hindistan'dan aldıkları yerleri tekrar ele geçirmek istediği için Hüseyin Han'ın bu isteğini memnuniyetle karşıladı. Fakat Acemler ile mevcut olan antlaşmayı bozmak da istemediği için asker göndermeden el altından para ve zahire yardımında bulundu.

Ayrıca Semerkant ve Belh Özbeklerini tahrik ederek Afganlara yardıma ve Acemlerle savaşa kışkırttı.

Semerkant ve Belh'in Vaziyeti

Bu iki memleket Kandahar'ın kuzeyinde bulunmaktadır. Sınırlarını Süleyman denilen dağ silsilesi belirler. Belh, Ülaş ve Ceyhun denilen nehirler arasında bulunmaktadır. Eskiden Safir ve şimdi Semerkant olarak adlandırılan memleket de yine Ceyhun Nehri sahilinde düz sahraları ve ovaları olan bir yerdir. Büyük İskender buranın fethinde çok zorluk yaşamıştır. Semerkant, büyük imâretleri ve halkının çokluğuyla meşhurdur. Emir Timur'a da başkentlik etmiştir.

Hüseyin Han ve Kandahar Afganlarının Vaziyeti

Afganların ittifakları Hind padişahının teşebbüsleri sayesinde oldu. Kandahar'da muhafız olan Acemlerin dikkati Hüseyin Han'ın hareketinde idi. Hüseyin Han ise dikkatli davranarak Acemlere iyi muamelede bulundu ve yüksekliği ve sağlamlığıyla bilinen iç hisara girerek burayı hâkimiyetine aldı. Burada savaş cephanesi ve toplar çok fazladır. Afganları kendi tarafına çeken ve Acemlere karşı tahrik ve mücâdeleye teşvik eden Hüseyin Han, taşradan ırgat ve rençber kıyâfetinde Afganlar getirtti. Acemlerden haz etmeyen şehir halkı da Hüseyin Han'a yardım etmekten geri kalmadı. Hüseyin Han, güya Nadir Şah'ın emrine uyarak İsfahan'a gideceğini ve bu nedenle şehirde muhafız sayısını artırmak gerektiğini bahane ederek taşradan gelen Afganları kaleye aldı. Bu suretle asker sayısını arttırınca hisardaki Acemleri hapsetti ve silahlarına el koydu. Ardından şehir ahalisine silahlarıyla hazır olmalarını emretti. Bu andan sonra şehirdeki Acemlerin çoğu Afganlar tarafından katledildi. Kalanlar ise şehirden firar etmeye başladılar. Bu suretle Acemlerin Kandahar'daki hâkimiyetlerine son verildi ve Hüseyin Han'a biat edildi. Kandahar'da yaşananlar taşraya aksedince taşradaki Acemler de aynı akıbete uğradılar.

Semerkant ve Belh Askerlerinin Gelmesi ve Afganların Niyetleri

Bu esnada Semerkant ve Belh'ten Afganlara yardım için otuz bin Özbek askeri gelip Kandahar sınırına yerleştiler ve sınırda Acem askerleri tarafından muhafaza edilen kaleyi muhasara altına aldılar. Kale muhafızları can ve mallarına zarar verilmemesi şartıyla kaleyi Afganlara teslim ettiler. Fakat Lenkûr kalesi, Acem askerlerinin ve zahire

ile cephanenin bol olması hasebiyle Afganlara mukâvemet etti. Hatta Hüseyin Han'ın da gelerek kırk bin askeriyle muhasara etmesine katlanarak Nadir Şah'ın askerleriyle yetişmesini beklediler.

Nadir Şah Tarafında Vaziyet

Kandahar'daki isyan sırasında uzun süren seferlerden dolayı İsfahan'da düzeni bozulmuş olan işleri yoluna koymakla meşgul olan Nadir Şah'ın bu sırada Şah Hüseyin'in kızı olan zevcesinden bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Hemen ardından oğlu Rıza Kuli Mirza'yı kendisine veliahd tayin eden Nadir Şah, Şah Abbas'ın kanununa muhalif kanun çıkararak, her bir şehzâdenin doğduktan sonra ricalden biri tarafından yetiştirilmesi, hükûmet işlerinde hünerli olmak üzere eğitilmesi, ilim öğrenmesi ve gerekli olan diğer hususları öğrenmesi gerekliliğini yerine getirmelerini istedi. Buna ilk örnek olarak da kendi oğlunu yerine veliahd tayin ederek işleri öğrenmesini istedi. Nitekim uzun zamandır Acem şehzâdelerinin doğduktan sonra annelerinin kucağından çıkmadığını, henüz ilim tahsil etmeden ve hükûmetin ne olduğunu dâhi bilmeden tahta çıkmalarının fitneye sebep olduğunun farkında olan Nadir Şah, tahta geçecek olan şehzâdenin aklı başında, tecrübe sahibi ve iktidara yetkili olması gerektiğini kanuna koydurdu.

Dakika

Nadir Şah, şahlığı ele geçirdiği gibi harpte kendi fikrinden başka kimsenin müdâhalesini kabul etmez ve saltanatında da diğerlerinin müdâhalesini kabul etmezdi. Bu suretle devleti dilediği gibi yönetmeye ve kendisine yakın olanları yönetici olarak tayin etmeye başladı. Zira Şah'ın haberi olmadan hiç bir iş ve hiç bir dava görülmez oldu. Bu işlerden sonra Afganlar tarafından zarar verilmiş olan yerleri tamir ve tahkim ettirdi. Sünnî ve Şîî mezheplerine mabed olmak üzere camiî inşa ettirdi. İsfahan'da bulunan eski çarşayı eski usûlü üzere tamir ettirdi. Büyük meydan olarak adlandırılan mesire alanını genişleterek etrafına dehlizler yaptırdı. Ardından ticaret işlerine Şah Abbas'ın yaptığı şekilde düzen verdi. Şah Abbas'ın Culfa Ermenilerine verdiği ticaret serbestisini yenileyerek Culfa'da Afganların zarar verdiği çarşayı tamir ettirdi. Bunca işi gören Nadir Şah, selefleri olan Şahların yaptığı hizmetlerden daha fazlasını yaparak Acem halkının güvenini kazanmak istedi.

Nadir Şah'ın Hind Seferi Kararı

Nadir Şah, devletin emniyeti için gerekli olan askerleri dağıtmayarak ve istirahat etmelerine bile izin vermeyerek bir an önce sefere çıkmak istedi. Fakat Osmanlı Devleti üzerine mi, Rusya'ya mı yoksa Hindistan'a mı sefer yapacağı hususunda henüz bir karara varmış değildi. Bu sırada Kandahar Afganlarının isyan ettiği haberi ulaşınca sefer niyetini Hindistan'a çevirdi. Lenkûr'dan gelen haberlerde, kaleyi muhasara altına alan kuvvetler arasında Hindli asker olmadığı, fakat Afganlar ile ittifak kurduklarının kesin olduğu, Semerkant ve Belh'ten otuz bin kadar Özbek askerinin gelerek Afganlara yardım ettiği, dolayısıyla Hindliler ile Afganlar arasında ittifak yapıldığından şüphe olmadığı bildirildi. Nadir Şah, Kandahar Afganlarının isyanını bastırmak bahanesiyle Hindistan üzerine sefere çıkmaya ve bir an önce oraya varmaya karar verdi. Nadir Şah, isyanı bastırmaktan ziyâde Büyük İskender gibi Hindistan'ı tamamen fethetme arzusuna kapıldı. Bu hususta, yol üzerinde karşılaşacağı tehlikeler; Hind askerinin çokluğu, büyük nehirler, dar geçitler, sık ormanlardan geçen yollar, susuz ve çöl olanyerlerden geçmek gibi oldukça zahmet gerektiren koşullara bakmaksızın Büyük İskender, Cengiz Han ve Emir Timur gibi Hindistan'ı fethetmeyi aklına koydu.

Hind Seferi İçin Meşveret ve Seferin Sebepleri

Nadir Şah, dış işlerde mâhir olmakla Hind seferine çok önceden çıkmak istediğini bildirdi. Ancak bunu sadece en yakınlarına bildirdi ve kimselere söylememeleri için söz aldı. Şimdi rical, zabıt, asker komutanları ve iş erlerini davet ederek Kandahar Afganlarının isyanını, Özbeklerin kuvvetini ve Afganlar ile ittifaklarını anlattı. Bu suretle Afganların gücü artmadan önce harekete geçilmesi gerektiğini ve Kandahar'ın fethinin gerekli olduğunu bildirerek bu sefer için çok sayıda malzeme ve asker gerektiğini söyledi ve hepsinin dikkatini bu noktada topladı.

Nadir Şah'ın Aldığı Tedbirler ve Sefer Tedâriki

Nadir Şah, sefer gerekliliğini bildirdikten sonra Herat valisine haber göndererek bir an önce Horasan askerlerini toplayıp Lenkûr kalesine yardıma gitmesini emretti ve İsfahan'da bulunan Afganların bir fesada kalkışmalarını önlemek amacıyla bölüklere ayırarak hudud muhafazasına gönderdi. Ardından Gilan ve Mazenderan askerlerini de toplayarak kırk bin kişilik bir orduyla sefere çıktı. Acemler ile Gürcü ileri gelenlerini de

yanına alan Nadir Şah, bir fenalık yapmalarını önlemek istedi. Kendisine veliahd tayin ettiği oğlunu İsfahan'da kaymakam tayin etti ve Tebriz valisi olan kardeşi İbrahim Han'ı Lezgiler üzerine yollayarak herhangi bir yanlış hareketlerinde gereğini yapmasını emretti.

Herat Tarafına Haber Gelmesi

Bu esnada Horasan'dan Lenkûr kalesinin yardımına giden Acem askerlerinin Kandahar hududunda Özbek askerleri tarafından kuşatıldığı, bazılarının katledildiği ve kalanların Horasan'a dönmek zorunda kaldığı haberi Nadir Şah'a geldi. Bunun üzerine acele ederek Derya adlı göl kenarından dolaşarak Herat'a geldi. Buradan on beş bin asker ile Salbana adlı nehre doğru hareket etti. Otuz bin Özbek askeri nehrin öte tarafında Acemleri yenmelerinin verdikleri gururla Nadir'in nehri geçişine mani olmaya çalıştılar. Nadir Şah ise buna aldırış etmeyerek süvarileri ile birlikte nehri geçti ve Özbek askerlerine hücum ederek kaçmalarını sağladı. Buradan kaçan Özbek askerleri Lenkûr'daki karargâhlarına döndüler. Afganlar, Nadir Şah'ın bütün ordusuyla geldiğini sanarak toplar da dâhil olmak üzere harp malzemelerini bırakarak Kandahar'a kaçtılar. Nadir Şah ise elde ettiği zaferden sonra Özbek askerlerini takibe başladı ve kısa zamanda Lenkûr ve civarını Özbeklerden temizleyerek Kandahar'a giden yolları kapattı. Ardından askerlerini bölüklere ayırarak Kandahar'ı muhasara etmeye başladı. Bu suretle Kandahar Afganlarının isyan ettiklerine pişman olacaklarını ve böylece teslim olmaya yanaşacaklarını sandı.

Nadir Şah'ın Kandahar'a Haber Göndermesi

Nadir Şah, Kandahar'da ahalinin ve malzemenin çokluğu ve muhasaranın uzun süreceğini aklına getirerek karar verdiği Hind seferine bir an önce çıkmak amacıyla Hüseyin Han'a elçi gönderdi. Elçi, Hüseyin Han'ı sulh yapmaya ve Nadir Şah'a direnmeyerek teslim olmaya ikna etmeye çalıştı. Kendi selâmeti için bunu yapmasının uygun olacağını, devlet kademelerinde görevlere getirileceğini, ikramlarda bulunulacağını söyleyerek birçok vaadlerde bulundu. Hüseyin Han, bu sözleri Acemlerin zayıflığına ya da Acemlere güven olmayacağına hamlederek kalenin birçok kez Hind muhasarasına direndiğini, dolayısıyla Acem muhasarasına da direnebileceğini ve kısa zamanda Hind padişahından yardım geleceğini ümit ederek mağrurane cevaplar verdi: "Nadir Şah'a mahkûm değil, belki arkadaş ve eşit olurum, Nadir bildiğinden geri

kalmasın.” Elçi, kaleden ayrılırken ahaliye, itaat ederlerse kabahatleri affolunur diyecekken Hüseyin Han ikaza başladı: “Bundan sonra Nadir tarafından elçi gelirse, Nadir geri çekilmedikçe kabul edilmeyecek ve her kim gelmeye cesaret ederse hapsedilecek” diyerek elçiyi geri gönderdi. Durumu öğrenen Nadir Şah, Hind seferinin bi süre ertelenmesi ve her ne olursa olsun kaleyi ele geçirmek gerektiğini anladı. Kaleda mühimmatın ve askerlerin çokluğunu bildiği için muhasara edilmesine, bu suretle hem ahaliye ve hem de askerlere sıkıntı vererek ele geçirmeye karar verdi. Bu karar üzerine Herat’tan ve Lenkûr’dan muhasara için top getirilmesini emretti. Kısa süre içinde topların dövmesiyle çökmüş olan yerlere yaklaşılarak metrisler ele geçirildi. Ustaların da yardımlarıyla toplar güçlendirildi. Mart ayına gelindiğinde kalenin çoğu yeri dökülmüş bulunuyordu. Bundan yararlanan Acemler bir taraftan açılan deliklerden, diğer taraftan kazdıkları lağımlardan içeri girmeye başladılar. Afganlar ise uzun zamandır harp etmedikleri için Acemlere karşı duramadılar ve hücumları da başarısız olunca firar etmeye başladılar. Hücum ettikleri sırada Hüseyin Han da dâhil olmak üzere birçok Afgan askeri öldürüldü. Hüseyin Han’ın öldürüldüğünü gören Afgan komutanları ahaliden on kişilik bir elçilik heyeti göndererek Nadir Şah’dan kabahatlerinin affedilmesini, buna karşılık kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Nadir Şah ise hücumla geçerek kaleyi bu şekilde ele geçirdi. Şehir ahalisinin ve Afganların silahlarını ellerinden alarak bir meblağ belirledi ve derhal ödenmesini istedi. İstenen meblağın kısa sürede toplanması Nadir Şah’a Hind padişahının yardım gönderdiği hususunda şüphe verdi ve Afganlar ile Hindlilerin ittifak halinde olduklarını etrafındakilere bildirerek askerlerini Hind seferine ve intikam almaya teşvik etti.

Nadir Şah’ın İsfahan Valisine Nâmesi

Seyyahnâme’nin sahibi der ki: “Biz bu esnada yaşananları yazmak için Nadir Şah’ın Mart’ın yirmi sekizinde Kandahar’da yaşananlara dâir İsfahan valisine yazdığı nâmenin içeriğini naklederiz.” Nâmenin muhtevası şöyledir: “Devleti yönetmeye başladığımızdan beri zor işlerle karşılaştık. Bu işlerin hepsinde başarıya ulaştık. Gücümüze karşı hiç bir kale duramadı ve hepsi yolumuzda baş eğdi. Kandahar Afganları isyan ederek bize meydan okudular. Muhasaradan önce Kur’an’ın emrine uyarak itaate dâvet ettik ve nasihatlerde bulunduk. O küstahlar ise nasihatlerimize kulak asmadılar. Bundan dolayı isyancılara karşı kuvvet kullanmayı caiz gördük ve üç ay

içinde Kandahar'ı ele geçirdik. Ancak buranın fethinden sonra Hindistan'a sefer düzenleme imkânını bulabildik.”

İran'ın Batı Taraflarında Bazı İsyanların Ortaya Çıkması

Bu sırada İran'ın batı taraflarında bazı isyanlar ortaya çıktı. Nadir Şah ise o tarafa çok uzak bulunuyordu. Bundan dolayı isyanları bastırma işini o taraflarda bulunan yöneticilere havâle etti. Dağıstan'da bulunan Lezgiler ve Mesket Arapları Nadir Şah'ın uzakta bulunması ve Kandahar işleriyle meşgul olmasını fırsat bilerek itaatten çıkıp isyana başladılar. Yukarıda belirtildiği üzere, Dağıstan'daki Lezgiler, Nadir Şah'ın Şemahı seferi sırasında yaptıklarından intikam almak için dağlardan inerek Gürcistan'a hücum ve etrafta bulunan Acem kalelerini ele geçirerek içindeki Acemlerin kimini katletmeye, kimini esir etmeye ve mallarına el koymaya başladılar. Lezgilerin Gence'ye de saldırdıkları haberi Nadir Şah'ın Tebriz valisi olan kardeşi İbrahim Han'a gelince Tebriz'deki askerlerini yanına alarak Gence taraflarına hareket etti ve Tiflis Han'ı ile diğer Gürcistan beylerine haber göndererek maiyyetine gelmelerini bildirdi. Lezgiler ise İbrahim Han ve Gürcü beylerinin gelmekte olduklarını ve Tiflis'te pek fazla muhafazacı kalmadığını öğrenince o tarafa doğru harekete başladılar. İbrahim Han arkalarından yetişerek Karaca adlı sahrada Lezgiler ile savaşa tutuştu. Uzun süren savaştan sonra Acemler galip geldi ve Lezgiler firara başladılar. Buradan kaçan Lezgiler kısa süre sonra Şirvan'a saldırıp ele geçirdiler. Hazar kıyısındaki Derbend ve Bakü kaleleri ise Lezgilere mukâvemet gösterdiler. Lezgiler de bu mukâvemet sebebiyle Ermeni memleketlerine hücum edemediler.

Mesket'in Vaziyeti

Mesket Araplarının isyan etme sebepleri belli değildir. Muhtemelen 1733 senesi Eylülünde Nadir Şah'ın emriyle on iki bin Arab'ın katledilmesi sebebiyle isyan etmişlerdir. Mesket, Ceziretü'l-Arap ikliminde mamur bir şehirdir ve buranın kuzeyinde bulunmaktadır. Aynı zamanda Basra Körefi ve Hürmüz Boğazı olarak adlandırılan Halic'in de batı sahilinde yer almaktadır. Mesket şehrini Şah Abbas, Portekiz istilâsından kurtararak Acem devletine dâhil etmişti. Şiraz valisi olan Nadir Şah'ın veliahdı ve İsfahan kaymakamının emriyle Mesket üzerine asker çıkarılarak fethedilmeye çalışılması üzerine Mesket Arapları harekete geçerek Acemlere hücum ettiler ve altı bin Acem askerini katlettiler. Acem askerleri yeniden toplanarak Mesket'e

yürüdü. Fakat yine bozguna uğradılar; seraskerleri de öldürüldü. Nadir Şah durumdan haberdar olunca oğluna haber göndererek Mesket'e sefer yapılmamasını ve dönünce bizzat kendisinin ilgileneceğini bildirdi. Bunu öğrenen Acem askerleri heyecana gelerek sefere çıkmak arzusuna düştüler. Askerlerin bu heyecanını gören Nadir Şah, devlet adamlarını huzuruna dâvet ederek şunları söyledi: "Ey Acem kavmi! İran'a tasallut eden Afganları kovdunuz, fakat devlete henüz ciddi yardımlarda bulunmadınız. Bizim fetretimizi dört gözle bekleyen komşularımızın amacı mallarımızı ve servetlerimizi ellerimizden almaktır. Siz ne için durursunuz? Bizi savaşa sürükleyenlerle savaşalım. En büyük şahınız olan Şah Abbas asrına dönelim. Sınırlarımızı Hind'e kadar uzatalım. Bu suretle memleketlerimizde güvenliği sağlayalım." Bu sözlerle heyecana gelen Acem taifesi Şah'ın emrinden çıkmayacaklarına söz verdiler. Hindistan'ın bol olan ganimetlerini düşünerek Hind seferine çıkmaya hazır olduklarını bildirdiler.

Hind Padişahının Vaziyeti

Bu sırada Hind padişahı, Kandahar'ın kısa zamanda düşüşünü ve Nadir Şah'ın Hind sınırında bulunduğunu haber alınca, Şah'ın Hind seferine çıkmasını engellemek için elçi gönderdi. Kıymetli hediyelerle gönderdiği elçiye Nadir Şah'ın cülûsunu tebrik etmesini ve iki devlet arasında eskiden beri devam eden dostluğu yenilemesini tenbih etti. Kandahar'a varan elçi, bir süre ordugâhta bekletilerek Hind seferine çıkılmadan bir gün önce Şah'ın huzuruna çıkarıldı. Elçi, hediyeleri sunduktan ve elçilik merasimi yerine getirildikten sonra Şah'a dostluğun yenilenmesinden bahsetti. Nadir Şah ise: "Senin efendin aramızdaki dostluğu bozdu. Sözlerini yerine getimeyenlerin ve anlaşmayı bozanların hediyesini kabul dâhi etmem" diyerek elçiye gönderdi. O sırada Acem ordusu Kâbilistan'a varmış bulunuyordu.

Hind Memleketlerinin Vaziyeti

Keşmir, Kâbil, Multan, Bugur ve Sind, Acem ile Hind adlı şehrin sınırlarında olan Hind'e bağlı şehirlerdir. Bunlardan Sind ve Keşmir meşhur olanlardır. Keşmir kuzey taraflarında, Hind de denilen Sind ise güney taraflarında, Muhit Denizi sahilindedir. Sind Nehri de denilen Hind nehri Muhit'e dâhil olmaktadır. Bu nehir tıpkı Nil Nehri gibi taşkın zamanlarında birçok araziye sular ve çok fazla mahsul elde edilmesine olanak sağlar. Keşmir'in havası gâyet güzel, suyu hoş bir memlektir. Hind padişahlarından doksan sene yaşamış olan Evrengzib, Keşmir'i Hind'in diğer

memleketlerine tercih ederek ömrünün çoğunu burada geçirdi. Hind Nehri'nin doğu taraflarının çoğu susuz yerlerdir.

Kâbilistan'ın Vaziyeti

Kâbil, Acem ile Hind hududunda bulunduğu için, Hind padişahları güvenlik için her zaman çok sayıda asker ile burayı muhafaza ederler. Bu defa valinin haberi yokken Acem askerleri Kâbil sınırına vardı. Acem askerlerini gören dağınık haldeki Hind askerleri kaçarak durumu valiye haber verdiler. Vali elli bin piyade ve on bin süvari askerini hazır ederek ordusunu kurdu. Nadir Şah'ın savaşlarda çok hızlı hareket ettiğini ve bu sayede düşmanlarını rahatlıkla mağlup ettiğini duyan Hind ordusu tedirgin idi. Yine aynı şekilde hareket eden Nadir Şah, askerlerine derhal saldırı emri verdi ve Hind ordusu daha tertibat almadan Acem ordusunu karşısında buldu. Hind askerleri şaşkınlık ve korku ile firar ederek kaleye kaçmaya başladılar. Nadir'in huzuruna getirilen Hind askerleri korkularından silahlarını bırakarak teslim oldular. Kâbil valisi ve askerlerin seraskeri Nadir Han da esir edildi.

Kâbil Şehrinin Vaziyeti

Bulunduğu yer itibarıyla gayet sağlam olan Kâbil şehir ve kalesi, muhafızlarından başka savaştan kaçan askerlerin de gelişiyle Nadir Şah'a karşı koyabilecek güce ulaşmış, fakat askerlerde nizâm ve intizam kalmamıştı. Muhasaraya ancak sekiz gün dayanabilen kale ahalisi, sekizinci günün sonunda Nadir Şah'a teslim olmayı kabul etti ve Nadir Şah'ı izzet ve ikramla kaleye kabul etti.

Vaziyetin Hind Padişahına Bildirilmesi

Nadir Şah'ın askerleriyle Hind sınırına girerek hücumla başladı ve Hind askerlerinin bozguna uğrayarak Kâbil'in düşmesi haberi Hind Devleti'nin payitahtı Cihanâbâd'a herkesi rahatsız eden bir şekilde gelse de, uzun zamandır zevk ve sefa ile meşgul olan devlet ricalinin elinden bir şey gelmedi. Hind Devleti'nin bu uyuşuk durumunu bilen Nadir Şah ise bu durumdan yararlanmasını iyi bildi. Hind Devleti sınırları içinde yaşayan nüfusun çokluğu sayesinde kısa zamanda birçok asker toplandı ve savaşa hazır hale getirildiler. Bu sırada Hind padişahı Nadir Şah'a elçi göndererek seferin sebeplerini ve ne istediğini öğrenmek istedi. Nadir Şah: "Cihanâbâd'ı görmek arzusundayım. Padişah için de sorun yoksa bir yıllık sefer masraflarımızı bir an önce

tazmin etsin.” diyerek sefere devam edeceğini gösterdi. Elçi tekrar sorular sorunca: “Kuvvet ile fethettiğimiz Kâbil öteden beri Acemlere ait iken Hindliler tarafından kuvvetle değil, bazı anlaşmalarla elde edilmişti. Hind padişahı Şah Muhammed’in, iki devlet arasında sulh olmasına rağmen Kandahar’a göz koyması ve Hind Nehri’nin batı taraflarında bulunan Acem memleketlerini istilâ etmesi bu sulhü bozmuştur. Durum böyle olunca Hind padişahının sözlerine güvenilmez oldu ve emniyeti sağlamak için Hind Nehri’nin öte taraflarına geçerek bir sınır oluşturmak zorunluluğu hâsıl oldu. Bu suretle emniyet için adı geçen yerleri almak ve sefer tazmini için Hind padişahını takip edeceğiz” diyerek kesin kararını elçiye bildirdi. Bu şartların kabul edilmeyeceğini bilen Nadir Şah, “Hindistan Fatihi” unvanı için bir an evvel harekete geçmek istiyordu. Hind ordusunun hazırlandığını duyunca da Cihanâbâd’a kadar gitmek üzere hareket emri verdi. Yol üzerinde bulunan Bekûr kalesi ele geçirildi ve direnmeye kalkıştıkları için gerekli cezalar yerine getirildi. Buradan sonra Nilab Irmağı kenarında bulunan Âtuh adlı kale muhasara edildi. Kale ahalisi Bekûr kalesinin başına gelenleri bildiği için kaleyi Nadir Şah’a teslim ettiler.

Dakika

Seyyahnâme sahibi bu konu hakkında şunları söylemektedir: “Öteden beri bunun gibi rahatlıkla kale ele geçirenler daha da ileri gitmeye çalışmışlardır. Birçok kale de bunların yaptığı vahşeti bildiği için teslim olmayı seçer.”

Sefer İçin Tedârik ve Hazırlıklar

Cihanâbâd yolu üzerinde bulunan nehirleri geçmek için köprü kurulması gerekiyordu ve bunun için de uygun kereste bulmak ihtiyacı doğdu. Gerekli malzemeler tedârik edilirken, nehrin geçisine uygun bir yer bulmak üzere adamlar tayin edildi. Kâşifler nehirden geçişin gayet zor olduğunu ve nehrin öte yanında birçok asker gördüklerini bildirdiler. Hind Devleti’ne küskün olan bazı devlet ricalini kendi tarafına çekmiş olan Nadir Şah, bu durumu zaten haber almış ve bunların yalnızca Lahor askerinden ibâret olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine ordusuna, önce Nilab Irmağı kenarında ordu kurmalarını ve ardından gerekli köprü ve hasırları inşa ederek karşıya geçmelerini emretti. Ardından casuslardan aldığı haberlerle nehrin geçidinin olduğu yeri öğrendi ve yirmi bin askeriyle buraya doğru hareket ederek karşı yakaya geçmeyi başardı. Buradan nehir boyunca aşağıya doğru inerek nehrin karşısında Acem

askerlerinin geçişini engellemekle görevli askerlere hücum etti. Bu ani hücumu beklemeyen Hind askerleri kısa sürede darmadağın oldu ve bütün ağırlıkları ile harp malzemelerini bırakarak bir kısmı Lahor’a, kalanları ise Cihanâbâd’a firar ettiler. Bir yandan ordunun başına gelenleri öğrenen ahali can korkusuna düşerken, diğer yandan Acem askerleri zaferin ardından rahatlıkla nehrin karşısına geçti.

Pencap’ın Vaziyeti

Acem askerlerinin nehirden geçtikten sonra ilk uğradığı yer Pencap’tır. Bu memleketin toprağı beş adet nehir tarafından sulandığı için “Pencap” adı verilmiştir. Burası nehirlerin suladığı yer olması ve bu sayede mahsulün bol yetiştiği yer olması hasebiyle Cihanâbâd’ın kileri konumundadır. Nehri rahatça geçen Acem askerlerinin zaferden, hatta Hind askerleri ne kadar çok olursa olsun Cihanâbâd’ı dâhi fethedeceklerinden şüpheleri kalmadı. Bu suretle Nadir Şah’a gelerek yolunda can ve başlarını fedaya hazır olduklarını ve bir an önce harekete geçmek istediklerini bildirdiler. Askerlerinde bu heyecanı gören Nadir Şah, gerekli malzemeye tedârik etmek için Lahor’a doğru hareket etme emri verdi. Yol üzerinde bulduğu kaleleri harap, askerleri katlederek Asya Nehri’ne vardı. Geçişe engel olacak herhangi bir asker göremeyerek rahatlıkla karşıya geçti.

Pencap Valisinin Vaziyeti

Pencap valisi Hind askerlerinin bozgununu haber alınca Acem ordusunun Lahor’a geleceğini anlamıştı. Bu sebeple Cihanâbâd’a haber göndererek ordunun hazır olmasını, hazır olanların bir an önce yardıma gelmesi gerektiğini bildirdi ve Pencap elden giderse devletin tamamı gider diyerek padişahı harekete teşvik etti. Durumun ciddiyetini anlayan Şah Muhammed de hazırlıklara başlayarak ordusuyla harekete geçmeye karar verdi. Fakat Hind padişahlarının âdetleri olduğu üzere ihtişamlı bir şekilde sefere çıkmak istemesi böyle dar bir vakitte daha büyük sorunlara yol açtı. Lahor’daki ricalden gelen haberler de padişahın gelmemesi gerektiğini bildirince sefere çıkmaktan vazgeçti. Cesur ve ileri görüşlü olan Pencap valisi ise bozgun sırasında kaçıp kendisine sığınan askerleri de toplayarak nehre doğru harekete geçti ve buraya yakın bir yerde ordusunu kurdu. Hendeklerle sağlamlaştırdığı metrisler kurdu ve gerekli yerlere toplar yerleştirdi.

Dakika

Müverrih bu sırada şunları kaydeder: “Bu esnada Hindlilerin müdafaaya geçtiklerini haber alan Acem askerleri var kuvvetleriyle hücûma geçtiler. Birkaç saat içinde metrisleri ele geçirdiler. Az sonra Hind askerlerinin tertibini bozdular ve cesaretlerini kırdılar. Piyadelerin durumunu gören Hind süvarileri firara başladı. Nehirden geçerken bir çoğu boğularak öldü. Savaş meydanında yalnız kalan vali ise artık kurtuluş yolu kalmadığını anlayarak teslim olmaktan başka çare bulamadı.”

Dakika

Valinin cesaretinden hoşnut olan Nadir Şah, iltifat ve ikramlarda bulundu ve Pencap’ı kendisine iade etti. Hind askerlerini takip eden iki yüz Acem askerleri nehirde boğuldu. Bu savaşta otuz bin Hind askeri öldü. Acem askerleri hiç bir engelle karşılaşmadan Lahor’u ele geçirdiler. Zahmetlerine karşılık olarak şehri talan etmek ve ganimet toplamak isteseler de valinin Nadir Şah’dan şehre ve ahaliye dokunmamalarını rica etmesi ve Nadir’in de bu ricayı kabul etmesi üzerine Acem askerleri umduğunu elde edemedi. Buna karşılık Cihanâbâd’da ganimet toplamalarına ve istediklerini orada elde etmelerine izin verileceği bildirildi. Buna karşılık, Acem ordusu Hindistan’da olduğu sürece gerekli yardımın buradan karşılanması ve Hind padişahına hiç bir şekilde yardım edilmemesi şartları valiye kabul ettirildi.

Nadir Şah’ın Lahor’dan Cihanâbâd’a Hareketi

Lahor’dan Dehli de denilen Cihanâbâd’a mesafe yüz fersaktır. Bir fersah üç mildir ve üç mil bir saattir. Yol üzeri düz sahalardır ve mahsulü boldur. Arazinin Acem ordusunun hareketine uygun olması sayesinde birkaç gün içinde Cihanâbâd yakınlarına vardılar.

Hind Askerlerinin Vaziyeti

Hind diyarı seyyahlarının rivâyetleri doğru ise Hind askerlerinin sayısı tabirden uzaktır ve bu sayıda asker ne görülmüş ne de işitilmiştir. Dört yüz bin atlı, bir o kadar tüfenkli ve yaylı ve üç yüz bin mızraklı asker sayılmıştır. On bin top, otuz bin deve ve iki bin fil vardı. Nadir Şah’ın ise ancak bin iki yüz topu ve beş yüz fili olduğunu rivâyet ederler. Hind ordusu uygun bir yerde ordugâh kurmuş, altı fersahlık yeri tutmuş ve

hendekler ile etrafı çevrilmiştir. Acemlerin piyade ve süvari sayısı altmış bin kadardı. Nadir Şah, Hind askerlerinin çokluğunu görünce âdeti olan hızlı hareket ile saldırıyı uygun görmedi. Buna karşın, ordu ile şehir arasında bulunan ve zahire götürülen yolları kesmek için uygun bir yerde ordugâhını kurdu. Bu sırada dört beş bin kadar Hindli ile şehirden zahire çıktığını görünce bir miktar asker göndererek bu malzemelere el koydu. Nitekim Acem atlısı Asya atlısından üstündür ve Nadir Şah'ın atlıları Hind askerlerinin yüreklerine korku veren kendilerine mahsus garip bir kıyafet giyerler. Silahlarının hafif ve kendilerinin çevik olmaları sayesinde Hind ordusuna süratli darbeler vurarak çoğu topu ele geçirdiler. On beş gün içinde Şah Muhammed'in elli bin ile altmış bin arası askeri öldü. Ordudan firar edenlerin sayısı üç yüz bini geçti ve bunların çoğu Acem askerleri tarafından ya katl ya da esir edildi. Bu sırada Nadir Şah, Şah Muhammed'in sipahsaları olan Mirza Melik'i durumu bildirmek için davet etti. Sadrazam olan Mirza, Şah Muhammed'in dairesi ricalinin uygunsuz hareketlerini gördükçe muhalefet etmiş ve sonunda onlar ile ihtilafa düşmüştü. Ricalin kendisini Şah Muhammed'e şikâyet ettiklerini ve katline ferman çıkardıklarını öğrenince valisi ve hâkimi olduğu Dekken'e firar etti.

Dekken'in Vaziyeti

Batısında Gücerat ve doğusunda Gülkende'nin bulunduğu Dekken, oldukça büyük ve memduh bir memlekettir. Burada valiye bağlı kırk bin asker ve sayısız piyade bulunmaktadır. Buna rağmen efendisine isyan etmedi. Efendisine sadakatini göstermek için cizye vermekte kusur etmedi ve "Raca" olarak adlandırılan Mecusî beylerinin istilâ ettiği birçok memleketi geri alarak padişahın topraklarına kattı. Bu racalar başlı başına sancak ve ocaklıklara sahip olup kimseye bağlı değildir. Mirza'nın firar etmesiyle beraber Hind Devleti tamamen zevk ve sefaya düşmüş ve ricalin elinde perişan bir hâle gelmişti. Acem askerlerinden gelen tehlikeyi önlemek isteyen Şah Muhammed ise Mirza'yı davet ederek yardım talebinde bulundu. Mirza da Şah'ı kırmayarak emrindeki askerleriyle Cihanâbâd'a geldi. Nadir Şah'tan davet almış olan Mirza, davete icâbet etmesi halinde devlet ricalinin kendisine suçlar isnat edeceğini düşünerek davete icâbet etmedi. Askerlere emirler vererek nizamı sağlamaya çalıştı ve savaşa hazır olmalarını emretti. Fakat devlet ricali Şah Muhammed'i korkuya düşürerek savaşa hazırlandığına pişman ettiler. Şah Muhammed'in sefer hazırlıklarını durdurma emrini alan Mirza ise

çaresizce yanına on adam alarak Nadir Şah'ın huzuruna çıktı. Nadir Şah, Mirza Melik'e, daha Kâbil'de iken Şah Muhammed'e gönderdiği ihtar mektubunu hatırlatarak şunları ileri sürdü:

Bir: Timur'un altmış altı milyon kuruşla yaptırıp Hindistan'a naklettiği tahta Şah Muhammed'in oturması uygun değildir.

İki: Şah Muhammed'in dedesi Şah Cihangir'in Hind tahtına cülûs için Acem tarafından verilen meblağ henüz iade edilmedi.

Üç: Şah Muhammed, Afgan ve Osmanlı'ya karşı Acem'e vaad ettiği yardıma vefa etmediği için Acemlerin büyük zarara girmesine sebep oldu.

Dört: Nadir Şah, tahta cülûsunu bildirmek için Şah Muhammed'e dostane bir mektupla elçi gönderdi. Fakat Şah Muhammed'in onu alıkoyması, Nadir Şah'ın ordusuyla Hindistan'a sefer yaparak şahlığını bildirmesini zorunlu kıldı.

Beş: Şah Muhammed, intikam alması için Nadir Şah'ı uzak mesafelerden Hindistan'a gelmeye mecbur etti. Bu sefer masraflarının ve zararların tazmin edilmesi gerekmektedir.

Mirza Melik, Nadir Şah'ın bu isteklerini çaresizce kabul eder görünerek: “Efendime mektup yazayım ve istediklerinizi kabul etmesi hususunda onu ikna edeyim” deyince, Nadir Şah: “Efendine haber gönder, yarın huzuruma gelsin. İki alayla birbirimizi karşılayalım ve sulhü bu suretle yapalım. Eğer dediklerimi yapmazsa kellesini gövdesinden koparırım” dedi. Bunun üzerine Mirza Melik, efendisini istekleri kabul hususunda ikna etmeye çalıştı. Ertesi gün iki alay arasında görüşmeler oldu ve Şah Muhammed can korkusuyla tacını Nadir Şah'a teslim ve kabulünü teklif etti. Nadir Şah ise: “Tac benimdir ve yine sana verdim. Acem'in hakkı ne ise teslim et” diyerek Şah Muhammed'i ikaz etti. Şah Muhammed de bunu yerine getireceğini taahhüt etmek zorunda kaldı.

Altı saat süren görüşmeden sonra padişah ziyâfete davet edildi. Bu ziyâfete yüz bin kuruş harcandığı söylenmektedir. Daha sonra Şah Muhammed de Nadir Şah'ı ziyâfete davet etti ve Nadir Şah'a çok değerli hediyeler verdi. Birkaç gün sonra Nadir Şah, sefer masrafları için işitilmemiş derecede bir meblağ akçe talep etti. Şah Muhammed, yirmi araba altın, yüz deve yükü gümüş ile Mirza Melik'i Nadir Şah'a

göndererek geri kalanının bağışlanması istedi. Nadir Şah bunu kabul etmeyince, Mirza Melik,Şah'ın ayaklarına kapandı. Nadir Şah ancak bundan sonra kabul etti. Fakat buna karşılık olarak dört sene boyunca yüz milyon kuruşun hazinesine teslim edilmesi ve yukarıda belirtilen Timur'un tahtının da kendisine teslim edilmesi şartını içeren bir sözleşmeyi Mirza'ya vererek padişahın imzalamasını istedi. Şah Muhammed ise bu şartları kabul etmekten imtina ederek Bengal taraflarına firar etmeyi ve ömrünün geri kalanını orada dervişâne bir halde geçirmeyi daha uygun gördü. Mirza Melik, padişahı şartları kabul etmesi için ikna etmeye çok uğraşmasına rağmen kabul ettiremedi ve sonunda pes ederek Nadir Şah'a geldi. Vaki durumu bildirince sinirlenen Nadir Şah, Mirza Melik'i hapse attırdı ve Şah Muhammed'e haber göndererek şartları kabul etmediği için Hindlileri katledeceğini ve ahdine vefa etmediği için tüm yakınlarını katledeceğini bildirdi. Ardından ordusunu savaşa hazırlayarak şehre saldırmalarını emretti. Bunu haber alan Mirza Melik ise efendisine haber gönderdi ve başına gelecekleri anlattı. Şah Muhammed, nihayet yaptığı hatayı anladığını, nasihate ihtiyacı olduğunu ve ne gerekiyorsa yapılmasını Mirza Melik'e bildirdi. Mirza Melik tekrar Nadir Şah'ın huzuruna çıkarak bir müddet yalvardı ve intikam almak için harekete geçmeden önce bir gün mühlet verilmesini istedi. Nadir Şah ise yine şart koyarak Şah Muhammed'in gelerek huzuruna çıkmasını, ancak bu suretle yaşamasına izin vereceğini bildirdi.

Muhammed Şah'ın Nadir Şah'ın Huzuruna Çıkması

Muhammed Şah, Nadir Şah'ın otağına gelince yakalanarak hapsedildi. Ardından topların tümü ele geçirildi ve savaş sırasında ele geçirilmiş olan devlet adamları katledildi. Hind askerlerinin zahiresine el konulduğu için çok sayıda asker ve hayvan da öldü.

Nadir Şah'ın Cihanâbâd'a Girişi ve Hind Tahtına Cülûsu

Bu sırada Nadir Şah, ordusuyla birlikte Cihanâbâd'a doğru yola çıktı ve 7 Mart'ta şehre girdi. Şah Muhammed ise zindana gönderildi. Saraya girdikten sonra Hind tahtına cülûs etti ve gerekli merasim yerine getirildikten sonra "Nadir Şah Melikü'l-Mülûk Şah Âlem" unvanıyla adına sikke kestirildi. Ertesi gün biri enderunu, diğeri birunu muhafaza etmek üzere askerler ikiye ayrıldı ve Nadir Şah'ın emri olmadan şehre girmek ve çıkmak yasaklandı. Acem askerlerinin Hindlilerin elinde ne var ne yok hepsini

almaya başladığı haberi gelince; “her bir askerde otuz kırk kuruştan fazlası bulunmayacak” diye emir verildi.

Saray ve Tahtın Vaziyeti

Padişah Sarayı denilen sarayın dört duvarı altından ve gümüşten, tavanı ve süslemeleri elmastandır. Padişah tahtı altından on iki basamaktır ve her biri inci ve çeşitli değerli taşlarla süslenmiştir. Üzerine nakşedilmiş olan tavus kuşu tahta ayrı bir hava katmaktadır. Sarayda ve devlet ricali ile hanedan kadınlarındaki değerli malların hesabı kaleme gelmeyecek kadar çoktur.

Cihanâbâd’da Fitnenin Ortaya Çıkışı

Nadir Şah, Hind sarayında ele geçirebildiği kadar değerli malı hazinesine kattı. Artık emniyet sağlandığını düşündüğü esnada Hindlilerden savaşta esir edilmiş ve başlarına muhafaza için Acem askerleri tayin edilmiş askerî kademedan dört önde gelen komutan, hizmetkârlarının yadımlarıyla başlarındaki Acem askerlerini katlederek Nadir Şah katledildi diye etrafa haber göndermeye başladılar. Bunun üzerine silaha sarılan şehir ahalisi Acemlere hücum etti ve altı bin Acem askerini katletti. Nadir Şah, iç kaleden topları şehre havale etti ve ateş emri vererek isyanı bastırdı.

Nadir Şah’ın Katliam İçin Ferman Çıkarması

Nadir Şah, öldürülen askerlerinin intikamını almak üzere sabahın ilk ışıklarıyla askerlerini silahlandırdı ve şehre göndererek ahalinin katledilmesine ve tüm mallarının yağma edilmesine izin verdi. Kendisi de temaşağâha çıkarak şehre ateş edilmesini emretti ve buradan seyretmeye koyuldu. Tam bu sırada şehrin başına kıyamet koptu. Ateşten kurtulanlar Acem askerlerinin kılıçlarına kurban gittiler.

Mirza Melik’in Nadir Şah’ın Huzuruna Çıkması

Birkaç gün önce hapsedilmiş olan Mirza Melik, izin isteyerek Şah’ın huzuruna çıktı. Şah’a hitaben: “Ey Şah! Kavmimi katledersin de beni neden öldürmezsin? Birkaç kişinin günahını bütün ahaliye yüklersin. Şu kadın-erkek, yaşlı-çocuk kimsenin günahı yoktur. Böyle devam edersen camii başına yıkılır. Yaptığından feragat et!” deyince, Nadir Şah, askerlerini katliamdan men etti. Sekiz gün sekiz gece yanıp yıkılan şehrin çoğu imâreti yerle bir oldu. Devlet büyüklerinin sarayları Acemlerin istilâsına uğradı,

basılıp soyuldu. Cihanâbâd'da yaşanan bu olaylar sırasında bir milyon kişinin katledildiği tahmin edilmektedir.

Şehir Ahalisinden Tahsil Edilen Malların Vaziyeti

Nadir Şah'ın öfke ve zulmünden kurtulan şehir halkı için çıkarılan emirde her bireyin canının karşılığı olarak elinde bulunan bütün malını mülkünü getirerek Nadir Şah'a teslim etmesi gerektiği ve bundan imtina edenlerin idam edileceği bildirildi. Nadir Şah bununla da yetinmeyerek Mirza Melik'i bu işi denetlemek ve gereğini yapmak üzere şehre gönderdi. Bazıları mallarını teslimden sonra bile kurtulacaklarına inanmayarak intihar ettiler. Mirza'ya teslim edilen nakit ve mal inanılmayacak kadar çoktu. Altın ve gümüş dağ misali yığıldı. İnci ve çeşitli cevâhirin hesabı sayılmayacak kadar çoktu.

Soru ve Cevap

Bu hususta Nadir Şah'ın Hindistan'dan toplayarak Acem'e getirdiği ganimet hakkında sorulduğunda seyyahnâme sahibi şu cevabı vermektedir: “Öteden beri Hindistan mallarının sonu yoktur. Yeni dünyadan getirilen bunca altın ve gümüş Avrupa'ya geçip orada bölüşülür, daha sonra yine Hindistan'a döner ve bir daha da çıkmamak üzere orada kalır.

İkinci: Hind ahalisi ihtiyaç durulan mallara muhtaç değildir ve Hind'den dışarıya akçe çıkmaz. Hind metası tüm dünyaya dağılır, fakat akçe Hindistan'da kalır. Hind ahalisi mallarının çoğunu yere gömerek saklar.

Üçüncü: Nadir Şah'ın Hindistan'dan İran'a naklettiği malın tutarı hakkında yazılanlara itimat edilebilir mi? diye sorulduğunda, seyyahnâme sahibi şu cevabı verir: “Hindistan'ı seyahat ile gören ve bir müddet orada ve bilhassa Cihanâbâd'da ikâmet eden seyyahların rivâyetlerine mürâaat edilir. Bu seyyahlar her sene Hind sarayına gönderilen hazinenin ne kadar olduğunu iyi bilirler. Sadece Bengal'den her sene padişah hazinesine beş yüz öküz yükü altın ve gümüş gelir. Hind padişahlığının otuz iki memlekettten oluştuğu göz önüne alındığında hazineye gelen malın çokluğu daha açık bir şekilde anlaşılır.

İkinci: Hindistan'ın merkezi Cihanâbâd'dır. Bu şehirde Hind padişahına haraç veren bir sürü mecusî ve mülhid ikâmet etmektedir. Bunlardan bazıları yirmi bin ve

bazıları da otuz bin asker besler. Padişahzâdeler ve devlet ricali de kendilerine ait asker beslerler.

Cihanâbâd'ın Özellikleri

Cihanâbâd, zinet, şevket, azâmet ve nüfusunun çokluğu ile meşhurdur. Lazım olduğu zaman yüz bin asker çıkardığı ve buna rağmen hiç kimse çıkmamış gibi yine kalabalık olduğu söylenir. Gayet düz sahraları olan memleketin çoğu mahallesi Cemma Nehri kenarında bulunur. Ekber adlı padişah, yadigâr olması için Dehli şehri yerine güney tarafında yeni bir şehir inşa ettirdi ve buna Kılpur adını verdi. Fakat birçok imâret ile mamur hale getirilen Kılpur'un havası ağır olduğu için terkedildi. Ardından Cemma Nehri yakınında Eski Dehli'nin olduğu yerde bir şehir inşa ederek Cihanâbâd adını verdi. Padişah Evrengzib, Agra şehrine taşınsa da, havasına tahammül edemeyerek Yeni Dehli denilen Cihanâbâd'a geldi ve bu andan itibaren burası Hind Devleti'nin payitahtı haline geldi.

Hind Devleti'ne Verilen Yeni Düzen

Nadir Şah, İran'a dönmeden önce Hind Devleti'ne yeni bir nizam verdi. Sadece padişahlık unvanıyla yetinmesi, devleti yönetme işinin Mirza Melik'e verilmesi ve hizmetçilerinin her sene belirli bir miktarda tutulması şartıyla Şah Muhammed'e tahtı teslim edildi. İşlerinde yardımcı olmaları için Mirza Melik'in maiyyetine yirmi kişi tayin edildi. Bu gruba Lahor valisi de dâhil edildi. Hind Nehri'nin batı kısmında bulunan toprakların Acem'e ait olduğuna dair hazırlanan antlaşma Şah Muhammed'e, bütün devlet ricaline ve o sırada Cihanâbâd'da bulunan önde gelenlere imza ettirilerek mühürlendi. Buna ek olarak, Hindlilerin her sene Acem Devleti'ne cizye vermesi de kabul ettirildi.

Devlet Ricalinin Tayin Edilmesinde Yeni Düzen

Nadir Şah, ricale istediği şekilde nizam verdi ve çoğunu kendi tarafına çekti. Bu suretle Hind Devleti'ne gerekli nizamı verdikten sonra İran'a dönmek üzere hazırlıkların başlaması emrini verdi.

Nadir Şah'ın Oğlu'nun Hindistan'a Gelmesi

Nadir Şah, Kandahar'dan Hind'e doğru hareket ettiği esnada oğlu Rumiyye (Urmiye) taraflarında idi. Haber göndererek bir an önce Hind taraflarında kendisine

yetişmesini istedi. Nadir Şah'a oğlunun nehre geldiği haber verilince on bin askerle nehirden geçmesini ve yanına gelmesini tenbih etti ve bu suretle askerine takviye vermek istedi. Nitekim bunca ganimet yüklü ordunun zorlu yolları aşması ve yolda eşkıyaların saldırısına maruz kalması ihtimaline karşı tedbir alınması gerekiyordu. Bundan ziyâde, evlilik yoluyla iki devlet arasındaki antlaşmayı sağlamlaştırmak ve oğlunu Hind tahtına namzet etmek istiyordu. Nihayetinde adı geçen evlilik merasimi gerçekleşti ve iki taraf arasında hediyeleşmeler yerine getirildi.

Nadir Şah'ın İran'a Dönüşü

Ordusuyla birlikte yola çıkmaya hazırlanan Nadir Şah, Şah Muhammed'in uğurlama merasimini kabul etmedi, fakat Hind devlet ricalinin çoğunu rehin alarak yola çıktı. Hind Nehri'ne varınca, yanındaki ricalden antlaşmaya sadık kalacaklarına dair yeminler alarak dönmelerine izin verdi. Oğlunu, anlaşma gereği Acem'e verilmiş olan Hind Nehri'nin batısındaki yerleri ele geçirmesi ve gerekli atamaları yapması için yirmi bin askerle gönderdi ve kendisi yola devam ederek Kandahar'a vardı. Burada askerlerinin çoğunu ve ağırlıklarını bırakarak kendisine mahsus süvarileri ile İsfahan'a doğru yola çıktı ve Eylül'ün başında şehre dâhil oldu. Şehre vardığında elde ettiği zafer için gerekli merasim yerine getirildi.

Nadir Şah'ın Vasıfları

Nadir Şah mal yönünden ikinci bir Karun sayılır. Düşmanlarını her zaman mağlup eden, hiddetli, güzel endamlı, akıl ve idrak sahibi, ihsanı bol, sağlam mizacılı, vücudu sağlam ve düzgün bir şahıstır. Safevî Devleti'nin hizmetine girdiğinden beri karşılaştığı bütün zorluklara katlanmasını bilmiştir. Bazen askeri ile birlikte sadece kuru peksimet ile geçinirdi. Zevk ve sefaya meyletmezdi. Gece gündüz hedeflerini gerçekleştirme uğruna çalışır, çabalardı. Yaptığı işlere bakılınca saltanat için doğmuş sanılır, fakat hile ve oyunları ile efendisi Şah'a ve Safevî hanedanına ihanet ile tahta çıktı.

SONUÇ

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan İran'daki Safevî Devleti'nin sonu ve Nadir Şah dönemi hakkında bilgi veren bu transkripsiyonunu yaptığımız eser incelendiğinde, giriş kısımlarında Afganların İran'ı istilâ etmesi ve Safevî hanedanı mensuplarının başına gelenlerin anlatıldığı, geri kalan kısmının neredeyse tamamında Nadir Şah ve dönemi hakkında bilgi verildiği görülmektedir.

Afgan kabilelerinin İsfahan'ı istilâ ettikten sonra Safevî hanedanından ele geçirdikleri bütün mirzaları katletmeleri üzerine hanedanın tek varisi kalan Tahmasb Mirza da Afganlara yenilmekten kurtulamamıştır. Mazenderan'a kaçtığı sırada, bir Afgan birliğini mağlup etmiş olan Afşar kabilesinden Nadir Han'ın gelerek huzuruna çıkması ve ardından Tahmasb Kuli Han adıyla İtimadü'd-Devle makamına tayin edilmesinden sonra hem Şah Tahmasb ve Nadir Han'ın ve hem de İran'ın talihi tersine dönmüştür.

Şah Tahmasb'ın gücüne güç katan Tahmasb Kuli Han, kısa zamanda Afganları üst üste mağlup ederek istilâ etmiş oldukları İran topraklarını ve payitaht İsfahan'ı yeniden Safevî hâkimiyetine aldı. Şah Tahmasb ise tahtını elde ettikten ve içeride düzen sağlandıktan sonra harekete geçerek Osmanlı Devleti ile mücâdeleye başladı. Fakat mağlup olup sulh istemek zorunda kalınca Tahmasb Kuli Han'ın muhalefetiyle karşılaştı ve devlet ricali ile askerlerin de kendisinden yüz çevirmesiyle tahtından oldu. Hemen ardından payitahttan sürgün edildi ve saltanat davasında bulunmaması için gözlerine mil çekildi.

Şah Tahmasb'dan kurtularak Mirza Abbas'ı III. Abbas adıyla Şah ilân ettiren Tahmasb Kuli Han, Osmanlı Devleti ile Rusya'ya elçi göndererek, İran'ın Afganlar tarafından istilâ edilmesinden faydalanarak ele geçirmiş oldukları İran topraklarını iade etmelerini istedi. İsteklerini Rusya'ya sulh yoluyla kabul ettirdi, fakat Osmanlı Devleti ile savaşmak zorunda kaldı. Yapılan savaşların ilkinde mağlup olsa da daha sonraki savaşlarda Osmanlı ordularını mağlup etti ve istediği toprakların çoğunu bu şekilde ele geçirdi. Osmanlılarla barış imzaladıktan ve Mirza Abbas'ın ölümüyle boş kalan tahta kendisini Şah seçtirerek geçtikten sonra Hindistan'a büyük bir sefer düzenledi. Kandahar'da kalan Afganları da mağlup ettikten sonra Hindistan'a girdi ve Hind

ordularını mağlup ederek başkent Cihanâbâd'da (Dehli) Hind tahtına oturdu. Hind padişahı Şah Muhammed'e hâkimiyetini kabul ettirdi ve sayısız ganimetle İran'a döndü. İran'a dönüşünden kısa bir süre sonra yeniden Osmanlı Devleti'ne yöneldi ve yapılan savaşlarda Osmanlı ordularını tekrar mağlup etti. Fakat Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi hususundaki isteklerini bir türlü kabul ettiremeyince sulh yapmak zorunda kaldı. İran'a dönüşünden bir müddet sonra, uygulamalarından rahatsız olan Şiîler tarafından katledildi (1747).

İran'da Safevî Devleti'ne yaptığı yardımlarla şöhret kazanan Nadir, Şah Abbas'ın ölümünden sonra kendisini Şah ilan ettirdi ve bu suretle Safevî hanedanının sonu gelmiş oldu. Böylece İran'da kısa sürecek olan Afşar hanedanı dönemi başlamış oldu. Afşar hanedanının kısa süreceğinden bahsettik, çünkü Nadir Şah'tan sonra gelen Şahlar devlet idâresinde onun kadar mahir değillerdi. Bu sebeple, Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra yerine geçen Afşar hanedanından Şahlar yönetimde pek başarılı olamadılar ve Afşar hanedanının kısa süre içinde yıkılmasına sebep oldular.

Safevî Devleti'nde "Büyük Abbas" olarak nitelendirilen Şah I. Abbas'dan sonra gelen Şahların hep zayıf oldukları, ne içeride ne de dışarıda düzeni sağlayabildikleri dikkat çekmektedir. Bu zayıf dönem İran'ın 1721'de Afgan kabileleri tarafından istilâ edilmesiyle zirveyi buldu. Dolayısıyla hem Afganları defalarca mağlup ederek İran'dan çıkaran hem de dışarıda rakip devletlerden gerek sulh yoluyla gerekse savaşla kaybedilen toprakları ele geçiren Nadir Şah'ın Şah Abbas'dan sonra gelen en büyük İran Şah'ı olduğu söylenebilir.

Çalışmamızın gerek birinci bölümünde, gerekse metin transkripsiyonu kısmında genel olarak Nadir Şah'ın savaşlarla meşgul olduğundan bahsettik. Fakat bu dönem incelendiğinde diğer işlerle de ilgilendiği görülmektedir. Nitekim savaşların yaşanmadığı dönemlerde Afganlar tarafından tahrip edilmiş olan çarşıları, evleri tamir ettirmiş, savaşla elde ettiği yerlerin mamur hâle gelmesi için çaba sarfetmiş, savaşların uzun sürdüğü esnada halkın belini büken vergileri hafifleterek rahatlık vermeye ve devlete sadık kalmalarını sağlamaya çalışmış, Safevî hanedanının halini görünce, hanedan mirzalarının tahta geçmeden önce iyi bir eğitimden geçirilmelerini şart koşmuş ve Caferî mezhebini kabul ettirmek için de olsa Şiî ve Sünnîler için camii inşa

ettirmiştir. Daha bunun gibi birçok işlerle ilgilenen Nadir Şah dönemi İran tarihi için parlak bir dönem olmuştur.

Nadir Şah dönemi hakkında bir diğer önemli olay ise Caferî mezhebi meselesidir. Osmanlı Devleti ile sürekli savaş halinde olan Nadir Şah, bu savaşlara son vermek -ya da başka amaçlar- için İran'da kendi mezhebi olan Caferîliği hâkim kılmayı ve bunu Osmanlı Devleti'ne de beşinci mezhep olarak kabul ettirerek Kâbe'deki dört mezhep rükûnuna beşincisini eklemek istedi. Bağdad kuşatmasından sonra yapılan barış görüşmelerinde İran elçileri tarafından ileri sürülen bu istek Osmanlı elçilerini şaşırttı ve bunun daha sonra görüşülmesi istendi. İran elçisi Baki Han'ın İstanbul'a gelerek yetkililerle bu konuyu yeniden görüşmesine rağmen bir sonuca varılamadı, ancak Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti'nden bu konu hakkında yetkili bir âlim gönderilerek istişare edilmesi isteği kabul edildi. Fakat Osmanlı heyeti ile yapılan görüşmelerden de bir sonuç çıkmadı.

Nadir Şah, Hindistan seferinden döndükten sonra konuyu tekrar gündeme getirdi. Yapılan görüşmelerde nihayet Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabul edilmesine karar verildi. Fakat bu konuda Osmanlı padişahı I. Mahmud'a verilen tepkilerden ötürü kısa süre içinde varılan antlaşma hükümsüz kaldı. Osmanlı Devleti'nin bu konudaki hassasiyetini iyice anlayan Nadir Şah da daha fazla ısrar etmeyerek diğer maddeler dâhilinde antlaşma yapılmasına razı oldu ve 1746 senesinde IV. Murad döneminde imzalanmış olan Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın esaslarıdâhilinde bir barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşmadan sonra iki devlet arasında artık eskisi gibi savaşlar meydana gelmemiştir.

Nadir Şah, her ne kadar Caferîliğin beşinci mezhep olarak tanınmasını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirememiş olsa da, hem kendi döneminde, hem de sonraki dönemlerde bu mezhebin İran'da hızla yayılması için gereken ortamı hazırlamıştır. Nitekim ölümünden sonra Caferîlik İran'ın çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Günümüzde de İran'da Caferîlik resmî olarak devlete hâkim durumdadır ve bu Nadir Şah'ın uyguladığı politikalar sayesinde mümkün olmuştur. Osmanlı Devleti ise Caferîliği beşinci mezhep olarak kabul etmemiş, ancak İran'da yayılmasından memnun olmuştur.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti ile İran arasında yaşanan mücâdelelerde sınırlar birkaç defa değişikliğe uğramıştır. 1746'da Kasr-ı Şirin Antlaşması gözönüne alınarak imzalanan antlaşmayla bu değişiklikler tekrar IV. Murad dönemindeki hâline getirilmiştir. Nitekim bu antlaşmada çizilen sınırlar günümüzde büyük ölçüde geçerliliğini korumakta, İran-Irak sınırının bir kısmı da yine bu antlaşmada belirtildiği şekliyle devam etmektedir.

Üzerinde çalıştığımız eserin bir tercüme eser olduğu belirtilmekte, fakat kesin olarak hangi eserin çevirisi olduğu belirtilmemektedir. Eserin muhtevası incelendiğinde daha ilk sayfada Tarih-i Seyyahnâme ibâresiyle Krusinski'nin *Tarih-i Afgan; Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Ağvaniyan ve sebeb-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şahan-ı Safevîyan* adlı eserine atıf yapıldığı görülmektedir. Ancak adı geçen eser incelendiğinde bizim ele aldığımız eser ile herhangi bir benzerliği olmadığı görülmektedir. Aslında her iki eser de konu bakımından birbirine yakın dönemleri işlemektedir: İlkinde Nadir Han'ın ortaya çıkışına kadar olan olaylar anlatılırken, ikincisinde Nadir Han ve döneminde yaşananlara ağırlık verilmektedir. Bu durumda her ikisinin birbirinin devamı olduğu ya da her birinin Krusinski'nin farklı eserleri olduğu akla gelmektedir. Fakat ikinci bölümdeki eserin tanıtılması kısmında da belirttiğimiz gibi, eser kuvvetle muhtemel Krusinski'nin yukarıda adı geçen ve İbrahim Müteferrika tarafından tercüme edilmiş olan eserine zeyl olmak üzere kaleme alınmıştır.

KAYNAKÇA

- I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 136, İstanbul, 2014.
- 1734-1735 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, Haz. Kemal Erkan, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.
- ABBASLI, Mirza, “Safevilerin Kökenine Dair”, Belleten, C. 40, S. 158, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.
- AHMED CEVDET PAŞA, Tarih-i Cevdet, C. 1, Osmaniyye Matbaası, İstanbul, 1302.
- AHMED RASİM, Osmanlı Tarihi, C. 2, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2000.
- AKSUN, Ziya Nur, Osmanlı Tarihi (Osmanlı Devleti’nin Tahlilli, Tenkidli Siyasî Târîhi), C. 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.
- AKTEPE, Münir, 1720-1724 Osmanlı İran Münâsebetleri ve Silâhşör Kemânî Mustafa Ağa’nın Revân Fetih-nâmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.
- ANDREASYAN, Hrand D., “Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji”, Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974, s. 53-106.
- ANDREASYAN, Hrand D., “Petros di Sarkis Gilanentz’in Kronolojisi”, Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974, s. 1-52.
- ARI, Selim, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah – I. Mahmud Dönemi Ehli Sünnet – Şîî Diyalogu, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2001.
- ATÂULLAH-İ HASANÎ, “İranlı Tarihçilere Göre Osmanlı İran İlişkilerindeki Krizin Nedenleri (985-1049/1577-1639)”, Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu, Konya, 16-17 Aralık 2002.

- ATEŞ, Abdurrahman, Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2001.
- AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, Şah Abbas ve Zamanı (1587-1629), Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.
- AYKUT, Nezihi, “IV. Murad’ın Revan Seferi Menzilhâmesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 34, İstanbul 1984.
- BARLAS, K. R., “Afgan Kabilelerinin Türklük İle Alakaları: Abdalılar Eftalitler (Ak-Hunlar)’ın Torunları Mı?”, Türk Kültürü, C. XXIV, Haziran 1986, s. 362-370.
- BARTHOLD, W., İslâm Medeniyeti Tarihi, Düzeltme ve İlâvelerle Çev. Fuad Köprülü, Dün Bugün Yarın Yayınları, Ankara, 1977.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Hindistan Tarihi, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Hindistan Tarihi, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, “Nadir Şah Afşar’ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devletini İran’ı İstilâya Kışkırtmak İçin Yapılan İki Deneme”, Belleten, C. XII, S. 46, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, “Osmanlı Devletinin Nadir Şah Afşar’la Barış Yapmasını Önlemek Amacını Güden Bir Gurkanlı Denemesi”, Belleten, C. XIII, S. 49, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Ocak, 1949.
- BERKES, Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.
- BOYLE, John Andrew, “İran’ın Millî Bir Devlet Olarak Gelişmesi”, Çev. Berin U. Yurdadoğ, Belleten, C. 39, S. 156, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975.
- BULUT, Emre, Mühimme Defteri Nr. 143 (1149-1150/1736-1737) İnceleme-Çeviriyazı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- CEZAR, Mustafa, Mufasssal Osmanlı Tarihi, C. IV, TTK Yayınları, Ankara, 2011.

- DANIŞMEND, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.
- EMECEN, Feridun M., “Osmanlı Devleti’nin Şark Meselesinin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler ve İç Yansımaları”, Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu, Konya, 16-17 Aralık 2002.
- EMECEN, Feridun M., “Şahkulu Baba Tekeli”, DİA, C. 38, İstanbul, 2010, s. 284-286.
- EMECEN, Feridun M., Yavuz Sultan Selim, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.
- EVLIYÂ ÇELEBÎ, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, C. 1, 1. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- HAMMER, J. Von, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. I., İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- GÜNDÜZ, Tufan, “Safevîler”, DİA, C. 35, İstanbul, 2008, s. 451-457.
- KARAGÖZ, Mürüvet, Safevî Devleti’nin Kuruluş Dönemi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2010.
- KARAKAYA, Adile, Osmanlı Devleti İle İran Arasındaki Diplomatik İlişkilerde Görev Yapan Âlim Diplomatlar (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- KÂTİP ÇELEBÎ, Fezleke (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655), C. II., Haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2016.
- KEVSERANÎ, Vecih, Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi, Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul 1992.
- KILIÇ, Remzi, “Osmanlı-İran Arasında Kasr-ı Şirin Barış Antlaşması (1639)”, Türk Kültürü, Yıl: XXXIX, S. 460, Ankara, 2001.
- KILIÇ, Remzi, “Osmanlılar ile Safeviler Arasında Nasuh Paşa (1612) ve Serav (1618) Antlaşmaları”, Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim ve Bilim Dergisi, S. 2, Niğde, 2003.
- KIRCA, Umut, Nadir Şah Döneminde Afşarlıların Babürlüler ve Türkistan Hanlıkları İle İlişkileri (1736-1747), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

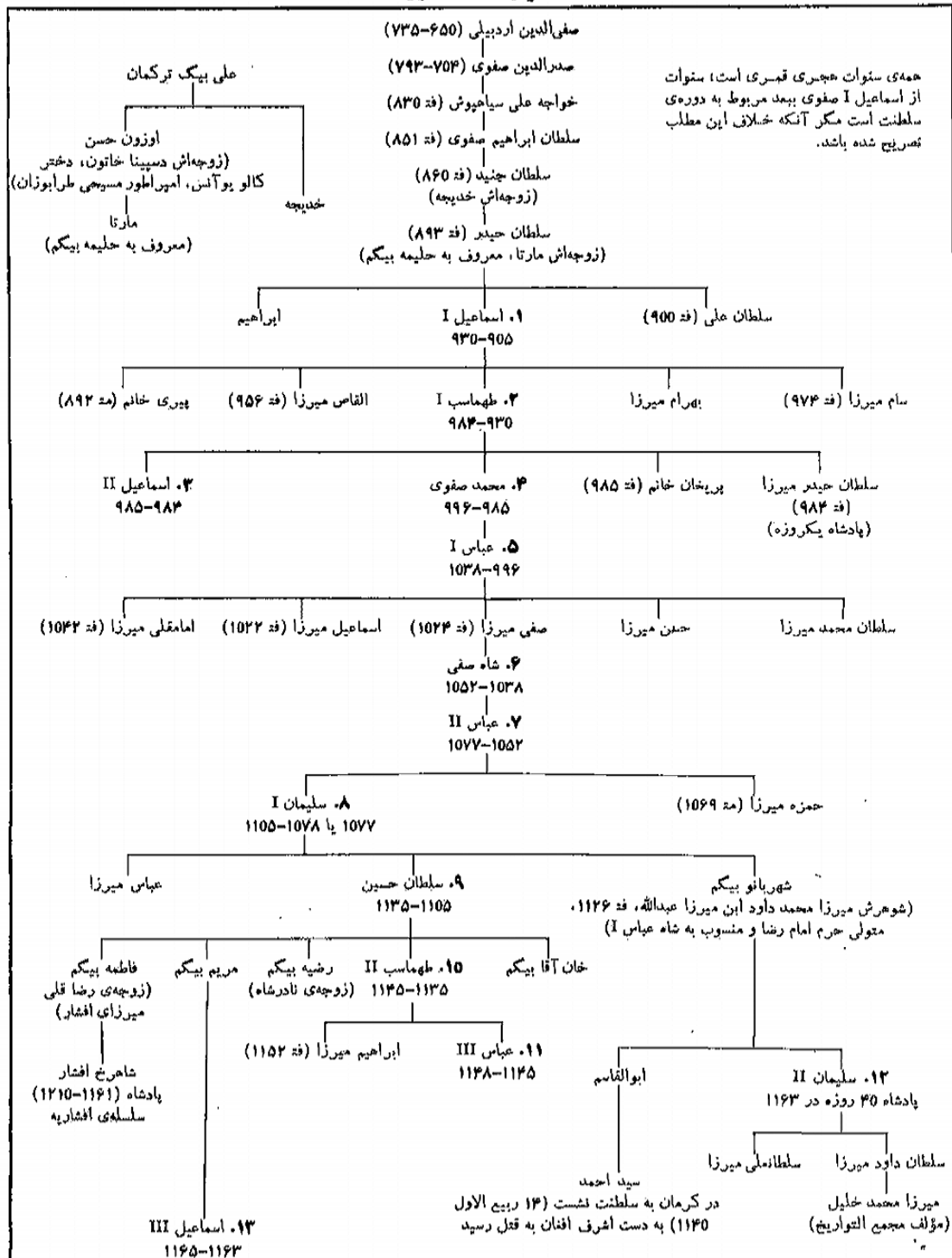
- KIRZIOĞLU, Fahreddin, “Nadir Şah`ın 1744 Kars Muhasarası ve Bunu Anlatan Emekli Kars Kadısı Osman Saf`ın Risalesi”, Birinci Askeri Tarih Semineri, C. I, Ankara, 1983.
- KOCA RÂGİB MEHMED PAŞA, Tahkik ve Tevfik –Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- KOÇ, Yahya, 149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- KONUK, Yunus Emre, Sultan IV. Murad`ın Bağdad Seferi ve Kasr-ı Şirin Antlaşması, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2005.
- KONUKÇU, Enver, “Bâbürlüler”, DİA, C. 4, İstanbul, 1991, s. 400-404.
- KRUSİNSKİ, Tadeusz Jan, Tarih-i Afgan: Tarih-i Seyyah der beyan-ı zuhûr-ı Agvaniyan ve sebeb-i inhidâm-ı binâ-yı devlet-i Şâhan-ı Safevîyan, Terc. İbrahim Müteferrika, İstanbul, 1277.
- KRUSİNSKİ, Tadeusz Jan, The History of the Late Revolutions in Persia, Nşr. J. Osborne, V. II, London, 1740.
- KURAT, Akdes Nimet, Rusya Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- KURTARAN, Uğur, “Yeni Kaynakların Işığında Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747)”, International Journal of History, Vol. 3/3, 2011.
- KÜLBİLGE, İlker, 141 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1148), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, Osmanlı - İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1993.
- LAMARTİNE, A. De, Sona Doğru (Türkiye Tarihi), C. 6, Haz. M. R. Uzman, Kervan Kitapçılık, (tarihsiz).
- LEWİS, Bernard, Modern Türkiye`nin Doğuşu, Çev. Metin Kırıralı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

- MEHMED HALİFE, Tarih-i Gilmânî, Haz. Ömer Karayumak, Kervan Kitapçılık, (tarihsiz).
- MUSTAFA NURİ PAŞA, Netayic ül-Vukuat (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi), C. III-IV, Haz. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.
- MUSTAFAZADE, Tofiq Teyyuboğlu, “Safevî Hanedanı’nın Son Yılları”, Türkler, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ, Naîmâ Tarihi, C. III., Haz. Zuhuri Danışman, Bahar Matbaası, İstanbul, 1968.
- OCAK, Ahmet Yaşar, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15. 17. Yüzyıllar, İstanbul 1999.
- Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri (Karabağ-Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy) 1578-1914, C. 1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 4, Ankara, 1992.
- Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri Karabağ-Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy (1575-1918), C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 9, Ankara, 1993.
- ÖKSÜZ, Mustafa, Şem’dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi’nin Mür’î’t-Tevârîh Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- ÖZCAN, Azmi, “Nâdir Şah”, DİA, C. 32, 2006, s. 276-277.
- ÖZER, Alâettin, Vekâyi Nâme-i Nâdir Şah Der-Mezâhib-i Şî’iyye-i Ca’feriyye, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
- PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, Peçevi Tarihi, C. II., Haz. Bekir Sıtkı Baysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

- SARAY, Mehmet, Türk-İran İlişkileri, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- SERTOĞLU, Midhat, Mufasssal Osmanlı Tarihi, C. V, Güven Yayınevi, İstanbul, 1971.
- SEVİNÇ, Tahir, “Nadirşah’ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 24, Aralık 2011.
- SHAHED, Babak, Dürre-i Nadiri’ye Göre Nadir Şah ve Dönemi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.
- SHAW, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. I., Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2004.
- SOLAKZÂDE MEHMED HEMDEMÎ, Solakzâde Tarihi, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul, 1297.
- SUBHÎ MEHMED EFENDÎ, Subhi Tarihi (Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte), Haz. Mesut Aydiner, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007.
- SÜLEYMAN İZZÎ, Tarih-i İzzi, Haz. Nurettin Akpınar-Mustafa Yarıklı-Mehmet Yıldırım-Ayhan Can, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü Bitirme Tezi, Malatya, 2001.
- SÜMER, Faruk, “Avşar”, DİA, C. 4, 1991, s. 160-164.
- SÜMER, Faruk, “Avşarlılar”, DİA, C.4, İstanbul, 1991, s. 164-166.
- SÜMER, Faruk, Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Güven Matbbası, Ankara, 1976.
- TOPÇULAR KÂTİBİ ABDÜLKADİR EFENDÎ, Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi, C. I., Haz. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- TÜRK, Ümit Ulvi, Safevi Devleti’nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti İle Siyasi İlişkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.
- TÜRKOĞLU, İsmail, “Şeybânî Han”, DİA, C. 39, İstanbul, 2010, s. 43-45.

- UNAT, Faik Reşit, 1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1943.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- ÜRKÜNDAĞ, Ayhan, Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2006.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi", Türkler, C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- YAZICI, Orhan, Ahmed Şah Abdalî ve Millî Afgan Devleti'nin Kuruluşu (1747-1772), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2003.
- YAZICI, Orhan, "Gılcayların Menşei", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C. IV, S. 1, Elazığ, 2006.
- YAZICI, Orhan, "Nadir Şah Afşar'ın Hindistan Seferi", Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları, Bilge Kültür Sanat, Ekim 2020.
- YAZICI, Orhan, "Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 9, S. 47, Aralık 2016.
- YETİŞ, İbrahim, Osmanlı İran Savaşları (1722-1746), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2014.
- YILDIRIM, Alper, I. Mahmud Dönemi Osmanlı İran İlişkileri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2017.

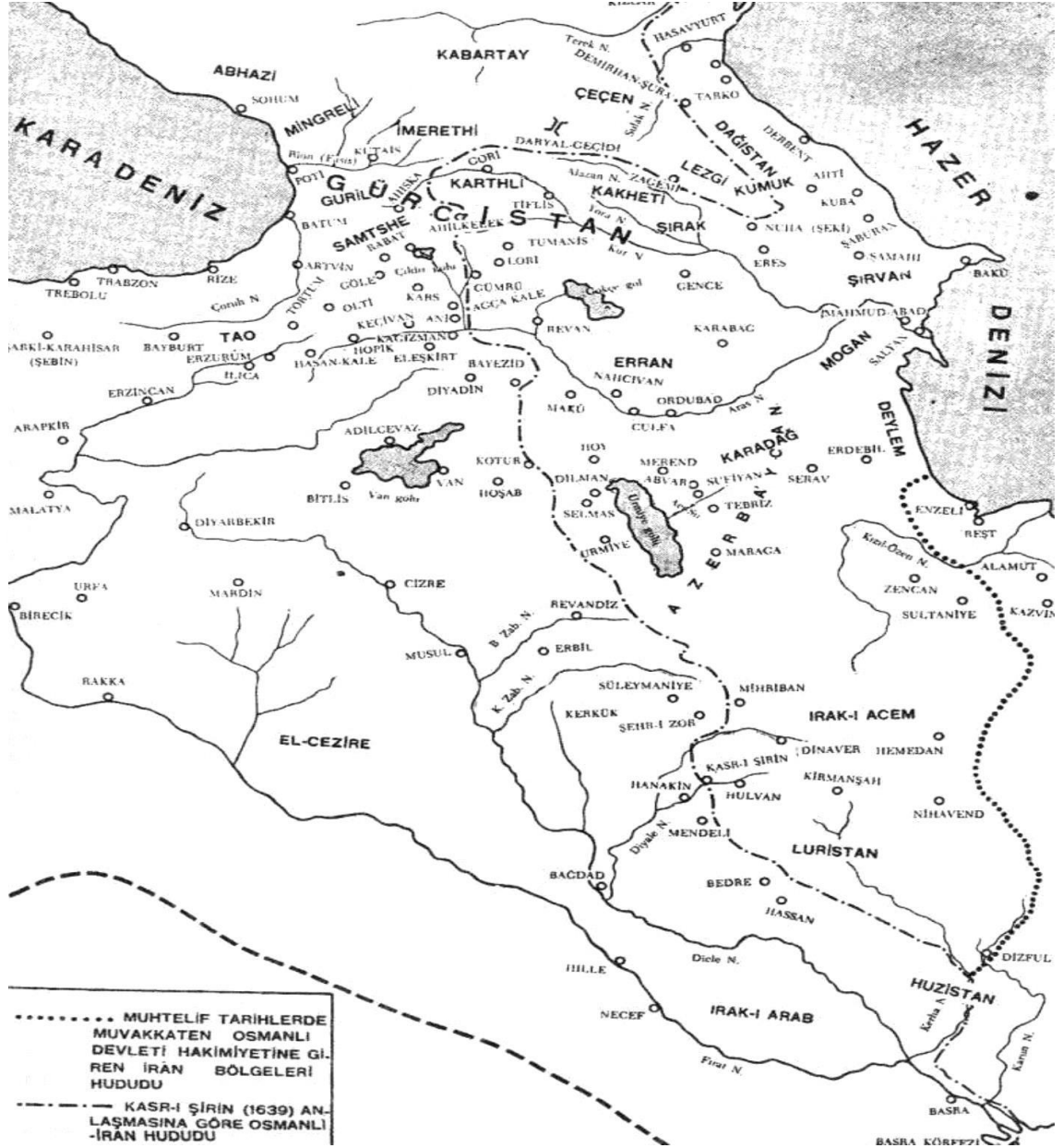
شجره‌ی خاندان صفوی

Ek 1: Safevî Hanedanı'nın şeceresi. Alper Yıldırım, a.g.e, s. 112.

Ek 2: Meşhed'deki Nadir Şah Müzesi'nde yer alan Afşarlar döneminde yapılmış Nadir Şah tablosu. Alper Yıldırım, a.g.e, s. 127.

Ek 3: Kasr-ı Şirin Antlaşması'na göre Osmanlı-İran sınırlarını gösteren harita. Mustafa Cezar, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C. IV, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 1949.